T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SİYASİ TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİNİN GENEL BİR DEĞERLENDİRMESİ: ULUSLARARASI İLİŞKİLER DERGİSİ ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

ŞEYMA TÜKENMEZ ŞAHİN

İstanbul, 2020

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SİYASİ TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİNİN GENEL BİR DEĞERLENDİRMESİ: ULUSLARARASI İLİŞKİLER DERGİSİ ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

ŞEYMA TÜKENMEZ ŞAHİN

Danışman: PROF. DR. RAMAZAN GÖZEN

İstanbul, 2020

ÖZ

Uluslararası İlişkilerin bir disiplin olarak ortaya çıkmasında teoriler önemli bir yer tutmaktadır. Disiplinin gelişiminde de etkin olan bu teorilerin sıklıkla başvurulan bir alan olduğu düşünülmektedir. Fakat bu sıklığın ne kadar olduğu, teorilerin nasıl çalışıldığı, teorik çalışmalardan nasıl faydalanıldığı ve nasıl katkıda bulunulduğu merak konusu olmuştur. Bilhassa Türkiye genelinde Uluslararası İlişkiler teorilerinin disiplinin bütünü içerisinde nasıl bir paya sahip olduğu merak edilmiştir. Bu sorulara cevap bulmak amacıyla, Uluslararası İlişkiler Dergisi'nde yayınlanan teorik makalelerin içerikleri taranmış ve bulunan bulgular bu çalışmada paylaşılmıştır. Bir başka deyişle, bu çalışmanın amacı Türkiye'deki Uluslararası İlişkiler teorilerinin bir envanterini çıkarmaktır. Çalışmanın neticesinde, realizm ve liberalizm teorilerinin disiplinde hakim teoriler olduğu ortaya çıkmıştır ve odaklandıkları her alt başlıkta eleştirel içeriklerle karşılaşılmıştır. Çalışmada yer alan diğer teoriler, içerik anlamında daha az ve sınırlı bir içeriğe sahiptirler ve odaklandıkları konuda eleştiri almamışlardır. Yapılan bu çalışma ile, Türkiye'deki Uİ teorilerinin bir envanteri çıkarılarak gelişmiş olduğu ve gelişmeye açık olan yönleri belirlenmeye çalışılarak literatüre katkı sağlanması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Uluslararası İlişkiler Teoriler, Realizm, Liberalizm.*

ABSTRACT

International Relations Theories have an important effect on how *International Relations* comes out and evolves as a discipline. Therefore, it is the field usually applied for. However, there are key concerns such as the frequency to apply for these theories, how they are practised and benefitted from, and how the academicians contribute to the theories. The main concern is to what extent the IR theories are effective in IR discipline in Turkey. To find out this, *Uluslararası İlişkiler Dergisi* is selected, the related articles are analyzed and the findings are shared in this study. In other words, it is aimed to set the framework of IR theories in Turkey through the theorical articles in *Uluslararası İlişkiler Dergisi.* As a result of this study, it comes out these findings: realism and liberalism are the main and dominant theories in the literature and all the subtitles that these two theories are focused are critized while the other theories have less and limited content, and each arguments of these theories are not critized, but some. To conclude, realism and liberalism are the main and dominant theories in IR discipline in Turkey. This study aims to contribute to the discipline by drawing the framework of IR theories in Turkey and determine the developed and need-to-develop points in the literature.

Keywords: *International Relations Theories, Realism, Liberalism.*

TEŞEKKÜR

İngiliz Dili Öğretmenliği lisans bölümü mezunu bir öğrenci olarak Uluslararası İlişkiler disiplinine olan ilgimi fark eden, beni heveslendiren ve yorulmadan rehberlik eden ve tez çalışmam süresince de her türlü ilgi, emek ve desteğini esirgemeyen tez danışmanım Prof.Dr.Ramazan GÖZEN'e, tez jürisine katılmayı lütfedip görüş ve önerilerini sunarak tezime katkıda bulunan jüri üyeleri Doç.Dr.Helin SARI ERTEM ve Dr.Öğr.Gör.İbrahim MAZLUM hocalarıma içten teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans çalışmam boyunca iş yükümlülüklerimi düzenleyen ve eğitimime devam etmemi sağlayan T.C. Milli Savunma Üniversitesi Deniz Harp Okulu Yabancı Diller Bölümü'ndeki tüm amirlerime ve mesai arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak, yorulduğum ve pes etmeyi düşündüğüm anlarda beni ikna eden ve her zaman destekleyen kardeşim Büşra TÜKENMEZ'e ve arkadaşım Nihal EFEDAYI'ya, tüm hayatım boyunca kendi hayatlarını arka plana atan, ben ve kardeşim için sayısız fedakarlıklarda bulunan ve bana ilham veren ailem Havva & Sakin TÜKENMEZ'e, bilhassa tez süresi boyunca yaşadığım stres ve üzüntüyü benimle paylaşarak ve her zor anımda yanımda olarak desteğini esirgemeyen eşim Ufuk ŞAHİN'e en samimi teşekkürlerimi sunarım.

Şeyma TÜKENMEZ ŞAHİN

Aralık-2020

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

TABLO LİSTESİ……...VII
ŞEKİL LİSTESİ……...VIII
KISALTMALAR.....IX

GİRİŞ.....1
LİTERATÜR ……...5

BİRİNCİ BÖLÜM
REALİZM

……...…….…… 24
I. Realizm: Hakim Bir Teori mi, Başarısız Bir Teori Mi?.....……... 24
II. Aktör Üzerine…… 28
a. Klasik Realizmde Aktör……..……..... 28
b. Neorealist Teoride Aktör…….…….……... 30
c. Neoklasik Teoride Aktör……..……..……. 33
III. Güç ve devletin bekası…….. 35
IV. Ulusal Güvenlik ve Tehdit Algısı……. 41
V. Çatışma ve Savaş…….. 44
VI. Anarşi……...……. 47
VII. Küreselleşme ve Realizm Teorisine Etkileri……. 49

İKİNCİ BÖLÜM
LİBERALİZM

…….……. 55
I. Teorinin Batı Merkezli Olması ve Gelişimi ……..….. 56
II. Liberalizmde Aktör……... 63
a. Klasik Liberalizmde Aktör……..... 63
b. Neoliberal Teoride Aktör……...……...…… 66
III. Karmaşık/Karşılıklı Bağımlılık Teorisi, İşbirliği ve Serbest Pazar……... 71
IV. Demokratik Barış Araştırmaları…….……... 77

V. Liberal Hükümetlerarasıcılık ……..…….. 80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MARKSİZM

……..……. 82
I. Marksizm'in Geç Kalmışlığı..…….……..…… 83
II. Toplumsal Sınıflar…….…… 86
III. Kapitalizm ve Devletler Sistemi…….……... 90
IV. Emperyalizm Kuramı……..…….. 95
V. Bağımlılık Okulu/Kuramı ve Neo-Marksizm……..... 99
VI. Bütüncül Bakış Açısı ve Eşitsiz ve Birleşik Gelişme (EBG)…..……..... 101
VII. Dünya Sistemi Analizi…….…..……. 103
VIII. Tarihsel Materyalizm……..…….……... 105

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SOSYAL İNŞACILIK

……..…… 108
I. Kimlik……..……. 109
II. Bölgeselcilik Çalışmaları ve İnşacılık……..…… 117
III. Yapı-Yapan İlişkisi…….…….. 120
IV. Güvenlik Cemaati Yaklaşımı…… 123

BEŞİNCİ BÖLÜM
DİĞER TEORİLER

A. ELEŞTİREL KURAM…….…….…….. 126
I. Marksizm'den Etkilenmesi……...……..……... 127
II. Hegemonya ve Neogramşiyan Hegemonya Teorisi……..…… 128
III. Tarihsel Yapılar……...….. 133
IV. Etik-evrensellik, Etik-tikellik ve Söylem Etiği Yöntemi……... 136

B. POST-POZİTİVİZM……...…… 139
I. Yapı-Yapan İlişkisi, Yapılanma Kuramı ve Modernite……..…… 140
II. Egemenlik Söylemi……..….. 142
III. Dil ve Söylem……..……... 144
IV. Kimlik……..…….. 146

C. FEMİNİZM……...……...……. 150
I. Feminizmin Eleştirelliği ……...……. 151
II. Diplomasiye Feminist Bakış……...……... 154
III. Başörtü ve Feminizm……. 155
IV. Güvenlik Üzerine Feminist Görüşler…….. 157

SONUÇ..... 159
KAYNAKÇA..... 189

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1 **:** Teori Odaklı Araştırmalar ve Uygulama Odaklı Araştırmalar Oranı-2007……. 9

Tablo 2 **:** Katılımcıların Uİ Teorilerine Yakınlık Oranı-2007…….……...……..... 10

Tablo 3 **:** Katılımcıların UAİG Dersinde Kavramsal Yaklaşımlarına Ağırlık Verme Oranı-2007……..……. 11

Tablo 4 **:** 1990'larda Ve Günümüzde Katılımcıların UAİ Yaklaşımlarına Yakınlık Oranı Karşılaştırması-2007…… 12

Tablo 5 **:** Teorilerin Uİ Derslerinde Kavramsal Açıdan Referans Alınması-2009……. 13

Tablo 6 : Katılımcılara Göre Uİ Teorilerinin Literatürdeki Baskınlık Oranı-2009……..…… 14

Tablo 7 **:** Katılımcıların Uİ Teorilerine Yakınlıkları-2009…….…… 15

Tablo 8 **:** Katılımcıların Uİ'ye Giriş Dersinde Teorileri Referans Alma Oranı-2011…….…… 16

Tablo 9 : Katılımcıların Uİ Teorilerine Yakınlık Oranları-2011 ……...……...…….. 17

Tablo 10 : Katılımcılara Göre Uİ literatüründe Teorilerin Baskınlık Oranı-2011…….. 18

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1 : Katılımcıların Uİ Teorilerine Yakınlık Oranı, 2014 ……..……... 19

Şekil 2 : Katılımcılar Kariyer Başlangıcındaki Uİ Teorilerine Yakınlık Oranları, 2014 …… ……...……. 20

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
DBA	Demokratik Barış Antlaşmaları
EBG	Eşitsiz ve Birleşik Gelişme
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması
G-8	Sekizler Grubu
HİT	Hegemonik İstikrar Teorisi
IMF	Uluslararası Para Fonu
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
Uİ	Uluslararası İlişkiler

GİRİŞ

Araştırmanın Arka Planı, Konu ve Kapsam

I. Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıktığı kabul edilen Uluslararası İlişkiler (Uİ)[1] disiplini, savaşı önlemek ve kalıcı barışı sağlamak amacıyla birtakım teorik tartışmalar çerçevesinde gelişmeye başlamıştır. Bu sebeple, teorilerin Uİ disiplininin ortaya çıkmasında temel etmenlerden olduğu kolaylıkla söylenebilir. Uİ teorilerinin bu önemi göz önünde bulundurulduğunda, disiplin ve literatür için arz ettiği önem sürekli gündeme gelmelidir.

Uİ teorileri söz konusu olduğunda, realizm ve idealizm teorileri öncü bir konuma sahiptir. Nitekim, ilk büyük tartışma olarak adlandırılan bu tartışma, disiplinin felsefi boyutunu oluşturmakla birlikte, günümüzde de hala vazgeçilemeyen, en çok çalışılan ve kendinden söz ettiren bir teori olarak realist teoriyi karşımıza çıkarmaktadır. Öyle ki, sonrasında ortaya çıkan teoriler çoğunlukla realist teoriye karşı olarak ya da ona bir alternatif sunma amacı ile üretilmiştir.

Realizm teorisine eleştiri olarak ya da alternatif olarak, liberalizm teorisi karşımıza çıkmıştır. Marksist teori ise liberal düzene karşı olarak gelişmiş ve dünyayı realist teoriden farklı okuyarak bu iki teoriyi eleştirmiştir. İnşacılık teorisi, realizm ve liberalizme alternatif olarak sosyal bilimlerden bu disipline dahil olmuştur. Eleştirel teoriler ise eleştirel kuram, post-modernizm, feminizm ve daha pek çoğu olarak gündemimize girmiştir ve disiplinin geleneksel yönlerine eleştiri ve tepki olarak ortaya çıkarak farklı alternatifler sunmuştur. Fakat, burada görünen ortak nokta realist teorinin kendisine karşı, eleştirel ya da alternatif bir tutum sunan teorilerde de kendinden söz ettirmeye devam etmesidir ve aslında bu sayede, hala egemen teori olma özelliğini muhafaza etmektedir. Çalışmanın konusu, bu düşüncelerle şekillenmiştir.

Araştırmanın Önemi/Özgün Değer

Uİ teorileri, Uİ disiplinin ortaya çıkmasında başat bir rol oynamasına rağmen teorilerin, siyasi tarih, dış politika gibi konular kadar çalışılmadığı ya da dikkat çekmediği, araştırmacıların çeşitli nedenlerle teori çalışmaktan kaçındıkları ya da isteksiz oldukları

[1] Uİ kısaltması ile disiplin olarak Uluslararası İlişkiler kastedilmektedir.

konusu dikkat çekmiştir. Nitekim, çalışmanın hazırlık esnasında, literatürde yer alan tezler göz önünde bulundurulduğunda bu eksiklik tekrar göze çarpmaktadır. Bu sebeple, teorilerin genel olarak dahil edilmesi bu çalışmayı başlı başına özgün kılmasının yanında, mevcut çalışmalardan faydalanıldığı gibi, onlardan ayrıldığı bazı yönler bulunmaktadır.

2009 yılında Ahmet Selim Tekelioğlu tarafından "*International Relations Theory And The International Relations Of The Middle East: A State Of The Field Study"* isimli bir yüksek lisans tezi yayınlanmıştır ve Uİ teorileri ile Ortadoğu Çalışmaları arasındaki etkileşimi incelemeyi amaçlayan çalışma, bu etkileşimin düşük bir düzeyde olduğunu iddia etmiştir. Çalışma, Ortadoğu ilişkilerinde Uİ teorilerindeki değişimin etkisini de incelemeyi hedeflemiştir. Çalışmanın 2. bölümünde alan çalışmaları ve disiplinler karşılaştırılır, 3. bölümünde Uİ teorilerinin Ortadoğu'daki uygulamalarına değinilir ve 4. bölümde ise güvenlik çalışmaları yaklaşımına eleştirilerde bulunulur. Çalışmanın sonucu olarak ise, Uİ disiplini ve Ortadoğu Çalışmaları arasında epistemolojik olarak büyük bir fark olduğu, Uİ disiplininin olayları incelemek için kanun benzeri genellemeler aradığı, Ortadoğu Çalışmalarının ise veri toplama ile ilgilendiği iddia edilerek yapılan incelemeler neticesinde Uİ teorilerinde meydana gelen değişimlerin Ortadoğu'nun Uİ çalışmalarına yeterince yansımadığı gözlemlenmiştir.[2]

Bu çalışmaya oldukça yakın sayılabilecek bir diğer çalışma, 2006 yılında yapılmış olan Erdem Özlük'e ait *"Uluslararası İlişkiler Disiplininde Gelenekselcilik-Davranışsalcılık Tartışması ve Çağdaş Uluslararası İlişkiler Teorileri Etkileri"* isimli yüksek lisans tezidir.[3] Çalışma, Uİ'nin ortaya çıkması ve gelişimine bakıldığında disiplinin özgün bir şekilde ortaya çıkmaması, Uİ teorilerinin diğer disiplinlerde doğup Uİ alanına 'ithal edildiği' ve Davranışsalcılık teorisinin disiplindeki en özgün teori olduğu iddialarını içermektedir. Çalışmada, Uİ disiplinin ve teorilerin nasıl ortaya çıktığı ve geliştiği, Realizm-İdealizm tartışması, Davranışsalcılık teorisinin sosyal bilimlerde (sosyoloji, psikoloji ve siyaset bilimi) nasıl ortaya çıktığı ve geliştiği, Uİ disiplininde Davranışsalcılık teorisi, II. Büyük Tartışma olan Gelen ekselcilik-Davranışsalcılık tartışması detaylı bir şekilde incelenmiştir.

[2] Ahmet Selim Tekelioğlu, "International Relations Theory And The International Relations Of The Middle East: A State Of The Field Study", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** ODTÜ SBE, 2009), s.1-89.
[3] Erdem Özlük, "Uluslararası İlişkiler Disiplininde Gelenekselcilik-Davranışsalcılık Tartışması ve Çağdaş Uluslararası İlişkiler Teorilerine Etkileri", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi SBE, 2006), s.1-152.

Tez çalışmam, Özlük'ün yapmış olduğu çalışmadan içerik, amaç ve kaynak açısından farklıdır. Detaylandırmak gerekirse, Özlük'ün çalışmasında yalnızca 3 büyük tartışmayı ele alması, tezini 2. büyük tartışma olan Davranışsalcılık ve Gelenekselcilik tartışmasını temel alarak bu tartışma üzerine yoğunlaşması ve diğer büyük tartışmaları yüzeysel olarak işlemesi; benim çalışmamın ise materyal olarak *Uluslararası İlişkiler Dergisi*'nde yer alan makaleleri esas alarak yoğunlaşılan teorilerin içeriklerinin incelenmesi, iki çalışma arasındaki farklardan ilk bakışta öne çıkan farklılıklardır.

Uİ disiplininde daha önce yapılmış olan mevcut çalışmalardan farklı olarak, bu çalışma en temel teorileri inceleme alanına alarak daha odaklı ve detaylı bir inceleme yapmayı hedef edinmiştir. Bunu yaparken de, Türkiye'deki prestijli dergilerden biri olan *Uluslararası İlişkiler Dergisi*'ni veri tabanı olarak kabul etmiştir. Türkiye'deki Uİ teorilerin mevcut durumunu en iyi söz konusu olan derginin yansıtacağı düşünülerek teorilerin genel bir çerçevesini çizmek amaçlanmıştır. Çalışmamın literatüre en büyük katkısı bu yönde olacaktır.

Araştırmanın Amaç ve Soruları

Bu çalışma Türkiye'de Uİ teorileri konusunda yazılmış olan eserlerin mevcut durumunu *Uluslararası İlişkiler Dergisi* örneğiyle ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmanın amacı, daha önce yapılmış olan söz konusu teorik çalışmaların adeta bir röntgenini çekerek aşağıda detaylı olarak göreceğimiz Türkiye'de çalışılan teorilerin hangi boyutlarıyla ele alındıkları, hangi konulara odaklanıldıkları, içeriklerinin literatüre tanıtıcı mı yoksa eleştirel bir özellik mi taşıdığı gibi sorular merak konusu olmuştur. Bir diğer deyişle, yapılan teorik çalışmalarla ilgili literatür sınırlandırılıp taranarak mevcut anlayışımızın geliştirilmesi ve yapılan çalışmaların olumlu ve olumsuz yönlerinin belirlenmesi hedeflenmektedir. Bu sayede, Türkiye'deki teorik çalışmalar ne boyutta olduğu ve genel çerçevesini okuyuculara sunulmak istenmiştir. Bu doğrultuda, araştırma Türkiye'deki prestijli ve en çok okunan dergi olduğunu düşündüğümüz *Uluslararası İlişkiler Dergisi'*nde yer alan makaleler kaynak alınmıştır.

Bu çalışmada, **"Türkiye'de Uİ teorileri nasıl ele alınmıştır?"** sorusuna cevap aranmıştır. Bunun yanında, ikincil önem arz eden sorular aşağıda yer aldığı gibidir:

1. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*'nde öne çıkan teoriler hangisidir ve bu teoriler hangi konulara odaklanmıştır?
2. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*'nde Uİ teorileri içerik bakımından nasıl ele alınmıştır?
3. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*'nde Uİ teorileri literatüre tanıtıcı bir içeriğe mi sahiptir, yoksa eleştirel bir içerik mi mevcuttur?

LİTERATÜR

Tarihsel Bakış

Kökenleri Antik Yunan ve hatta daha öncesine uzanan uluslararası ilişkilerin modern anlamdaki miladı olarak, Avrupa'da 30 yıl Savaşlarını sona erdirmiş olan 1648 Westphalia Barışı kabul edilmektedir.[4] Bu antlaşma ile, Uİ olgusuna dair temel ilke ve kurallar ortaya çıkmıştır.[5] Uluslararası ilişkiler çok önceye dayansa da, disiplin olarak doğuşu ve ele alınması, I. Dünya Savaşı sonrası döneme dayanmaktadır ve disiplinin ele aldığı konular, ilk etapta barışın sağlanması ve savaşın önlenmesi konuları olmuştur.[6] Dünya çapında yıkıcı bir savaşın tecrübe edilmesinin ardından, yeniden büyük bir savaşın çıkmasını önleme isteği ve çabası disiplinin gerçek anlamda doğmasını sağlamıştır.

Uİ, ontolojik, epistemolojik, terminolojik ve metodolojik gereklilikleri[7] sağlamasını takiben artık bir disiplin olarak görülerek üniversitelerde kürsüler açılmaya başlanmıştır. Açılan ilk kürsü ise 1919 yılında ve Galler'de, Birleşik Krallık, David Davies tarafından açılan University College of Wales'de Amerikan başkanı W. Wilson adına açılan kürsü olmuştur.[8] Bu kürsüyü takiben, Amerika ve İngiltere'de pek çok kürsü kurulmuş ve disiplinde de bu iki ülke egemenliği hissedilmiş ve günümüzde dahi Uİ disiplininin Avrupa-merkezli ve Anglo-Sakson etkisinde oluşuna dair düşünce ve iddialar süregelmiştir.[9]

Uİ teorileri ise disiplininin gelişimi ile paralel biçimde, I. Dünya Savaşı'nı takiben 'Savaşı nasıl önleriz, kalıcı barışı nasıl sağlarız?' sorusu neticesinde ortaya çıkmıştır ve bu teoriler Uİ disiplinine bilimsel bir boyut kazandırmıştır. Uİ teorileri, *"Uİ'nin genel kabul görmüş yapı ve tarihçesini belirlemiş ..."*[10] olan ana etkendir ve *'Uİ disiplininin diğer disiplinlere (siyaset, tarih, hukuk, felsefe, askeriye vb.) karşı rüştünü ispat etmek*' amacıyla özgün

[4] Faruk Yalvaç, "Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar", Ramazan Gözen (Ed.), **Uluslararası İlişkiler Teorileri** içinde (31-65), İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.31.
[5] Özlem Kaygusuz, "Egemenlik ve Vestfalyan Düzen", Evren Balta (Ed.), **Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler** içinde (25-50), İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s.26.
[6] Muhammed A. Ağcan, "Sosyal Bilimler Felsefesi ve Uluslararası İlişkiler Teorisi", Evren Balta (Ed.), **Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler** içinde (77-109), İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s.82.
[7] Erdem Özlük, "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Doğuşu, Kimliği ve Sorunları", Ali Balcı & Şaban Kardaş (Ed.), **Uluslararası İlişkilere Giriş** içinde (103-118), İstanbul: Küre Yayınları, 2014, s.104.
[8] Nuri Yurdusev, "Uluslararası İlişkiler' Öncesi", Atila Eralp (Ed.), **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar** içinde (15-55), İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s.26.
[9] Ramazan Gözen, "Giriş: Uluslararası İlişkiler, Teori ve Türkiye Tecrübesi", Ramazan Gözen (Ed.), **Uluslararası İlişkiler Teorileri** içinde (15-65), İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.16.
[10] Yalvaç, "Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar", s.44.

teorilerin ürediği söylenmektedir.[11] İdealizm-Realizm tartışması, Büyük Tartışma (Great Debates) adını verdiğimiz teorik tartışmaların ilkini oluşturarak disiplinin ortaya çıkmasında bir '*dönüm noktası*' haline gelmiştir.[12] Anlaşılacağı üzere, Uİ teorileri ve disiplini birbirine eş zamanlı ve bağımlı olarak gelişmişlerdir.

I. Dünya Savaşı'nın zihinlerde oluşturduğu sorular ve idealist ve realistlerin bu soruya verdikleri yanıtlar, 1919 yılından 1950'li yıllara kadar etkisini sürdüren ilk büyük tartışma ile sonuçlanmıştır. İnsan doğasına yönelik bu tartışmada, realizm insan doğasının çatışma ve anarşiye eğilimli olduğunu iddia ederken, liberalizm insan doğasının iyi olduğu ve karşılıklı işbirliği ile barışın korunabileceği iddiasına üzerine inşa edilmiştir. II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile bu ilk büyük tartışma, yerini 1970'li yıllara kadar süren Gelenekselcilik-Davranışçılık tartışmasına bırakmıştır. Bu tartışma bilimsel bir tartışma olup '*teorik bir tartışma olmaktan çok bir metodoloji tartışması'*[13] olmuştur ve bu metodolojik tartışma üçüncü büyük tartışma olan 'Paradigmalar Arası Tartışma'ya öncülük etmiştir. Paradigmalar arası tartışma, etkilerini 1980 yılına kadar sürdürmüştür ve 'Neorealizm, Neo-liberalizm ve Yapısalcılık', bu tartışmanın temel teorileri olagelmiştir. Son olarak, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile Uİ'de yeni bir dönem başlamıştır ve bu olay, Uİ teorileri konusunda dördüncü büyük tartışma olan 'Pozitivizm-Post-pozitivizm' tartışmasına zemin oluşturmuştur. Eleştirel Teori, Post-yapısalcılık, Post-kolonyalizm, Feminizm, Yeşil Politika gibi teoriler, dördüncü büyük tartışmanın alt başlıklarını oluşturmaktadır.

Uİ disiplininin ve Uİ teorilerinin dünyada nasıl ortaya çıkıp geliştiğini pek çok farklı kaynakta bulmak ve okumak mümkündür. Fakat, Türkiye'de Uİ disiplinin nasıl ortaya çıkıp geliştiğini anlatan kaynaklar mevcut olsa da, sayıları çok değildir. Türkiye'deki Uİ disiplinini değerlendirmek ve gelişimini yakından izlemek adına çeşitli çalıştaylar yapılmıştır. Bunlardan ilki, "Milletlerarası Politika Öğretimi Sempozyumu" adıyla 1961 yılında Ankara Üniversitesi Milletlerarası Münasebetler Enstitüsü tarafından gerçekleştirilmiş olup ikinci çalıştay ise ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü tarafından

[11] Gözen, "Giriş: Uluslararası İlişkiler, Teori ve Türkiye Tecrübesi", s.16.
[12] Atila Eralp, "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması", Atila Eralp (Ed.), **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar** içinde (57-88), İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s.57.
[13] Tayyar Arı, "Uluslararası İlişkilerde Büyük Tartışmalar ve Post-Modern Teoriler", Tayyar Arı (Ed.), **Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar** içinde (1-47), Bursa: Dora Yayıncılık, 2014, s.6.

1996 yılında "Workshop on International Relations Teaching in Turkey" ismiyle düzenlenmiştir. Üçüncü çalıştay, 2005 yılında Ankara Üniversitesi ve Uluslararası İlişkiler Konseyi tarafından yapılmıştır ve bu çalıştayda metodoloji tartışmaları, mevcut Uİ bölümleri ve çalışmaları, Uİ disiplinin Türkiye'de nasıl geliştiğine ve ne gibi unsurlardan etkilendiği konuları ele alınmıştır.

Disipline dair pek çok değerlendirmenin yapıldığı bu çalıştayda Türkiye'deki Uİ teorilerine dair yapılan yorumlar, bu çalışma için önem arz etmektedir. Bu sebeple, Uİ teorilerine dair yapılan yorumlardan bahsetmek gerekirse, örneğin bir çalıştay raporunda Uİ teorilerinin gelişimine ülkece katkıda bulunma noktasında eksik olunduğu, Uİ'ye özel bir Türkiye yaklaşımı geliştirmenin mümkün olup olmadığı ve cevap 'Evet' ise bunun nasıl başarılacağı sorgulanmıştır.[14] Bu soru, bu tez çalışması için çok önemli bir sorudur ve çalışmanın ana konularından birisidir. Bunun yanında, aynı raporda Türkiye'deki ilk Uİ hocalarından olan Prof. Dr. Suat Bilge'nin yayınlamış olduğu kitapta, ki Türkiye'deki Uİ disiplininde ilk ve en kapsamlı kitap olup 1966 yılında basılmıştır[15], dönemin iki büyük teorik tartışması olan Gelenekselcilik-Davranışsalcılık ve Realizm-İdealizm tartışmalarına değinmediğini belirtilerek alan çalışmaları yapan akademisyenler de çalışmalarında teoriye başvurmadıkları için eleştirilmiştir. Bu çalıştayın 3. oturumunda Türkiye'de *'realizm ve güç ağırlıklı'* çalışmaların ağırlıklı olduğu beyan edilmektedir.[16] 1. oturumda teori çalışanların azlığı noktasında şu ifadelere yer verilmektedir:

> " 'Türkiye'de yeterince teori çalışan yoktur, dolayısıyla sırf teori ile ilgilenen bir dergiyi çıkaramayız' korkusuyla dergiye bir de 'Bölgesel Analiz' kısmı eklemiştik. Fakat, bir yıllık tecrübe bize gösterdi ki, Türkiye'de teori çalışan azdır, ama teori çalışanlar bunu çok ciddi yaparlar."[17]

Uİ teorilerinin, Soğuk Savaş sonrasında oluşturuldukları ülkelerdeki sorunları çözmek için ortaya çıkıp geliştirildiği, Türkiye örneğinde bu teorilerin faydalı olmadığı ve çözüm

[14] Ali Karaosmanoğlu & Atila Eralp & Şule Kut, "Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Çalışmaları ve Eğitimi" Paneli Tutanakları, ODTÜ, Komşuluk, Geçmiş, Bugün ve Gelecek Konferansı (30 Haziran 2005)", **Uluslararası İlişkiler Dergisi,** Cilt.2, Sayı.6 (Yaz 2005), s.140.
[15] Suat Bilge, **Milletlerarası Politika Öğretimi Symposiumu,** Ankara: Sevinç Matbaası, 1962.
[16] Şule Kut, "Türkiye'de Uluslararası İlişkilerin Geleceği", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt.2, Sayı.6 (Yaz 2005), s.93.
[17] Mustafa Aydın, "Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Eğitiminin Dünü, Bugünü", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt.2, Sayı.6 (Yaz 2005), s.25-26.

getirmede yetersiz olduğu belirtilerek bu soruna yönelik *'kendi coğrafyamızdan kuramlar geliştirerek ya da o mevcut kuramsal çerçevelerin yanlışlıklarına işaret ederek'* çözüm önerisini sunulurken, bir diğer görüş ise aynı oturumda başka bir probleme değinerek Türkiye'deki dış politika çalışmalarının devletin konjonktürü ile eş zamanlı ilerlediği ve *'akademisyenlerin kendilerini devletin emir eri gibi gördüğü bir dış politika anlayışı'* olduğundan söz edilmektedir.[18] Görüldüğü üzere, Türkiye'de özgün bir Uİ yaklaşımı ya da teorisi geliştirilmemiştir ve akademisyenlerin de özgünlükleri sorgulanmaktadır.

Türkiye'de Uİ disiplinine dair genel bir değerlendirme konusunda Mustafa Aydın'ın yapmış olduğu anket çalışmaları büyük önem arz etmektedir ve bu tezin araştırma sorularını da içeren soruları Aydın, Türkiye'nin ve dünyanın çeşitli üniversitelerinde çalışan akademisyenlere sormuş ve analizlerini yapmıştır. Bu anketlerden ilki 2007 yılında, ikincisi 2009 yılında, dördüncüsü 2011 ve sonuncusu ise 2014 yılında gerçekleşmiştir. Bu anketlerde yer alan sorular ve verilen cevaplara dair tablo ve grafikler, çalışmanın devamında detaylı bir şekilde verilmiştir.

[18] A. g. e., s.43-44.

2007 yılındaki ankette, araştırmacılara çalışmalarının içerikleri hakkında sorulduğunda, araştırmacıların çoğunun teoriye önem verdiği, fakat pratiğin daha ağır bastığı cevabını vermiştir. Bu cevabı, teorinin ve pratiğin eşit derecede önem verildiği cevabı takip etmektedir. Salt teori çalışmaları ise en az orana sahip cevap olmuştur. Bu tablodan anlaşılacağı üzere, pratik ve uygulama, teorinin önüne geçmiştir ve temel olarak teorik çalışmalara dair verilen önem azdır. Disiplinindeki çalışmaların genel durumu, bu tabloda da karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 1

Teori Odaklı Araştırmalar ve Uygulama Odaklı Araştırmalar Oranı-2007

63. Araştırmalarınız teori odaklı mıdır, uygulamaya mı yöneliktir?

	Cevap	Oran (%)
Temel olarak teorik	2	5
İkisi de, teori daha ağır	8	22
İkisi de eşit	10	27
İkisi de, pratik kaygılar daha baskın	13	35
Temel olarak uygulamaya yönelik	4	11

Kaynak: Mustafa Aydın, "Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Akademisyenlerinin Bilimsel Araştırma ve Uygulamaları ile Disipline Bakış Açıları ve Siyasi Tutumları Anketi", **Uluslararası İlişkiler Dergisi,** Cilt 4, Sayı 15, Güz 2007, s.22.

2007 yılında yapılan ankette, araştırmacı ve akademisyenlere hangi Uİ teorilerine yakın hissettikleri ve benimsedikleri sorulmuş ve çoğunlukla alınan cevap realist ve neorealist teori olmuştur. İnşacılık teorisi sonra gelirken İngiliz ekolü ve eleştirel yaklaşımlar en az benimsenen yaklaşımlar olmuştur.

Tablo 2

Katılımcıların Uİ Teorilerine Yakınlık Oranı-2007

52. Kendinizi aşağıdaki UAİ yaklaşımlarından hangilerine yakın görüyorsunuz?

Yaklaşımlar	Cevap	Oran (%)
Realizm/Neorealizm	12	30
Liberalizm/Neoliberalizm	8	21
Marksizm	4	10
İnşacılık	10	25
Diğer 1: Kesin ekolü yok	3	8
Diğer 2: İngiliz Ekolü	1	3
Diğer 3: Eleştirel yaklaşımlar	1	3

Kaynak: A. g. e., s.20.

2007 yılında yapılan ankette, araştırmacılara Uluslararası İlişkilere Giriş derslerinde kullandıkları ve başvurdukları teoriler hakkında sorulmuştur ve çıkan sonuçlar, realist teorinin en sık başvurulan teori olduğunu ortaya çıkarmıştır. Realist teorinin Uluslararası İlişkilere Giriş derslerinde en fazla başvurulan teori olması, teorinin disiplindeki konumuna dair bir ipucu niteliği taşımaktadır.

Tablo 3

Katılımcıların UAİG Dersinde Kavramsal Yaklaşımlarına Ağırlık Verme Oranı-2007

27. UAİG dersinde aşağıdaki kavramsal yaklaşımlardan hangisine ne oranda ağırlık veriyor/olayları yorumlarken referans noktası olarak kullanıyorsunuz?

YAKLAŞIMLAR	% 75-100	% 50-75	% 50-25	% 25-10	% 10-1	% 0
Realist	3	8	10	4	0	0
Liberal	0	7	7	1	1	0
İnşacı	1	4	7	9	7	0
Marksist	0	0	5	9	9	0
Diğer	0	0	0	0	1	0
Hiçbiri	0	0	0	0	0	0

Kaynak: A. g. e., s.11.

2007 anketinde araştırmacılara Uluslararası İlişkiler yazını hakkında sorular sorulmuştur ve araştırmacıların disiplin yazınında teorilerin baskınlıkları hakkında kıyaslama yapmaları istenmiştir. Görüldüğü üzere, 1990'lı yıllarda realist teorinin Uİ yazınında ağırlıklı olduğu ve liberalizmin de hemen hemen realizme eşdeğer şekilde yer verildiği anlaşılmaktadır. İnşacılık ve Marksist teori bu sıralamayı takip etmekte, ve eleştirel kuram ile İngiliz ekolü ise Uİ yazınında henüz yer almaya başladığı yorumları yapılabilmektedir. 2000'li yıllara bakıldığında ise, realizmin yeni bir versiyonu olan neorealizm yaklaşımının ağırlıklı olarak Uİ yazınında yer edindiği görülmektedir. Neoliberalizm ve inşacılık teorileri de bu sıralamayı takip etmektedir. Özetle, realizm 1990 ve 2000'li yıllarda da Uİ yazınında etkin bir teori olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 4

1990'larda Ve Günümüzde Katılımcıların UAİ Yaklaşımlarına Yakınlık Oranı Karşılaştırması-2007

30. 1990'larda UAİ yazınında hangi yaklaşımlara ne oranda ağırlık verildiğini düşünüyorsunuz?

YAKLAŞIMLAR	% 75-100	% 50-75	% 50-25	% 25-10	% 10-1	% 0
Realist	6	13	5	4	0	0
Liberal	3	15	9	2	0	0
İnşacı	4	8	8	3	2	0
Marksist	0	2	6	5	10	2
Diğer: Eleştirel Kuram	0	0	0	1	0	0
Diğer: İngiliz Ekolü	0	1	0	0	0	0

31. Günümüzde UAİ literatüründe hakim yaklaşımın hangisi olduğunu düşünüyorsunuz?

YAKLAŞIMLAR	Cevap	%
Neorealizm	19	47
İnşacılık	10	24
Neoliberalizm	11	27
(Neo)Marksizm	1	2

Kaynak: A. g. e., s.12.

2009 yılında yapılan yukarıdaki anket sorusuna bakıldığında, akademisyenlere derslerde hangi Uİ teorilerine sıklıkla başvuruldukları sorulmuştur ve ortalamaya bakıldığında, realist ve neorealist teorinin % 39.4 oranıyla en çok başvurulan teori olduğu ortaya çıkmıştır. Bu oranı liberalizm/neoliberalizm takip etmektedir. Bunun yanında, hiçbir teoriye başvurmama oranı dikkat çekmektedir ve feminizm, post-modernizm/post-yapısalcılık, İngiliz ekolü yaklaşımlarının derslerde çok az kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 5

Teorilerin Uİ Derslerinde Kavramsal Açıdan Referans Alınması-2009

Tablo 8. Derslerinizde aşağıdaki kavramsal yaklaşımlardan hangisine ne oranda ağırlık veriyor/olayları yorumlarken referans noktası olarak kullanıyorsunuz?

Yaklaşımlar	% 0	% 1-10	% 11-25	% 26-50	% 51-75	% 76-100	Cevap sayısı	% (ort.)	TRIP 2008 % (ort.)[61]
Realist/Neo-Realist	0	8 (% 6,4)	38 (% 30,4)	41 (% 32,8)	28 (% 22,4)	10 (% 8,0)	125	39,4	22
Liberal/Neo-Liberal	2 (% 1,8)	15 (% 13,6)	41 (% 37,3)	32 (% 29,1)	16 (% 14,5)	4 (% 3,6)	110	30,9	19
Marksist	2 (% 2,2)	29 (% 31,9)	32 (% 35,2)	17 (% 18,7)	8 (% 8,8)	3 (% 3,3)	91	23,6	9
İnşacı	3 (% 3,3)	19 (% 20,9)	34 (% 37,4)	17 (% 18,7)	14 (% 15,4)	4 (% 4,4)	91	28,5	11
Post-Modern/ Post-Yapısalcı	9 (% 12,5)	23 (% 31,9)	25 (% 34,7)	10 (% 13,9)	4 (% 5,6)	1 (% 1,4)	72	18,0	-
Eleştirel Teori	4 (% 4,9)	19 (% 23,2)	27 (% 32,9)	20 (% 24,4)	9 (% 11,0)	3 (% 3,7)	82	26,6	-
Neo-Gramşiyan	10 (% 18,2)	20 (% 36,4)	7 (% 12,7)	12 (% 21,8)	4 (% 7,3)	2 (% 3,6)	55	20,4	-
Feminizm	10 (% 18,2)	28 (% 50,9)	12 (% 21,8)	3 (% 5,5)	1 (% 1,8)	1 (% 1,8)	55	11,5	6
İngiliz Ekolü	8 (% 16,0)	20 (% 40,0)	10 (% 20,0)	6 (% 12,0)	4 (% 8,0)	2 (% 4,0)	50	18,9	6
Hiçbiri	3 (% 60,0)	0	0	0	0	2 (% 40,0)	5	35,2	17[63]
Diğer	3 (% 42,9)	1 (% 14,3)	1 (% 14,3)	1 (% 14,3)	0	1 (% 14,3)	7	21,4	12

Kaynak: Korhan Yazgan & Mustafa Aydın, "Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Akademisyenleri Araştırma, Eğitim ve Disiplin Değerlendirmeleri Anketi-2009", **Uluslararası İlişkiler Dergisi,** Cilt 7, Sayı 25, Bahar 2010, s.16.

2009 yılında yapılan ankete ait bu tabloda ise, katılımcılara Uİ yazınında hangi Uİ teorisine çok yer verildiği ve baskın olduğu sorulmuştur. Soruya verilen cevaplar ise, realizm/neorealizmin % 49.7 ile yine ağırlıklı bir konuma sahip olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Liberalizm/neoliberalizm teorisi % 41.4 oranı ve inşacılık % 32.1 ile yine realizmi takip etmektedir. Günümüz Uİ yazınında hiçbir teoriye başvurmama oranının % 39.3 olması dikkat çekicidir. Feminizm, İngiliz ekolü, Neo-Gramşiyan yaklaşımlar, günümüz Uİ yazınında en az başvurulan teoriler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 6

Katılımcılara Göre Uİ Teorilerinin Literatürdeki Baskınlık Oranı-2009

Tablo 9. Günümüzde Uluslararası İlişkiler yazınında hangi yaklaşımlara ne oranda ağırlık verildiğini düşünüyorsunuz?

Yaklaşımlar	%0	%1-20	%21-40	%41-50	%51-70	%71-90	%91-100	Cevap sayısı	% ort.	TRIP 2008 % ort.
Realist/ Neo-Realist	0	7 (% 5,6)	43 (% 34,4)	19 (% 15,2)	32 (% 25,6)	21 (% 16,8)	3 (% 2,4)	125	49,7	30
Liberal/ Neo-Liberal	0	15 (% 12,8)	53 (% 45,2)	13 (% 11,1)	21 (% 17,9)	15 (% 12,8)	0	117	41,4	28
Marksist	1 (% 1,0)	61 (% 66,3)	20 (% 21,7)	2 (% 2,1)	7 (% 7,6)	1 (% 1,0)	0	92	19,6	6
İnşacı	1 (% 0,9)	34 (% 32,3)	38 (% 36,1)	14 (% 13,3)	8 (% 7,6)	9 (% 8,5)	1 (% 0,9)	105	32,1	21
Post-Modern/Post Yapısalcı	2 (% 2,1)	45 (% 47,8)	28 (% 29,7)	3 (% 3,1)	8 (% 8,5)	7 (% 7,4)	1 (% 1,0)	94	26,7	-
Eleştirel Teori	2 (% 2,0)	49 (% 51,0)	25 (% 26,0)	6 (% 6,2)	7 (% 7,2)	7 (% 7,2)	0	96	25,5	-
Neo-Gramşiyan	5 (% 8,3)	36 (% 60,0)	15 (% 25,0)	0	3 (% 5,0)	1 (% 1,6)	0	60	17,2	-
Feminizm	6 (% 9,2)	41 (% 63,0)	13 (% 20,0)	2 (% 3,0)	2 (% 3,0)	1 (% 1,5)	0	65	14,7	7
İngiliz Ekolü	5 (% 7,6)	37 (% 56,9)	16 (% 24,6)	6 (% 9,2)	1 (% 1,5)	0	0	65	17,1	7
Hiçbiri	2 (% 40,0)	1 (% 20,0)	0	0	0	0	2 (% 40,0)	5	39,3	12[63]
Diğer[64]	1 (% 20,0)	0	1 (% 20,0)	0	1 (% 20,0)	0	2 (% 40,0)	5	58,4	11

Kaynak: A. g. e., s.17.

2009 anketi sorularından bir diğeri, katılımcıların kendilerini hangi Uİ yaklaşımına yakın gördüğüne dairdir ve çoğunluğun cevabı realizm ve neorealizm olmuştur. 2007 anketinde bu soruya verilen cevap, 2009 anketinde de geçerliliğini sürdürmektedir. İlginç olan nokta, feminist teoriye yakın hisseden katılımcı bulunmamaktadır. 2007 anketinden farklı olan bir diğer sonuç ise, teoriye başvurmayan katılımcı sayısının azalmasıdır. Son olarak, inşacılık teorisine yakın hisseden katılımcı oranı artmıştır.

Tablo 7

Katılımcıların Uİ Teorilerine Yakınlıkları-2009

Tablo 31. Kendinizi aşağıdaki Uluslararası İlişkiler yaklaşımlarından hangisine yakın görüyorsunuz?

Yaklaşımlar	Cevap sayısı	%	UİK 2007 %	TRIP 2008 %
Realizm/Neorealizm	38	30,9	30	18
İnşacılık (Konstrüktivizm)	20	16,3	25	17
Eleştirel Teori	12	9,8	3	-
Liberalizm/Neoliberalizm	11	8,9	21	17
Marksizm	8	6,5	10	5
Post-modernist/Post-yapısalcı	7	5,7	-	-
Teorik yaklaşımları kullanmıyorum	6	4,9	8[93]	25[94]
Neo-Gramşiyan	4	3,3	-	-
İngiliz Ekolü	4	3,3	3	4
Feminizm	0	0,0	-	2
Diğer[95]	13	10,6	-	12

Kaynak: A. g. e., s.31.

2011 yılında pek çok ülkenin de katılımıyla yapılan ankette, Uluslararası İlişkilere Giriş dersinde en çok başvurulan teorinin ne olduğu katılımcılara sorulduğunda, realizm teorisi yine ilk sırada yerini korumaya devam etmektedir. Liberalizm ve akabinde inşacılık teorileri de kendinden söz ettirmektedir. Bu derste, hiçbir Uİ teorisi kullanmama oranı oldukça yüksektir.

Tablo 8

Katılımcıların Uİ'ye Giriş Dersinde Teorileri Referans Alma Oranı-2011

Tablo 8: Soru 6 Lisans düzeyinde verdiğiniz Uİ'ye Giriş dersinizin yaklaşık yüzde kaçını aşağıdaki Uluslararası İlişkiler paradigmalarının çalışılmasına ve/veya uygulamalarına ayırıyorsunuz? (Eğer diğer seçeneği için birden çok cevabınız varsa lütfen en ağırlıklı olanı belirtiniz)[26]

% ortalama	TR	TÜM	MRK	ÇEV	KA	AVR	İÜ	GDA	LA	İSR	GA
Realizm	33	24	20	29	22	20	20	23	32	20	25
Liberalizm	24	21	18	22	20	18	18	18	24	20	22
Diğer	20[28]	15	14	14	14	10	14	16	18	3	12
Paradigmatik yaklaşımları kullanmıyorum	19	18	16	15	18	19	14	16	13	18	16
İnşacılık	17	13	13	16	11	12	15	16	18	7	13
Marksizm	17	11	9	13	11	10	8	8	16	6	15
İngiliz Okulu	16	8	8	11	6	9	8	8	15	5	6
Feminizm	8	7	7	6	8	6	6	6	7	4	6

Kaynak: Korhan Yazgan & Mustafa Aydın, "Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Akademisyenleri Eğitim: Araştırma ve Uluslararası Politika Anketi-2011", **Uluslararası İlişkiler Dergisi,** Cilt 9, Sayı 36, Kış 2013, s.13.

2011 anketinde, katılımcılara hangi Uİ yaklaşımına yakın hissedildiği sorulmaktadır ve cevaplara bakıldığında, realist teori Türkiye'de en çok tercih edilen teori olduğu görülmektedir. İnşacılık ve liberalizm bu cevabı takip etmektedir ve hiçbir teorik yaklaşıma başvurmayan katılımcıların oranı, feminizm, Marksizm ve İngiliz okuluna başvuran katılımcıların sayısından fazla olması dikkat çekmiştir.

Tablo 9

Katılımcıların Uİ Teorilerine Yakınlık Oranları-2011

Tablo 15: Soru 21 Aşağıdakilerden hangisi sizin Uİ çalışmalarına yaklaşımınızı en iyi şekilde tanımlar? Eğer çalışmalarınızın aşağıdaki teorik yaklaşımlardan biriyle örtüşmediğini düşünüyorsanız, lütfen diğer akademisyenlerin sizin çalışmalarınızı yerleştireceği kategoriyi işaretleyin.

%	TR	TÜM	MRK	ÇEV	KA	AVR	GDA	İÜ	LA	İSR	GA
Realizm	26	16	13	18	18	17	12	8	16	36	13
İnşacılık	24	22	21	23	23	21	17	22	23	28	33
Liberalizm	15	15	11	13	15	9	11	12	11	8	21
Diğer	11[33]	15	19	14	14	15	20	23	16	4	17
Teorik yaklaşımları kullanmıyorum	11	22	25	22	21	28	27	28	20	20	8
Marksizm	7	4	4	5	4	5	5	1	7	0	0
İngiliz Okulu	4	4	5	4	4	4	6	4	7	4	4
Feminizm	1	2	3	1	3	1	4	2	2	0	4

Kaynak: A. g. e., s.18.

2011 anketinde, katılımcılara güncel Uİ yazını hakkında sorulduğunda realizmin baskın olduğunu düşünenlerin oranı % 43 ile en üst sıradadır. Tüm dünyadaki literatür göz önüne alındığında da, realist teori en baskın teori olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunu liberalizm ve inşacılık devam etmektedir. Bir üst tabloda olduğu gibi, teorik olmayan yaklaşımların oranı, Marksizm, İngiliz okulu ve feminizm oranından daha fazladır. Evrensel cevaplara baktığımızda, bu sıralama aynı şekilde devam etmektedir.

Tablo 10

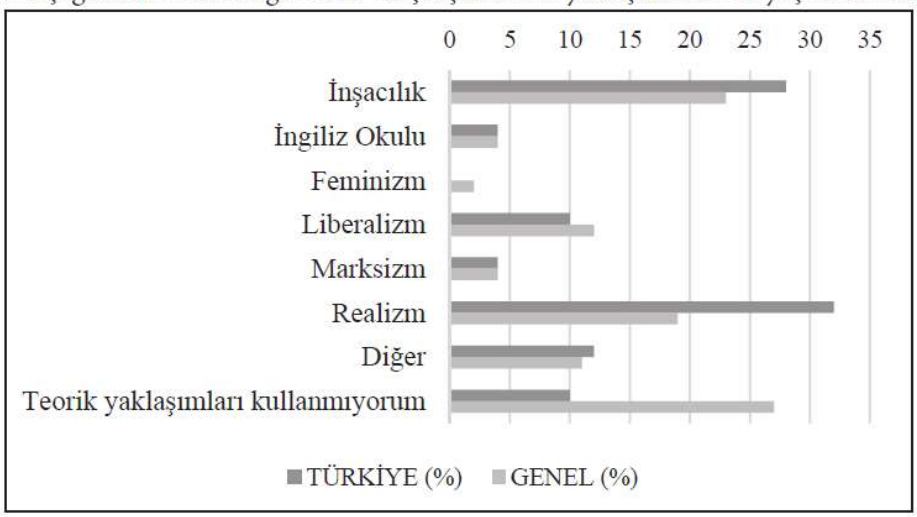
Katılımcılara Göre Uİ literatüründe Teorilerin Baskınlık Oranı-2011

Tablo 30: Soru 41 Günümüzde Uİ literatürünün ne kadarının aşağıdaki teorik yaklaşımlara ayrıldığını düşünüyorsunuz?[45]

% ortalama	TR	TÜM	MRK	ÇEV	KA	AVR	GDA	İÜ	LA	İSR	GA
Realizm	43	33	29	39	32	30	36	27	37	39	39
Liberalizm	28	28	25	29	29	24	25	24	32	23	35
İnşacılık	22	20	21	24	19	24	20	21	27	31	23
Diğer	16[47]	13	8	14	16	6	6	7	18	29	5
Teorik olmayan yaklaşımlar	14	17	16	17	16	15	15	17	18	22	18
Marksizm	13	9	7	12	8	7	7	7	16	8	18
İngiliz Okulu	12	9	9	14	7	11	9	9	18	9	15
Feminizm	7	7	8	7	8	8	6	7	9	8	10

Kaynak: A. g. e., s.27.

Grafik 5: Aşağıdakilerden hangisi sizin Uİ çalışmalarına yaklaşımınızı en iyi şekilde tanımlar?

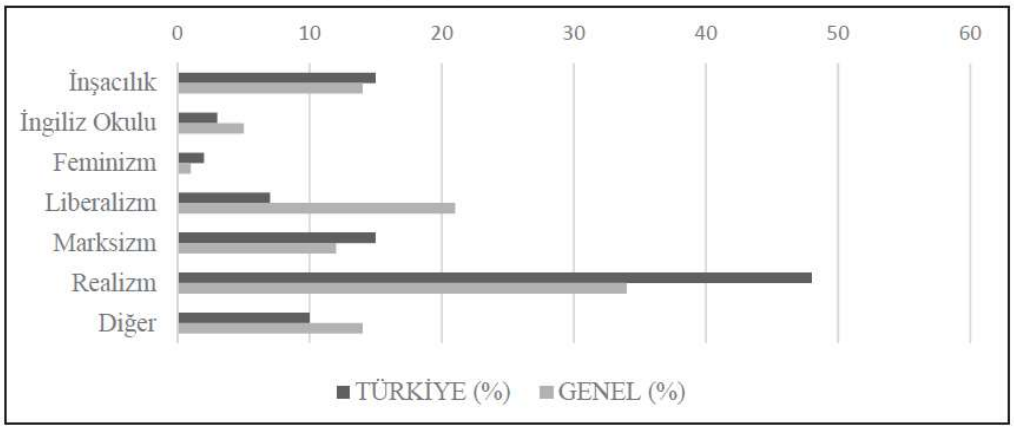

Şekil 1: Katılımcıların Uİ Teorilerine Yakınlık Oranı-2014

Kaynak: Fulya Hisarlıoğlu & Korhan Yazgan & Mustafa Aydın, "Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Akademisyenleri ve Alana Yönelik Yaklaşımları Üzerine Bir İnceleme: TRIP 2014 Sonuçları", **Uluslararası İlişkiler Dergisi,** Cilt 12, Sayı 48, 2016, s.15.

2014 yılında yapılan TRIP anketine bakıldığında, katılımcılara hangi Uİ yaklaşımına yakın hissettikleri sorulmuştur ve realist yaklaşım katılımcıların en yakın hissettiği yaklaşım olarak ön plana çıkmıştır. Akabinde, inşacılık yaklaşımı tercih edilmiştir. Hiçbir teorik yaklaşım kullanmayanların oranı da oldukça yüksektir. Diğer anket tabloları ile doğru orantılı bir şekilde, feminizm, İngiliz okulu ve Marksizm en az başvurulan teoriler olarak karşımıza çıkmıştır.

Grafik 6: Akademik kariyerinizin başlangıcında öncelikle hangi paradigmayı veya teorik yaklaşımı benimsemiştiniz?

Şekil 2: Katılımcılar Kariyer Başlangıcındaki Uİ Teorilerine Yakınlık Oranları-2014

Kaynak: A. g. e., s.15.

2014 TRIP anketinde katılımcılara akademik kariyer başında hangi teoriyi benimsedikleri sorulduğunda, cevap yine realist teori olmuştur ve diğer teorilerle arasındaki oran farkı oldukça fazladır. Bu sorunun cevabı Türkiye'de ve dünya çapındaki katılımcılarda yine aynıdır, realizm en yakın hissedilen teoridir. Akabinde, liberal teori ve Marksizm gelmektedir. İnşacılık, İngiliz okulu, feminizm ve diğer teoriler bu sonucu takip etmişlerdir.

Yukarıda incelenen bütün grafik ve tablolar göz önünde bulundurulduğunda, realizm oldukça göze çarpan bir teori olmuştur. Bunu ise, neredeyse bütün tablolarda liberal teori takip etmiştir. Bu nedenle, çalışmada realizm ve akabinde liberal teorinin anket katılımcılarının oluşturduğu şemalarda gördüğümüz gibi, Uluslararası İlişkiler Dergisi'nde de nasıl bir içerik oluşturduğu incelenecektir. Ve bu tablolardaki gibi realizm ve liberalizm teorilerinin yine hakim teoriler olacağı öngörülmektedir. Bunun yanında, yukarıda bahsedilen tüm kitap, makale, çalıştay ve anketler Türkiye'de Uİ teorileri çalışmalarında eksiklikler ve doldurulması gereken boşlukların olduğunu göstermiştir ve belirtilen araştırma sorularını zihinlerde oluşturmuştur. Dolayısıyla, genel bir çerçeve çizilmesi hedefi bu tez çalışmasının temel hedefi olup bu tezi literatürden farklı kılma noktasında en etkili unsur olacaktır.

Araştırmanın Zaman Aralığı ve Metodolojisi

Bu araştırma, bir nevi yukarıdaki verileri testi amacıyla ve farklı bir yöntem ile yapılmıştır. Çalışma yapılırken temel kaynak olarak *Uluslararası İlişkiler Dergisi*[19] esas alınmıştır. Derginin ilk yayın yapmaya başladığı 2004 yılından 2017 yılındaki 55. sayısı da dahil edilerek ilk 55 sayıdaki teori ile ilgili olabilecek makaleler incelemeye alınmıştır. Bu noktada, anahtar kelimeler kısmında bir teorinin bulunması, teorilerle ilişkilendirilen temel kavramların (örneğin, güç, karşılıklı bağımlılık, kimlik vb.) yer alması ya da örnek olay incelemelerinde teorilerden faydalanılan kalıplaşmış konular (örneğin, Avrupa Bütünleşmesinin liberalizm ve inşacılık teorileriyle anlatılması) araştırma makalelerine dahil edilmiştir. Söz konusu derginin, önceki sayılarını internet ortamında erişime açması bu çalışmanın veri toplama aşamasında büyük kolaylık sağlamıştır. Bunun yanında, ders kitabı olarak okutulan temel Uİ teorileri kitaplarından da her bölümde faydalanılmıştır.[20]

Araştırma yöntemi olarak ise nitel araştırma yöntemlerinden faydalanılmıştır. Araştırmada her ne kadar nicel yöntemlerden de faydalanılsa da, temel araştırma metodu nitel yöntemlerdir. İçerik analizi, doküman analizi bu çalışmaya katkı sunan yöntemlerdir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Her araştırmanın olduğu gibi, bu tez çalışmasının da sınırlılıkları mevcuttur. Türkiye'de Uİ disiplini ortaya çıktığı günden itibaren yapılmış bütün makale, dergi, tez vb. Uİ teorileri literatürünü taramak ve incelemek mümkün değildir. Kısıtlı zaman ve imkanın olması bizi bu çalışmanın içeriğini sınırlamaya itmiştir. Bu doğrultuda, *Uluslararası İlişkiler Dergisi* veri tabanı olarak belirlenmiştir. Bu derginin kaynak olarak seçilmesinde şüphesiz pek çok sebep bulunmaktadır. Bunun öne çıkan en önemli sebebi ise derginin kurulduğu 2004 yılından bu yana, birikimi ve temsiliyeti itibari ile öne çıkan dergilerden biri olagelmesidir. Dergi, pek çok farklı görüşteki akademisyenler tarafından tanınan bir dergi olmakla birlikte, objektif çalışmaları yayınlaması ve nitelikli akademik kurulu ile birlikte Türkiye'de Uİ

[19] Detaylı bilgi için bkz: www.uidergisi.com.tr/618/hakkimizda

[20] Ali Balcı ve Şaban Kardaş (Ed.), **Uluslararası İlişkilere Giriş**, İstanbul: Küre Yayınları, 2014.; Atila Eralp (Ed.), **Devlet ve Ötesi, Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar,** İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.; Evren Balta (Ed.), **Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler,** İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.; Ramazan Gözen (Ed.), **Uluslararası İlişkiler Teorileri,** İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.; Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği,** İstanbul: Marmara Kitap Merkezi Yayınları, 2008.; Tayyar Arı (Ed.), **Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2:Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, Bursa: Dora Yayıncılık, 2014.

alanında prestijli bir yere sahiptir. Bahsedilen bu sebepler bizi *Uluslararası İlişkiler Dergisi*'ni kaynak olarak seçmeye itmiştir. Ek olarak ve yukarıda bahsedildiği üzere, Türkiye'de ders kitabı olarak lisans, lisansüstü ve doktora eğitimlerinde okutulan Uluslararası İlişkiler Teorileri kitapları da bu çalışmada sıklıkla başvurduğumuz kaynaklar olacaktır. Araştırmanın amaç ve hedeflerinin belirgin, ölçülebilir, gerçekçi ve tez süresinde ulaşılabilir nitelikte olması adına veri toplama kaynakları bu şekilde daraltılmıştır.

Fakat bu çalışma yapılırken bu çalışmanın sınırlılıklarından da söz etmek yerinde olacaktır. Söz konusu çalışmanın amacı, Uİ teorilerini açıklamak ve anlatmak değildir. Çalışma, Uİ teorilerinin nasıl bir içerik ile makalelerde yer aldığını incelemektedir. Yani, bu teorilerin yer aldığı çalışmalarda teorilerin hangi iddialarına ya da savunularına yoğunlaşıldığı ve teorilerin hangi iddiaları ikincil önemde çalışıldığı sorusu üzerine inşa edilmiştir. Dolayısıyla, konu anlatımı ya da teorileri açıklama gibi bir gaye güdülmemiştir. Çalışmanın bir diğer sınırlılığı ise bu çalışmanın İngilizce literatürü kapsamayışıdır çünkü çalışmanın amacı Türkiye kaynaklı veya Türk vatandaşı olan akademisyenlerin Uluslararası İlişkiler Dergisi'nde yazdığı Uİ teorilerinin mevcut durumunu ortaya koymaktır. Yani, dünya çapında yayınlanan Uİ teorileri içeren çalışmalar bu tez çalışmasının ilgi alanı değildir. Bir diğeri, pek çok Uİ teorisi bulunduğu için her birini bu çalışmaya dahil etmek mümkün olmadığı ve çalışmada konu dağınıklığı olmaması için ilk 55 sayıdaki söz konusu teoriyle ilişkilendirilen en az 3 makale bulunması sınırı konulmuştur. Son kısıtlama ise, her ne kadar üniversitelerin Uİ bölümlerinde ders kitabı olarak okutulan kitaplardan sıklıkla bahsedilse de, çalışmanın temel hedefi Uluslararası İlişkiler Dergisi'nde yayınlanan makaleler olmuştur. Alanda yayınlanan tüm dergi ve kitapların incelenmesi arzulansa da araştırmanın konusunu daraltmak bu çalışmayı yapılabilir kılması için gerekli görülmüştür.

Araştırmanın Yapısı

Çalışmamız Giriş ve Sonuç bölümü hariç 5 bölümden oluşmaktadır: Realizm, Liberalizm, Marksizm, Sosyal İnşacılık ve Diğer Kuramlar. Bu sıra hem içerik miktarı olarak hem de bilinen Uİ teoriler kitaplarındaki geleneksel sıraya uyarak tasarlanmıştır. Her teoride ele alınan başlıklar, dergideki yazarların odaklandıkları başlıklar olarak belirlenmiştir. Söz konusu Uİ kitaplarından farklı başlıklar da bulunmakla birlikte Diğer Teoriler başlığı,

Eleştirel Kuram, Post-pozitivizm ve Feminizm şeklinde 3 teorinin birleştiği genel bir isim olarak kabul edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM
REALİZM

Realist teori, uluslararası ilişkilerin bir disiplin olarak tartışılmaya başlanmasından beri varlığını gösteren bir teori olmasının yanında, disiplinin gelişmesinde ve Uİ teorilerinin oluşumunda da öncü bir role sahiptir. İki büyük dünya savaşının ardından 'Savaşı nasıl önleriz?' sorusu yoğun bir şekilde tartışılmış ve bu fikir alışverişi neticesinde ilk Büyük Tartışma dediğimiz fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Bu fikir ayrılıkları, realist ve idealist görüş olarak anılmış ve birer Uİ teorisi halini almıştır. Bu geçmişinden ve etkinliğinden ötürü, realist teori üzerine çok fazla yazılıp çizilen, yorum yapılan ve eleştirilen bir teori olmuştur, nitekim hala da olmaktadır. Dolayısıyla realist teori, disiplin ve Uİ teoriler arasında kendi rüştünü ispat etmiş bir teori olarak anılmaktadır.[21]

Dergideki Uİ teorileri tarandığında, realizmin göze çarpan bir içeriğe sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Bu içerik incelendiğinde de, teorik olarak konu edilmesinin yanında, olay incelemesi yapılırken de teoriden faydalanılmıştır. Teorik olarak realizmin incelendiği makalelerde de, olay incelemesi olarak realizmden faydalanılan makalelerde de, realizm üzerine hem olumlu hem olumsuz görüşler paylaşılmıştır. Ek olarak, dergideki realizm içerikli makalelerin odaklandığı argümanlara bakıldığında, realizmin egemenliği, aktör olarak devleti öncelemesi, güç, ulusal çıkar, güvenlik ve tehdit ve anarşi konuları dikkat çekmiştir. Küreselleşme ile realizmin etkileşimi de öne çıkan bir diğer başlık olmuştur. Odaklanılan her başlıktaki içerik incelendiğinde, her konuda eleştirel bir yön bulmak mümkündür. Realizmin her argümanına dair çok fazla yazılıp çizilmesi, onun aynı oranda da eleştirilmesi ile sonuçlanmıştır. Dolayısıyla disiplinde en çok çalışılan ve eleştirilen teoriler olması, bu sürecin doğal bir sonucudur.

I. Realizm: Hakim Bir Teori Mi, Başarısız Bir Teori Mi?

Uİ bölümlerinde okutulan teori kitaplarında açıkça görülmektedir ki, öncelikle teorinin ne olduğunu, nasıl ortaya çıktığı ve disiplindeki önemine dair yazılan bir bölümün ardından, realizm bölümü ile devam edilmektedir. Uİ teorileri kitaplarının ilk bölümlerinde yer alan

[21] Eralp, "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu", s.58.

realizm teorisinin, incelediğimiz *Uluslararası İlişkiler Dergisi*'nde de yoğun bir şekilde yer alması, şaşırtıcı bir durum değildir. 'En çok çalışılan', 'hakim', 'başarılı' gibi sıfatlarla anılan realist teorinin, mevcut literatürün taranması mümkün olsaydı en çok çalışılan teori konumunda olacağı ileri sürülmüştür.[22] Nitekim, teorinin bu hakim konumu, diğer teorilerin disiplinde yer bulmalarına ve gelişmelerine fırsat tanımamıştır.

Realizmin disiplinde hakim bir konum elde etmesinin bazı nedenleri vardır. Bunlardan biri, realizmin, literatüre sunduğu kavramlar ile disiplinin bilimsel dilini oluşturmasında katkıda bulunmasıdır.[23] Bir diğeri, realizmin diğer alternatiflere kıyasla, ortaya çıkan güvenlik tehditlerine dair daha açıklayıcı görüşler ortaya koyduğu iddia edilmiştir.[24] Ek olarak, realistlerin kendilerine 'gerçekçi' ismini seçmeleri, karşıt teori olarak doğmuş olduğu idealistleri gerçekten uzak ve hayali olmalarıyla eleştirerek literatürdeki yerini garantilemesine yardımcı olmuş ve gerçeği 'betimleyici, açıklayıcı ve öngörücü' olarak ortaya koymaları olmuştur.[25] II. Dünya Savaşı sonrasında ise realizm, tek olmasa da baskın bir teoriye dönüşmüş ve Soğuk Savaşı takip eden dönemde ise daha da güçlenerek devletlerin karar alma mekanizmalarında da etkisini arttırmıştır.[26]

Görüldüğü üzere, 'hakim, etkin, egemen, baskın ve kurucu teori' olma sıfatı realist teorinin en çok bahsedilen özelliğine dönüşmüş ve disiplinin oluşumunda öneminin fazla olduğu her fırsatta dile getirilmiştir. Öyle ki realizm olmadan Uİ teorilerinin eksik kalacağı ve hatta mevcut olmayacağı izlenimi edinilebilmektedir. Fakat, Uİ disiplinindeki hakim konumundan ötürü realizm oldukça gündemde olan bir teori olduğu gibi, eleştiriler konusunda da hala gündemde olan bir teoridir. Örneğin, askeri güce çok odaklanması, insan doğasının salt kötü özelliklerini öne sürmesi, devletin kabul edilen tek aktör olması, devletlerin birbirine karşılıklı bağımlılık durumunu göz önünde bulundurmaması ve devlet dışı aktörlere önem vermemesi, realizmin genel olarak karşılaştığı eleştirilerdir.

---

[22] Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi: Kökeni, Kapsamı ve Kritiği", **Uluslararası İlişkiler Dergisi,** Cilt.1, Sayı.1 (Bahar 2004), s.34.
[23] A. Şevket Ovalı, "Ütopya ile Pratik Arasında: Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırması", **Uluslararası İlişkiler Dergisi,** Cilt.3, Sayı.10 (Yaz 2006), s.6.
[24] Sinem Akgül-Açıkmeşe, "Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni-Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri", **Uluslararası İlişkiler Dergisi***,* Cilt.8, Sayı.30 (Bahar 2011), s.45.
[25] Aydın, "Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi", s.50-51.
[26] Berdal Aral, "Asimetrik Saldırı Savaşları, Siyaset ve Uluslararası Hukuk", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt.4, Sayı.14 (Yaz 2007), s.48.

Bu genel eleştirinin yanında, realizmin bu derece baskın bir teori olması da aslında bir eleştiri konusudur çünkü realizmi çalışan akademisyenlerin bu görüşü benimsemiş olması, karar alıcı mekanizmaların da realist olması, güç, etki, ulusal çıkar, diplomasi konularını da realist bir perspektiften yaklaşmalarına ve aslında sistemin ve disiplinin de realistleşmesine neden olmuştur. Realistleşen bir sistemde ve disiplinde diğer görüşlerin, yani teorilerin yer edinmesi zorlaşmakta ve bu durumda adeta disiplinin kaderi değiştirilmektedir. Çünkü realist teori 'statükocu ve yeniliğe kapalı' bir teori olduğu için dünyayı ve uluslararası sistemi realist bir bakış açısından başka şekilde anlamak için alan tanımamaktadır. Giderek realistleşen bir dünyada ise, mevcut sorunlar kendini yenilemekte ve güncel sorunlara çözüm üretilememektedir. Dolayısıyla, realizmin güncel sorunları açıklamada yeterli olup olmadığı sorgulaması akla gelmektedir ve realizmin 'değişmezliği' şu şekilde daha detaylı açıklanmıştır:

> "Devletlerarası ilişkiler bugün de 2500 yıl önce Yunan şehir devletleri arasındaki ilişkiyi yönlendiren kurallar çerçevesinde işliyor, 2500 yıl sonra da bu kurallarla işliyor olacak. Tabii bu görüş mevcut çatışma ortamının ve anarşik uluslararası sistemin daha barışçıl ve düzenli bir ortama doğru nasıl gelişebileceğini ve realistlerin devletleri oturttuğu güvenlik ikileminden nasıl kurtulunabileceği konusunda fazla bir öneride bulunmuyor; hatta umut dahi vermiyor. Üstelik realizm devletlerin kollektif ya da karşılıklı çıkarları olabileceği olgusunu büyük oranda gözardı ederek uluslararası ilişkilerdeki iş birliği ve olumlu değişim potansiyelinin önemini yadsır.[27] Ayrıca, realistler sürekli olarak devlet çıkarlarından bahsetmekle birlikte bu çıkarların nasıl oluştuğu ve nasıl yeniden şekillendirildiği üzerinde durmuyorlar. Devletlerin çıkarları sanki tanrı-vergisi ve değişmez olarak sunulur. Bu da gerçek değişim olasılığına şans tanımaz. Realistler büyük güçlerin yükseliş ve düşüşünü, savaşların gelip gidişini kabul ederler; fakat oyunun temel kuralları değiştirilemez. Temel değişim olasılığını kabul etmeyerek realizm doğasında statükocu ve yeniliğe kapalıdır. Bu da onun, bilinçli olsun ya da olmasın, statükonun devamında çıkarı olanlarca varolan adaletsizliklerin meşrulaştırılmasında kullanılmasına olanak sağlar."[28]

[27] Aydın, "Uluslararası İlişkilerin 'Gerçekçi' Teorisi", s.57.
[28] A. g. e., s.57.

Realizm eleştirilerin bir diğer sebebi ise, teorinin Soğuk Savaşı'n sonunu öngörememesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasını önleyememesidir. Bu durum realizmin bir 'zaafiyeti' olarak algılanmıştır ve başarılı bir teori olup olmadığı sorgulamasını devam ettirmiştir.[29] '*İnsan tekinin kendi dışındaki dünyaya karşı saldırgan güdülerle hareket ettiği varsayımına yaslanan paradigma'* ifadeleriyle eleştirel bir şekilde tanımlanan realist paradigma, sadece zaafları olan bir teori olmakla kalmamış, aynı zamanda 'ahlaksız', 'ikiyüzlü', 'barışı sağlamanın önündeki engel' gibi duygusal diyebileceğimiz bir üslup ile eleştirilmiştir:

> " Ne var ki, bir yandan daha önce de vurgulanan Batı'daki realist paradigmanın hâkimiyeti ve Batılı dünya tasavvurunun kendi bünyesinde ahlâkîliğe yer vermeyip "hesapçılığı" esas alması gerçeği … Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistem içinde barışçıl dönüşümlere ne yazık ki imkân vermemiştir."[30]

Görüldüğü üzere, realizmin Uİ teorilerinde kurucu ve hakim bir teori olması ve literatüre pek çok katkı yapmasının yanı sıra, gerek ilk teorilerden olmasından gerekse de literatürdeki hakimiyetinden ötürü pek çok eleştiri almıştır. Teorinin disipline bilimsel bir dil kazandırması, Soğuk Savaş dönemindeki karar alım sürecinde etkili oluşu, neorealizmin güncel güvenlik tehditlerini algılayabilmesi gibi katkılarının yanı sıra, kimi yazarlarca da başarısız görülerek yeniliklere açık olmaması, geleceği doğru bir şekilde öngörememesi gibi sebeplerle de başarısız bir teori olarak görülmüştür ve eleştirilmiştir. Dolayısıyla, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*'nde yer alan literatüre göre, realizm hem hakim, kurucu ve öncü teori olmasıyla övülmüştür hem de başarısız ve yetersiz bir teori oluşu ile eleştiriye maruz kalmıştır. Realizmden sonra ortaya çıkan teoriler ise realist görüşe tepki olarak eleştiriler neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu sebepten ötürü, realist görüş sürekli varlığı sürdürme imkanı bulmuştur. İlk büyük tartışmanın (Grand Debates) bir ayağını oluşturan realizm günümüzde dahi büyük bir paradigma tartışmasına konu olabilecek potansiyele sahiptir. Dolayısıyla realizmin bu denli eleştirilen bir teori olması onun mevcudiyetini ve hakimiyetini hala devam ettirmesini sağlamıştır.

[29] Lerna K. Yanık, "Liberalizm: Bir Yazın Değerlendirmesi", **Uluslararası İlişkiler Dergisi,** Cilt.12, Sayı.46 (Yaz 2012), s.47.
[30] Aral, "Asimetrik Saldırı Savaşları", s.50-55.

II. Aktör Üzerine

Uluslararası sistemde ilişkilerin kimler arasında sağlandığına dair sorular teorik tartışmaların uluslararası sistemde aktör üzerine yoğunlaşmasını sağlamıştır. İlişkilerin hangi aktörler arasında sağlandığı hala netliğe kavuşmayan bir konu olagelmiş ve farklı teoriler aktörün ne ve kim olduğu konusunda fikir ayrılıklarına düşmüşlerdir. Aktör üzerine her teori farklı bir iddiada bulunmuştur. Fakat söz konusu realist teori olduğunda, aktörün devlet kavramı üzerinde şekillendiği bilinmektedir. Klasik realizm olarak adlandırdığımız realizmin adeta ilk versiyonunda aktör kimdir sorusunun karşılığı devlet olarak karşımıza çıkarken; klasik realizmin bir nevi güncellenmiş versiyonu niteliğinde olan neorealist görüşte ise sistemin ve yapının etkisi altında oluşan devlet olgusundan bahsedilmektedir. Neorealist görüşü, neoklasik realist adı verilen bir versiyon takip ederek bu noktada da devlet adamlarının aktör olan devlet üzerindeki etkilerine odaklanılmıştır. Fakat bu üç tür realizmde de temel aktörün devlet olduğu genel bir kabuldür ve realizm aktör konusunda kendini geliştirerek varlığını sürdürmektedir.

a. Klasik Realizmde Aktör

Klasik realizmde temel aktör devlettir. Realistler uluslararası sistemde etkin aktörün devlet olduğuna inanmaktadır ve uluslararası sistemde devletten başka etkili bir aktör olmadığını iddia etmektedirler. Dergideki mevcut literatür incelendiğinde aktör konusu üzerine pek çok yazarın olumlu ve olumsuz olmak üzere fikirlerini paylaştığını görmekteyiz.

Devletin temel aktör oluşu, özellikleri ve bireyle ilişkisi üzerine fikirler öne sürülmüştür. Realizmin, bireyin rasyonelliği üzerine kurulan bir teoridir ve birey üzerinden devleti incelemektedir. Rasyonel bir aktör olan devlette karar alıcı aktörler, mevcut durumda pek çok alternatifi göz önünde bulundurarak devlete en çok fayda sağlayacak olan seçeneğe yönelmektedir. Aktör olarak devletin rasyonel olarak tanımlanmasının yanında, devlet aktörüne atfedilen bir diğer özellik ise bütüncül oluşudur. Bütüncül bir mekanizma olan devletin içinde her ne kadar farklı görüşler olsa da, bu görüşler dış politikada bütüncül ve tektir çünkü hakim olan iktidar farklı görüşleri bir araya getirerek dış politikada tek bir

ağızdan konuşur ve devletin bütününü temsil eder. Devletin bu bütüncül yapısı *"metaforik bir zarla çevrelenmiş bir varlık"*[31] olarak betimlenmektedir.

Devletin egemen aktör olarak sistemde bulunması Vestfalyan döneme dayanmaktadır ve Hobbes'un Leviathan düşüncesine göre, yani doğa kanunlarının geçerli olduğu anarşik yapıdaki uluslararası sistemde tek aktör devlettir ve devlet içinde ise hiyerarşik bir düzen vardır. Hobbes'un tasvir ettiği bu analitik düzlemde, devletlerin düşüncelerini özgürce ifade edebilecekleri bir ortam vardır ve bu özgürlüğün de devletlere güç kullanma yetisini beraberinde getirerek temel aktör olan ulus devletlerin aktörler arası karşılıklılık esası ile sistemde var oldukları, ve dolayısıyla bunun da devleti, uluslararası hukuk sisteminde de temel aktör olarak var ettiği belirtilmiştir.[32] Yani, Vestfalyan dönemden beri var olan devlet, içerisindeki hiyerarşik düzeni koruyarak ve hukuksal anlamda da ifade özgürlüğü ile güç kullanma yetisinden ötürü sistemde kendini aktör olarak var edebilmiştir. Bir başka deyişle, varlığını hukuksal zeminde de korumuştur.

Hukuksal zeminde devlet aktör olarak kendini var edebildiği gibi, anarşik düzlemde güvenlik alanında da var edebilmiştir. Realizmin bilhassa Soğuk Savaş sonrasında hakim olan bir teori olduğu şeklinde tanımlanmasıyla birlikte, güvenlik anlayışının anarşik bir uluslararası sistemde devlet üzerinden şekillendiği belirtilmiştir.[33] Dolayısıyla tehdit oluşturabilecek durumlar da temel aktör olan devlete yönelik tehditler olmaktadır. Tehdit anlayışı ile karşılaşması, devletin güvenlik alanında da aktör olarak kabul edilmesinin bir sonucudur.

Klasik realizmin ele aldığı konulara yönelik eleştiriler mevcuttur. Realizmin analiz birimi olarak devleti ele alması ve devlet haricindeki aktör ve konuları göz ardı etmesi uluslararası olay ve sorunlara yönelik açıklama getirmesinde yetersiz kalmaktadır.[34] İklim sorunları, uluslararası göç, sınır aşan hastalıklar ve toplumsal sınıflar arasındaki fark gibi etmenler oyun dışı bırakılmaktadır. Bu eleştirilere cevap niteliğinde ise realistler, bunu teorinin odak

[31] Aydın, "Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi", s.40.
[32] Hüseyin Sevim, "Uluslararası İlişkilerde Küreselleşme Olgusu ve Ulus-Devlet Kavramını Yeniden Düşünmek", **Uluslararası İlişkiler Dergisi,** Cilt.3, Sayı.9 (Bahar 2006), s.101.
[33] Ovalı, "Ütopya ile Pratik Arasında", s.4.
[34] Aydın, "Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi", s.55.

noktası olarak devleti almanın diğer konuları yok saymak olmayacağını ve teorinin konu seçimi olarak devleti ele alabileceği cevabını vermişlerdir. Kimi yazarlarca bu konu 'temel ilgi alanının farklılığı' olarak nitelenmiştir.

Realizmdeki ulus devlet kavramına eleştiri olarak, sömürgeci güçlerin yanında, realizmin ulus devlet merkezli söyleminin savaşa sebep olan en önemli iki etken olmasından söz edilmiştir. 20. yüzyılda ulus devlet yapısının dönüşmesini Devletleri savaşa iten nedenler arasında görülmüş ve ulus devletlerin kendilerini 'haklı' gördüğü durumlarda kutsal kabul ettiği bu haklar için çekinmeden savaşabilmelerini bir neden olarak görmüşlerdir. Bunun yanında, ulus devlet yanlısı söylemin çoğulcu yapıları ulus devlet yapılarına indirgediğini, yapay sınırlar çizerek 'öteki' olanın dışlandığı ve bunun da 'sınır uyuşmazlıkları ya/ya da etnik yayılmacılığa' ve sonuç olarak gerginlik, çatışma ve savaşa yol açtığı belirtilmiştir.[35]

Aktör olarak devletin ele alınması, sorgulanan bir kabul olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazarlar klasik realizmdeki devletin en temel aktör olduğu görüşünü eskide bırakarak eleştiriler neticesinde, devlet dışı aktörlerin de dahil edildiği neorealist görüşe yöneldikleri tespit edilmiştir. Öyle ki, dergideki makalelerde, devletin temel aktör olduğu konusuna yönelik, neorealist görüşün ele aldığı gibi, devlet kavramının içeriğinin genişlediği görüşüne daha fazla yer verilmiştir. Kısaca şöyle denebilir ki, neorealizm klasik realizmin eleştirisi olarak ortaya çıkmıştır ve klasik realizmdeki bilhassa aktör konusu neorealistlerin eleştiri odağı olagelmiştir. Uluslararası sistemde ilişkilerin devletler arasında gerçekleştiğini iddia eden realizm, pek çok sebeple eleştirilmesinin ardından neorealizm ortaya çıkarak realizmden bazı konularda ayrılmıştır ve adeta klasik realizmin eleştiriler ve dünyadaki olaylardan etkilenerek güncellenmiş bir versiyonu olarak karşımıza çıkmıştır.

b. Neorealist Teoride Aktör

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve teknolojinin gelişmesi gibi dünyada gerçekleşen önemli gelişmeler gerek aktörlerde gerekse de sistemde de olmak üzere pek çok yenilik ve değişime sebep olmuştur. Bu değişim neticesinde araştırmacılar uluslararası sistemde devletlerin dışında da bazı aktörlerin etkin olduğunu ve gerek karar alım sürecini gerekse de ilişkileri

[35] Aral, "Asimetrik Saldırı Savaşları", s.41-42.

etkilemeleri sebebiyle sisteme ve ilişkilere etki eden devlet dışı aktörlerin olduğunu iddia etmişlerdir. Realizmin yeni bir yorumu olan neorealizm, realizme yapılan ve kendilerinin de yönelttiği eleştiriler neticesinde devletin yanında başka aktörlerin de bulunduğunu, fakat devletin hala en temel aktör olduğu iddiasını paylaşan bir görüş olmuştur. Liberal teoriden ve eleştirilerden etkilenen bu grup, realizme yeni bir boyut getirerek uluslararası sistemde devletin yanında başka aktörlerin de olabileceğini, ama devlet aktörünün her zaman yerini ve önceliğini koruyacağını ileri sürmüştür. Yani, temel aktörün devlet olduğu algısı kendini muhafaza etmektedir, fakat devlet, içerisinde bulunduğu sistemik yapıdan etkilenmektedir. Yani karar alırken bireyin bencil ve kötü doğası temel motivasyon olmayıp sistemin sahip olduğu anarşik yapı, devletlerin karar almasında etkin bir unsur olarak bu yeni görüş olan neorealizmde karşımıza çıkmaktadır.

Uluslararası İlişkiler Dergisi'nde neorealist görüşe ve klasik realizmden farklılıklarına dair çalışmalar yer almaktadır. Gelişiminde Kenneth Waltz'ın büyük katkısı olan neorealizmin, klasik realizmden hangi açılardan farklılaştığına değinilmiştir ve Waltz'un devletleri ve sistemi açıklarken neorealizmin insan doğasına değinmediğini ve neorealizmin 'sistemin yapısı, süreklilik ve değişkenliklerine odaklandığı' belirtilmiştir.[36] Yani devlet yine başat aktör olarak yerini korumaktadır, fakat devlet sistem ile etkileşim içerisindedir. Dolayısıyla klasik realizmden farklı olarak temel aktör olan devlet sistemden etkilenebilmektedir.

Neorealistler, uluslararası sistemde devletlerin yapısal olarak dönüşüm geçirmesi üzerine odaklanmışlardır. Anarşik olan uluslararası sistemde, devletler homojen bir yapı olarak sistemde yer almıştır ve devlet üstü bir otorite bulunmamaktadır. Fakat bu durum günümüzde, yani Post-Vestfalyan dönemde değişerek artık uluslararası sistemde heterojen bir yapının bulunmaktadır. Bunun sebebi olarak yapısal kaymayı esas alarak, devletlerin Vestfalyan döneme kıyasla aynı hacme sahip olmadığını ve sistemdeki yapısal dönüşümün devlet figürünün etkisini azalttığı ifade edilmektedir. Aynı zamanda sınır kavramına da değinilerek, Vestfalyan dönemde sınır kavramının anlamı ile Post-Vestfalyan dönemdeki sınır kavramının içeriklerinin aynı olmadığı, salgın hastalıklar, sınır aşan terör ve siber terör gibi olayların ulus devletlerin sınır çizgilerini aşarak devletlerin bu sorunların çözümlerini

[36] Aydın, "Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi", s.48.

uluslararası kuruluşlara devrederek egemenlik güçlerinden ve dolayısıyla aktör olma özelliğinden feragat ettikleri yorumu yapılabilmektedir. Ek olarak, çalışmada *'niteliksel olarak var olmayan devletler'* olarak tanımlanan ve uluslararası mafya olan 'Etat captê' tarafından ele geçirilmiş Arnavutluk ve uluslararası bir organizasyon olan 'Narco Etat' tarafından yönetimi gerçekleşen Kolombiya ve Afganistan örnekleri verilerek ulus devlet olmanın gerekli şartlarından biri olan 'egemenlik' kavramının zarar gördüğü ve bunun da aktör olan ulus devlet kavramını zayıflattığı görüşü bizlere sunulmaktadır.[37] Özetle, neorealistler devletin Vestfalyan dönemde olduğu gibi tek aktör olma özelliğini Post-Vestfalyan dönemde kaybettiğini iddia etmişlerdir ve klasik realizmde olduğu gibi sistemde artık homojen aktörlerden ziyade heterojen aktörlerin olduğunu ve devletin tek aktör olarak bulunamayacağını öne sürerek klasik realizme eleştirilerde bulunmuşlardır.

Birim-yapı ilişkisi çerçevesinde sistemi oluşturan yapıların, sistemi değiştirmeye yeterli güce ve potansiyele sahip olup olmadığı tartışma konusu olmuştur. Yani, uluslararası ilişkileri oluşturan parçalar sistemin anarşik yapısına etki edemiyor ise bu parçaların, yani realizm temelinde devletin sisteme uygun davranmasının gerekliliği tartışma konusudur. Realistler için önemli bir kavram olan sistem aynı şekilde neorealistler için de önemlidir, fakat neorealistler sistem analizi yaparlarken devlet adamlarının da etkin bir role sahip olduklarını düşünmektedirler ve devlet adamlarının verdikleri kararın insani duygulardan arınmış olduklarını düşünmektedirler. Bu ise bir eleştiri konusudur çünkü yazara göre "Devlet adamları (ve bireyler) "güç politikası" adı verilen kurallarını ve işleyişini değerlendiremedikleri büyük bir oyunun içerisinde sonsuz sınırlamalar ve belli fırsatlarla hareket eden kuklalar gibidir. Kısaca, *"realizm temelinde fazlasıyla kaderci ve kötümser bir yaklaşım haline gelir"*.[38] Bu yorumdan anlaşılacağı üzere, devlet adamları çok sınırlı bir şekilde hareket edebilmektedirler, aldıkları kararın objektif olduğunu düşünmek yanlıştır ve sistemin parçaları sistemin bütününe etki edemeyeceği düşünüldüğünden sistemin kötü, kaderci ve anarşik yapısı değişemeyecektir. Aynı zamanda, neorealistlerin klasik realistlerden bireylerin ve devlet adamlarının uluslararası sistemin işleyişindeki etkileri konusunda farklılaştıkları, neorealistlerin bu aktörlere daha fazla önem atfederken klasik

[37] Sevim, "Uluslararası İlişkilerde Küreselleşme Olgusu", s.103-4.
[38] Aydın, "Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi", s.58.

realistlerin bu aktörlere önem atfetmediği, ve neorealistlerin yapıya fazla odaklanmalarından dolayı sosyal temelleri ve sınırlamaları göz ardı ettikleri belirtilerek eleştirilmektedir.

Görüldüğü üzere, klasik realizmin öne sürdüğü uluslararası sistemde devletin tek aktör oluşu eleştirilerek neorealist görüşlere yer verilmiştir ve neorealizm klasik realizmin bir eleştirisi olarak işlev görmüştür ve klasik realizmin iddia ettiği görüşlerin adeta sistemdeki yenilikler ve gelişmelerin de dahil edildiği güncellenmiş bir versiyon olarak işlev görmektedir. Sistem kavramına önem veren neorealistler devlet kavramına yönelen eleştiriler neticesinde liberalizm ve küreselleşme faktörlerinden etkilenerek realizme yeni bir boyut kazandırmışlar ve onu güncelleştirmişlerdir. Klasik realizmin bilhassa küreselleşme faktöründen etkilenerek nasıl bir dönüşüm geçirdiği ilerleyen bölümlerde detaylı bir şekilde incelenecektir.

c. Neoklasik Realist Teoride Aktör

Klasik realizm ve neorealist görüşün yanı sıra, neoklasik realizm görüşü ortaya çıkarak ilk iki realist görüşten bazı konularda farklılaşmıştır. Uluslararası sistemde devletlerin olduğu, neoklasik realizmde de bir temel kabuldür fakat neoklasik realistler, klasik realistlerden ve neorealistlerden devletlerin iç yapılarının da önemli olduğunu belirterek ayrılmışlardır.

Anarşi, güç dağılımı, uluslararası sistemden tehdit algılamanın yanında, neoklasik realistler, devlet adamlarının algısı ve devletlerin iç politikalarının uluslararası sistemde etkin olduğunu vurgulamaktadırlar. Birinci ve ikinci imaj unsurları diye adlandırdığımız devletlerin iç politikaları, etkin niyet ve eylemleri de uluslararası sistemde aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında, güvenlik tehditlerinin devlet adamlarının algılamalarına bağlı olduğu açıklanarak uluslararası sistemdeki aktörün devletler değil, aslında devlet adamları olduğu ve güvenlik algılamalarının da devlet adamlarının öznel değerlendirmeleri üzerinden şekillendiği belirtilmiştir.[39] Yani, neoklasik realizmde aktörün alt yapısı ve iç yapısı, sistemin yapısından ziyade, önemlidir ve aslında devlet adamları devletlerin karar alıcı mekanizması olarak görülerek uluslararası sistemde temel aktör olagelmişlerdir.

[39] Akgül-Açıkmeşe, "Algı mı, Söylem mi?", s.55.

Realizm eleştirindeki diğer bir husus, güvenlik algısının salt askeri olması ile ilgili olmuştur ve neoklasik realist görüş bu tehditlerin içeriğine dikkat çekmiştir. Güvenlik tehditlerini askeri ve devlet temelli olarak algılamak bu tehditleri bir nevi indirgemek olmaktadır ve dolayısıyla realizmin tehdit algısı mevcut dünyamızı anlamakta ve sorunların çözümünde yetersiz kalmaktadır. Nükleer tehdidin azalması ve ekonomik ve çevresel tehditlerin artışıyla birlikte çok-uluslu şirketler ve diğer devlet dışı aktörler uluslararası ilişkiler sahnesine dahil olmuşlardır ve klasik realizmde olduğu gibi güvenlik tehditlerini askeri temelde algılamak hakim gelenek olsa da, güvenlik tehditlerinin içeriğini neoklasik realizm ile daha iyi analiz etmek daha çok önem kazanmaktadır.

Eleştirilerin devamında, neoklasik realistlerin ortaya koyduğu devlet adamlarının da aktör oluşuna değinilmiştir. Bu görüşe göre devlet adamları uluslararası sistemdeki yapının değişmesine yönelik tehdit algılayabilmektedirler. Eleştirilen nokta ise bu devlet adamlarının tehdit değerlendirmelerinin öznel oluşudur. Yani, devlet adamları herhangi bir değişimden tehdit algılayabilirler ve bu göreli güç dağılımındaki değişim askeri, ekonomik, sosyal vb. herhangi bir şey olması mümkündür. Bu konudan bahsedilen makalede konuyla ilgili şu ifadeler okuyucuya aktarılmıştır:

> "Liderler güç dağılımını yanlış algılarsa, çatışmanın en hayatî noktasında kenara çekilebilir, önemsiz tehditlere aşırı tepki verebilir, veya savaşta yanlış tarafa destek verebilir. Eğer liderler, güçlü devletleri yanlışlıkla zayıf devlet olarak algılarsa, güçlünün tarafında yer alıp, dengeleyici gibi değil güçlünün safında yer alan gibi davranabilirler."[40]

Görüldüğü üzere, bu öznel değerlendirmenin savaşa yol açabileceği endişesi dile getirilmektedir. Yani, devlet adamlarının bu algıyı nasıl edindiklerinin ölçülebilir ve nesnel olmayışı, adeta kara kutu olması, eleştiri konusu olmuştur.

Özetle, neoklasik realist görüşte devlet adamlarının devletin karar alıcı mekanizmasındaki önemine değinilmiştir ve aslında uluslararası sistemde etkin görünen devletin sistemden etkilenmesinin yanında bir de iç yapısındaki faktörler önem kazanmaktadır ve devletin iç yapısını devlet adamları oluşturmaktadır. Yani karar alan devlet değil aslında devlet

[40] A. g. e., s.56.

adamları olmaktadır. Neoklasik realizmde aktör olan bu devlet adamlarının kararları öznel olması gerekçesi ile eleştirilmiştir çünkü devlet adamlarının tehdit algıları da öznel olması gerekçesiyle devletleri yanlış kararlara götürmesi muhtemel olmuştur. Görüldüğü üzere, gerek klasik realizmde gerek neorealizm ve neoklasik realizmde devletin aktör oluşu kendini korumuş fakat devletin üst ya da alt ve iç yapısı önem kazanmıştır. Ve hangi realist görüşte olursa olsun aktör konusundaki katkılar arasında eleştiriler de mevcuttur. Hatta realistlerin bu eleştirilere verdiği cevapları bulmak da mümkün olmuştur.

III. Güç ve Devletin Bekası

Gücün temel bir motivasyon olduğuna dair realizm teorisinde, devletlerarası ilişkilerde, devletlerin güç peşinde koşması ve ulusal çıkar iki önemli faktördür. Yani, realistlere göre uluslararası sistemin temeli güçtür, güçlü olmayan devletler kendi bekasını sağlayamazlar ve yok olmaya mahkumdurlar.[41] Bir diğer önemli düşünür olan Morgenthau da uluslararası politikayı 'güç için bir mücadele' olarak tanımlamıştır.[42] Bu düşünürlere göre, güç uluslararası sistemde temel motivasyon kaynağıdır ve devletlerin amaçları güç sahibi olmak ya da güçlerini maksimize etmektir. Devletlerin birbiri ile çatışmalarının sebebi ise insanların güç edinme arzusunda olmasıdır, insan doğasının kötü ve güç peşinde olması devletleri ve uluslararası sistemi de güç peşinde koşmaları neticesinde çatışma ile sonuçlandığı belirtilerek ve hatta uluslararası sistemi de 'devlet çıkarlarının çatışma alanı' olarak tanımlanmıştır.[43]

Dergideki realizm yazınında güç konusuna detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Buna göre, güç sahibi olmak ve güç peşinde koşmak insan doğası ile ilişkilendirilmiştir ve kötümser olan insan doğası her zaman güç sahibi olmayı hedefler ve bencil olan insan devlet gibi bir yapı oluşturduğu için devletler de bencildir ve güç sahibi olmayı arzularlar. İnsan doğası değişmeyeceği için devletlerin güç peşinde koşma arzusu da değişmeyecektir ve dolayısıyla devletler, ulusal çıkarlarını da vazgeçmeyecekleri öge olan güç odaklı oluşturacaklardır. Güç kavramının içeriğine değinilecek olursak, realistlerin, gücü askeri güç üzerinden tanımlamışlardır. Devletlerin güçlerini arttırmak ya da muhafaza etmek adına askeri

[41] Aydın, "Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi", s.38.
[42] Hans Morgenthau, **Politics Among Nations**, New York: Knopf, 1976, s.195.
[43] Aydın, "Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi", s.46.

güçlerini arttırmaktadırlar ve askeri güç, realistlerin başvurdukları başat unsurdur. Son olarak, devletler politikalarını öncelikli ve ikincil önem niteliğinde ayrıma giderek askeri ve stratejik konuları 'yüksek politika' diye isimlendirerek bu konuya daha fazla ehemmiyet vermektedirler.

Yüksek politika ve alçak politika ayrımı konusunda neorealistlerin güç üzerine yaptığı yorumlara yer verilerek klasik realizmden neorealizmin farklılaştığı ve bu farklılığın güç tanımı üzerine olduğu bilgisi yer almıştır. Devletlerin güç edinme isteğinin *'insan doğasından değil, uluslararası sistemin yapısından kaynaklanmakta'* olduğu belirtilmektedir.[44] Yani sistemin anarşik yapısı devletleri hayatta kalmak için güç edinmeye zorlamaktadır. Klasik realizmin neorealizmden ayrıldığı bir diğer husus ise güç unsurunu bir 'araç' olarak görmesidir çünkü devletlerin temel amacı varlığını devam ettirmek olduğundan, olağan dışı durumlarda devletlerin temel kaygısı güç sahibi olmaktan ziyade hayatta kalabilmesidir. Dolayısıyla, neorealistlere göre, devletlerin temel gayesi hayatta kalmaktır ve güvenliği sağlayan askeri güç unsurlarının birincil sıraya konduğu, ekonomik ya da diğer anlamlarda güç sahibi olmayı 'alçak politika' olarak tanımlayarak ikincil plana itmişlerdir.

Güç sahibi olmak, yalnızca askeri gücü en yüksek kapasitede tutmak demek değildir, uluslararası sistemde mevcut olan diğer devletlerin güç oranı da önem kazanmaktadır. Dolayısıyla, güç dağılımı yapıldığında, yani sistemdeki diğer devletlerle bir güç kıyaslamasına girildiğinde devletin güçlü olup olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında, güç dağılımı bazen barışı koruyan bazen de tehdit algılanan bir durum olarak yorumlanmıştır. Örneğin, realistler savaşların güç dengesi ve güçler uyumu ile önlenebileceğini, güç dengesinin saldırma potansiyeli olan devletleri bertaraf ederek gerçekleştiğini ve güçler uyumunun ise uluslararası sistemde en çok güç sahibi olma ve düzen kurma, sürdürme gücüne sahip olma şeklinde yorumlamışlardır.[45]

[44] Yücel Bozdağlıoğlu & Çınar Özen, "Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt.1, Sayı.4 (Kış 2004), s.62.
[45] Aydın, "Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi", s.47.

Güç kavramı ve uluslararası ilişkilerdeki önemine ve güç dağılımı konusuna yukarıda değinilmiştir. Bunun yanında, güç kavramı farklı şekillerde yorumlanarak çeşitli konularla birlikte verilmiştir ve bu konular genellikle birer güç unsuru olarak ele alınmaktadır. Örneğin, güç kavramı genellikle askeri güç olarak algılanmasının yanında, kültürel mirasın da güç olarak görüldüğü ya da iklim unsurlarının da güç kavramı ile ilişkilendirilerek verildiği çalışmalar görülmektedir. Örneğin, su politikaları ile güç arasında bir bağlantı kurulmaktadır ve bu bağlantı bilhassa Ortadoğu coğrafyasında ön görülen su savaşları çatışmasının güç ve çıkar ilişkileri ile doğrudan bağlantılı olduğu görüşüne yer verilmiştir.[46] Buna göre, realistler su konusunda ilgili ülkelerin işbirliği yapabileceğini fakat bu işbirliğinin hegemon güç olan egemen devlet aktörü ile mümkün olacağını, işbirliği yapacak ülkelerin ise su havzasının coğrafi konumuna göre güç sahibi olacağını ve su havzasının aşağısında, yukarısında, uzağında ve yakınında olmak üzere coğrafi konumlarına göre güç ölçeğinin olacağını açıklamışlardır ve bu konuya Mısır örneğini vererek Nil Nehri'ne kıyıdaş 10 ülke arasında Mısır'ın konumu itibari ile güç kazandığını ve hegemon aktör olarak diğer 10 ülkeyi bir araya getirerek bir işbirliği örgütüne dönüştürmesini örnek vermiştir. Yani su kaynaklarının paylaşımında işbirliği ve çatışmanın da mümkün olduğu apaçık ortada olmakla birlikte bu sonucun hegemon aktör tarafından onun çıkarlarına uygun olarak yön verildiği iddiası ortaya konabilmektedir. Bu kararın verilmesinin arkasındaki en etkili faktör ise hegemon aktörün coğrafi konumu ya da güç dağılımındaki baskın rolünün sağlamış olduğu güçtür. Görüldüğü üzere, realizmde güç sadece askeri anlamda değil, aynı zamanda coğrafi olarak da algılanmaktadır.

Bu noktada, dergideki literatürde, Türkiye'nin geçmişindeki iki dış işleri bakanlığı yapmış olan Ahmet Davutoğlu ve İsmail Cem'in güç algıları ve tanımlamaları karşılaştırılmıştır. Çalışmada, İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu'nun gücü bir kültürel güç olarak algıladıkları, fakat Davutoğlu'nun, klasik realist olarak nitelenen Cem'den farklı olarak, '*kültürü bir yandan güç unsuru olarak görürken, kültürün bir sonucu olan medeniyet ben-idraki (farkındalığı) ve ondan türeyen stratejik zihniyet, stratejik planlama ve siyasi iradeyi ise, birer güç çarpanı olarak gördüğü'* gerekçesiyle, ütopyacı olarak nitelenmiştir.[47]Aynı

[46] Ayşegül Kibaroğlu ve Vakur Sümer, "Sınıraşan Nehirlerdeki Su Uyuşmazlıklarına Farklı Yaklaşımlar: Uluslararası İlişkiler Disiplini Ne Sunabilir?", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt.3, Sayı.12 (Kış 2006-2007), s.26.
[47] Mehmet Ali Tuğtan, "Küresel Değişkenlerin Dış Politikadaki Yeri: İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt.13, Sayı.49 (2016), s.4.

zamanda, çalışmada İsmail Cem'in Türkiye'nin tarihsel ve kültürel mirasını dünyadaki etkinliğini ve saygınlığını, dolayısıyla gücünü arttırmak için kullanabileceği geniş bir araç olarak gördüğü, bu gücü stratejik bir avantaja ve siyasal üstünlüğe çevirebilme kapasitesi olduğunu, yalnızca Batı'nın değil, aynı zamanda Doğu'ya da yüzünü çevirmesi gerektiğini ve bilhassa AB'nin tek alternatif olmaması, fakat Avrasya'ya yönelinmesi, dış siyaseti tüm ülkelerle çıkar ilişkisi üzerinden tanımlaması ve tüm bu özelliklerin Türkiye'yi bilhassa tarihini bir güç unsuru olarak kolaylıkla kullanması gerektiği görüşlerine ulaşılabilmektedir. Davutoğlu, realizmin güç üzerine ifade edilen görüşlerini sınırlı bulmaktadır ve çıkar ve egemenlik kavramları ile açıklamayı yeterli görmeyerek şu ifadelere yer vermiştir:

> "Bu nedenledir ki, ülkelerin güç parametreleri artık birbirinden bağımsız yalın unsurlar değil, her biri yeni fonksiyonlarla birbirini etkileyen dinamik unsurlar olarak görülmelidir. Bu dinamik unsurlar da insan unsurunun devreye girdiği çarpanlarla birlikte ele alınmalıdır."[48]

Bu ifadelere göre, güç kavramına insan faktörünü de eklemiştir ve sonuç olarak yeni ve dinamik bir güç yorumunda bulunmuştur. Buradan anlaşılmaktadır ki, iki bakan da kültürel ve tarihsel mirası bir güç unsuru olarak görmektedir ve güç tanımının içeriğine yenilik katarak realizmin güç konusundaki literatürüne katkıda bulunulmuştur.

Güç ve ulusal çıkar kavramında realist literatürde katkılar olduğu gibi eleştirel bir literatür de bulunmaktadır. Realizmde gücün çok göreceli ve ölçülemez oluşunun yanında, net ve hemfikir bir güç tanımı bulunmayışı, ölçülecek güç olarak neyin ele alınacağı, ele alınan güç ölçeğinin her dönemde sabit kalışı hususundaki şüpheler ve en önemlisi de 'gerçekçi' olduğunu iddia eden realist politikanın takip edilen politikalarının sabit kalmayan ulusal çıkarlara uyma ilişkisi ölçeğinin bilimsel olarak kanıtlamanın mümkün olmayışı unsurları realist teoriye yönlendirilen eleştiriler olarak sunulmaktadır.[49] Aynı şekilde, güç kavramı gibi ulusal çıkar kavramının da içeriğinde muğlaklık söz konusudur çünkü güç kavramı gibi ulusal çıkar da devletlerin farklı dönemlerinde farklı liderler tarafından değişebilir, sabit kalması mümkün değildir ve karar ve eylemlerin ulusal çıkar ile doğru orantıda olup olmadığını bilmek mümkün değildir, dolayısıyla gücün ölçümü söz konusu değildir.

[48] A. g. e., s.15.
[49] Aydın, "Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi", s.36.

Benzer şekilde, neoliberallere göre, neorealistlerin güçlerini askeri konular üzerinden tanımlanması eleştirilerek devletlerin 'çıkarlarını maksimize etmek için "*diğer devletlerden bağımsız karar verme ve davranma serbestileri"ni yitirmişlerdir'* yorumu yapılmıştır.[50] Gücün de artık sıfır toplamlı olmadığını, yani bir devlet gücünü arttırmasının diğer bir devletin gücünü kaybettiği anlamına gelmediğini ve bu göreli kazanç anlayışının yerini mutlak kazanç anlayışının aldığını ifade etmişlerdir. Güç kavramının, neorealistler ve neoliberaller açısından ne anlam ifade ettiği sorusuna realizmin, idealizm teorisine bir eleştiri niteliğinde 'güç' eksenli bir teori olarak geliştiği cevabı verilmiştir. Ek olarak, önemli realist düşünürlerin güç üzerine yaptığı yorumları verilerek gücün devletler için bir amaç mi yoksa bir araç mı olduğu tartışılmıştır. Çalışmada, uluslararası ilişkileri 'bir güç mücadelesi' olarak niteleyen ve klasik realizmin öncülerinden olan Morgenthau'nun gücü "*bir kişinin (veya devletin) diğer bir kişinin (veya devletin) davranışlarını veya düşüncelerini etkileyebilme kapasitesidir*" [51] şeklinde tanımlamasının, gücün amaç ya da araç olarak kullanımında çelişki yarattığı aktarılmaktadır. Şöyle ki, eğer Morgenthau gücü amaç olarak nitelemekteyse bu durumda mutlak güç sahibi olmayı devletler hedefleyerek yalnızca güç unsuru kabul ettikleri coğrafya, nüfus, doğal kaynaklar vb. gibi ögelerin güç maksimizasyonunu yaparak diğer etkenlere önem vermeyeceklerdir. Fakat, eğer gücü bir araç olarak görmektelerse, bu durumda devletler gücü nisbi güç olarak değerlendirerek diğer devletlerin davranışlarını etkileyebilme kapasitesi üzerinden bir güç maksimizasyonu sağlanacaktır. Dolayısıyla, Morgenthau'nun güç tanımı, mutlak gücü ya da nisbi gücü kastettiğinin muğlak oluşundan ötürü eleştirilmiştir.

Güç konusundaki literatür katkılarına ek olarak, eleştiriler noktasında da üzerine yazılan bir konu olmuştur. Bahsedilen makalelerde bilhassa yazarlar gücün tanımına, güç dağılımına ve gücün askeri, coğrafi ve kültürel olarak tanımlanmasına eleştirilerde bulunmuşlardır. Örneğin bir çalışmada, devletin güç tanımının bekasını sağlamanın ve ulusal çıkarlar üzerinden yapmasına yönelik eleştiri niteliğinde, Namık Kemal'in görüşlerine yer vererek ulusal çıkar ve devletin bekası gibi kavramların önemsenmemesi gerektiğini belirtilmiş ve

[50] Bozdağlıoğlu & Özen, "Liberalizmden Neoliberalizme", s.64.
[51] A. g. e., s.61.

'bir safsatadan ibaret' olduğu görüşleri bizlere aktarılmıştır.[52] Cumhuriyet yıllarındaki düşünürlerin görüşlerini aktaran söz konusu çalışmada realizmin öne sürdüğü güç, ulusal çıkar ve devletin bekası kavramları Kemal'e göre önemli olmayan hususlar olarak görülmüştür. Aynı şekilde, Prens Sabahattin'in görüşleri aktarılırken devletin içinde bulunduğu savaş durumundan ötürü dış politikada realizmi savunarak bir çelişki yaşadığını ortaya koymaktadır. Buna göre, Sabahattin dış politikada realpolitik bir tutum olarak sinik davranmaktadır ve bu tutum realist paradigmanın bir parçasıdır ve güç mücadelesi üzerinden bir dış politika anlayışı geliştirmiştir.

Çevresel konuların çalışıldığı bir diğer makalede ise devletlerin güç peşinde koşmasının dünya ekolojisine zarar verdiği iddiası yer almaktadır. Makalede, neorealizmin Kyoto Protokolü ve Paris İklim Antlaşması'nın başarılı ve başarısız yönlerine dair, Kyoto Protokolü'nün başarısızlığının neorealistlerce ülkelerin karbon salınımını azaltmasının ülkedeki ekonomik çıkar gruplarının sanayi üretimi ve ekonomik büyüme gibi hedeflerine uymaması ve bu grupların güçlerini arttırma eğilimlerinden kaynaklanan anlaşmazlıkları sebep olarak belirtilmekte ve eleştirilmektedir.[53] Yani, karbon salınımının azaltılması ekonomik anlamda ülkelerin güç maksimizasyonunu olumsuz etkilerse, devletler çevresel konularda hassas ve duyarlı davranmaktan kaçınmakta ve güçlerini arttırmayı çevresel konuların önüne koymaktadır. Buna göre, neorealistlerin çevresel konuların devletlerin güç hedefleri ve ulusal çıkarlarına uygun olarak belirlenmesinin elzem olduğu sonucunu doğurmaktadır. Bu noktada, Çin'i örnek gösterilebilir çünkü bu ülke, karbon salınımını azaltma konusunu ulusal çıkar haline getirerek beş yıllık planlarına eklemiştir.

Son olarak, realizmin güç üzerine dergideki literatürüne bakıldığında, İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu'nun gücü, kültürel bir güç olarak tanımlamasına dair görüşlere eleştiriler getirilmiştir. Realizmi, Türkiye'nin tarihsel, kültürel ve coğrafi mirasını bir güç unsuru olarak gören İsmail Cem ve bu unsurlara insan faktörünü de ekleyen Ahmet Davutoğlu'nun söylem analizlerinin yapıldığı bu çalışmada, Davutoğlu'nun tarihsel ve kültürel mirasın güç unsuru olarak ele alınmasının eleştirilmiştir çünkü Hans J. Morgenthau'nun "*Güç, insanın*

[52] Necati Polat, "Türkiye'de Barış Düşüncesi", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt.4, Sayı.14 (Yaz 2007), s.221.
[53] H. Akın Ünver, "Paris İklim Antlaşmasına Teorik Yaklaşım: Neo-Neo Tartışması, Eko-Marksizm ve Yeşil Kapitalizm", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt.14, Sayı.54 (2017), s.7-8.

insan üzerinde hâkimiyet kurmasını ve sürdürmesini sağlayan herhangi bir şey olabilir"[54] açıklamasına göre, maddi ve fikirsel boyutta farklı paradigmalar bulunmamaktadır.[55] Yani, Davutoğlu'yu ütopyacı olma eleştirisinin yanında, insan faktörünün de etkili olduğu Türkiye ve İslam eksenli bir medeniyet için gerçekte bu medeniyeti kuracak aktörün ve bu medeniyete dahil olacak ünitenin bulunmadığı belirtilmiştir ve bu, ancak üniter birliğe dahil olacak aktörlerin istek ve talepleri doğrultusunda gerçekleşebilecek bir durumdur. Yani, her ne kadar kültürel ve tarihsel miras Davutoğlu tarafından bir güç unsuru olarak görülse de, Davutoğlu'nun görüşlerini gerçekçilik anlayışı ile uyuşmamaktadır, dolayısıyla bir çelişki doğmaktadır.

Görüldüğü üzere, güce verilen önem, gücün temel motivasyon oluşu, gücün askeri güç endeksli tanımı, güç dağılımı ve güç dengesinin bozulması hususlarında olmak üzere realizm çalışan yazarlar pek çok fikir üretmişler ve çeşitli atıflarda bulunarak realizmin güç konusundaki iddialara katkıda bulunmuşlardır. Yapılan atıflar ve yukarıda sunulan bilgiler güç konusunun odak noktası olduğunu ve gücün askeri güç haricinde iklim ve kültür gibi pek çok farklı konu ile birlikte ele alınabildiğini bizlere açıkça göstermektedir. Realizmdeki güç tanımına dair eleştiriler de epey fazladır. Güç kavramının muğlaklığı ve ölçülemez oluşunun yanında, gücün sıfır toplamlı olmak zorunda olmayışı ve güç maksimizasyonunun amaç olduğu noktada saldırgan bir tutumu ortaya çıkarması eleştirilen yönlerdir. Bu durum savaşa yol açabileceği gibi, iklim ve kültür üzerinden geliştirilen güç algısı da gerçekçi ve yapılabilir olmadığı ölçüde realizm ile bağdaşmayacaktır. Kısaca, güç konusu, realizmin başlıca argümanlarından biri olmuştur. Bu başlığa dair dergideki literatürde pek çok açıklayıcı ve olumlu katkılar bulunurken aynı zamanda eleştiri alan da bir başlık olmuştur. Dolayısıyla, realizmin her alt başlığı ile birlikte eleştirilen bir teori olduğu savı, bu alt başlıkta da kendini sürdürmektedir.

IV. Ulusal Güvenlik ve Tehdit Algısı

Realist teoriye göre devletlerin en çok önem verdiği bir diğer mesele ise ulusal güvenlik meselesidir. Realizm teorisine göre devletler uluslararası sistemden tehdit algılamaktadırlar ve her an kendilerine karşı bir saldırı olabilecek iddiasındadırlar. Anarşik olan bu uluslararası

[54] Morgenthau, "Politics Among Nations*",* s.8-9.
[55] Tuğtan, "Küresel Değişkenler", s.21.

sistemden algılanan tehdidi, devletler ancak ulusal güvenliklerini sağlayarak bertaraf ederler ve her an savaş durumuna hazırlıklı olmak durumundadırlar. Bu hazırlık durumu ise ancak ulusal güvenliği sağlayarak olabilmektedir ve ulusal güvenlik ise yüksek politika adı verilen askeri güvenlik ile sağlanabilmektedir. Çok kısa bir şekilde ele almak gerekirse, realizmde ulusal güvenlik ve tehdit algısı yukarıdaki cümlelerle özetlenebilmektedir.

Dergideki bu konudaki literatüre dair, güvenlik tehdidinin tanımına dair bir görüş ile başlamak yerinde olacaktır. Güvenlik tehdidi *"Siyasal bir sorunun taraflarından biri ya da hepsi amaçlarına ulaşmak için kuvvet kullanımına veya bu yönde bir tehdide başvurduğunda güvenlik tehdidi vardır."*[56] ifadeleriyle tanımlanmıştır ve realistlerin bu konuda hemfikir oldukları beyan edilmektedir. Daha öncesinde ele alındığı üzere, bu amaç genellikle güç sahibi olma ya da gücü maksimize etmek gibi, başka bir ülke gücü arttırma teşebbüsüne kalkıştığında da bu hareket realizmde bir tehdit olarak algılanmaktadır ve ulusal güvenliği tehdit eden bir durum haline bürünmektedir çünkü sistemdeki bir devletin gücünü arttırma teşebbüsü, bir saldırı niyeti olarak okunabileceği için devletler bu durumu kendi ulusal güvenliklerine bir tehdit olarak algılamaktadırlar.

Güvenlik hususunun devletin en çok önem ve öncelik verdiği bir hususdur ve hatta kuruluş amacının bu eksende oluşmuş olması ve güvenliği sağlamak için her türlü eylemde bulunması mümkündür. Çünkü realist görüşe göre, devletlerin hayatta kalması temel amaçtır ve ne kadar güçlü olursa bir devlet o kadar hayatta kalabilir inancı hakimdir. Dolayısıyla bu durum, devletleri ulusal güvenliği sağlamak amacıyla her türlü tedbiri alma gerekliliğine ve tedbirine itmektedir. İlaveten, bu tehdidi sadece askeri boyutta okumayan görüşler de vardır. Örneğin, toplumun ahlaklı olabilme ve kalabilme özelliği, devletin güvenliği ile ilişkilendirilerek toplum ahlakını sürdürebilmek adına devlet ahlak dışı eylemlerde bulunmayı göze alabilmektedir ve dahi yapmalıdır görüşüne yer verilmiştir.[57] Bu ifadeler ise bizlere Machiavelli'nin görüşlerinin realizm kategorisinde ele alınmasını hatırlatmaktadır.

Kuvvet kullanımına yönelik güvenlik tehdidinin insanoğlu tarafından her dönemde algılanması nedeniyle, bu tehdit, devlet ve devlet dışı aktörlerin yüzleşmesi gereken en

[56] Akgül-Açıkmeşe, "Algı mı, Söylem mi?", s.50.
[57] Polat, "Türkiye'de Barış Düşüncesi", s.224.

büyük problem olarak karşımıza çıkmaktadır ve bu doğrultuda, Waltz'a atıfta bulunarak *"Bazı devletler her an kuvvet kullanabileceği için, tüm devletler de aynı şeyi yapmak üzere hazır bulunmalıdırlar… Devletler arasındaki doğa hali, savaş halidir."*[58] diyerek bu iddia güçlendirilmektedir. Görüldüğü üzere, güvenlik tehdidi her daim devletler tarafından öncelik verilen bir alan olmuştur ve devletlerin her zaman bu tehdide karşı ulusal güvenliğini en üst noktada tutması gerektiği belirtilmiştir.

Her dönemde varlığını hissettiren güvenlik tehditleri, realizmin tüm çeşitleri tarafından kabul görmektedir. Realizmin tüm türleri, içerik noktasında hemfikirdirler, fakat güvenlik tehditlerinin ortaya çıkış noktasında birbirinden ayrılmaktadırlar. Bu noktada, idari ve yapısal olmak üzere iki farklı görüş mevcuttur. Güvenlik tehdidinin idari olarak ortaya çıktığını düşünenler, devletlerin bu tehditleri kendi iradeleri ile ortaya çıkardığını savunmuşlardır. Yapısal görüşte olanlar ise, sistemdeki değişiklikler neticesinde ortaya çıktığını savunmaktadırlar. Yine güç dağılımı konusunda devletler arasındaki güç dağılımının değişmesi neorealist görüşe göre güvenlik tehdidini ortaya çıkaran bir unsur olarak görülmektedir. Realizm ve neorealizme yönelik eleştiriler neticesinde 1980 sonrası dönemde Savunmacı ve Saldırgan olmak üzere iki yeni realizm türünün ortaya çıktığını ve buna göre devletlerin birbirinden spontane olarak değil, fakat revizyonist politikalarla güç dağılımını değiştirme çabası içinde olduklarında tehdit algıladığı belirtilmiştir.[59] Bu iki realizm türü de yine güvenlik konusu üzerinden şekillenmiştir.

Neoklasik realistlerde ise güvenlik tehdidinin tanımı değişmektedir. Bu görüş, aktör olarak devletlerin iç politikalarını ve devlet adamlarının algılarını da dikkate almasından ötürü güvenlik tehditleri de bu aktörler üzerinden şekillenmiştir. Yani *"yeni-klasik gerçekçilikte güvenlik tehditleri hem iç faktörlerden (birey/birim), hem de sistem unsurlarından kaynaklanan karma bir anlayışın sonucudur."*[60] Bu görüşe göre ise, neoklasik realistler uluslararası sistemin yapısındaki değişimi tehdit olarak algılamaktadırlar ve bir devletin gücünü arttırması yapıda bir değişiklik yaratacağı için diğer bir devletin gücünün azalacağını düşünmektedirler. Bu değişim ise devlet adamlarının algılamalarıyla ilgilidir ve dolayısıyla

[58] Akgül-Açıkmeşe, "Algı mı, Söylem mi?", s.50.
[59] A. g. e., s.52.
[60] Akgül-Açıkmeşe, "Algı mı, Söylem mi?", s.54.

güvenlik tehdidi algılamaları öznel bir konuma sahiptir ve bu da devlet adamlarının sistemdeki değişiklikleri nasıl yorumladığına bağlı olarak güvenlik tehdidi algılamalarını öznel kılmaktadır.

Her ne kadar realistler uluslararası sistemden tehdit algıladıklarını ve bu tehdidi bertaraf etmek için ulusal güvenliklerini sağlamaları gerektiğini düşünseler de, bu görüş eleştirilerek tersi iddia etmişlerdir. Yani, her başlıkta olduğu gibi bu hususta da realizm katı bir şekilde eleştirilmiştir. Örneğin, 'polislerle dolu, hırsızların olmadığı bir dünya' benzetmesinden yola çıkılarak, aslında algılanan bir tehdit olmadığı ve bu sebeple kuvvet kullanımını arttırma çabasının gereksiz yorumu çıkarılabilmektedir. Bu noktada, revizyonist devlet kavramına vurgu yapılmıştır. Yani, devletlerin güç dağılımını değiştirmek adına revizyonist politikalar gütmelerinin bir sebebi yoktur. Bu nedenle de mevcut gücünü muhafaza etmeye devam eden diğer devletlerden tehdit algılamaları yersizdir.

Görüldüğü üzere, güvenlik konusu mevcut dergi literatüründeki realist teori çalışmalarında sıklıkla odaklanılan diğer bir konu haline dönüşmüştür. Ulusal güvenliğin tanımına, güvenlik tehdidinin her daim mevcut olduğuna ve realizmin tüm alt dallarının güvenlik tehdidi olduğuna dair hemfikir olmalarına ve nasıl ortaya çıktığına dair görüşler bu hususta çalışmalarda yer bulmuştur. Tüm realizm türlerinde güvenlik alanında tehdit algılamaları mevcuttur ve bu tehdit kimilerince gereksiz ve yersiz olması gerekçesi ile eleştirilmiştir. Bunun nedeni ise, devlet adamlarının öznel algıları olabildiği gibi, devletlerin çıkarları için öne sürdükleri ütopik bahaneler de olabilir. Kısaca, ulusal tehdit ve güvelik konusu da realizmin argümanları arasında dergide kendine yer edinmiştir. Ve içerik söz konusu olduğunda olumlu katkılar olduğu gibi eleştirel içerik de mevcuttur. Bu da bizleri, realizmin dergideki her argümanının iki yönlü tartışıldığı ve literatürdeki hakimiyetini bu şekilde sürdürdüğü sonucuna ulaştırmaktadır.

V. Çatışma ve Savaş

Realistler uluslararası sistemde savaş halinin doğal bir hal olduğunu savunmuşlardır. Savaş hali uluslararası sistemin kaçınılmaz bir sonucudur. Realistlerin savaşı uluslararası sistemin mecburi bir şartı olarak gördükleri, savaşın olmadığı bir dünya sisteminin mümkün ve gerçekçi olmadığı düşünmeleri sebepleriyle her şartta ve koşulda savaşa hazır bir halde

bulunmaları gerekmektedirler. Üstelik, anarşik bir uluslararası sistemde güçlü kalmak, devletin devamını sağlayabilmenin ve çatışmayı sonlandırmanın tek yolu savaştır ve bu durum, anormal bir durum değildir.[61] Benzer şekilde, yine savaş durumunun uluslararası sistemin genel özelliği görüşü Prens Sabahattin'in görüşlerini inceleyen bir makalede karşımıza çıkmaktadır. Devletin içinde bulunduğu savaş durumundan ötürü dış politikada realizmi savunarak bir çelişki yaşadığını iddia eden çalışmada Prens Sabahattin dış politikada reelpolitik bir tutum olarak sinik davranmaktadır ve bu tutum realist paradigmanın bir parçasıdır.[62] Yani uluslararası sistemdeki savaş durumu sistemin doğal halidir ve sistemin bir getirisi olarak yerini korumaktadır.

Savaş konusunun uluslararası sistemin bir parçası olması ve her dönemde varlığını koruyacağı görüşünün yanında, savaş aynı zamanda değişimi mümkün kılan bir araçtır. Klasik realistler bireyin ve devletin özelliklerinin değişmez olduğunu varsayarlar ve her dönemde sabittir. Dolayısıyla devletler tarafından oluşturulan uluslararası sistem de sabit olarak kalmaktadır. Ancak, neorealist görüş bu değişimin mümkün olduğunu, fakat sadece savaş ile değişimin sağlanabileceğini belirtmektedir çünkü sistemdeki güç dağılımı devletlerin kapasitelerinde bir farklılık olduğunda yeniden dağılmaktadır ve bunun aracı ise savaştır.[63] Bu noktada, yine neorealist görüş klasik realizmin bir eleştirisi niteliğinde işlev görerek uluslararası sistemin savaş ile değişebileceğini belirtmiş ve klasik realizme meydan okumuştur.

Savaş ve çatışma konusu realist bakış açısı ile birlikte su politikaları konusu ile harmanlanarak söz konusu dergide işlenmiştir. Devletlerin sınırlarını aşan su kaynakları üzerine yaşanan sorunlara pek çok farklı Uİ teorisi açısından bakılan çalışmada, realistlerin su anlaşmazlıkları hususunda ülkeler arasında çatışmayı ve hatta savaşı öngördükleri belirtilmektedir.[64] Bu çatışmaların silahlı olabileceği ihtimali üzerinde durulmaktadır ve gerek akademisyenlerin ve gerekse siyasetçilerin su konusunun stratejik bir boyuta dönüştürülerek bir politika aracı haline getirilmesinin altı çizilmektedir. Aynı zamanda, siyasetçilerin 'su savaşları' gibi sloganlar kullanarak teknik bir sorundan bahsetmek yerine,

[61] Aydın, "Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi", s.38.
[62] Polat, "Türkiye'de Barış Düşüncesi", s.232.
[63] Aydın, "Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi", s.49.
[64] Kibaroğlu & Sümer, "Sınıraşan Nehirlerdeki Su Uyuşmazlıkları", s.24.

popülist bir şekilde konuyu ele almayı tercih etmelerinden söz edilmektedir. Benzer şekilde, akademisyenlerin de su savaşları ile ilgili romantik analizlerine de yer verilerek, bir 'su savaşları literatürü' oluşturulduğunu, 1967 Arap-İsrail Savaşı ve 1982 İsrail'in Lübnan'ı işgali gibi Ortadoğu coğrafyasında gelişen önemli olayların en önemli sebebi olarak su meselesinin olması şeklinde açıklama yapan analizlerin abartıldığını ve su çatışması ile birlikte belki çok daha önemli farklı sebeplerden kaynaklandığını açıklayan pek çok nesnel çalışma bulunduğu ifade edilmiştir.[65]

Realistler pek çok konuda olduğu gibi, su sorunları ile ilgili yaklaşımlarında da eleştirilmişlerdir. Realizm, Soğuk Savaşı öngörememesi ve mevcut sorunlara çözüm bulamaması gibi gerekçelerle eleştirildiği gibi aynı gerekçe ile su bazlı sorunlara çözüm bulamaması gerekçesiyle bir kez daha eleştirilmiştir. Realist görüş, Ortadoğu'daki su savaşlarını çıkar ve güç ilişkisi üzerinden tanımlamıştır ve her ne kadar bu konuda işbirliğini mümkün görse de, olası bir su sebepli çatışma ya da savaşı ön gören realist bakış açısı Ortadoğu'daki su kaynaklı sorunları tanımlama hususunda iyi oldukları fakat bu problemlere çözüm sunamadıkları gerekçesiyle eleştirilmişlerdir. Bu noktada, yapılan sorun tespitleri soyut düzeyde kalmakta ve realistler, idealistleri ütopyacı olmakla suçladıkları gibi, gerçeklikten uzak olmakla eleştirilmişlerdir. Bunun yanında, Ortadoğu coğrafyasında 1990lı yıllarda gerçekleşen gelişmeler realistlerin gözünden kaçmıştır ve realistler, örneğin İsrail'in kendi içinde eskiden tarımda kullandığı suyu sanayi ve evsel kullanıma yönlendirmesi sonucunda su talebinin artışı ve İsrail-Filistin arasındaki su dağıtım oranın adil olmayışı gibi gelişmeleri göz ardı etmişlerdir. Ek olarak, bilhassa Mısır ve Türkiye'nin sahip oldukları Fırat-Dicle ve Nil Nehri kaynaklarını realistlerin öngördüğü gibi güç sağlamak ya da arttırmak amaçlı kullanılmadığı iddia edilmektedir. Aksine, Mısır ve Türkiye bu su kaynakları için kıyıdaş ülkelerle işbirliğine giderek su kaynaklarını onlarla paylaşmıştır. Son olarak, çalışma, Ortadoğu coğrafyasında su kıtlığına devletlerin çözüm ürettiğini ve su kaynağına sahip ülkelerin bunu jeopolitik bir güç aracına dönüştürmediğini ve aslında buna da ihtiyaç olmadığını çünkü ülkelerin su ihtiyaçlarını kendi çözümleri ile giderdiklerini belirterek realistlerin öngörülerini eleştirmiştir. Yani buradan anlaşılmaktadır ki, realistlerin öngördüğü gibi uluslararası sistemde çatışma ve savaş durumu hakim olsa da devletler bu

[65] A. g. e., s.24-25.

çatışma ve savaş durumunu devam ettirmek durumunda değillerdir. Bu nedenle realistler sistemde her daim anarşi, çatışma ve savaş durumuna yönelik hazır bekleyişi ve öngörüsü her durumda geçerli değildir.

Liberal bir görüş olan Demokratik Barış Araştırmaları (DBA) da realizme bir eleştiri yönlendirmiştir. Bu eleştiriler, barış durumunun da, savaş durumu kadar olası olduğuna ve devletlerin yönetim şeklinin de sistemde etkili bir faktör olmasından dolayı savaş ve barış konseptinde sistem analizi seviyesinin tek analiz yöntemi olamayacağına dairdir.[66] Yani devletler sadece savaş ve barış halinde olmak durumunda değillerdir ve bu ilişkilerin farklı versiyonları da mevcuttur. Dolayısıyla devlet ilişkilerini yalnızca savaş ve barış üzerinden incelemek bu analizleri indirgemektir. Su politikaları konusunda da olduğu gibi DBA'nın ileri sürdüğü savaşın her durumda mutlak sonuç olması gerekmediği ve savaş haricinde de durum ve hallerin mümkün olduğu iddiaları, realizmin uluslararası sistemin anarşik ve savaş halindeki doğası yorumuna sunulan eleştiriler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bölümden anlaşılacağı üzere savaş ve çatışma konusu realistlerin odaklandığı bir konu olmuştur ya da savaş ve çatışma konularının açıklanılmasında realist görüşten faydalanıldığı açıktır. Savaş halini kaçınılmaz olarak gören realistlerin pek çok farklı görüş tarafından eleştirildiği görülmektedir ve bu durum tezin hipotezini de doğrulamaktadır. Realizm en çok çalışılan ve eleştirilen bir teori olarak literatürde yer almaktadır ve savaş ve çatışma konularında da iddia ettiği savlarla literatüre katkı sağlarken aynı konuda pek çok eleştiri de alan bir teori olarak kendini yinelemektedir.

VI. Anarşi

Anarşi konusu realist teoriyle ilişkilendirilen temel konularından biridir çünkü realizme göre devletler uluslararası sistemi anarşik bir alan olarak görmektedirler. Hatta, 'Uluslararası İlişkiler' kavramı anarşi kavramının etrafında şekillenmiştir ve Uİ disiplininin *'hem tarihini hem de uluslararası sistemin yapısını açıklamak için kullanılmış en temel kavramlardan birisi'* olarak kabul edilmektedir.[67] Anarşi kavramı ise*"düzen sağlayan ve davranışları*

[66] Yanık, "Liberalizm", s.48.
[67] Faruk Yalvaç, "Uluslararası İlişkiler Kuramında Anarşi Söylemi", **Uluslararası İlişkiler Dergisi,** Cilt.8, Sayı.29 (Bahar 2011), s.72.

şekillendiren kurallara uyumu denetleyen bir üst otoritenin yokluğu ve basit alt-üst ilişkisi çerçevesinde hiyerarşik siyasi düzenin yokluğu" olarak tanımlanmaktadır ve kaos ya da düzensizlik kavramlarıyla aynı olmadığını belirtmek gerektiği gibi, bunun sonucu olarak ise uluslararası sistemde üst otorite yokluğunun güvensizlik oluşturduğu da belirtilmektedir.[68] Yunanca "anarchika" kelimesinden gelen anarşi kavramı *'aktör devletin kendisinden daha üst/üstün bir otoriteyi sistemik yapıda tanımadığı"* ve "*bir otorite veya yönetimin eksikliği*" şeklinde de açıklanmaktadır.[69]

Üst otoriteden yoksun anarşik uluslararası sistemde devletlerin birbirlerini etkileyen karşılıklı eylemleri olması, sistemde aktörler arasında bir rekabeti kaçınılmaz kılmaktadır. Bu rekabetin savaş ve çatışmayı beslemesinin yanında, bu savaş hali olmasa bile aktörler anarşik olan birbirlerinden güvensizlik algılamakta olup korku duymaktadırlar ve bu korku ve güvensizlik, devletleri güvenlik tedbirleri alma ve arttırma eylemine yönlendirmektedir.[70] Sistemin anarşik durumu devletleri işbirliği yapmaktan alıkoymasının yanında, devletleri kendi kendine yetmeye zorlamaktadırlar ve algıladıkları korku ve güvensizlik duyguları ise devletleri çatışma ya da savaşa götüren sebeplerden bazıları olarak yer almaktadır. Ek olarak, tarihsel sosyolojik yaklaşımlar anarşi kavramını eleştirmişlerdir çünkü anarşi ekseninde oluşan yerleşik Uİ teorilerinde iç-dış ayrımı olduğu için normlar, sınıflar ve toplumsal iç faktörlerin göz ardı edildiği bir anlatım oluşmuştur ve dolayısıyla tarih dışı bir anarşi incelenmesini yapılmıştır.[71] Bunun yanında, post-yapısalcılık ve post-kolonyalizm kuramları anarşi kavramını eleştirmiştir çünkü yerleşik anarşik düzen, disiplinin Batı merkezli özelliğini ön plana çıkararak aslında Doğu-Batı ve anarşi-düzen ayrımı devam etmektedir ve bu da değişimi engelleyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Son olarak, Marksistler de anarşi kavramını eleştirmişlerdir çünkü bu kavram, kapitalist anarşi kavramının bir uzantısıdır ve aslında kapitalizmin belirlediği üretim ilişkilerini yeniden üreterek mevcut sınıfsal düzeni devam ettirmektedir.

Anarşinin küresel ısınma ve enerji güvenliği ile ilişkisi incelenmiştir ve bu incelemeye göre, bilhassa ekonomik gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ve gelişimini fosil yakıtı tüketimine

[68] Aydın, "Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi", s.38-39.
[69] Sevim, "Uluslararası İlişkilerde Küreselleşme Olgusu", s.100.
[70] Kibaroğlu & Sümer, "Sınıraşan Nehirlerdeki Su Uyuşmazlıkları", s.23-24.
[71] Yalvaç, "Uluslararası İlişkiler Kuramında Anarşi Söylemi", s.93.

dayandıran ülkeler uluslararası sistemde çevresel konularda bir üst otoritenin yokluğunu fırsat bilerek kendi ekonomik alanda ulusal çıkarlarını gözetme yoluna gitmektedirler ve uluslararası anarşik sistemin yapısından fayda sağlamaktadırlar.[72] Güç maksimizasyonunu gerçekleştirmenin önünde engel olarak gördükleri karbon salınımını azaltma tedbirleri onlar için bir kısıtlayıcı unsur olmuştur ve söz konusu devletler bu sebeplerle uluslararası sistemin anarşik özelliğinden faydalanarak, yani çevresel konularda onları bağlayıcı bir üst otoritenin yokluğunu imkan bilerek çevresel hassasiyet için ekonomik çıkarlarından vazgeçmemektedirler. Bahsi geçen bu sebeplerle, çevresel konularda yapılan görüşme ve antlaşmaların başarısızlıkla sonuçlanmasında neorealizmin açıklamaları oldukça yerindedir ve devletlerin çevre konularını ulusal güvenlik konuları gibi önem vermeleri gerektiği vurgulanmaktadır.

VII. Küreselleşme ve Realizm Teorisine Etkileri

Küreselleşme pek çok alanı etkileyen bir olgu olarak Uİ disiplininde de farklı farklı alanlarda kendine yer bulmuştur ve Uİ teorileri de küreselleşmeden nasibini almıştır. Genellikle liberalizmle ve kapitalizmle ilişkilendirilen küreselleşme, şaşırtıcı bir şekilde realizm teorisini de oldukça etkileyen bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşme, realizmi ve temel savlarını değiştiren, dönüştüren ve muhakkak ki geliştiren bir öge olmuştur. Dergideki çalışmalar incelendiğinde, küreselleşmenin realizm teorisi üzerine nasıl etkileri olduğu konusu literatürde önemli bir yer oluşturmuştur. Örneğin, realizmde uluslararası aktör olarak karşımıza devlet ögesi çıkmaktadır. Bilhassa klasik realizmde oldukça ağır basan bu görüş, neorealizmde sistemi ve klasik neorealizmde ise devlet adamlarını da ön plana çıkartılarak kavramın içeriği genişletilmiş ve detaylandırılmıştır. Bu noktada, küreselleşmenin varoluşu ve gelişimi de realizmde devlet aktörü tartışmaları üzerinden bir yönelime sebep olmuştur.

Küreselleşmenin, realizmde aktör olan ulus devleti değiştirdiği ve dönüştürdüğü iddia edilmektedir. '*Küreselleşmenin realizmin yeni bir versiyonu olduğu*' görüşüne göre, ulus devlet kavramının tamamen dönüştüğünü iddia etmek için erken olsa da, işlev bakımından

[72] Ünver, "Paris İklim Antlaşması", s.8.

incelendiğinde dönüşüm geçirdiği aşikardır.[73] Soğuk Savaş sonrası çıkan iç çatışmalar, uluslararası terörizm, etnik ve milliyetçi ve dinsel çatışmaların sebebiyet verdiği uluslararası müdahaleler, önleyici savaş ve pro-aktif önlemler gibi olayların yaşanması, bize realizmin askeri güce verdiği ehemmiyetin devam ettiğini göstermiştir ve bu durum da küreselleşmenin realizmin bir devamı oluşuna dair tartışmaların devam etmesini sağlamıştır. Küreselleşme ile birlikte şiddet de yayılarak devletlerin askeri önlemler ve müdahalelerde bulunması gibi ortaya çıkan yeni küresel aktörlerin de aynı şekilde askeri önlemler alması realizm teorisini küreselleşme ile zihinlerde ilişkilendirmiştir çünkü bir nevi realist paradigmanın savları küreselleşmiştir. Bu sebeple, küreselleşmeyi bir Uİ teorisi olarak ele alma ya da realizmin bir versiyonu olma üzerine tartışmalar hala devam etmektedir.

Küreselleşmenin ulus devlet üzerindeki etkisine dair, ulus devlet kavramının öneminin azaldığına yönelik yorumlar da mevcuttur. İletişim araçları yaygınlaşmıştır, küresel ısınma, nükleer savaş ve salgın hastalıklar gibi faktörler devletler arasındaki sınır ve mesafe kavramını ortadan kaldırmıştır. Küreselleşmenin sınırları ortadan kaldırmasıyla birlikte ulus devletin zayıflaması ve teknolojik gelişmelerin de bunu hızlandırması neticesinde devletlerin artık geçişken sınırlara sahip olduğu, ulus ötesi ve alt kimliklerin ortaya çıkmasıyla egemenlik kavramının da dönüşüm geçirmesi nedenleriyle ulus devletlerin toplum üzerinde etkinliklerinin günden güne kaybedildiği belirtilmiştir.[74] Fakat bu sınır kavramının artık etkinliğini yitirmesine dayanarak ulus devletin de varlığının uluslararası sistemde önemini ve etkinliğini yitirmesine sebep olup olmadığı tartışılmaktadır. Bu tartışma neticesinde, neorealizm küreselleşmenin devletin yapısını aslında dönüştürmediğini ve mevcut uluslararası sistemin devletler tarafından oluştuğunu, yani devletler sayesinde uluslararası sistemin var olduğu belirtilerek bu yapının uluslararası şirketler ve devlet dışı aktörler gibi unsurlar etkinliğini artırsa da mevcudiyetini kaybetmeyeceğini ve sistemin temelini oluşturmaya, dönüşüme uyum sağlamayı başararak devam edeceği belirtilmektedir.[75] Özetle, ulus devlet kavramının gerçekten dönüşen bir öge mi olduğu, yoksa sistemi ulus

[73] Gökhan Koçer, "Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler'in Geleceği", **Uluslararası İlişkiler Dergisi,** Cilt.1, Sayı.3 (Güz 2004), s.101-7.
[74] Haluk Özdemir, "Küreselleşme, Avrupa Birliği ve Türkiye Üçgeninde Kimlik Parçalanması ve Kimlik Yönetişimi", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt.3, Sayı.9 (Bahar 2006), s.176.
[75] Sevim, "Uluslararası İlişkilerde Küreselleşme Olgusu", s.98.

devletlerin mi oluşturduğu tartışmasında, devletlerin farklı yapılara evrildiği sonucuna varılmaktadır.

Küreselleşmenin etkileri yalnızca sınır kavramı üzerinden değil, aynı zamanda da egemenlik unsuru üzerinden de gerçekleşmiştir. Küreselleşme, sınır kavramlarını zayıflattığı gibi, devletin temelini oluşturan egemenlik ilkesini de zayıflatmıştır. 1990'lı yıllardan itibaren küreselleşmenin etkisi ile gelişen çokkültürcü yaklaşım, ulus devlet kavramının bir 'egemenlik krizi' yaşadığını iddia etmiştir[76] ve bu iddiaya göre, ulus devlet ortaya çıkan yeni ve küresel olgular sebebiyle uluslararası sistemde eski hakimiyetini korumakta güçlük çekmektedir. Ulus devlet, aynı zamanda ortaya çıkan yeni küresel ekonomik ve siyasal kuvvetlerin baskısı altına girmiştir ve bu baskı devletlerin egemenliklerini zayıflatarak devletlerin yeni anlamlar kazanmasına sebep olmuştur. Yani, küreselleşmenin ulus devlete meydan okuduğu iddia edilebilmektedir ve ulus devletler, küreselleşme tarafından dönüşüm geçirmeye zorunlu tutulmaktadır.

Küreselleşen bir dünyada devletler bu süreci yönetmek için tek başlarına yeterli değildirler ve hem küreselleşme sürecini yönetmek hem de kendi ülkelerindeki küreselleşmeyi kontrol altında tutmak adına küresel aktör olmaya çalışmaktadırlar.[77] Örneğin, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler, Dünya Ticaret Örgütü, IMF, G-8, ve AB gibi oluşumlar bu küresel aktör olma çabasının sonuçlarıdır. Dolayısıyla bu gereklilik, ulus devlet olmayı yetersiz kılarak aktör olarak ulus devletin etkinliğini kırmaktadır. Bu durumda devletlerin önünde iki seçenek bulunmaktadır: bu süreç ulus devletlerin sonu olarak yorumlanabilmektedir, ya da ulus devletler bu değişime yönetim stratejilerini değiştirerek entegrasyon politikalarına ya da bölgesel işbirliğine gitmeyi tercih edebilmektedir. Örneğin, Avrupa Birliğinin oluşumunda devletlerin kendi egemenliklerini sınırlayarak bir bölgesel işbirliğine gitme yolunu tercih etmişlerdir ve küreselleşmeye ayak uydurmuşlardır. Bir diğer örnek ise Birleşmiş Milletler'dir. Kurulduğu zamandan bugüne üye olan devletlerin sayısı artarak devam etmiştir ve bu sayede küreselleşen bir dünyada devletlerin temsil gücü sınırlı kaldığı için bu oluşum dünya nüfusunu devletlerden daha çok temsil etmektedir. Benzer şekilde,

[76] Nazım İrem, "Liberal Cumhuriyetçilik, Çokkültürcülük ve Kültürel Demokrasi Talepleri", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt.2, Sayı.8 (Kış 2005-2006), s.35.
[77] Özdemir, "Küreselleşme, Avrupa Birliği ve Türkiye", s.174.

ulus devletlerin değişen koşullara uygun yeni yönetim stratejileri gerektirmelerinin elzem oluşu iletilmiştir.[78] Bu yeni yönetim stratejilerinden biri yönetişim olmuştur, yani iç politikalarında liberal ama dış politikalarında ulusal çıkarı önemseyen bölgesel işbirliği ve entegrasyon politikalarına devletler yönelerek kendilerini güncellemişlerdir.[79]

Ulus devlet ve küreselleşme üzerine farklı bir görüş niteliğinde ise sadece ulus devlet kavramı sorgulanmakla kalmaz, aynı zamanda onun tarihsel geçmişi de sorgulanmaktadır ve kapitalizm ile birlikte ortaya çıkan ve gelişen ulus devlet kavramı, kapitalizm var olduğu sürece olacaktır. Küreselleşme ise ulus devlet kavramını tamamen ortadan kaldırmamıştır ya da işlevini tamamen yok edememiştir fakat işlevi değişmiştir, çünkü küreselleşme sayesinde dünya sisteminde ulus devletlerden daha çok uluslararası örgütler ve çok uluslu şirketler etkin olmaya başlamıştır. Ulus devlet üzerindeki değişimin etkisi ise devletin 'içsel ve dışsal işlevleri' yönünde olmuştur ve devletin 'ulusal' niteliği 'uluslararası ve ulus-üstü' bir zemine dönüşmüştür.[80] Bu noktada dikkat çeken bir husus ise devletlerin ulusal niteliğinin uluslararası bir niteliğe dönüşmesinde sistemin etkisi kadar devletlerin de bu sürece uyum sağlaması için gösterdikleri 'rıza' olmuştur. Devletler kendi rızaları ile iktidarlarını ve egemenliklerini özel aktörlerle ve kurumlarla paylaştığı iddia edilerek egemenlik kavramının yerini özerklik kavramı alarak devletler yeni ve karmaşık olan uluslararası sisteme uyum sağlamışlardır. [81]

Küreselleşmenin realizme bir diğer etkisi 'güvenlik' kavramı üzerinden olmuştur çünkü realizm anarşik kabul ettiği bir dünya sisteminde diğer ulus devletlerden tehdit algılamaktadır ve güvenliğini ise askeri güç ile sağlamaktadır. Fakat globalleşen dünyada devletlerden farklı olarak gelişen çevresel sorunlar, ulus aşırı göç, terör, etnik çatışmalar, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, insan ticareti gibi güvenlik tehditleri ortaya çıkmıştır. Bu tehditler güvenlik kavramının da ulusallığını sorgulatarak güç ve ulusal güvenlik kavramları genişletilmiş ve devletin bekasını etkileyecek her türlü tehdit, ulusal güvenlik kavramına dahil edilse de, uluslararası örgütlerin en etkili olduğu dönemde bile güvenlik politikaları

[78] E. Fuat Keyman, "Kimlik ve Demokrasi", Atila Eralp (Ed.), **Devlet ve Ötesi. Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar** içinde (217-250), İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s.234.
[79] Özdemir, "Küreselleşme, Avrupa Birliği ve Türkiye", s.178.
[80] Koçer, "Küreselleşme ve Uluslararası İlişkilerin Geleceği", s.108.
[81] Sevim, "Uluslararası İlişkilerde Küreselleşme Olgusu", s.105-107.

çalışmalarında realizm hakim teori olmak özelliğini sürdürmüştür çünkü ulusal güvenlik kavramı 'güç' kavramı ile ilişkilendirilmiştir ve yöntemi ise 'askeri' olmasıdır.[82] Ek olarak, modern anlamda ulus devletin bir özelliği ise vatandaşlarını dışarıdan gelecek tehlikelere karşı korumaktır ve bu da egemenlik ilkesinin getirmiş olduğu bir vazifedir. Yani, ulusal güvenlik modern ulus devletler var oldukça olmaya devam eden bir unsur olacaktır, yalnızca içeriği değişebilmektedir.

Küreselleşmenin ulus devlet üzerindeki bir diğer etkisi ise devletin egemenlik haklarının sorgulanışı ve bireyin ön plana çıkması olmuştur. 19. yüzyılda demokrasi kavramının gelişmesi ile ortaya çıkan siyasal örgütlenme neticesinde, devletin birey üzerindeki hak ve sorumlulukları sorgulanarak bireyi ve birey kimliğinin ön plana çıkması ile ulus devlet kavramı sorgulanmıştır.[83] Ulus devlet kavramı yerine 'piyasa devletler' kavramı ortaya atılmış ve ulus devlete nükleer silah, hızlı bilgisayar, uluslararası iletişim ve küreselleşme gibi faktörler ulus devlet içerisindeki azınlık faktörlerinin bilinçlenmesini sağlayarak ulus devletleri baş etmesi gereken yeni sorunlarla baş başa bırakmıştır. Stratejik yeniliklerden kaynaklanan bu durum ulus devletin görevlerini gerçekleştirmesini zora sokmaktadır ve devletleri küreselleşme karşısında dönüşüm geçirmeye zorlamaktadır. Temel gayesi devletin bekası olmayan fakat ekonomik işbirliği olan liberaller için bu tarz etnik ve dini azınlıklar ile başa çıkmak daha kolay olmuştur.

Tüm bu bilgiler ışığında açıkça görülmektedir ki, küreselleşmenin ulus devlet kavramı üzerine etkisi göz ardı edilemeyecek ölçüdedir. Ortaya çıkan yenilikler ve küreselleşen bir dünyada ulus devletler, eski egemenliklerini ve etkinliklerini korumada zorluk çekmektedirler. Yeni meydan okuma ve zorluklarla karşılaşan ulus devletlerin tamamen yok olması söz konusu olmasa da, değişmeleri ve kendilerini güncellemeleri gerekmektedir. Realizme dair oluşturulan her başlıkta teorinin eleştirisi yapılma durumu, bu başlıkta da devam etmiştir ve başlı başına küreselleşme, realizm teorisinin bir nevi eleştirisi olma işlevi görmüştür.

[82] Koçer, "Küreselleşme ve Uluslararası İlişkilerin Geleceği", s.110-1.
[83] Özdemir, "Küreselleşme, Avrupa Birliği ve Türkiye", s.180.

Sonuç olarak, realizm en çok çalışılan teori olmasının yanında en çok eleştirilen teori de olmuştur. Ele alınan her alt başlıkta realizm hem açıklamalarla katkıda bulunulmuş, hem de eleştirilmiştir. Disiplindeki öncü teorilerden olması, bu tespite ulaşmadaki bir faktör olarak görülmüştür. Veyahut, bu denli eleştiri alması belki de realizmi en çok çalışılan teori haline getirmiş olabilmektedir ya da bu kadar çalışılan teori olması onun en çok eleştirilen teori oluşuna neden olmaktadır. Neticede, realizm Türkiye'deki mevcut literatüre tanıtılma amacından ziyade, Türkiye'deki akademisyenlerin olumlu ya da olumsuz anlamda ele aldığı, incelediği, katkılarını sunduğu ya da eleştirdiği bir teori olarak karşımıza çıkmaktadır, literatüre yeni tanıtılan bir teori olarak değil. Nitekim realizm teorisini salt teorik anlamda çalışmalarda değil, aynı zamanda siyasi olayların incelenmesinde de başvurulan bir teoridir. Bu da bizi, Türkiye'deki akademisyenlerin realizmi kabul ettiği, içselleştirdiği ve üzerinde oynamalar yaptığı bir oyun hamuru olduğu sonucuna götürmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM
LİBERALİZM

Ana akım Uİ teorilerinden biri sayılan liberalizm teorisi tıpkı realist teori gibi literatürde önemli bir yer edinmiştir.[84] Nitekim I. Büyük Tartışma dediğimiz disiplininin teorik temelini oluşturan tartışmada yer alan liberalizme değinmeden Uİ teorileri çalışmaları yapmak mümkün değildir. Bu teorinin literatürde realizm kadar hakim olmasının bir sebebi, uygulamaya yönelik AB ve ABD gibi oluşumların örnek oluşturması ve bu oluşumların mevcudiyeti ve gücü olmuştur. Bir diğer sebebi ise, mevcut paradigmalara karşı 'alternatif devlet ve alternatif sistem kavramları' geliştirmesi olmuştur.[85] Liberalizm, devletler arasında giderek artan ve karmaşık hale gelen ilişkilerin sosyal ve ekonomik açıdan incelenmesinde de başarılı bir teori olarak görülmüştür.[86] Uluslararası ilişkileri yalnızca güvenlik ve tehdit üzerinden algılayan teoriye karşı savaş sonrası hakim olan barış ve olumlu bir atmosferde liberalizm teorisi gelişmiş ve uluslararası ilişkileri etkileyen göç, ticaret, sağlık gibi unsurların da devreye girdiğini belirterek uluslararası barışın mümkün olduğu düşüncesini güçlendirmiştir.[87] Büyük bir savaşın ve devasa kayıpların yaşandığı bir dönemin ardından barışa duyulan özlem ve kalıcı barışın sağlanması için ortaya atılan tartışmalar liberal teorinin güçlenmesini sağlamıştır ve realizme rakip bir teori olarak karşımıza çıkmıştır.

Liberalizm teorisinden söz edildiğinde, işbirliği, serbest ticaret, uluslararası örgütler ve hukuk, demokrasi, refah, bireyselcilik, karşılıklı bağımlılık gibi kavramlarının akıllara gelmesi muhtemeldir. Ayrıca John Locke, Immanuel Kant ve Thomas Hobbes gibi filozofları anmadan liberal teoriden söz etmek geleneğe uygun düşmemektedir. Bu filozoflar ve kavramlar etrafında liberal teori oluşmuştur ve gelişmiştir.

[84] Tarık Oğuzlu, "Liberalizm", Ali Balcı ve Şaban Kardaş (Ed.), **Uluslararası İlişkilere Giriş** içinde (147-165), İstanbul: Küre Yayınları, 2014, s.135.
[85] Burak Bilgehan Özpek, "Liberalizm ve Uluslararası İlişkiler", Ramazan Gözen (Ed.), **Uluslararası İlişkiler Teorileri** içinde (121-157), İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.122.
[86] Evren Çelik Wiltse, "Liberalizm, İşbirliği, Kolektif Güvenlik ve Neoliberal Kurumsalcılık", Evren Balta (Ed.), **Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler** içinde (133-150), İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s.149.
[87] Tayyar Arı, "Liberalizm", Tayyar Arı (Ed.), **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği** içinde (293-314), Bursa: MKM Yayıncılık, 2013, s.306-8.

İncelediğimiz *Uluslararası İlişkiler Dergisi'*nde de realizmi takiben en fazla çalışılan teorinin liberal teorinin olması sebebiyle, realizmin ardından liberalizme yer verilmiştir. Konu anlatımı kaygısı gütmeyen dergide, bu teoriye dair hangi konulara değinildiği merak konusu olmuştur ve her kavrama eşit mesafede yer verilmemiştir. Örneğin, karşılıklı bağımlılık konusuna oldukça yer verilirken, uluslararası hukuk konusunda karşılıklı bağımlılık başlığı kadar ilgi çeken bir içeriğe rastlanılmamıştır. Çalışmada ise realizmi takiben liberal teori incelenmiştir çünkü Uİ teorileri kitapları incelendiğinde, liberal teorinin, realizm teorisini peşi sıra çalışılan bir teori olduğu görülecektir ve teorilerin başvurulduğu sıklığa dair yapılan anket çalışmalarında liberalizm teorisi realizmi takip etmiştir. Bu çalışmada da aynı geleneğe uyulmuştur. Liberalizm teorisi gerek teorik açıdan incelenmiş gerekse de olay incelemelerinde faydalanılan bir kaynak olmuştur. Aynı zamanda, eleştirilen pek çok ögesi olmuştur ve bu eleştirilere çalışmanın devamında yer verilmiştir.

I. Teorinin Batı Merkezli Olması ve Gelişimi

Liberalizm, Uluslararası İlişkiler disiplini ile aynı doğrultuda, Batı coğrafyasında ortaya çıkıp gelişmiş ve bu noktadan dünyaya yayılmıştır. Soğuk Savaş döneminde ideoloji savaşının bir tarafı olmak ve küreselleşmenin yarattığı değişimler, liberalizmi yaygınlaştıran ve Batı ile bütünleştiren gelişmeler olmuştur. AB gibi liberal değerleri benimsemiş ve genellikle başarılı bir oluşum olarak görülmesi, liberalizmin başarılı bir teori olarak algılanmasına neden olmuştur. AB'ye ek olarak, ABD ve İngiltere gibi güçlü ve tarihte etkin olmuş hegemon güç diyebileceğimiz aktörlerin liberal değerleri benimsemiş olması ve politikalarında liberalizmin esintilerini görmek de liberalizmin gelişmesi ve yaygınlaşmasında ve üstelik teorinin Batı menşeili olarak algılanmasında etkin olmuştur. Dolayısıyla, liberal teori pek çok kez Batı merkezli olması ve başarılı bir teori olması ile anılır olmuştur.

Liberal teorinin ortaya çıkması ve gelişmesinin Batı dünyasında gerçekleştiği görüşüne dergideki çeşitli çalışmalarda rastlanmaktadır. Teorinin modern anlamda ilk kez ortaya çıktığı yıllar olarak İngiliz İç Savaşı'nın yaşandığı 1642-1651 yıllarını takip eden dönem

kabul edilmiştir.[88] İngiliz İç Savaşı'nın yalnızca liberalizm için değil, realizm için de bir çıkış noktası olduğu görüşleri de mevcuttur.[89]

İlk kez pratik ve teorik anlamda Batı coğrafyasında ortaya çıkan teorini gelişimi ise yine Doğu-Batı bloğu arasındaki rekabet ile gerçekleşmiştir. Soğuk Savaş döneminde dünyanın Batı ve Doğu olmak üzere iki kutuba evrilmesi ve Batının liberal değerleri benimsemesi, bu değerlerin temsilcisi olması yönündeki genel kabulün bir parçası olmuştur. Nitekim, bu rekabeti 'tarihin sonu' tezi ile ebedileştiren Francis Fukuyama, liberalizmin ebediyen zaferini ilan etmiştir.[90] Fukuyama'nın ilan ettiği bu zafer, liberal teorinin hem Batı dünyası tarafından temsiliyetini hem de Uİ literatüründeki önemli yerini oldukça pekiştiren ve sağlamlaştıran bir adım olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılması, sosyalizmin liberal teori ile rekabetine son veren olay olarak yorumlanmış ve bu liberalizmin zafer ilanı olmuştur.[91] Bu olay, aynı zamanda Amerikan dış politikası adına bir 'kılavuz' özelliği göstererek liberal teorinin daha sıkı bir şekilde benimsenmesine neden olmuştur ve aslında Batı hegemonyasını güçlendirmiştir.[92] Bu olayın ardından liberalizmin uluslararası sistemde geçerli olması gereken ideoloji ve politika olması görüşü benimsenmiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaşın sona ermesinin liberal teoriyi pratik ve teorik anlamda oldukça geliştirdiği açıktır. Fakat bunun yanında, bazı diğer gelişmeler de liberal teoriyi geliştiren unsurlar olmuştur. AB'nin mevcudiyeti, liberal teorinin Uİ literatüründe hakim olması ve Batı merkezli oluşu ile anılmasına katkıda bulunan durumlardan bir tanesidir. AB oluşum sürecinin fikri ve teorik arka planını liberalizm teorisi oluşturmuştur. Bilhassa liberal ideoloji, iki dünya savaşı arasında hakim bir düşünce olmasının yanında, barışı sağlama hedefinin olması, AB'nin oluşumundaki temel ideoloji olmasında etkindir.[93] Liberal değerleri benimsemiş bu oluşum, her ne kadar kendisine tehdit

[88] Paul R. Viotti & Mark V. Kauppi, **International Relations Theory**, Boston: Longman, 2012, s.132.
[89] Yanık, "Liberalizm", s.36.
[90] Francis Fukuyama (Ed.), **Tarihin Sonu Mu?,** 5. Baskı, İstanbul: Vadi Yayınları, 2002, s.172-3.
[91] İrem, "Liberal Cumhuriyetçilik", s.40.
[92] Yanık, "Liberalizm", s.50.
[93] Sinem Akgül-Açıkmeşe, "Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi", **Uluslararası İlişkiler Dergisi,** Cilt.1, Sayı.1 (Bahar 2004), s.4.

oluşturan terör örgütleri bulunsa da, kendisine rekabet edecek bir alternatifin bulunmayışı liberalizmi güçlendiren bir faktördür.[94]

Bunun yanında, ABD'nin de dış politika tutumu olarak liberal politikaları benimsemesi, liberalizmin sistemde etkin şekilde yer almasını sağlayan bir ögedir. ABD'nin mevcut kapitalist birikim modeli bu ülkenin hegemon bir güç olarak uluslararası sistemde yer almasını sağlamıştır. ABD'nin neoliberal birikim stratejisinin yürütülmesi ve diğer ülkelere yaygınlaştırılmasında etkin rol alması ve ABD'nin yanında Washington Mutabakatı ve onun aygıtları üzerinden küreselleşme adı altında neoliberal politikaları tüm dünyaya ihraç etmesi liberal ve neoliberal politikaların yaygınlaşmasını sağlamıştır.[95] Bunun yanında, küreselleşme üzerine olan çalışmalar, liberalizm üzerine de teorik çalışmalar yapılmasını teşvik etmiştir.[96]

Amerika gibi, İngiltere de AB'ye üye olmasının haricinde, ülke olarak da tek başına liberal politikaların gelişmesinde etkili olmuştur. İngiltere'nin 18. ve 19. yüzyıllarda sağladığı hegemon pozisyonu, sistemin Batı merkezli bir sistem haline dönüştürebilmesine olanak sağlamıştır.[97] Bu noktada, İngiltere'nin mal ve finans piyasalarını kontrol etmesi sonucunda, sistemik birikim daire oluşturarak hegemonyasını liberal sistemde kurgulamıştır ve bu sistemin coğrafya olarak genişletilmesi, liberal sistemin de İngiltere ile birlikte genişlemesi sonucunu doğurmuştur.

Dünya siyasetinde lider konumunda olan hegemon güç, Sovyetler tehdidi ya da askeri anlamda Japonya'nın Pearl Harbour baskını gibi etkili bir olay yaşanmadıkça, ABD'nin 1990 yılı sonrası kazandığı lider konumunu sürdüreceği öngörülmektedir.[98] Nitekim benzer şekilde, İngiltere hegemon güç olduğu 18. yüzyılda sömürgelerini kaybetme gibi ülke siyasetini oldukça etkileyeceği düşünülen bir olayda bile, hegemon konumunu kaybetmemiştir. İngiltere, sanayi devrimi dönemine girerek sömürgelerini kaybetmesine

[94] İklim Özdikmenli & Şevket Ovalı, "Irak Savaşı Sonrasında Liberal Dünyanın Yapay İkiliği", **Uluslararası İlişkiler Dergisi,** Cilt.5, Sayı.19 (Güz 2008), s.94.
[95] Ekin Oyan Altuntaş, "Kapitalizmin Doğal Bir Evresi Olarak Totaliter-Polis Devletinin Yükselişi ve ABD Örneği", **Uluslararası İlişkiler Dergisi,** Cilt.9, Sayı.35 (Güz 2012), s.37.
[96] İrem, "Liberal Cumhuriyetçilik", s.40.
[97] Bozdağlıoğlu & Özen, "Liberalizmden Neoliberalizme", s.67.
[98] Muharrem Gürkaynak & Serhan Yalçıner, "Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme", **Uluslararası İlişkiler Dergisi,** Cilt.6, Sayı.23 (Güz 2009), s.87.

rağmen geliştirdiği sanayi ile hakimiyetini devam ettirmiştir. Bu nedenle, ABD bilhassa küreselleşme sayesinde, -ki "üçüncü sanayi devrimi" olarak da adlandırılır- dünya siyasetindeki hegemon konumunu korumaya devam edeceği olası bir durumdur.

Fakat, Batılı olarak ve zafer kazanmış görülen bu teori aynı zamanda yine Batılı olması ve yetersiz olması gerekçesiyle eleştirilmiştir. Çünkü liberal değerleri savunduğunu iddia eden ya da liberalizmle birlikte anılan aktörlerin, liberalizmin savunduğu uluslararası barışın mümkün olduğu ve demokratik ülkelerin bunu sağlayacağı savına uygun bir dış politika izlemedikleri düşünülmektedir. Bu duruma örnek teşkil edecek pek çok olay yaşanmıştır. Örneğin, liberalizmin özdeşleştiği ABD, Irak Savaşı sonrasında anayasa taslağı hazırlanırken dinin siyasetteki aktifliğine tepki konulmamıştır; aksine, mezhepçi politika üzerinden bir anayasa hazırlanması kabul edilmiş olması ve kadın hakları konusunda liberal değerleri benimsediği kabul edilen Amerika'nın sessiz kalmış olması, teoriyle uygulamanın farklı olduğuna dair yapılan eleştirilerden bir tanesidir.[99] Bir diğer örnek ise, Milletler Cemiyeti'nin kurulmasında ABD'nin öncelik etmesi, fakat üye ülke olmayışının yanı sıra, üye devletlerin güvenliğini sağlamakla yükümlü olmasına rağmen bu görevi yerine getirmediği, Japonya, İtalya ve Almanya'nın gerçekleştirdiği işgallere sessiz kalması ve II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkması barışı sağlamak adına kurulan bu örgütün teoride benimsediği liberal değerler gerçekte uygulayamadığıdır.[100] Görüldüğü üzere, ABD'nin liberal değerleri benimsemesine rağmen pratikte liberal değerlere uyan davranışlar her zaman görülmediği gözlemlenmiştir. Bu noktada, liberalizmin iddia ettikleri savunuların kanıtlanamaz olduğu gerekçesiyle, ütopyacı sıfatı ile tanımlanarak eleştirildiği görüşler de mevcuttur. Bir diğer nokta ise, ABD'nin dış politikasında liberal değil, yeni muhafazakar bir politika izlendiğine dairdir. "Eşitlikçi ve aşırı özgürlükçü" kıstasına sahip liberal değerlerdense, "Straussçu bir anti-liberalizm yaklaşımı" Amerikan dış politikasında görülmektedir ve bu dış politika yaklaşımı, aslında liberaller tarafından eleştirilen ve yeni muhafazakarlara ait olan bir yaklaşımdır.[101]

[99] Ovalı & Özdikmenli, "Irak Savaşı Sonrasında", s.95.
[100] Yanık, "Liberalizm", s.39.
[101] Ovalı & Özdikmenli, "Irak Savaşı Sonrasında", s.95.

Kimilerine göre, liberalizmin Batılı olarak anılmasını sağlayan bu aktörler, bazı noktalarda liberalizme zarar da vermektedir. Liberal olan ülkenin çıkarları, bu değerlerle uyuşmadığı durumlarda çıkarlarını liberalizmin önüne koyabilmektedir. Bunun sonucunda, hegemon olan güç tek yanlı bir şekilde davranarak gerek diğer liberal ülkelerin gerekse liberal ilkelerin önüne kendi çıkarlarını koymakta olup, liberal ilkelerini adeta bertaraf etmektedir. Örneğin, ABD, Batılı ve liberal bir ülke olarak kendi çıkarlarını liberalizmin önüne koyduğu Irak Savaşı'nda, liberal değerleri korumakla yükümlü olan devletin temel sorumluluğunu yerine getirmemiştir. Liberal ülkelerin ortak çıkarları ile farklılaşarak ve onların çıkarlarını göz ardı ederek tekyancı bir politika izlemiştir ve bu da liberal ülkelerden kendisine yönelik bir tepki almasına sebep olmuştur. Amerika'nın tekyancı bu tutumu, güvenlik endişelerini gideren bir oluşum olan NATO'nun etkisini azaltacağı gibi, NATO'nun etkinlik alanının daralması da liberal ülkelerin güvenlik kaygılarını arttıracaktır. Bir diğer liberal aktör olan AB, bu durumdan oldukça kaygı duymuş olup ABD'nin desteği olmadan NATO'nun etkinliğinin azalmasından ve kendi etki alanı içerisindeki tehdit yaratan etnik ve dini çatışmaların önüne geçemeyeceği kaygısını gütmüştür. Dolayısıyla, ABD'nin liberal değerleri geri plana atıp uluslararası hukuku ön plana alan kuruluşların aktörlüğünü reddetmesi ve liberal ülkelerin çıkarlarını gözetmemesi, tekyancı bir şekilde politika izlemesi diğer liberal aktörleri bu değerlerin ve kurdukları sistemin yerle bir olmasından dolayı tedirgin etmiştir ve liberalizmin bir zaafı olarak görülmüştür. Nitekim, ABD'nin kendi çıkarı için kurulan ortak liberal düzenin çıkarlarını göz ardı etmesi, sistemi değiştirerek sistemdeki ülkeleri yeni bir düzen oluşturmaya zorlayacaktır.[102]

Liberalizm başarılı ve zafer kazanmış bit teori olarak anılmasının yanında, liberaller arasında bir ayrım ve ikilik olduğu ve bunun sebebi ise, liberallerin iddia ettiği gibi ülkelerin her zaman bir işbirliği içerisinde olamamalarıdır. ABD ve AB zaman zaman bazı gerekçelerle, iki liberal aktör olarak, çıkar çatışması içerisine girmektedirler. Örneğin, NATO'nun görev kapsamının ABD çıkarlarına uygun olarak değiştirilme teşebbüsüne Avrupa'nın güvenlik gerekçeleri ile karşı çıkması, ABD'nin ise Avrupa'yı yeterince ordu kapasitesi olmaması ve diğer liberal ülkelere yönelik 'koruyup kollanma' görevini üstlenmediği sebebiyle eleştirilmiştir. Ek olarak, ABD'nin Avrupa'yı korumasından dolayı, Avrupalı ülkelerde

[102] A. g. e., s.110-111.

ABD'ye muhtaç olmaktan dolayı olumsuz tutumların gelişmesi gibi sebepler iki liberal aktör olan ABD ve Avrupa arasında ikilik ve ayrım çıkmasına sebep teşkil eden olaylardır. Bu da liberal ülkelerin kendi içlerinde her durumda işbirliği sağlayamadığı ya da her konuda uzlaşı sağlayamadıkları sonucunu çıkarmaktadır. Bir başka deyişle, liberal ülkeler teorik olarak birbiri ile işbirliğinde ve barış içerisinde olması gerekirken pratikte bu durum geçerli değildir. Bu ikiliğin bir sebebi olarak ise, ikilinin birleştiği ortak düşman olan Sovyet Rusya'nın dağılması ile ortak düşmanın yok olması sebep olarak gösterilmektedir.[103] Bu durumda liberal dünya ortak bir düşmanın olmadığı durumlarda iş birliğinin ve barışın olma ihtimalinin ortadan kalkmasından dolayı eleştirilmiştir.

Post-kolonyal teoriye göre ise liberalizm, sömürgeci bir teori olmakla suçlanmaktadır. Liberal teorinin Batı menşeili olmasından kaynaklanan sömürgeci bir geçmişi vardır ve sömürgeci değerler üzerine kurulan bir dünya sistemi yaratılması ile merkezi bir grup olan Batılı aktörler dünya sisteminde etkin olmaktadır. Bu durum, dışlayıcı bir tutum yaratarak merkezde konumlanamayan aktörlerin sistemde bir karşılığı olmaması sonucunu yaratmaktadır. Dolayısıyla, liberalizmin ortaya koyduğu kalıcı barışın mümkün olması iddiası, yalnızca Batılı dünyaya öz bir kural olarak kalmıştır ve tüm dünyadaki ülkelere yönelik politikalarda bu tutum gözlenmemektedir. Dolayısıyla, liberal teori sadece Batılı bir teori olmakla kalmıştır ve ortaya koyduğu savlar, farklı kültür ögelerine ve gruplarına kapalıdır. Liberalizmin, 'bir tür Avrupa-merkezli kolonileştirme ve/veya iç kolonizasyon ideolojisi haline dönüştüğü' iddia edilmektedir ve evrenselci hukuk anlayışı üzerinden Batı haricindeki dünyaya Batı misyonunu, yani liberal değerleri yayma misyonunu gerçekleştirmeye çalıştığı için eleştirilmiştir.[104]

Yapısalcılar tarafından, 1929 yılında yaşanan ekonomik krize liberallerin bir çözüm getiremediği ve sistemin sorunlu yapısından kaynaklanan bu kriz, çözüm bulunamadığı için yine devam ettiği görüşü bir eleştiri olarak sunulmuştur. Kriz sonrası yeni birikim modeli sunamayan kapitalist rejimler, mevcut sistemin devamını sağlamak amacıyla kemer sıkma politikaları, jeopolitik konumlamalar ve fiziki işgaller gibi farklı yöntemler deneyen rejimler, halkı disipline etmiş vaziyette tutan, sert ve çabuk kararlar alan ve yetkilerini

[103] A. g. e., s.98.
[104] İrem, "Liberal Cumhuriyetçilik", s.49-51.

reddetmiş bir yasama ve yürütme sisteminin ve ardından da bu sistemi destekleyen hukuk kurallarının oluşumu, ve son olarak, aşırı yetki verilmiş bir kolluk kuvvetinin ortaya çıkışı gibi pek çok değişim gerçekleşmiştir. Bunlar, kapitalizmin yapısal krizinin süreçlerinde gelişen evrelerdir ve liberal sistemi sorgulamayan halk, yaşadığı krizden ve üzerine yüklenen krizin faturasından kurtulamaması sebebiyle sınıfsal bir biçimlenmeye ve devrim ihtimallerine yönelmektedir.[105] Bu sebeplerle, eğer neoliberalizm, yani kapitalizm, 1929 krizinin tekrar yaşanmaması adına yapısal bir dönüşüme gitmek zorundadır. Bunun bir gereklilik olmasının sebebi ise, liberal aktör olan ABD'nin bu ekonomik krizi bahane ederek 'teröre karşı savaş' adı altında totaliterleşmesinin önüne geçmektir. Halkı sindirerek liberal politikalar uyguladığı iddia edilen ABD, oyun kuran ve yöneten bir aktör olarak liberal sistemin zaaflarından faydalanarak sistemi kendi lehine dönüştürme çabasında olmasından dolayı eleştirilmiştir.

Sonuç olarak, teorik ve pratik açıdan gelişiminden bahsedilen ve kökleri eskiye dayanan liberal teorinin AB'nin oluşumunda etkin ideoloji olması, dünya tarihinde güçlü olan aktör olarak karşımıza çıkan İngiltere ve ABD gibi ülkelerin iç ve dış politikalarında liberal politikaların benimsemeleri, uluslararası sistemde de bu teorinin etkin bir şekilde mevcut olması ve Batılı bir menşeiye sahip olması ile anılmasına sebep olmuştur. İki kutuplu dünya düzeninin yaşandığı Soğuk Savaş döneminde bir taraf olarak karşımıza çıkması, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile liberalizmin alternatifsiz tek teori olarak adeta zafer kazanması, liberalizmi güçlendirmiştir ve son olarak, küreselleşme, tüm dünyayı ve alanları etkileyen güçlü bir olgu olarak, küreselleşmenin yayılması aynı zamanda liberal teorinin de yayılmasını sağlamıştır. Tüm bu sebep ve gelişmeler göz önüne alındığında, liberal teorinin Batılı ve hakim bir teori olarak anılmasını sağlamıştır. Bunun yanında, liberalizm teorisi ve liberal ülke olarak anılan ülkelerin pratikleri arasında uyuşmazlıklar olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Liberal aktörler arasında da çıkar uyuşmazlığı söz konusu olmuş ve tekyanlı davranan liberal aktörler, diğer liberal aktörleri tedirgin ederek işbirliği ilkesini riske sokmuşlardır. Bu gibi gerekçelerle, liberal teorinin başarılı oluşu sorgulanarak Batılı aktörler arasında liberal bir birlik fikrine endişe ile yaklaşılmıştır. Kısaca, liberalizmin Batılı ve zafer

[105] Oyan Altuntaş, "Kapitalizm", s.39-54.

kazanmış bir teori oluşu görüşlerinin yanında, dergide aynı zamanda bu görüşlere pek çok eleştiri de yöneltilmiştir.

II. Liberalizmde Aktör

a. Klasik Liberalizmde Aktör

Realist teoride uluslararası sistemde etkin olan aktörün devlet olduğu ve her türlü savaş ve barış gibi ilişki çeşidinin ise aktör olan devletler arasında gerçekleştiği bir önceki bölümde belirtilmiştir. Liberalizm söz konusu olduğunda ise devletin aktör olarak bulunmasının yanında, başka aktörler de sistemde yer almaktadır. Dünyadaki gelişmeler neticesinde ortaya çıkan başka aktörler, uluslararası sistemde yalnızca devletler üzerinden analiz yapmayı imkansız kılmıştır. Bu gelişmeler neticesinde, çok uluslu şirketler, uluslararası kuruluşlar, sınır aşan hareketler, sendika ve sivil toplum kuruluşları gibi unsurlar da uluslararası ilişkilere dahil olmuşlardır.

Uluslararası sistemde yeni aktörlerle birlikte devlet de kendi varlığını sürdürmektedir. Hatta devletin mevcut olmadığı durumlarda uluslararası sistemde aksaklıklar olacağına dair fikirler yürütülmüştür. Sistemde uluslararası örgütler, kurumlar, şirketler etkin şekilde yer alsa da, başlıca aktör yine devlettir ve sistemi korumakla yükümlü olup sistemin devam etmesini sağlamalıdır. Aynı şekilde, liberal kurumsalcılar, uluslararası rejimler ve örgütlerin sistemde var olduğunu ve devletlerle işbirliği içerisinde olmasını fakat uluslararası sistemde devletin refah ve çıkarının önemli ve ilk planda olması gerektiğini savunmaktadırlar.[106] Buna bağlı olarak, devletin koruyucu bir unsur olarak var olmasının yanında, sistemin kendisini oluşturan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası sistemin, yani rejimin, aslında egemen devletler arasındaki ekonomik ve toplumsal ilişkinin uluslararası sisteme yansıması olduğu yorumu yapılabilmektedir.

Hegemon olan devlet, dünya sisteminde lider konumunda bir ülkedir ve bu ülke, ekonomik ve askeri açıdan güçlüdür. Bu ülke- ülke grupları da olabilir- ekonomik, askeri ve siyasi gelişimini tamamlayarak global bir pazar yaratma gücüne sahip olmuştur, sahip olduğu küresel ekonomiyi planlama ve hareket ettirme, yönlendirme kapasitesi sayesinde

[106] Yanık, "Liberalizm", s.44.

sistemdeki diğer önemli aktörlere siyasal iradesini kabul ettirmekte ve kurmuş olduğu global ekonomik sisteme diğer ülkeleri dahil olmaya zorlamakta ya da teşvik etmektedir. Hegemon devletler çeşitli sebeplerle zaman içerisinde lider ülke konumunu edinerek diğer ülkeleri yönetir veya yönlendirir şekilde bir etkiye sahip olmuşlardır. Örneğin, 19. yüzyılda hegemon olarak anılan İngiltere, uluslararası sistemde liberal politikalarını, merkantilist bir ülke olan Hollanda'dan esinlenerek sistemdeki ülkelere adeta ihraç etmiştir ve sanayi alanında rakiplerini eleyerek sözü geçen bir ülke konumuna gelmiştir. Altın standardına geçerek ekonomik rekabet üstünlüğü sağlamıştır ve pek çok özel kuruluş ile şirkete sahip olması ve serbest ticareti benimsemesi ile liberal bir ekonomik dünya düzeni kurabilmiştir. Ekonomi ve karşılıklı bağımlılığı sisteme dahil ettiği ve bunu uluslararası finans ve devletlerin borç, ulusal krizler ve uluslararası finans çevrelerine bağımlı hale gelmesi neticesinde diğer devletleri kendine bağımlı kılması ve sistemi kendine göre şekillendirmesi yöntemleriyle hegemon güç haline dönüşmüştür. Bu örnekten anlaşılacağı üzere, dünya sisteminde hegemon olan devlet diğer devletlerden üstün olması ve lider bir konum oluşturması gerekmektedir. Bunu ise liberal genişlemeyi kontrol ederek yapabilmektedir. Liberal genişlemenin yolu ise ekonomik rekabet gücünü elinde tutmak, global bir pazar yaratılması ve serbest pazar geçişlerinin kolaylaştırılmasıdır. Bu yöntemler, hegemona doğal olarak 'liberal stratejiler izleyen bir dünya gücü olma özelliğini' kazandıracaktır.[107]

'Yönetmek veya komuta etmek, öncülük etmek, son olarak da ikna veya teşvik yolu ile' gerçekleşen hegemonik liderlik, güçlü devletlerce her dönemde gerçekleşen bir durum olmuştur. Fakat, hegemonun gücünü sonsuza kadar koruması mümkün değildir çünkü uzun süreli olarak bir yönetimin meşruluğunu ve gücünü koruması imkansızdır.[108] Dolayısıyla, bu liderlik zamanla aşınmak durumunda kalacaktır. Bunun yanında, bu liderlik güce dayalı gerçekleştiği için güç sahibi olmayanlar tarafından emperyalist niyet taşımakla ilişkilendirilebilir ve liderlik, teşvik ya da öncülük etme şeklinde değil, zor kullanarak gerçekleşmek durumunda kalabilir. Liberal politikaların yaygınlaştırılmasında iktisat, siyaset ve ideoloji yerine zor kullanılması, sınıfsal ve ulus devlet bağlamında dönüşümün sert bir şekilde gerçekleşmesine sebep olarak *"sabit sermaye yatırımlarının yavaşlamasına ve küresel ölçekte istihdamın gerilemesine yol açmış, orta sınıflar çökerken gelir dağılımının*

[107] Bozdağlıoğlu & Özen, "Liberalizmden Neoliberalizme", s.70-71.
[108] Gürkaynak & Yalçıner, "Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık", s.86

kutuplaşması ve emeğin proleterleşmesi süreçlerini hızlandırmıştır".[109] Bu durum ise emek-sermaye çelişkisi sonucunu doğurmaktadır. Ek olarak, devletin hegemon aktör olarak görülmesi eleştirilmiş ve uluslararası sistemin devlet olmadan da sürdürülebileceği, devlet olacak ise de bunun şartının 'rıza'ya dayalı olması gerektiği eleştirisinde bulunmuşlardır. Yine, zor ve şiddete dayalı bir hegemonik liderliğin liberalizme uygun olmadığı belirtilmiştir.

Hegemon güç olan devletin liberal değerleri koruması beklenmektedir ve yüklenen sorumlulukların uygulanışının aslında liberal değerlere zarar verdiği iddia edilmiştir, buna örnek olarak, liberal değerleri benimseyen Amerika'nın Irak Savaşı ile hegemonun sahip olduğu 'koruyucu-kollayıcı' görevini uygulamaktansa küresel hegemon olma niyetinin bir dışavurumu oluşu eleştirilmiştir.[110] Böyle bir rol biçilen hegemonun kendini kabul ettirmesi, bir öteki kavramının var olmaması durumunda mevcut rejimi etkisi altına almasına dayandığı iddia edilmektedir ve rejimi etkisi altına alan hegemon, bir öteki oluştuğunda ve o öteki şeytanlaştırıldığında kendisini sistemin tek savunucusu olarak ortaya koyarak kendi varlığını ve meşruiyetini pekiştirmektedir. Bu meşruiyet ve normalleştirme, görüldüğü üzere baskı ile gerçekleştirilmektedir. Bu durum, yine liberal olduğunu iddia eden Amerika'nın dış politika davranışlarının aslında liberal değerlerle uyuşmadığını bizlere göstermektedir. Yani, liberal ülkeler kendi aralarında işbirliği ve barışı sağlayabiliyorlarken, liberal olmayan devletlerle eşitlikçi ve özgürlükçü bir ilişki kuramadıkları eleştirisinin bir örneği olarak karşımız çıkmaktadır. Diğer bir eleştiri noktası ise, hegemonun sistemi oluşturan ve kontrol eden güç olmasıdır. Hegemon olan devlet ya da aktör yumuşak güç olan ekonomi, teknoloji gibi vasıtalarla nispeten daha güçsüz olan devletleri ya aktörleri kendine bağımlı hale getirerek uluslararası sistemi kendi istek ve çıkarlarına göre kontrol ederek diğer aktörleri istediği gibi yönetme gücünü kendinde toplayacaktır ve bu durum, aslında realizmin hayatta kalmak için güçlü olma savından daha öte bir durum değildir.[111]

[109] Oyan Altuntaş, "Kapitalizm", s.37.
[110] Atila Eralp, "Hegemonya", Atila Eralp (Ed.), **Devlet ve Ötesi-Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar** içinde (155-181), İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s.163.; Ovalı & Özdikmenli, "Irak Savaşı Sonrasında", s.93-95.
[111] Bozdağlıoğlu & Özen, "Liberalizmden Neoliberalizme", s.70.

b. Neoliberal Teoride Aktör

Uluslararası sistemde devlete ek olarak, uluslararası kurumlar, örgütler, çok uluslu şirketler gibi aktörler de etkin olmaya başlamıştır. Kimilerine göre, bu yeni aktörler devlet kadar ve hatta devletten daha fazla bir şekilde sistemde etkindir.[112] Uluslararası kurum, örgüt ve şirketlere ek olarak, sendikalar, bilimsel ağlar ve devrimci hareketler de devlet gibi sistemde etkin bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Neoliberalizm, klasik liberalizmden bazı detaylar açısından ayrılmakta ve temelde aynı teorinin farklı versiyonlarını oluşturmaktadırlar. Bu iki yaklaşımın birbirinden ayrılan bir yönü, klasik liberalizmin uluslararası sistemde başka aktörlerin mevcudiyeti ve etkinliği kabul etmesi, ama devletin hala en önemli güç olarak hegemon konumunu sürdürüyor olmasına dairdir ve neoliberalizm, uluslararası örgüt ve rejimlere devlet kadar, hatta belki daha fazla önem atfetmektedir. [113]

Bilhassa II. Dünya Savaşı'ndan sonra karşımıza çıkan AB ve NATO gibi uluslararası örgütler, bilhassa liberal dünyanın askeri ve ekonomik anlamda bir standart oluşturup bunu uygulaması, iç ve dış tehditlerin ortadan kaldırılması ve bu örgütlerdeki üye devletlerin birbirlerine karşı olası güvensizlik ve rekabet gibi olumsuz durumların kontrolünü sağlaması açısından oldukça faydalı olmuştur.[114] Üstelik, bazı ulus devletler tek başlarına küresel bir sistemde var olma ve global bir sistemde ekonomik rekabeti sürdürme noktasında zorlandıkları için bölgesel bir birlik oluşturma yoluna gitmişlerdir.[115] Bu sayede, kendilerine serbest ticaret alanları oluşturabilmişler ve siyasal, hukuksal ve toplumsal anlamda bir ortaklık üzerine dayalı sistemler kurmuşlardır. Oluşturdukları bu birlikler, ülkelerin karşılaştığı zorluklarla daha kolay baş edebilmelerini sağlamıştır. Yine aynı şekilde, BM gibi uluslararası hukuku önceleyen uluslararası oluşumlar da kalıcı barışı sağlamak amacıyla kurulmuştur ve sistemin gelişmesinde fayda sağlamıştır.[116] Bu noktada, liberal uluslararasıcılık yaklaşımına göre, uluslararası ve ulusal örgütler, aynı doğrultudaki düşünce

[112] Yanık, "Liberalizm", s.42.
[113] Bozdağlıoğlu & Özen, "Liberalizmden Neoliberalizme", s.76.
[114] Ovalı & Özdikmenli, "Irak Savaşı Sonrasında", s.107.
[115] Gürkaynak ve Yalçıner, "Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık", s.80.
[116] Yanık, "Liberalizm", s.39.

kuruluşları ve araştırmacıların ortak bir bilinçlendirme ve kamuoyu çalışmalarıyla sistemin iyileşmesi sayesinde kalıcı barışın sağlanması mümkündür.[117]

Neoliberalizmin klasik liberallerden ayrıldığı bir diğer nokta ise, uluslararası sistemde anarşinin varlığını ve devam ettiğini kabul etmeleri ve uluslararası örgütlerin kurulmasıyla bu işbirliğinin sistemde kalıcılaşmasıdır. Neorealizme karşı gelişen neoliberaller, iç politikanın dış politikayı etkilediği, uluslararası örgütlerin barışı sağlamada etkin rol oynadığı ve ekonomik alanın askeri alan kadar önem taşıdığı görüşlerine ek olarak, uluslararası sistemin anarşi olmasını işbirliğine engel teşkil eden bir durum olarak görmemektedirler. Ekonomik ve sosyal gelişmeleri ön plana koyarak iç ve dış tehditleri bertaraf etmek ve refahı sağlamak amacıyla işbirliği ve entegrasyon politikalarına sıcak bakmaktadırlar. Çoğunlukla klasik liberallerle aynı savları paylaşan neoliberaller, farklı olarak anarşinin işbirliği ve entegrasyonun önünde engel teşkil ettiğini düşünmemektedirler.[118] Bunun yanında, işbirliği her daim mevcudiyetini sürdürecektir çünkü bir kere uluslararası rejimler ve örgütlerin kurulmasıyla işbirliği sağlandıktan sonra, hegemon güç olmasa bile bu rejimlerin ve örgütlerin işbirlikleri devletlerin çıkarlarına uyacağı için işbirliği daim olacaktır.[119]

Uluslararası kurumlar, aynı zamanda, barışı sağlama ve koruma potansiyellerinin düşük olduğu, bu kurumların savunma ve güvenlik konuları ile ilgilenen 'high politics' konularına odaklanmaktansa, 'low politics' diye adlandırdığımız sağlık, küreselleşme vs. gibi konulara odaklanmak için ortaya çıktığı ve bu konulara odaklanmanın barışı sağlamak için yetersiz olduğu belirtilmiştir.[120] Ek olarak, uluslararası kurumların adeta devletleri desteklemek için oluşturulan aktörler olduğu ifade edilerek egemen/hegemon güç olmaksızın uluslararası kurumların da mevcudiyetini devam ettiremeyeceği belirtilir ve bu kurumların hegemon gücün çıkarına hizmet etmek için kurulmuşlardır, yani uluslararası kurumların varlığının tek başına bir şey ifade etmemektedir. Uluslararası kurumlar arasında gücün eşit bir dağılımı olmazsa, uluslararası rejimlerin ve kurumların bir çeşit tiranlığa dönüşeceği ve *"...kurumsal*

[117] Atilla Eralp, "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması", Atila Eralp (Ed.), **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar** içinde (57-88), İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s.65-66.; Yanık, "Liberalizm", s.39.
[118] Akgül-Açıkmeşe, "Avrupa Bütünleşmesi", s.19.; Bozdağlıoğlu & Özen, "Liberalizmden Neoliberalizme", s.68.
[119] Yanık, "Liberalizm", s.44.
[120] A. g. e., s.45.

ağın arkasında güç eşit şekilde dağıtılmamışsa, çoğulcu görünen kurumsal sistemler gerçekte tiranlığın maskesi olarak işlev göreceği"[121] düşünülmüştür. Örneğin, Japonya ve Avrupa'nın 1960'lı yıllardan sonra ekonomik olarak ABD'ye rakip olarak çıkması ve ABD'nin hegemon güç olarak bu yeni ortaya çıkan güçlerle rekabet edişinin zorlanmasının neticesinde uluslararası sistemi yönetmek için hegemon olan devlete dayanmak yerine, bu yönetimi uluslararası rejimlerle desteklemeyi tercih ederek bu vesile ile onların üzerinde hakimiyet kurma çabası olarak yorumlanmaktadır. Yani, neoliberalizmle ortaya çıkan fark, hegemon olan devletin görünürde şekil değiştirerek uluslararası rejimlerle uluslararası sistemde hakimiyet kurmasıdır. Bunu destekler nitelikte, ABD'nin 1980'li yıllarda uluslararası rejimler ile uluslararası sistemde karşılıklı bağımlılık yaratarak asimetrik bir bağımlılık oluşturmuştur ve bunu da kendi çıkarları için kullanmıştır. Bu noktada, neorealist teori aklımıza gelmektedir zira, hegemon kılık değiştirerek uluslararası örgütler vasıtasıyla gücünü arttırma ve koruma yoluna gitmektedir. Nitekim, neoliberalizmin neorealizmden farklı bir şey ortaya koymadığı ve bu iki teorinin birbirinden epistemoloji ve temel varsayımlar konusunda aynı doğrultuda iddialar ortaya koyduğu ve iş bölümü yaparak farklılaştığı iddia edilmektedir[122]. Söz konusu bu tartışma ise, Uİ teorilerindeki büyük tartışmalardan biri olan 'neo-neo tartışmasını' 1980 ve 90lı yıllarda başlatmıştır.

Uluslararası kurum ve örgütler, yetersiz olmakla eleştirilmişlerdir ve bu kurum ve örgütlerin kural, yetki ve sınırlılıklarının iyi tanımlanmış olmaması, göründükleri kadar güçlü ve otonom hareket etmedikleri, uluslararası hukuk ilkelerinin uygulanmasında yeterli kadar etkin olamayışları ve uluslararası sistemin ayrı bir yapı olarak var olmasına imkan tanımamaları gibi gerekçeler, uluslararası örgüt ve kurumların olumsuz yönleri olarak görülmüştür.[123] Üstelik, neoliberalizmde sistemde sahip olduğu aktörler vasıtası ile hegemon güç, etkin olarak diğer aktörleri ve sistemi kontrol etmektedir ve diğer aktörleri, söz konusu olan rejimin isteklerini yapmaya zorlamaktadır. Hegemon, uluslararası rejimler, kurumlar ve örgütler ile diğer devletleri kendi çıkarlarını kabul ettirmeye zorlamaktadır. Kendilerini, gelişmişliğin ve birleşmenin sembolü olarak tanımlayarak barış için gerekli olduğunu düşündüğü bazı kuralları kendine bağımlı kıldığı devletlere zorla dayatmaktadır ve bunu

[121] Bozdağlıoğlu & Özen, "Liberalizmden Neoliberalizme", s.77.
[122] Yanık, "Liberalizm", s.45.
[123] Gürkaynak ve Yalçıner, "Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık", s.76-77.

uluslararası örgütler ve kuruluşlar üzerinden gerçekleştirmektedir. Örneğin, ABD'nin izlediği bu politikayı, geçmişteki örneklerinden esinlenerek uygulamaya koyduğunu ve geçmişte bu yöntemi "*Birleşmiş Milletler, Milletler Güvenlik Konseyi, Birleşmiş Milletler'e bağlı kurulan ve gelişen uluslararası örgütler, Uluslararası Para Fonu, Dünya ticaretini düzenleme yönündeki girişimler ve GATT düzeni*"[124] ile sağladığını belirtmiştir ve ABD'nin küreselleşme faktörünü, ABD'nin asimetrik karşılıklı bağımlılık yaratmasında etkin şekilde kullandığı öne sürülmüştür. Bu sayede, ABD sistemdeki uluslararası örgütler ve kuruluşlar sayesinde diğer aktörleri kendine bağlamıştır ve asimetrik bağımlılık ilişkisini kurallar üzerinden bu devletlere tanıtmıştır.

Farklı bir neoliberal aktör olarak, eğitim kurumları olan üniversiteler, bu toplumsal ilişkileri tanımlama noktasında uluslararası örgütlerin bir uzantısı olarak işlev görmektedir.[125] Çünkü devletlerin eğitim politikaları gözden geçirildiğinde, aktör olarak devletin eğitimdeki egemenliğinden dolayı kaynakların rasyonel olmayan alanlarda harcandığı düşünülmüştür. Dolayısıyla, eğitim liberalleşmiş ve OECD ve Dünya Bankası gibi kuruluşların 'sermaye için yeni yatırım alanı' haline gelmiştir. Küreselleşmiş bir eğitim sisteminde üniversite öğrencileri, bir müşteri gibi bedel/fiyat ödeyerek bilgi satın alabilmektedirler. Dolayısıyla üniversite ve eğitim, bir pazar alanı olarak karşımıza çıkmaktadır ve özel eğitim kuruluşları adeta şirketleşerek her özel üniversitenin kurulduğu şirkete eleman yetiştirecek şekilde eğitim vermektedir. Yani, liberal ideolojinin bir aktörü olan çok uluslu şirketler, kendi şirketleri için nitelikli eleman yetiştirmek adına üniversite açarak üniversiteleri şirketlerin bir uzantısı haline getirmektedir ve bu da üniversiteleri bir nevi uzantısal aktör konumuna getirmektedir. Belki çok uluslu şirketler gibi üniversiteler de uluslararası sistemde etkin rol alabilen kurumlar haline gelerek bir aktör olarak gelecekte sistemde yer almaları muhtemeldir. Fakat bu noktada, neoliberalizmin bir çelişki yarattığı şu ifadelerle açıklamıştır:

> "Bir taraftan bilgi toplumunu adeta Eflatunun "Ütopyası" olarak nitelendiren ve ütopyanın gerçekleşmesi adına herkesi eğitime ve bilgi sahibi olmaya davet eden bu sistem, diğer taraftan da uyguladığı politikalarla "paran varsa oku" veya "okula

[124] Bozdağlıoğlu & Özen, "Liberalizmden Neoliberalizme", s.77.
[125] Mehmet Dikkaya & Deniz Özyakışır, "Küreselleşme ve Bilgi Toplumu: Eğitimin Küreselleşmesi ve Neo-Liberal Politikaların Etkileri", **Uluslararası İlişkiler Dergisi,** Cilt.3, Sayı.9 (Bahar 2006), s.151-172., s.163.

yüklediğin maliyeti ödeyebiliyorsan oku" şeklinde paradoksal bir retorik gelişmektedir."[126]

Buna göre, küreselleşmenin ve neoliberal aktörler olan IMF ve Dünya Bankası gibi örgütlerin yoksulluğa ve işsizliğe yol açmaları ve yoksulluğu küreselleştirmelerinin yanında, herkesin küresel rekabette kalifiye eleman yetiştirmesi için eğitim alması gerektiğini iddia etmesi büyük bir çelişki olarak kendini sunmaktadır.

Son olarak, sivil toplum kuruluşları da bir aktör olarak sistemde yer almaktadır. Nitekim, uluslararası yardım kuruluşları başta olmak üzere, uluslararası sivil toplum kuruluşları ve sendikalar uluslararası ilişkilerde etkili olabilmektedir. Örneğin, bir yardım kuruluşluna ait Mavi Marmara gemisinde yaşanan olaylar neticesinde Türkiye ve İsrail arasında bir gerginlik yaşanmıştır. Bir diğer örnek, sınır aşan göçmenler sorunu ile pek çok uluslararası yardım kuruluşları devreye girmekte ve devletleri yaptırım yapmaya ikna etmekte ya da zorlamaktadır. Dolayısıyla, uluslararası bir aktör olarak sivil toplum kuruluşları sistemde yerini almıştır. Demokrasi ve kalıcı barışın sağlanması konusunda desteği olan bu kuruluşlar, kimilerine göre yeterince demokratikleşmeye katkıda bulunmamaktadır. Bu hususta, sivil toplum kuruluşlarının demokrasiyi geliştirmede tek başına yeterli olmadığı, sivil toplum örgütlerinin liberalizmi geliştirmek ve yaygınlaştırmak amacıyla liberal değerleri ve ilkeleri üretmesi gerektiği, eğer bu olmazsa kötü bir sivil toplum olgusunun ortaya çıkacağı, bu durumun liberalizmin gelişmesi ve yaygınlaşması önündeki en büyük engel olduğu ve ortak bir değer üretemeyen kötü sivil toplum örgütlerinin olduğu bir sistemde ayrılıkçı hareketlerin ortaya çıkarak liberalizmin ve barışın önünde engel teşkil ettiği görüşleri öne sürülmektedir.[127]

Sonuç olarak, uluslararası sistemde devletler baş aktör olarak yerini korumaktadır. Fakat devletin yanında, uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları ya da uzantısal aktör olarak üniversiteler gibi eğitim kurumları bulunmaktadır. Kimilerine göre devletler bu uluslararası örgütlerden daha etkin konumdayken, kimilerine göre de uluslararası örgütler sistemde daha etkindir. Fakat ne olursa olsun her iki aktör de sistemde mevcuttur. Liberalizmde aktör

[126] A. g. e., s.165.
[127] İrem, "Liberal Cumhuriyetçilik", s.63.

konusunun literatürde oldukça yer kapladığı açıkça görülmektedir ve yine ele alınan her başlık eleştirel bir içerik de taşımaktadır. Dolayısıyla, dergideki pek çok konudaki eleştirel bakış açısı bu başlıkta da yerini korumaktadır.

III. Kompleks/Karşılıklı Bağımlılık Teorisi, İşbirliği ve Serbest Pazar

Kompleks/karşılıklı bağımlılık teorisi Robert Keohane ve Nye tarafından literatüre kazandırılmış bir kavramdır. Liberal teoride oldukça yer edinen bu teori, uluslararası sistemde devlet ve devlet dışı aktörlerin, gerek kitle iletişim kanallarının artması, gerekse salgın hastalıklar ya da iklim ve çevresel faktörler gibi ortak küresel tehdit etmenlerden dolayı, ama çoğunlukla da kurdukları ekonomik ilişkilerden dolayı birbirlerine karşı bağımlı hale geldiğini kabaca ifade etmektedir. Bir başka deyişle, liberal teoriye göre devletler eğer ekonomi ile birbirlerine bağımlı olursa savaş yapma ihtimalleri azalacaktır ve barış durumu sağlanacaktır. Liberalizmin iddia ettiği kalıcı barışın mümkün olması için karşılıklı bağımlılığın sağlanması temel bir gerekliliktir.[128] Karşılıklı bağımlılık ise en çok serbest pazar faktörü üzerinden gerçekleşmektedir. Bu sayede devletler, karşılıklı bir işbirliği sağlamış olurlar. Liberalizmin başlıca savlarından birini oluşturan bu yaklaşım, aynı şekilde dergide de kendine oldukça yer bulmuştur ve karşılıklı bağımlılık, serbest pazar ve işbirliği birbiri ile bağlantısal bir şekilde verildiği için bu çalışmada da ayrı başlıklar halinde verilmemiştir.

'Karşılıklı bağımlılık' kavramını daha çok incelemek gerekirse, *"devletler ve toplumlar arasında çok sayıda etkileşim kanalının yarattığı bağlantı ve ilişkilerin, belirli bir hiyerarşik gündemden yoksun olan uluslararası sistemde neden olduğu karmaşık koşullar bütünü"*[129] olarak tanımlanmıştır. Bu tanıma göre, ilişkiler ve bağlantılar karşılıklı, yani her iki tarafın da çaba gösterdiği ve her iki taraf için karşılıklı bir bedelin söz konusu olduğu ilişkilerdir. Yani, realizmde olduğunun aksine, tamamen asimetrik ilişkiler söz konusu değildir. Elbette bu ilişkilerde bir asimetri söz konusudur, fakat amaç tamamen bir tarafın çıkarına fayda sağlamak değil, her iki aktörün de güç ve çıkar faydası gözetmektir. *"...Çoklu toplumsal iletişim kanallarının var olduğu, ekonomi ya da güvenlik konuları arasında herhangi bir önem sırasının bulunmadığı ve askeri gücün daha az önemli hale geldiği, olması arzulanan*

[128] Özdikmenli & Ovalı, "Irak Savaşı Sonrasında", s.91.
[129] Gürkaynak & Yalçıner, "Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık", s.75

ve kendini gerçeklikten farklı konumlandıran idealleştirilmiş bir noktadır."[130] şeklinde tanımlanan karşılıklı bağımlılık kavramının, görüldüğü üzere, pek çok farklı etmene dayandığı açıktır. Fakat, çoğunlukla ekonomik ilişkiler üzerinden gelişen bu bağımlılık neticesinde, devletlerin savaşma olasılığı düşüktür çünkü bağımlılık, fayda sağlayan ticaret bağları ve "ticaretin ruhu" denilen karşılıklı çıkar ile kurulmuştur.

Neoliberalizme göre, devletler ekonomik ilişkiler kurarak hem güçlerini arttırmaktadırlar, hem de işbirliği içerisinde olup barış durumunu sağlamaktadırlar. Dolayısıyla, devletler askeri güç üzerinden değil, ekonomik güç üzerinden tanımlanmaya başlanır.[131] Devletlerin bu işbirliği ve karşılıklı bağımlılığı bozmaları zordur çünkü devletler başta mali zarar ve güç kaybına uğrayacakları için birbirlerine savaş açmaktan caymaktadırlar. Ticaretin, savaşları etkilemese bile, silahlı çatışma ihtimalini düşürdüğü iddia edilmektedir.[132] Karşılıklı bağımlılık ve entegrasyon hareketlerinin birbirini desteklemelerinin yanında, bu ilişki barışın sağlanmasına da katkıda bulunmaktadır. Karşılıklı bağımlılık ve entegrasyonların arasındaki ilişki tek başına savaşı önleyen unsur olmaya yetmez, fakat barışın sağlanmasında bir paya sahiptir çünkü bu, devletler arasında diyalog ve işbirliğini güçlendirmekte olup barış durumunu teşvik etmekte ve geliştirmektedir.[133]

İşbirliği kavramına değinmek gerekirse, "*daha önce davranışları uyum içinde olmayan farklı bireylerin ya da örgütlerin davranışlarının birbirine mutabık hale getirilmesi*"[134] şeklinde tanımlanmıştır ve karşılıklı bağımlılığın her durumda işbirliği ile sonuçlanıp sonuçlanmadığı tartışılmıştır. Normalde, liberal sistemde aktörler siyasal, ekonomik ve ideolojik olarak ortak çıkarlara sahip olmasının temel bir durum olduğu iddia edilirken[135] bu durum her şekilde işbirliği ile sonuçlanmayabilir, yani devletlerin ortak çıkarlara sahip olması onları işbirliği sağlaması gereken bir koşul değildir. Aksine, ortak çıkarlar devletleri rekabete ve hatta çatışma ve savaşa götüren etmenler olabilmektedir. Aynı şekilde, aralarında uluslararası örgütler ve rejimler vasıtasıyla karşılıklı bağımlılık kurmuş olan aktörlerin de her durumda

[130] Yanık, "Liberalizm", s.43.
[131] Bozdağlıoğlu & Özen, "Liberalizmden Neoliberalizme", s.68.
[132] Yanık, "Liberalizm", s.49.
[133] Gürkaynak ve Yalçıner, "Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık", s.77.
[134] Yanık, "Liberalizm", s.44.
[135] Ovalı & Özdikmenli, "Irak Savaşı Sonrasında", s.114.

işbirliği içerisinde olması gerekmemektedir.[136] Neoliberal kurumsalcılık olarak adlandırılan bu görüşe göre, işbirliğinin tanımı göz önünde bulundurulduğunda, farklı aktörlerin uyum geliştirmesi gerekmektedir ve işbirliği kurulmadan önceki dönemde aktörler arasında işbirliğinin mevcudiyeti kesin olmamaktadır. Dolayısıyla, aktörler işbirliği içerisinde olabileceği gibi, tam tersine işbirliği kurmaları mutlak ve kesin bir sonuç olmamaktadır. İşbirliği kurulduktan sonra bunun bozulup bozulmayacağı noktasında ise, işbirliğinin bir kere kurulduğu takdirde devletlerin işine yarayacağı için bozulması pek mümkün değildir.

Karşılıklı bağımlılık kavramına bazı düzenlemeler yapılarak uluslararası sistemde devlet dışı pek çok aktörün de dahil olması ile birlikte, sistemdeki aktörler arası ilişkilere dair 'karmaşık karşılıklı bağımlılık' kavramı ortaya atılmıştır. Buna göre, aktörler arasındaki ilişkilerin daha hassas ve savunmasız durumda olduğu ve bunun ise "*uluslararası iletişim kanallarının çokluğu, uluslararası ilişkilerde hiyerarşinin olmaması ve uluslararası politikada askeri gücün öneminin giderek azalması*" [137] sonucunu doğurduğu gözlemlenmiştir. Daha detaylı bahsetmek gerekirse, devlet ve devlet dışı aktörler arasındaki iletişim kanallarının artması ve uluslararası örgütler, çokuluslu şirketler ve kurumların bu iletişim kanallarındaki artan rolü, devletleri birbirine bağlayan faktörler olmuştur ve bu durum devletlerin iç ve dış politikaları arasındaki belirginliği muğlaklaştırırken devletlerin dış politika konusunda askeri güvenliğin yanında başka gündemleri de ekleyerek çeşitlenmesini sağlamıştır. Bu unsurların çeşitlenmesi ise askeri konulara verilen önemi azaltarak sanayileşme ve ekonomik ilişkileri geliştirmiş ve devletlerin birbirine saldırma durumunun azalmasına yol açmıştır. Bu ilişkiler kültürel, sağlık ve eğitim gibi etmenler üzerinden de gelişmektedir. Örneğin, 2020 yılına damgasını vuran ve pek çok kayıp yaşanmasına sebep olan Covid-19 virüsü ve I. Dünya savaşı esnasında yayılan ve yine pek çok kayba yol açan grip gibi salgın hastalıklar devletleri birbirine daha fazla bağlayan karmaşık bir ilişki yaratmıştır. Nitekim aynı şekilde, kültürel bir bağ ve ilişki geliştiren devletler arasında Erasmus, Farabi gibi öğrenci değişim programları da devletleri birbirine bağlayan unsurlar olmuştur. Görüldüğü gibi, devle tlerarası ilişkiler, yalnızca askeri ya da ticari boyutta kalmayıp başka boyutlarda da gelişerek karmaşık karşılıklı bağımlılık oluşturmuşlardır. Bu noktada, güç kavramının içeriğinin değiştiğine vurgu yapılarak güç kavramının coğrafya, nüfus, hammadde gibi eski

[136] Yanık, "Liberalizm", s.44.
[137] Gürkaynak & Yalçıner, "Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık", s.78.

merkantilist düzende tanımlandığı şeklinden vazgeçilmiştir ve teknoloji, eğitim, ekonomik büyüme gibi etmenler üzerinden tanımlandığı fikri belirtilmiştir.[138] Karmaşık karşılıklı bağımlılık, güç kavramının da içeriğini değiştirmiştir ve küresel unsurları içine dahil etmiştir.

Karmaşık/kompleks karşılıklı bağımlılığın gelişmesi küreselleşmeyi de hızlandırdığı gibi, küreselleşmenin hız kazanması karmaşık karşılıklı bağımlılığı etkilemektedir. Dolayısıyla bu iki unsur birbirini besleyen bir ilişki geliştirmiştir. Her ne kadar küreselleşmenin karşılıklı bağımlılık kavramının yerine geçtiğini iddia eden görüşler olsa da, *"karşılıklı bağımlılık ve küreselleşme kavramlarının birbirinin muadili değil, aksine tamamlayanı olduğu sonucuna vardığı"*[139] yani, küreselleşme ve karşılıklı bağımlılık olgusunun birbirini besleyen iki olgu olduğu sonucuna varılmaktadır. Küreselleşme ile birlikte karşılıklı bağımlılık olgusu, 1990'lı yıllarda 'küresel bir fenomen' haline gelmiştir.[140] Fakat bu durum yeni bir durum olmamakla birlikte, 1970'li yıllardan itibaren varlığını sürdürmektedir. Yalnızca 90'lı yıllarda zirve noktasına ulaşmıştır. Bunun yanında, bu iki kavram koşulsuz bir paralellik taşımamaktadır; nitekim karşılıklı bağımlılık süreci 1930'lu yıllardaki Büyük Buhran döneminde etkisini yitirirken, küreselleşme ortaya çıktığı dönemden itibaren durmaksızın yükselerek devam etmiştir. Dolayısıyla, Keohane ve Nye, bu gerekçelerle küreselleşme kavramı yerine, 'küresellik' kavramı ile açıklamayı daha doğru bulmaktadırlar.[141]

Karşılıklı bağımlılığın olumsuz yanlarından bahsetmek gerekirse, dahil edici bir rolü olması sebebiyle, liberalizm devletleri ve diğer aktörleri uluslararası liberal sisteme dahil olmaya zorlamaktadır ve sistemden uzak kalmaktan çekinen diğer devletler bu sisteme dahil olma ihtiyacı hissetmektedirler. Bunu da liberal devletler, karşılıklı bağımlılık ve pazar aracılığıyla gerçekleştirirler. Şöyle ki, devletler birbirleri ile etkileşim kurdukça gelişimleri o kadar mümkün, hızlı ve istikrarlıdır çünkü bağımlılığın bir ucundaki devlette olumsuz bir gelişme yaşansa, diğer devlet de zarara uğrayacağı için partnerler birbirlerinin zarar görmesini istemeyecekler ve gelişimlerini destekleyeceklerdir. Yani, tek başlarına yeterli

[138] Bozdağlıoğlu & Özen, "Liberalizmden Neoliberalizme", s.64.
[139] Gürkaynak & Yalçıner, "Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık", s.73-74, s.92.
[140] E. Fuat Keyman, "Küreselleşme, Uluslararası İlişkiler ve Hegemonya", **Uluslararası İlişkiler Dergisi,** Cilt.3, Sayı.9 (2006), s.13.
[141] Gürkaynak & Yalçıner, "Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık", s.81.

olmayan devletler karşılıklı bağımlılık kurarak stabil bir düzeni yakalayabileceklerdir. Fakat, bağımlılık içerisine girmeyen devlet, sistem dışı olmayı kabullenerek kendi kendine yetmeye çalışacaktır ve olası ekonomik, askeri ve siyasi riskleri göze almak durumundadır. Sisteme dahil olan ve karşılıklı bağımlılık kuran devletler, sistem dışı kalan devletleri de sistemin içine çekmeye çalışacaklardır ve diğer aktörleri de kendilerine bağlayarak hegemonya kurmak isteyen devletler, bölgesel ve ulusal pazar alanlarını sahip oldukları global pazara onları çekmeye çalışacaklardır. Dolayısıyla, bu riski almak istemeyen devletler kendilerini sisteme dahil olmak zorunda hissetmektedirler.[142] Bu noktada, liberal uluslararasıcılık stratejisi de bu iddiayı doğrulamaktadır. Yaratılan dünya pazarında malların ve sermayenin herhangi bir sınırlandırma ile karşılaşmadan serbestçe hareket etmesi esasına dayanan liberal uluslararasıcılık, adına "global ekonomi" diyebileceğimiz, sınırların kalktığı ticari ve finansal bir sistemin dünya ölçeğinde yeniden oluşturulması ve dünyadaki önemli tüm siyasi aktörlerin bu sisteme dahil olması için zorlanması prensibine dayanmaktadır. Karşılıklı bağımlılık, bu özelliği ile rıza faktörü olarak değil, zorlayıcı ve baskıcı bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Karşılıklı bağımlılığın sağlanması kolay bir durum olmayıp ekonomi, karşılıklı güven, talep ve askeri gücün ekonomik güçten daha önemli olmaması gibi dayandığı çeşitli unsurlar vardır. Dolayısıyla, bu bağımlılık çok farklı boyutlara sahiptir ve aktörler sürekli etkileşim içerisindedirler. Bu etkileşim sonucunda bağımlılık geliştiren aktörlerin diğer aktörlerle ilişkilerini olumlu ya da olumsuz yönde geliştirmesi mümkündür.[143] Olumsuz mahiyette, aktörler arasında geliştirilen bu bağımlılığın düzeyi önemlidir. Eğer ki karşılıklı bağımlı devletlerden biri diğerinden ekonomik anlamda daha güçlü ise bu bir asimetrik ilişkiye dönüşebilir ve bu bağımlılık, gücün bir faktörü konumuna gelebilmektedir. Bu hususta eleştirilen diğer bir nokta, karşılıklı bağımlılığın boyutu ile ilgilidir. Neoliberaller, karşılıklı bağımlılığın boyutunun eşit olmayışını göz ardı etmektedirler. Bu eşitsiz ve orantısız bağımlılık, asimetrik güç dengesine sebep olarak güçsüz olan devletin değil, tam tersine güçlü olan hegemonun sürekli kazanç içinde olacağı anlamına gelmektedir ve bu, karşılıklı bağımlılık ilkesi aslında bir 'aldatmaca' olacaktır.[144] Fakat, bu durum, entegrasyon odaklı

[142] Bozdağlıoğlu & Özen, "Liberalizmden Neoliberalizme", s.71-72.
[143] Yanık, "Liberalizm", s.43.
[144] Bozdağlıoğlu & Özen, "Liberalizmden Neoliberalizme", s.69.

örgütlü ilişkilerin kurulması ile aşılabilir, yani asimetrik bir ilişkiden simetrik bir ilişkiye geçebilmek için entegrasyon tarzı ilişkiler devletlerarasında çok boyutlu bir karmaşık karşılıklı bağımlılık ilişkileri yaratarak simetrik bir ilişki şeklinin yaratılmasına yardımcı olmaktadır.

Karşılıklı bağımlılık kavramına en büyük eleştirilerden biri, neorealist teorinin öncüsü Kenneth Waltz tarafından gelmiştir ve bu yaklaşımın bir 'mit' olduğu ve gerçeklikten uzak olduğu eleştirisinde bulunmuştur. [145] Fakat 1970'li yıllardan sonraki dönemi kapsamakta olan bu mitleşme durumu, karşılıklı bağımlılığı ve iş birliği bir 'zayıflık' olarak görmüştür ve uluslararası sistemde bu iki unsurun neoliberallerin savunduğu kadar etkili faktörler olmadığı şeklinde eleştiriler almıştır.[146] Güvenlik politikalarını öncelikli dış politika haline getiren devletler için karşılıklı bağımlılığın önemsediği ekonomi, refah gibi konuları 'alçak politika' konuları olarak görülmekte ve karşılıklı bağımlılık görüşü marjinal bulunarak adeta gereksiz kabul edilmektedir. Bunun, devletlerin önemini ve etkinliğini azalttığı düşünülerek gerçekten uzak analizler üretildiği düşünülmektedir. Bir diğer eleştiri olarak ise ticaretin ve iktisadi bağların askeri çatışmaları önlemede yetersiz kalacağını fakat yalnızca küçük çaplı çatışmaları engelleyebileceği ifade edilmiştir.[147]

Sonuç olarak, karşılıklı bağımlılık kavramı, uluslararası örgütler ve rejimler vasıtasıyla ya da arasında ve devletler arasında ticari bağlar başta olmak üzere, teknoloji, eğitim gibi pek çok unsur üzerinde karşılıklı bağlar kurarak savaşı önlemede ve karşılıklı işbirliği kurarak barışın sağlanmasında etkili olduğu görüşüne dayanmaktadır. Bunun en büyük katkısı, işbirliğini güçlendirip barışı sağlamaktır. Bu konu, diğer başlıklarda olduğu gibi yine eleştirilmiştir ve bu faktörlerin barışı sağlamada etkili olduğu ama tek başlarına yeterli olmadıkları görüşü iddia edilmiştir. Liberal teori literatüründe önemli bir yer tutan karşılıklı bağımlılık kavramı, teorik olarak açıklanmasının yanında pratikte örnekleri de yer verilerek bu teorinin olumsuz yönlerinden de dergide bahsedilerek eleştirel tutum geleneğinden vazgeçilmediği açıkça görülmektedir.

[145] Gürkaynak & Yalçıner, "Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık", s.78.
[146] Yanık, "Liberalizm", s.45.
[147] A. g. e., s.49.

IV. Demokratik Barış Araştırmaları

İki büyük dünya savaşının ardından kalıcı barışın mümkün olduğuna dair ortaya konulan tartışmanın neticesinde savaşın gerekli olmadığı ve kalıcı barışın mümkün olduğu görüşü kimileri tarafından benimsenmiştir.[148] Bu doğrultuda, barış üzerine pek çok tartışmalar yapılmıştır ve genel itibari ile barış "*...kendine ait ya da kendinde bir değere sahip olan, müsbet bir keyfiyet, bir "oluş" hâli değil, bir menfiyet, bir "olmayış"*[149] olarak tanımlanarak Uİ disiplinini ise bir çeşit 'barış araştırmaları disiplini' olarak gören görüşler ortaya atılmıştır. Yani, barış hali, savaşın yokluğu olarak tanımlanarak uluslararası sistemin doğasını ise uyum, barış ve işbirliği üzerine kurulu olduğu görüşü paylaşılmaktadır. Bu doğrultuda, barış üzerine ortaya konan teorilerden Demokratik Barış Araştırmaları (DBA) yaklaşımı ön plana çıkmıştır. Çok geniş anlamda, bu görüş demokratik ülkeler arasında savaşın gerçekleşmeyeceği görüşüne dayanmaktadır. Dergideki literatür incelendiğinde liberalizmin barış konusunda ortaya konan çalışmalarda yine aynı şekilde DBA'nın önemli bir yer edindiğini görmek mümkündür.

Realizmin Soğuk Savaş'ın sonunu öngöremediği için eleştirilmesi DBA'nın ortaya çıkışında en etkin rolü oynamıştır. Niceliksel yöntemi kullanmayı tercih eden DBA, Kant'ın görüşlerinden esinlenerek liberal teorinin gelişiminde metodolojik, kavramsal ve epistemolojik olarak geliştiren bir unsur olmuştur. DBA'nın çalışma konusu, "*özellikle iktisadi bağlarla barış arasındaki olasılığın incelenmesi, DBA ile ticari liberalizmin, yani ekonomik bağımlılığın, uluslararası ilişkilerde barış getirici bir faktör olduğunu söyleyen yaklaşımın kesişmeye başladığı noktadır*"[150] şeklinde açıklanmıştır. DBA, Kant'ın ortaya attığı cumhuriyetçi liberalizmi benimseyen hükümetlere sahip devletlerin birbiri ile savaşmayacağı, çünkü bu devletler arasında normlar, kurumlar ve iktisadi bağımlılık esaslarına dayalı ilişkiler kurarak barışı sağlayacağı görüşüne dayanmaktadır ve bu iddianın güncellenmiş versiyonu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özgür seçimle işbaşına gelmiş ve bireysel özgürlüklere önem veren liberal hükümetler birbiri ile savaşmaktansa, kalıcı barışı sağlamayı tercih etmektedirler ve kendi aralarında ve liberal olmayan hükümet ve devletlerle de barış yapmayı olağan bir durum olarak görmektedirler.

[148] Yanık, "Liberalizm", s.37.
[149] Polat, "Türkiye'de Barış Düşüncesi", s.220-238.
[150] Yanık, "Liberalizm", s.49.

DBA teorisine göre, liberal devletler ve hükümetlerin yanında, hükümetlerarası örgütler de barışın tesis edilmesinde etkin paya sahiptirler. Bilhassa güvenlik odaklı ve kurumsallaşmış olan örgütler ve demokratik işleyişe sahip olan ve demokrasinin köklü bir şekilde uygulandığı hükümetlerarası örgütler kalıcı barışın sağlanmasında rol oynamaktadırlar. Üstelik, normlar, kurumlar ve bağımlılık mevcut olduğu takdirde devletlerin barış içerisinde bir arada bulunması, kendiliğinden gelen bir durum olacaktır. Önemli olan bu ülkelerin ya da aktörlerin demokrasiyi ve liberal değerleri benimsemiş olmasıdır çünkü demokratik unsurlar arasında barışın kalıcı olduğu iddia edilmektedir. Bu devletlerde demokrasinin nasıl sağlanmasına yönelik de görüşlere bakıldığında, kimileri demokratikleşmenin yumuşak güç ile sağlanması gerektiğini iddia ederken bir diğer görüş ise demokrasinin yumuşak ya da sert güç ile olması fark etmeksizin kökten bir şekilde gerçekleşmesi gerektiğini savunan normatif radikal liberalizm (kozmopolitan demokrasi) ismi verilen bir görüştür.

Bu görüşlere zıt olarak, yani liberalizmin kalıcı barışı savunun bir görüş olmasına zıt olarak, çatışmanın asıl kaynağı olarak görüldüğü görüşler de mevcuttur. Bilhassa Marksist bir eleştiri niteliğinde, liberalizm sömürüyü ve savaşı getiren, bölücü bir etmen olarak görülmüştür. *"Enternasyonal kurmaya imkân vermeyen liberal-kapitalist sistem, yerini insancı ve ileri bir sosyalist sisteme terkedinceye kadar harbler, buhranlar ve ihtilâllerden ibâret bu felaketli sarsıntılar devam edecektir."*[151] diyen Ahmet Hamdi Başar, Türkiye'nin ancak sosyalist bir sistemle yönetildiğinde sömürge haline gelmekten ve parçalanmaktan kurtulacağını, liberalizmin uluslararası bütünleşmeyi değil, fakat bunalım ve çatışma ortamını getirdiğini, sınıf çatışmasına, Doğu-Batı ayrımına, dar ve sekteryan bir milliyetçilik ve lider tanımayan bir dünya düzenine sebep olması ve liberal kapitalizmi I. Dünya Savaşı ile dünyayı dağılıma ve bunalıma sokan bir medeniyet olmakla suçlamaktadır.

DBA'ya getirilen en önemli eleştiriler, kavramsal ve tarihsel açıdan getirilen eleştiriler olmuştur. Nitekim, öncelikle barış ve savaş kavramlarının incelenmesi gerekmektedir.[152] Çünkü barış durumu, savaşın yokluğu olarak mı tanımlanmalıdır yoksa çatışma, gerginlik gibi olayların yokluğunu da kapsamakta mıdır? Barış durumunun tam olarak nasıl

[151] Polat, "Türkiye'de Barış Düşüncesi", s.240-3.
[152] Yanık, "Liberalizm", s.48.

tanımlandığının yanında, ölçü birimi nasıl olmalıdır? Yani barışın olması durumu, ölçülebilen bir olgu değildir. Benzer şekilde, devletlerin ne kadar liberal oldukları da ölçülebilen bir durum değildir. DBA'ya göre, kalıcı barış, demokratik ve liberal devletler arasında gerçekleşmektedir, fakat bu devletlerin liberal olduğunu ifade etmesi, liberal değerleri tam olarak benimsedikleri anlamına gelmekte midir ve iç ve dış politikada liberal değerlere göre hareket ettiklerini her durumda görmek mümkün müdür? Dolayısıyla, bu iddiaların ölçülebilmesi için demokrasi, liberalizm ve barış arasındaki ilişkinin paralel bir doğrusallık gösterdiği görüşü net bir şekilde ortaya konulamamaktadır.

DBA'nın aksine, hükümetlerin demokratik değerleri benimsemiş olması, kalıcı barışın sağlanması için yeterli bir unsur değildir. Yalnızca karşılıklı bağımlılığın iddia ettiği gibi ticari bağlar ya da DBA'nın iddia ettiği gibi demokrasi, barışı sağlamada bir unsur olabilirler, fakat tek başlarına yeterli değildirler. Bu noktada, kişi başına düşen gayri safi milli hasılanın 1400 dolar üzerindeki bir ekonomik gelişmişliğe sahip ülkelerde ancak ticaret ve demokrasi barışı sağlayan unsurlar olarak tek başlarına yeterli olabilirler ve bu ekonomik gelişmişliği yakalayamayan ülkelerde demokrasi ve ticaret, barışı sağlamak için tek başlarına bir anlam ifade etmemektedir.[153] Üstelik bu faktörlerin yanında, hukukun üstünlüğü ve bireyin seçimleri faktörlerinin de eklenmesi gerekmektedir. Yine demokrasinin savaşı önleyip önlemediği konusundaki tartışmalarda eleştirel bir bakış açısı olarak 'demokratikleşmekte olan devletlerin savaşa daha yatkın olduğunu ve demokrasinin yaygınlaştırılmasının bir politika aracı olarak kullanılmasının yol açacağı potansiyel sorunlar' olduğunu iddia etmişler ve bu iddiaların temeli olarak da Amerika'nın Irak ve Afganistan'ı işgal etmelerini örnek göstermişlerdir.

Sonuç olarak, DBA yaklaşımı demokratik devletler arasında barışın sağlanmasının mümkün olduğu görüşüne dayanmaktadır. Bu görüş çok geçerli bir görüş olsa da, aynı zamanda eleştirilmiştir çünkü devletlerin demokratik olmasının tek başına yeterli olmayacağı, devletlerin demokratik olsa da demokratik olmayan devletlere karşı barışçıl bir tutum sergilenmediği ve liberalizmin barış savının aslında sömürgeci bir aldatmacadan başka bir şey olmadığı gerekçeleri öne sürülmüştür. Fakat, genel olarak bakıldığında, barış konusunun

[153] A. g. e., s.50.

liberalizm literatüründe üzerine odaklanılan bir konu olması ile birlikte eleştirilerin de yer verilmesi ile dergideki açıklayıcı ve eleştirel teorik anlatım geleneğinin devam ettiği açıkça görülmektedir.

V. Liberal Hükümetlerarasıcılık

1990lı yıllarda geliştirilen liberal hükümetlerarasıcılık *(Liberal intergovermentalism)* kuramı, Andrew Moravscik tarafından klasik hükümetlerarasıcılık teorisinin Avrupa bütünleşmesini açıklamada yetersiz kaldığı düşünülerek bu teoriye yeni içerikler kazandırması neticesinde Avrupalı devletlerin bir ekonomik topluluğunu oluştururken bunu 'tercih' etmelerini incelemektedir. Bu düşünceye göre, Avrupalı devlet liderleri entegrasyon oluşturmayı tercih etmişlerdir çünkü Avrupa entegrasyonunu en iyi açıklayan etmen, devlet liderlerinin bunu tercih etmesi olmuştur. Neoliberalizmin ve klasik hükümetlerarasıcılığın bir sentezi olarak görülen liberal hükümetlerarasıcılık görüşü, liberalizmin iç ve dış politikada da karar alım aşamasında bireyin tercihlerinin ön planda tutulması özelliğinden etkilenmiştir ve 'tercih oluşumu ve müzakere yapımını bir araya getirerek' Avrupa bütünleşmesine, liderlerinin verdiği akıllıca kararların esas oluşturduğu görüşündedir. Liberal hükümetlerarasıcılık, birey ve ulusal baskı gruplarının da devletlerle birlikte uluslararası sistemde aktif ve etkin olduğunu, Avrupa Birliği'nin ekonomik, dış politika, güvenlik ve savunma konularında ortak bir karar alabilmesinin mümkün olduğunu, iç politikadaki seçmen tercihleri, ulusal baskı gruplarının görüşleri ve siyasi iktidar mücadeleleri gibi faktörlerin dış politika yapımı kararlarında etkili unsurlar olduğu görüşlerini savunmaktadır.

Bu görüş, Avrupa bütünleşmesini oldukça iyi açıklayan bir teori olmasına rağmen, bazı yönleri ile eleştirilmiştir.[154] Realist görüşten de faydalanan liberal hükümetlerarasıcılığın aktör olarak devletleri seçtiği ve yalnızca devletlerarası ilişkinin AB'yi açıklamak için kullanılması, fakat Avrupa Parlementosu ve Avrupa Komisyonu gibi iki önemli oluşumu göz ardı etmesi eleştirilmiştir. Diğer bir eleştiri ise, hükümetlerarasıcılığın adeta teorisyeni olan Moravscik'e yönelik olup AB'ye üye olan devletlerin yetkilerinin AB'ye devredilmesinin Moravscik'in öne sürdüğü liberal uluslararasıcılık savunuları ile ters

[154] Akgül-Açıkmeşe, "Avrupa Bütünleşmesi", s.18-20.

düştüğüne dair olmuştur. Bu kavram, aynı zamanda rasyonel-tercihli kurumsalcılık tarafından da eleştirilmiştir çünkü her ne kadar Moravscik yeni makalesi ile teoriye güncellemeler yapsa da, bu teorinin ampirik açıdan yetersiz olduğu ve rasyonel tercihli kurumsalcılık ile kıyasla, onun arka planında kaldığı iddia edilmektedir. Bir diğer eleştiri ise, devlet liderlerinin vermiş oldukları bu akıllı tercihlerin, güçlü yerel seçmenlerin ekonomik çıkarlarına, devletlerin asimetrik bağımlılıktan kaynaklanan göreceli gücünü ve devletlerarası taahhütleri destekleyen kurumların imkan ve sınırlılıklarının bir yansıması olduğudur.[155]

Liberal hükümetlerarasıcılık görüşü Avrupa bütünleşmesini açıklamada bireyin ve tercihlerin esas alınarak açıklanması temeline dayanan bir görüş olmuştur ve Avrupa Birliğini en iyi açıklayan yaklaşımlardan biridir. Bu görüş aynı zamanda, sadece devletleri ele alması, teorik açıdan yetersiz oluşu gibi sebeplerle eleştirilmiştir. Görüldüğü üzere, liberal hükümetlerarasıcılık görüşü de teorik olarak açıklanmasının yanında liberal teoride az da olsa kendine yer bulmuştur ve eleştirel görüşlerin de verilmesiyle kendine yer edinen bir teori olmuştur.

Sonuç olarak, liberalizme ait tüm dergi literatürü göz önünde bulundurulduğunda, açıkça görülmektedir ki liberalizm de, realizm kadar çalışılan bir teoridir. Giriş bölümünde yer alan anket sonuçları, liberalizmin realizmden sonra ön plana çıkan, tercih edilen ve başvurulan bir teori olduğunu ortaya koymuştur ve içerik incelemesi yapıldığında bu veri doğrulanmaktadır. Nitekim realist teori incelemesinde ortaya çıkan sonuç, bu nedenle liberal teoride de ortaya çıkmıştır. Liberal teoriye dair dergide ele alınan ve yoğunlaşılan her alt başlık, tanıtıcı, açıklayıcı bir içerikle ortaya konulmasının ardından eleştiriler de sıralanmıştır ve bu durum her alt başlık için geçerlidir. Bu eleştirilerin her alt başlıkta bulunması dikkat çekicidir. Yani, liberal teori, Türkiye'deki araştırmacıların hakim ve aşina olduğu, bilinen, sık başvurulan, olay incelemesinde kullanılan ya da salt teorik olarak çalışılan ve çokça eleştiri alan bir teoridir. Bu da aslında bizleri disiplinde hakim ve eski bir teori olduğu sonucuna götürmektedir.

[155] Yanık, "Liberalizm", s.46.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MARKSİZM

Her ne kadar Sovyet Rusya'nın dağılması ile Francis Fukuyama tarafından liberalizmin zaferi ilan edilse de, Immanuel Wallerstein'e göre, tüm modern kalkınma ideolojilerinin ve aslında bildiğimiz dünyanın sonu gelmiştir. Nitekim, Soğuk Savaşın sonunun öngörülememesi disiplinde büyük etki yaratarak geleneksel teorilerin başarısızlığı olarak algılanmasına ve disiplinde hala teorik gelişme ihtiyacı hissedildiği kanaatine varılmıştır, Marksizm'in yükselişi ise bu kanaati takiben gelmiştir.[156] Marksizm ise aslında Sovyet Rusya'nın dağılması ve Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte sınırlarından kurtulup daha da gelişerek modernliğin ve kapitalizmin en ciddi eleştirisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Marksizm, her ne kadar geç olan bir dönemde Uİ disiplininde tartışılmaya başlansa ve aslında yapısal olarak Uİ disiplini ile zıt olduğu iddia edilse de, literatüre kazandırdığı emperyalizm, bağımlılık ve dünya sistemleri analizi gibi kavramlarla kendinden oldukça söz ettiren ve canlılığını koruyan bir teori olmuştur.[157] Marksizm'in Uİ teorileri alanına dahil olması bilhassa emperyalizm teorileri ile gerçekleşmiştir.[158] Dolayısıyla, *Uluslararası İlişkiler Dergisi'ndeki* Marksist teoriye dair literatür tarandığında, bu kavramlara rastlanılacağından şüphe yoktur. Fakat, asıl merakımızı uyandıran husus, bu kavramlardan hangilerine odaklanıldığı ve ne şekilde ele alındığı olmuştur. Muhakkak ki, her birine eşit anlamda içerik verilmemiş, akademisyenler farklı kavramlara farklı oranda ilgi duyarak çalışmalarında bu kavramlara ve teoriye yer vermeyi tercih etmişlerdir. Amacımızın Marksist teoriyi anlamak ya da açıklamak olmadığını bir kez daha belirtmekte faydası olduğu düşünülmekte olup dergideki Marksist literatüre dair içerik sizlere sunulacaktır.

[156] Hakan Övünç Ongur & Başak Yavçan, "Uluslararası İlişkilerde Marksist Yaklaşımlar", Ramazan Gözen (Ed), **Uluslararası İlişkiler Teorileri** içinde (257-289), İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.288-9.
[157] Mustafa Küçük, "Marksist Teoriler", Ali Balcı & Şaban Kardaş (Ed.), **Uluslararası İlişkilere Giriş** içinde (207-222), İstanbul: Küre Yayınları, s.195.
[158] Tayyar Arı, "Globalist Teoriler: Emperyalizm, Bağımlılık ve Merkez-Çevre Teorileri", Tayyar Arı (Ed.), **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği** içinde (233-250), Bursa: MKM Yayıncılık, 2002, s.234.

I. Marksizm'in Geç Kalmışlığı

Uluslararası İlişkiler'in Batı dünyasında doğup Batı merkezli gelişen bir disiplin olması ve Marksizm'in ise Batı'nın genellikle kabul edip geliştirdiği liberal değerlere karşı olarak çıkan bir teori olması, Marksist teorinin Uİ disiplininden uzak kalmasına ve hatta dışlanmasına sebep olmuştur. Uİ disiplini ve teorileriyle kendini harmanlayamamış ve uzun yıllar bir Uİ teorisi olarak kabul edilmemiştir. Fakat, bazı Marksist düşünürler teoriyi yöntemselleştirerek Uİ teorileri alanına katmayı başarabilmişlerdir ve Marksist teorinin Uİ disiplininde yer almaya başladığı görülmüştür. Disipline sonradan dahil edilen bir teori olması, bu konuda yapılan çalışmaların realizm ve liberalizme kıyasla daha az olmasına sebep olmuştur.

Uluslararası İlişkiler Dergisi'nde de Marksist teorinin realizm ve liberalizme kıyasla daha az çalışıldığı iddia edilmiştir. Bunun nedenlerine gelince ise, Marksizm'in Uİ teorileri içerisinde geç yer alması ve genel Uİ kuramları ile farklılıkları şu şekilde ifade edilmiştir:

"Marksizm dünyaya baktığında ulusları değil toplumsal sınıfları görür. Devletin eylemlerinin sınıfsal anlamıyla ilgilenir; dış politikayı kendi içinde bir siyasal süreç olarak değil, belli sınıfsal çıkarların siyasal ifadesi olarak tanımlar. Uluslararası İlişkiler ise, kuruluşu itibariyle, kapitalizmi üretim biçimi, liberalizmi siyasal ideoloji olarak benimseyen, Batı merkezli, Anglosakson ve son aşamada ABD temelli bir disiplindir. Dolayısıyla, Uluslararası İlişkilerin, "tarihin taşıyıcı öznesi" olarak tanımlanan işçi sınıfı tarafından devrimle kapitalist üretim ilişkilerini yıkmayı hedefleyen Marksizm'i diğer Uluslararası İlişkiler kuramlarıyla aynı zeminde ele almasını beklemek gerçekçi değildir."[159]

Uİ disiplinin Marksist teoriyi dışlaması gibi, Marksizm de Uİ disiplininden uzak durmuştur. Marksizm, ki Uİ disiplininden de önceye dayanmaktadır, Uİ disiplinini emperyalist kuram üzerinden anlamaya çalışmıştır ve Marksizm ile Uİ disiplini birbirinden oldukça uzak durmuşlardır. Bunun nedenleri arasında, Marksizm'in, Uİ disiplinini 'burjuva bilim dalı' olarak görmesinin yanında, disiplindeki öncelikli kavramlar olan devlet, güvenlik, jeopolitik ve ulusal çıkar gibi kavramlar Marksist yazarlarca tartışma ögesi olarak kabul edilmemiştir ve disiplinin Batı temelli olmasına bir tepki olarak bilhassa Ortodoks Marksistlerce uzak

[159] İlhan Üzgel & Nazan Bedirhanoğlu, "Eleştirel Bir Literatür Değerlendirmesi: Dışlamadan Sınırlı Tanımaya, Uluslararası İlişkiler Kuramları ve Marksizm", **Uluslararası İlişkiler Dergisi,** Cilt.12, Sayı.46 (2015), s.106.

durulmuştur. Disipline Marksist bakış açısının girmesi İngiliz Marksistlerce gerçekleşse de, Marksizm ve Uİ disiplininin yıldızlarının barıştığı pek söylenemez. Hatta, Marksist teori, Uİ disiplinini 'tasfiye edip, yerine geçmeyi talep eder'.[160] Sonuç olarak, hem Marksistler hem de Uİ disiplinin birbirinden uzak durması Marksist teorinin Uİ disiplini içerisinde yer almasını önlemiş ve geciktirmiştir. Bu soruna çözüm olarak ise, Marksizm'in bir 'mikro teori' geliştirerek bu disipline yönelik bir kavramsal alet kutusu oluşturması ve Uİ disiplinin ise kendinden kaynaklı sınırlılıklarını aşması ile Marksist teorinin Uİ disiplininde daha fazla yer alabileceği önerilmiştir.

Bu uzak tutumlara rağmen, Marksist teori ilk denemelerde başarısız olsa da, Uİ disiplininde yerini almıştır. Uİ'de ilk büyük tartışma olan İdealizm-Realizm tartışmasında Marksizm'den söz edilmediği gibi, II. Büyük Tartışma dediğimiz Gelenekselcilik-Davranışsalcılık yıllarında da kendinden pek söz ettiren bir teori olmamıştır. Marksizm'in Uİ literatürüne ilk girişi, Yapısalcılık ile gerçekleşerek III. Büyük Tartışma olan 'Paradigmalar Arası Tartışma' ile olmuştur ve bu noktada Realizm/Neorealizm, Liberalizm/Neoliberalizm ve Marksizm/Yapısalcılık tartışması çevresinde gerçekleşerek yapısalcı biz düzlemde Marksist teori Uİ'de tartışılmaya başlanmıştır. Fakat, bu durum uzun sürmemiştir çünkü liberalizmin karşıtı olarak Marksist teori yerine realizm benimsenmiş ve 'merkez-çevre, artığın emilmesi, eşitsiz mübadele' gibi kavramlardan hiç söz edilmeyerek "*Yeni-Liberal "Karşılıklı Bağımlılık" kuramından hareketle uluslararası sistemi, kuzey-güney arasındaki eşitsizlik ve bağımlılık üzerinden değil, çoklu bağlarla birbirine geçmiş bir karşılıklı karmaşık bağımlılık ilişkisiyle tanımlanması tercih edilmiştir*."[161] Soğuk Savaşın da etkisi ile üzerinde durulan kavramlar savaş, barış ve güvenlik olmuştur ve Marksizm dışlanan bir teori olmaya devam etmiştir. Takip eden dönemde ise post-yapısalcılık, post-pozitivizm, post-modernizm gibi teorik tartışmaların ortaya çıkmasıyla da disipline kimlik, kültür, söylem gibi kavramsal unsurların tartışılmış ve Marksizm'e yine alan bırakmamışlardır. Son olarak, inşacılık teorileri de Marksist teoriye pek yer vermeyerek onun disiplin dışında kalan bir teori olmasına katkıda bulunmuştur.

[160] A. g. e., s.124.
[161] A. g. e., s.109-110.

Marksizm'in Uİ disiplinine dahil olması Soğuk Savaş dönemine tekabül eden 1980 yıllarına rastlamaktadır. İlk olarak İngiltere'de Marksizm'in Uİ'ye dahil edilme çabası görülen eserde Marksizm, Kantçı bir felsefeye indirgenerek dahil edilmeye çalışılmıştır. Kitap, Marksizm'i temsil eden tek ülkenin Sovyetler olarak gösterilmesi, Uİ disiplinin hegemonyasının kitapta hissedilmesi, realist ve Marksist teorilerin birleşmeye çalıştırıldığı ve son olarak bu kitabın Marksizm'i Uİ'nin dışında tutmaya katkı sağlaması gibi pek çok açıdan eleştirilmiştir. Aynı zamanda, Marksizm'e dair çalışmaların İngiltere'de gerçekleştiğini ama ABD'de bu tartışmalardan hiç söz edilmediğinden de bahsedilmektedir.

Görüldüğü üzere, Marksizm Uİ disiplininde kendine yer bulmakta oldukça zorlanan bir teori olmuştur. Bunun yanında, Marx, bir devlet teorisi geliştiremediği, Marksizm'in devletler sistemi ile çeliştiği ve savaş, çatışma, milliyetçilik gibi temel konularda güçlü yorumlarda bulunmaması gerekçeleriyle eleştirilmiştir. Yani aslında Marksist teori, kendini Uİ teorilerine entegre etmekte zorlanan bir teori olmuştur. Marksizm, kapitalizmin küreselleşmesi ile devletlerin kendini yenilemelerini göz ardı etmiştir. Dış politikada kendi yöntemini belirgin kılmaması ve devletler sisteminin dinamiklerine kendini uyarlamaması Marksizm'in bir iç politikası olarak algılanmasına sebep olarak bir Uİ teorisi olarak görülmesini uzun bir süre ertelemiştir. Realist yazar Waltz ise, '*Marksizm'i bir iç toplum kuramı olarak değerlendirir ve Uİ'nin dinamiklerini açıklamakta yetersiz bulur'*[162] görüşlerine ek olarak, Luxemburg, Hilferding, Lenin, Bukharin gibi yazarların da emperyalizm kuramlarına odaklanarak uluslararası politika için yeterince kuramsal bir çalışma yapmadıkları görüşü paylaşılmıştır.

Sonuç olarak, çeşitli karşılıklı sebeplerle Marksizm geç de olsa Uİ disiplininde kendine yer bulmuştur ve bilhassa emperyalizm kuramı ile Uİ disiplinine zenginlik katmıştır. Elbette ki, Marksizm'in disipline geç girmesi eleştirilmiştir ve her teori gibi, eksik ve yetersiz görülmesinden dolayı da gelişmeye açık bir teoridir. Marksizm'in disipline geç girmesi hem teorinin birlikte anıldığı bir özelliği hem de eleştirildiği bir özelliği olagelmiştir.

[162] Faruk Yalvaç, "Tarihsel Sosyoloji ve Uluslararası İlişkiler: Jeopolitik, Kapitalizm ve Devletler Sistemi", **Uluslararası İlişkiler Dergisi,** Cilt.10, Sayı.38 (Yaz 2013), s.11.

II. Toplumsal Sınıflar

Klasik Uİ düşüncesinin aksine, Marksist görüşte devlet ve uluslararası örgütler, önem atfedilen aktörler değillerdir. Bunun yerine, Marksizm dünya üzerindeki ilişkilere baktığında sınıfları görmektedir ve her zaman bir sınıflar arası mücadele ve rekabet olduğu iddiasındadır. Bu çatışma ve sınıflar arasındaki ilişkiler sadece ulus ile sınırlı olmayıp ulusu aşan bir yöne sahiptir. Dolayısıyla, dünya üzerindeki ilişkiler, Marksist görüşte sınıflar arasındaki ilişkiler olarak yorumlanmaktadır. Çok genel ifadelerle, Marksizm'in aktör olarak ve uluslararası ilişkilere nasıl baktığını bu ifadelerle özetleyebiliriz.

Daha detaylı bahsetmek gerekirse, sınıf kavramını açıklamak gerekmektedir. Sınıflar üretim ilişkilerine dayalı olarak ortaya çıkmaktadırlar ve üretim sürecini yönlendiren kişiler ya da grup toplumsal bir üretici sınıf oluşturmaktadır. Toplumsal ilişkiler sınıflar üzerinden tanımlanmaktadır ve bu sınıflar üretici sınıfı, işçi sınıfı gibi emek ve sermaye üzerinden ya da üreticinin artı değerini ele geçiren burjuva sınıfı gibi farkı gruplara ayrılmaktadır. Burjuva sınıfı üretici ve işçi sınıfının ürettiği artı değeri kendisi üretmediği halde kendine alan sınıf ve proletarya ise ürettiğini paylaşan sınıf olarak tanımlanmaktadır. Sınıflar üretim ilişkileri üzerinden tanımlandığı için sınıfları jeopolitik açıdan tanımlamak doğru değildir.[163] Toplumsal sınıfların farklı siyasi eğilimlerinin olduğu ve buna göre ayrışabilecekleri gibi, toplumsal sınıflar gerek üretim ilişkileri, gerek devlete ya da uluslararası kuruluşlara yakınlık mesafeleri, ideolojik, dinsel ya da geleneksel eğilimleri gibi birden fazla farklı etkenlere göre şekillenerek ayrışmaktadırlar.

Farklı şekilde ayrışmış olan bu sınıflar kutuplaşmış bir şekilde kapital olan sistemde yer almaktadır.[164] Sistemin bu özelliğinin yapısal olduğu iddia edilmektedir ve bu sebeple sınıflar arasında her daim bir çatışma söz konusudur. Burjuva sınıfının, kendi üretmediği artı değeri kendine alması, proletarya ve burjuva sınıfı arasında çatışma çıkmasına sebep olmaktadır ve bu mücadele ulus devlet sınırlarını aşmaktadır. Üstelik bu sınıf mücadelesi, sistemin kaçınılmaz bir özelliği olup dünya üzerindeki tüm mücadeleler sınıf mücadelesinin maskelenmiş bir versiyonudur. Yani Marksizm'e göre, devletin ve dış politikanın sınıfsal bir

[163] Faruk Yalvaç, "A Historical Materialist Analysis of Turkish Foreign Policy: Class, State, and Hegemony", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt.13, Sayı.52 (2016), s.7.
[164] Elçin Aktoprak, "Immanuel Wallerstein: Sosyal Bilimlere Yeniden Bakmak", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt.1, Sayı.4 (Kış 2004), s.53.

yapısı vardır ve bütün ilişkiler sınıflararası ilişkilerden ve mücadeleden ibarettir. Tarih boyunca sınıf çatışmasının mevcut olduğunu belirten Marx, kapitalizmin hakim olduğu toplumlarda burjuvazi ve işçi sınıfı arasında ve iki farklı ülkedeki burjuvazi sınıflarının çatışması olmak üzere iki farklı şekilde gerçekleşebileceğini savunmuştur.[165] İlki, burjuva ve işçi sınıfı arasındaki düşmanca tutumdan kaynaklanmaktadır ve ikincisi ise iki farklı ülkenin girmiş olduğu mücadeleden kaynaklanmaktadır. Bu da aslında emperyalist kuramı doğuran temel sebep olmuştur. Yani, klasik ulus devlet aktörü ve ilişkilerin devletler arasında olması Marksizm görüşüne zıttır ve ilişkiler toplumsal yapılar arasında gerçekleşmektedir. Sınıflar arasındaki rekabet, çatışma ve savaşa dönüşen asıl sebeptir. Hiyerarşik ve dikey bir ilişki tarzının olduğu toplumda, görüldüğü üzere sınıflararası çatışma kaçınılmaz olup üretim ilişkileri kaynaklıdır ve aynı olay tüm dünyada geçerlidir. Yani, Marksist görüş ulus devlet sınırına sığmaz. Bu sınıflar devlet içerisinde bir öge olmak durumunda değildir ve sınır aşarak, yani ulus devlet ögesini aşarak uluslararası politikada mevcutturlar. Nitekim, uluslararası sistemde sınıflar arasında bir çatışma söz konusudur.

Sınıflar söz konusu olduğunda, hegemon kavramından da bahsetmek gereklidir. Hegemon, "*toplumsal bütünlük için bir ihtiyaç ve sınıf çatışmasının varlığından ötürü tüm modern toplumların gerekli bir özelliği"* [166] olarak görülmektedir ve Marksist görüşe göre, bir devletin hegemonyasından konuşulamaz çünkü hegemon, toplumsal gruplar, sınıflar ve sınıfsal kırılmalar, bu kırılmaların ya da grupların belirli bir toplumsal gruplaşma tarafından uygulanmaktadır. Yani, hegemon kavramı toplumsal sınıflardan ayrılamaz ve bir devlet üzerinden hegemonu tanımlamak yeterli olmayacaktır.

Kapitalizm, sistemde bir hegemon olmasını arzulamaktadır çünkü devletlerarası sistemin düzenli ve istikrarlı olması istenmektedir. Nitekim, kapitalist öge ortaya çıkabilecek ve sermaye akışını bozabilecek herhangi bir olumsuzluktan kaçınır. Dünya imparatorluğu sistemindense, hegemon güçlerin sistemde etkin olması kapitalizmin çıkarına olmuştur ve bu hegemon güçlere örnek olarak, farklı dönemlerde olmak üzere, 17. yüzyılda Birleşik Eyaletleri, 19. yüzyılda Birleşik Krallık ve 20. yüzyılda ise ABD örnek gösterilmektedir.[167]

[165] Uzgel & Bedirhanoğlu, "Uluslararası İlişkiler Kuramları ve Marksizm", s.113.
[166] Yalvaç, "A Historical Materialist Analysis", s.8.
[167] Aktoprak, "Immanuel Wallerstein", s.42.

Hegemon olmak için ise diğer devletlere üstünlük kurmak ve kapitalist dünya ekonominin geçmişinde etkin bir rol oynamak gereklidir. Hegemon sınıf, tarımda, endüstride, ticarette ve finansta başarının yanında liberalizmin bir savunucusu olması yani serbest ticareti, demokrasi, refah ve özgürlükleri savunması gibi ortak noktalara sahiptirler.

Üretim ilişkilerinin tarihi, hegemonyalar zinciri tarihi olarak nitelendirilerek her hegemonun döneminde kapitalist üretim ilişkileri de o hegemon ülke ile genişlemiştir ve nitelik açısından değişmiştir.[168] Örneğin, kronolojik olarak Hollanda'nın hegemon olduğu dönemde kapitalist üretim ilişkileri farklı bir niteliğe sahipken İngiltere'nin ya da ABD'nin hegemon olduğu süreçte daha farklı bir kapitalist üretim ilişkisi gelişmiştir. Günümüz kapitalist sistemin hegemon konumunu üstlenen ABD, sermayenin tekelleşmesi ve ulaşılabileceği her türlü alana ulaşması konusunda talep üretme ve bu talebi üretecek küresel anlamda koordinasyon gerekmektedir ve ABD'nin bunu küreselleşme sayesinde yaparak neoliberal politikalarını tüm dünyaya ihraç etmesi, emek-sermaye çelişkilerine yol açmış, işsizliği arttırmış, gelir dağılımını kutuplaştırmış, orta sınıfın yok olmasına ve emeğin proleterleşmesine neden olmuştur.[169] Bu gerekçelerle, hegemonun sebep olduğu sonuçlar Marksistlerce eleştirilmiştir.

Gramsci'nin hegemonya kavramının tanımı genişletilerek hegemonik derinlik kavramı ortaya atılmıştır. Devlet kurumları ve sermaye sınıfları arasındaki ilişkiyi açıklamak için, *"jeopolitik bir kavram olan stratejik derinlik kavramı yerine, neoliberal küreselleşme ilkeleri ile bunları yansıtan dış politika projelerini ifade etmek üzere sosyolojik bir kavram olan hegemonik derinlik kavramının kullanılması"*[170] tavsiye edilmektedir. Hegemon, hegemonik projeler sayesinde ortaya çıkmıştır ve hegemonik projeler yalnızca içsel değil aynı zamanda da hegemonun ulus aşırı birikim durumlarının da göz önünde bulundurulması gerekmektedir.[171] Bu ulus aşırı birikim, yalnızca ekonomik ya da ulusal çıkarların diğer ülkeler, yani Marksizm'de sınıflar üzerine bir hegemonya kurmasını değil, aynı zamanda da ekonomik olmayan, askeri başarı, toplumsal reform, siyasal istikrar ya da ahlaki yenilikler

[168] Uzgel & Bedirhanoğlu, "Uluslararası İlişkiler Kuramları ve Marksizm", s.117.
[169] Ekin Oyan Altuntaş, "Kapitalizmin Doğal Bir Evresi Olarak Totaliter-Polis Devletinin Yükselişi ve ABD Örneği", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt.9, Sayı.35, (Güz 2012), s.37.
[170] Yalvaç, "A Historical Materialist Analysis", s.3.
[171] Yalvaç, "Strategic Depth or Hegemonic Depth", s.170-80.

gibi etmenler üzerinden de sağlanabilmektedir.[172] Örneğin, AK Parti hükümetinin Türk dış politika anlayışını hegemonik derinlik kavramı ile incelemek gerekirse, AK Parti hükümetinin iç politikadaki hakimiyetini dış politikada da oluşturmak için bir hegemonya projesi yaratmayı amaçlamıştır. AK Partinin kendini İslamcı bir sınıf olarak tanımlaması, iç politikada üretim sınıfı olarak güç kazanması ve sermaye birikimleri dış politikada da bu hegemonyasını gösterme isteği doğurmuş ve dolayısıyla 'Stratejik Derinlik' eserinde ele alınan hegemonik bir proje olan fikirler geliştirilmiştir. Türkiye'de böyle bir hegemonik proje ve dış politika söylemi geliştirilmesi, Türk toplumunda oluşturulan hegemonik derinliğinden dolayı ortaya çıkan ve sermaye birikiminin gelişmesi ile kapitalist üretim ilişkilerinin bir derinleşmesi sonucu gelişen bir burjuva sınıfı nedeniyle olmuştur. Osmanlı'daki İttihad ve Terakki partisinin Türk ve Müslüman bir girişimci sınıfı oluşturmaya çalıştığı gibi, Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni kurulduğu dönemde de ulusalcılar tarafından iç ve dış politikada seküler bir sınıf oluşturması, yukarıdan aşağıya bir sınıf oluşturma çabası olduğu ifade edilmiştir ve yine aynı şekilde, Turgut Özal dönemindeki neoliberal temelli bir sınıf oluşturulması da 24 Ocak 1980 kararları çerçevesinde yine yukarıdan aşağıya bir hareket olarak gerçekleşmiştir, AK Partinin iktidara gelişi ile ise 'Neo-Osmanlıcı' görüşler çerçevesinde yumuşak güç faktörünü de kullanarak adeta bir 'İslamcı Realist' bir toplumsal sınıf oluşturulması ve dış politikada da *Stratejik Derinlik Doktrini* çerçevesinde bir nevi hegemonya kurulması amaçlanmıştır. Bu hegemonik projenin büyük oranda başarıldığını ve hedefledikleri gibi Ortadoğu coğrafyasında Türkiye'nin İslam ve demokrasi ile birlikte düşünülen bir ülke haline geldiği, fakat AK Partinin bu neoliberal popülist hegemonyasının bazı sınırlılıklara sahip olduğu belirtilmekte ve bu sınırlılıkların ise Ortadoğu ülkelerinin kendi jeopolitik önceliklerine Türkiye'nin 'abilik' rolünden daha fazla kıymet vermeleri, Davutoğlu'nun 'komşularla sıfır sorun' politikasının Suriye ve Mısır'daki anlaşmazlıklardan dolayı sekteye uğraması, AB'nin mülteci sorunu ve AB'nin terör sorununa ikiyüzlü bir yaklaşım sergilemesinin Türkiye'yi AB'ye girmekten ve liberal demokratik değerleri benimsemekten uzaklaştırması, Haziran 2013'teki Gezi Parkı olayları gibi etmenlerin sosyal bir şekilde inşa edilmiş hegemonik derinlik projesinin asla tam anlamıyla gerçekleşmemesinin önünde engeller oluşturduğu düşünülmüştür. Dolayısıyla,

[172] Yalvaç, "A Historical Materialist Analysis", s.9.

ortaya atılan hegemonik derinlik projesi kısmen başarılı olsa da, aslında başarısızlık ile sonuçlanmıştır.

Marksizm'in ulus devletleri yok sayması ve dünyayı toplumsal sınıflar üzerinden anlaması görüşüne bir eleştiri yapılmıştır. İşçi sınıfının bir ulusu olmadığı iddiasına karşı bir görüş niteliğinde, işçi sınıfının her ulus devletin kendi içerisinde hareket ettiğini belirtmiştir.[173] Yani, her ulus devletin içerisindeki işçi sınıfları kendi başlarına hareket etmektedir ve bütüncül ve sınır aşan bir işçi sınıfı hareketi gerçekleştirememişlerdir. Bir diğer ifade ile, milliyetçi ögeler göz ardı edilmiştir. Bu nedenle, Marksizm'in göz ardı ettiği milliyetçilik olgusu, işçi sınıfının içinde bulunduğu ulus devletin sınırlarını, iddia ettiğinin aksine, aşamaması Marksist görüşün başarısız bir yönü olarak ortaya konmaktadır.

Sonuç olarak, Marksizm toplumsal ilişkileri sınıfsal bir mücadele olarak görmekte ve aktör olarak sınıfların sistemde etkin olduğunu iddia etmektedir. Bu sınıflar ise sürekli olarak bir çatışma içerisindedirler ve dünya ilişkileri bu çatışmanın bir yansımasıdır. Bu toplumsal yapının ancak toplumsal bir devrim ile değişebileceğinin iddia edilmesine rağmen işçi sınıf hareketi ulus devlet sınırlarını aşamamıştır. Bu durum, Marksist teorinin toplumsal sınıfların devlet sınırlarını aşacağı görüşüne bir eleştiri olarak sunulmuştur. Sonuç olarak, Marksist teori sınıf ve devlet üzerine pek çok açıklama yapmıştır ve aynı zamanda eleştirilmiştir. Dergideki bu başlık özelinde, açıklama ve eleştirme geleneğinin devam ettiği aşikardır.

III. Kapitalizm ve Devletler Sistemi

Marksizm'e göre devlet, *"tek başına bir öge olarak değil de, toplumsal ilişkilerin bir formu olarak'* ve *'eklemlenme ve dışlama anlaşmaları ve görüşmeleri ile birlikte temel mücadelelerin alanı"*[174] olarak tanımlanmaktadır. Lenin ise şöyle bir açıklamada bulunmuştur:

> "Kapitalizmin, tekellerin ve mali sermayenin egemenliğinin kurulmuş bulunduğu; sermaye ihracının belirgin önem kazandığı, dünyanın uluslararası tröstler arasında

[173] Uzgel & Bedirhanoğlu, "Uluslararası İlişkiler Kuramları ve Marksizm", s.111.
[174] Yalvaç, "A Historical Materialist Analysis", s.6.

paylaşılmasının başlamış bulunduğu; dünyanın bütün topraklarının en büyük kapitalist devletler tarafından paylaşılmasının tamamlanmış bulunduğu gelişme aşamasıdır".[175]

Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere, devlet sınıfsal ilişkilerin bir yansımasıdır ve sınıfsal mücadele devlet yapısının içerisinde de kendini göstermektedir. Bir başka deyişle, 'sınıflar arasındaki güç ilişkilerinin özetinden ibaret' olarak da tanımlanan devletin özelliği ise, sınıflara bölünmüş toplumsal bir oluşumun bütünlüğünü korumak olarak nitelenmiştir.[176] Yani, sınıflar arasında rekabet ve güç ilişkileri vardır ve bundan dolayı sınıflar, devletle aynı mesafede ilişkili değildirler. Kimi sınıflar devlet ile daha yakın ilişki geliştirmiş olabilirler. Bu farklılık da sermaye birikimi ve üretim ilişkilerinin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kapitalist sistem aslında temelde sermaye birikimi yapabilen ve yapamayanların yer aldığı bir sistemdir. Sermaye birikimi yapabilenler ödüllendirilmektedir ve bu kişilerin, sermaye birikimi yapamayanlardan üstünlük kurduğu bir sistemdir kapitalizm.[177] Üreticilerin artı değerine el konduğu ve bunun yasal bir şekilde himaye edilerek sistemin devam etmesi ve elde edilen sermaye biriminin gerek tüketimle gerekse de yeni birtakım yatırımlar vasıtasıyla tekrar sisteme dönmesi sağlanmaktadır. Kapital sistemde devlet, sınıflı bir devlettir ve kapitalist sistemin devam etmesini sağlamalıdır. Kapitalist üretim biçimleri bir şekilde devam etmeli, sermaye birikimi kolaylaştırılmalı ve arttırılmalı, kapitalist sınıfa ve sistemin istikrarına tehdit oluşturan herhangi bir olumsuzluğu önlemeli, bilhassa sınıfsal anlamda bir karşı koyuşu önlemeli ve onları kapitalist sisteme dahil etmeye çalışmalıdır.[178]

Immanuel Wallerstein, devletler sistemi ve kapitalist dünya ekonomisinin içiçe olduğunu ve kapitalizmin toplumsal sınıf ilişkilerinin devam etmesinde etkin bir rol aldığını belirtmiştir. Marksist teoriye göre, kapitalizm ve devlet arasında zorunlu bir ilişki vardır ve bu ikisi arasında bir neden sonuç ilişkisi kurularak kapitalizmin bir neden ve ulus devletin ise bir sonuç olduğu iddia edilmiştir.[179] Marksizm'in önem kazanmasında kapitalizm ve neoliberal

[175] Yunus Emre, "Karl Kautsky ve Ultra-Emperyalizm Kuramının Düşündürdükleri: Sosyal Demokrasi ve Uluslararası İlişkiler", **Uluslararası İlişkiler Dergisi,** Cilt.10, Sayı.39 (Güz 2013), s.55.
[176] Yalvaç, "A Historical Materialist Analysis", s.8.
[177] Aktoprak, "Immanuel Wallerstein", s.53.
[178] Oyan Altuntaş, "Kapitalizmin Doğal Bir Evresi", s.36.
[179] Yalvaç, "Tarihsel Sosyoloji", s.13.

politikaların da etkisi olmuştur çünkü Marksist teori, kapitalizmi emperyalist bir evre olarak tanımlamıştır. Kapitalizm, ulus devlet sınırlarını aşarak uluslar üstü bir konum elde etmiştir. Üretim ilişkileri ve toplumsal sınıflar, ulus üstüleşmiştir ve Marksizm, bu noktada, yeni analizler üretmek durumunda kalmıştır. Dolayısıyla, kapitalizmin gelişmesi ve yayılması onu eleştiren Marksist düşüncenin de gelişmesini sağlamıştır.

Devlet, kapitalistler tarafından serbest ticaret için engel teşkil eden en büyük etmen olarak görülmektedir, fakat devlet, kapitalist sistemde iktidarların kendi çıkarlarına göre ilişkileri yönlendirmesini sağlayan bir aygıt olarak işlev gördüğü için bu iddia gerçek değildir. Aslında devlet, kapitalizmin kurumsal bir aygıtıdır ve iktidar sahiplerinin çıkarlarına hizmet eden bir yapıya dönüşmüştür. Nitekim Wallerstein da kapitalizme dair şu açıklamalarla bu görüşü destekler niteliktedir:

> "…savunulduğu gibi serbestlikten yana olmadığını, kısmi bir akışı tercih ettiğini; kapitalistlerin tam rekabetçi değil, rekabetle tekelin uyum içinde bulunduğu, hem yarar (kâr) hem de zarar edilebilen bir pazar arzusunda olduklarını; kapitalist dünya ekonomisi tarihinin mülkiyet haklarının genişlemesinin değil, daralmasının tarihi olduğunu ve kapitalist anlayışın devlet karşıtlığını içermediğini, tersine devlete gereksinimi olduğunu savunur."[180]

Bu noktada, devlete liberallerin yüklediği 'gece bekçisi' rolünü hatırlamakta fayda vardır. Nitekim, liberal teoride devletin görevi liberalizm ilkelerini korumak ve ekonomik istikrarı sağlamaktır ve ekonomik anlamda sermaye birikimi ve para akışını engelleyecek herhangi bir olumsuz olmasını önlemektir, yani adeta gece bekçisi gibi görev vermektedir. Dergideki çalışmalarda bu görüşün yanında, devletin topladığı vergileri düzenli bir gelir olarak, yani devletin gece bekçiliği karşısında aldığı düzenli maaş olarak görmektedir ve bunun da ötesinde, kapitalistlerin devletten serbest pazarın ortaya çıkaracağı olumsuzlukları önlemek- nitekim bu durum kimilerinin tekelleşmesini önlemektedir de- gibi beklentileri söz konusudur.

Devlet ve kapitalizmin yakın ilişkisi olduğu ve devletin kapitalizmin bir sonucu olduğu görüşünün aksine, devletler sisteminin zaten kapitalizmden önce de var olan bir süreç

[180] Aktoprak, "Immanuel Wallerstein", s.26.

olduğunu ve kapitalizmin mevcut olan devletler sisteminin içine entegre olduğunu savunan görüşler de mevcuttur. Örneğin, Benno Teschke ve Lacher devletler sistemi ve kapitalizm arasında bir bağlantının mevcut olmadığını ve kapitalizmin devletin iç ve dış ayrımı yapıldıktan sonra ortaya çıktığını savunmaktadır ve kapitalizmin 19. yüzyılda olgunlaştığını ifade etmektedir.[181] Bunun yanında, onlara göre ulus devlet olmaksızın da kapitalizm varlığını koruyabilecektir çünkü devletler sistemi ve kapitalizm birbiri ile bağlantılı şekilde gelişmemişlerdir.

Kapitalist sistemin, 1929 ekonomik buhranının ardından yapısal olarak bir krize girmesi pek çok sonuç doğurmuştur. Bu olay neticesinde liberal politika, kemer sıkma politikaları, jeopolitik konumlanma, işgaller gibi yöntemlere giderek mevcut sınıfsal düzeni korumaya sağlamıştır ve alternatif bir birikim modeli sunamamıştır. Kapitalist üretim biçimleri bir şekilde devam etmeli, sermaye birikimi kolaylaştırılmalı ve arttırılmalı, kapitalist sınıfa ve sistemin istikrarına tehdit oluşturan herhangi bir olumsuzluğu önlemeli, bilhassa sınıfsal anlamda bir karşı koyuşu önlemeli ve onları kapitalist sisteme dahil etmeye çalışmalıdır.[182] Tüm bu çabalar, devleti "müdahaleci-otoriter" bir devlete dönüşmeyi zorunlu kılmıştır. Dolayısıyla, bu yöntemler, mağduriyet yaşamakta olan sınıfların zihinlerinde sınıfsal bilinçlenme oluşturarak devrim düşüncelerini geliştirmiştir. Bunu önlemek isteyen liberal devletler, başta ABD, terörizme karşı savaş gerekçesiyle bir polis devlet oluşumuna doğru ilerleyerek telafi etmeye çalışmaktadır. Fakat, bu durum kapitalist devletlerin 'sınıflarüstü' özelliğini zedeleyerek sınıflar arası çelişkilerin ve farklılıkların daha çok göz önüne sermiştir ve sınıfsal hegemonya yeniden tesis edilmektedir. Bu noktada, polis devlet tutumunu takınan kapitalist devletler fazişme doğru evrilmektedir ve Gramsci'nin faşizmi, kapitalizmin gelişiminde doğal bir evre olarak görmesini akıllara getirmektedir. Yapısal krizleri yönetmeye çalışan iktidar, sınıfsal dirençleri kırabilmek adına zorla uyum stratejisini tercih etmesi ile aslında karşı direnci geliştirmektedir ve bu da sınıfsal bilinci arttırarak devrim ve toplumsal ayaklanma düşüncesini arttırmaktadır.

Devletler sistemi ve kapitalizm üzerine Marksizm'in yaptığı yorumlara eleştiri niteliğinde sunulan bir soru ise neden tek bir kapitalist üretim biçimi olmasına rağmen birden fazla ulus

[181] Yalvaç, "Tarihsel Sosyoloji", s.16.
[182] Oyan Altuntaş, "Kapitalizmin Doğal Bir Evresi", s.36.

ve devletler mevcut olduğudur. Devletler sistemini kendi teorisine ekleyemeyen Marksizm, teorik çerçevesini yeterince geliştiremediği için jeopolitik ile bazı konuları açıklamak durumunda kalmıştır ve bu da Marksizm'in, realizmin bir başka boyutu olarak değerlendirilmesine sebep olmuş ve realizmi aşamadığı eleştirisini beraberinde getirmiştir. Çünkü uluslararası sistemde kapital rekabetten doğan bir ilişki söz konusudur ve bu da doğal olarak, jeopolitiği analiz sisteminin içine dahil etmeyi gerektirmektedir ki, bu konu realizmin bir konusudur. Dolayısıyla, realizm ve Marksizm bu noktada çakıştıkları için yazarlar Marksizm yerine realizmin bu hususu daha iyi açıklayabileceklerini düşünmüşlerdir. Marksizm'e dair yöneltilen eleştirilerden bir diğeri, bütüncül bakış açısı ve kapitalist devletler sistemine yöneliktir. Kapitalist sistemin bütüncül bir yapı olduğu halde, neden devletler şeklinde bir bölünme olduğu sorgulanırken, Marksizm'in iddiaları, aslında realist bir bakış açısının bir yansıması, bir detayı olarak görülmektedir.[183]

Kapitalist toplumsal sınıfların bulunmadığı bölgelerde/devletlerde Marksist bir analizden söz edilememektedir çünkü üretim fazlası ve sermaye birikiminin olmadığı bilhassa çevre ülkelerde kapitalist bir sınıf oluşmadığından, Marksizm, siyasal iktidar oluşumunu anlayamaz.[184] Başka bir ifade ile, Marksizm'in öne sürdüğü devrimin gerçekleşmesi noktasında endişeler mevcuttur ve devrim gerçekleşse bile ne kadar sosyalist bir devrim olacağı şüphelidir. Bir diğer eleştiri ise, kapital bir dünya içerisinde sosyalist bir düzenin kurulmasının mümkün olmadığı çünkü sosyalizmin de kapitalizmi bir ürünü olduğunu ifade etmektedir. [185] Bunun sebebi ise Marksizm de dahil olmak üzere, tüm sistem ve sistemde bulunan diğer ideolojilerin de kapitalist bir jeokültürün etkisi altında olmasından dolayıdır. Dolayısıyla kapitalizmin etkisi altındaki sistemde sosyalizmin zafere ulaşması mümkün değildir, sosyalizm birkaç devlette değil, dünya sisteminin jeokültürünü etkilediğinde zafere ulaşması mümkün olacaktır.

Görüldüğü üzere, kapitalizm ve onun oluşturduğu devletler sistemi dergideki Marksist teori çalışmalarında oldukça yer kaplamıştır. Nitekim Marksizm'in, kapitalizmin karşı olduğu bir teori olduğu düşünüldüğünde Marksist teori içerisinde kapitalizm ve eleştirisinin ve onun

[183] Uzgel & Bedirhanoğlu, "Uluslararası İlişkiler Kuramları ve Marksizm", s.119.
[184] Engin Sune & Ali Murat Özdemir, "Rantçı Devlet Yazını Üzerine Deneme", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt.9, Sayı.35 (Güz 2012), s.7-8.
[185] Aktoprak, "Immanuel Wallerstein", s.26.

oluşturduğu devletin içerik açısından çok yer kaplaması şaşırtıcı değildir. Fakat, Marksizm'in kapitalizmi eleştirilmesi de eleştiri alan bir konudur. Dolayısıyla, tezin ana hipotezinin oluşturduğu gibi, içerik anlamında önemli bir yer işgal eden her başlık eleştirilerek dergide yer almıştır. Bu nedenle, dergideki eleştirel kültür geleneği bu başlıkta da devam etmiştir.

IV. Emperyalizm Kuramı

Marksizm'in Uİ disiplininde en çok konuşulan yönü emperyalist kuram olmuştur. Uİ disiplinine geç dahil olan Marksizm, kendinden emperyalist kuramlar ile söz ettirmeyi başarmıştır. Marksist kurama katkılardan söz ederken, John A. Hobson, Lenin, Rudolf Hilferding ve Nikolay Bukharin'den söz etmek gerekmektedir ve bu kavram Bukharin, Hilferding, Kautsky ve Lenin'in de katkılarıyla literatürde yerini pekiştirmiştir. Nitekim, Lenin *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* isimli kitabında emperyalizmi, kapitalizmin en üst aşaması ve son evresi olarak tanımlamıştır, ve "*sermayenin aşırı yoğunlaşması ve azalan kâr oranlarının, burjuvaziyi yeni coğrafi alanlara açılmaya zorlaması ve bunun da kaçınılmaz olarak bir çatışmaya yol açacağı"*[186] düşüncesine göre, emperyalistlerin tekel aşaması olarak gerçekleştirdiği bölüşümler insanları savaşa sürüklemektedir. Çünkü dünyanın kapitalistler tarafından paylaşımı eşit bir şekilde olmadığı için toplumsal sınıflar arasındaki bu eşitsizliğin bir çatışma ya da savaşa yol açacağı öngörülmektedir. Bu çatışma, siyasetçilerin içerideki nüfus fazlası ve işçilerin yaşadığı toplumsal sorunların önlenmesinde kullanabilecekleri bir fırsat olarak sunulmaktadır. Bunu önlemenin yolu ise, Marksistlere göre sosyal bir devrimdir.

Emperyalizm kuramı, merkez çevre ülkelerin ilişkisini inceleyerek merkezin çevreye yayılmasının merkez ülke üzerindeki etkisini inceler ve bunu, ulus devlet olan emperyalist ülkelerin ulusal ekonomilerinin bir faaliyeti olarak görmektedir. Marksistlere göre, kapitalizm feodalizmden sonraki bir aşamadır ve İngiltere'nin kolonileştirme eylemlerinin farkında olan Marksistler, emperyalizmi *'kapitalizmin kolonilere yayılmasını sosyalizme geçiş aşamasında zorunlu bir uğrak'* olarak görmektedir.[187] İki farklı ülkedeki burjuvazi

[186] Emre, "Karl Kautsky", s.55.
[187] Uzgel & Bedirhanoğlu, "Uluslararası İlişkiler Kuramları ve Marksizm", s.113.

sınıflarının birbiri ile girmiş olduğu mücadele sonucunda ortaya çıkan emperyalizm sanayi ve üretim ilişkileri çerçevesinde gelişerek kolonizasyon sürecine dönüşmüştür.

Emperyalizm kuramı Kenneth Waltz tarafından eleştirilmiştir. Waltz, Marksist görüşün devletlerin iç yapısının savaşa ve çatışmaya neden olduğu ve sınıfsız bir toplum olursa savaşın olmayacağı görüşünü eleştirir. Emperyalizm kuramını *"indirgemeci, çelişkili ve açıklama gücünden yoksun bir yaklaşım"*[188] olarak görmesinin yanında, tüm kapitalist ülkelerin aynı zamanda emperyalist olmadığını belirterek, Marksistlerin emperyalizmin kapitalizmden daha önce çıktığı iddiasını yanlış bulmaktadır. Bunun yanında, Lenin'in emperyalizmi, kapitalizmin en üst aşaması olarak görmesi eleştirilerek kapitalizmin her aşamada yayılma yönelimindedir. Marksist teorinin realizmden etkilendiği, hatta realizm teorisi içerisine sıkışıp kaldığı ve onun sınırlarını aşamadığı ve buna da Marksistlerin iddialarını kuramsallaştırmamalarının sebep olduğuna dair eleştiriler de gelmiştir.

Küreselleşmenin her alanda etkileri olduğu gibi, Marksist teori de bu yenilikten etkilenmiştir ve Marksist teori, küreselleşmeden önce Uİ disiplinine 'emperyalist' bir öge olarak bakarken küreselleşme ile birlikte bu bakış açısını değiştirerek küreselleşmeyi açıklamaya girişmiştir. Buna göre, Marksist yazarlar, sermayenin de küreselleşmesi ile birlikte ekonominin ve üretim ilişkilerinin, sermaye birikimlerinin, sınıfsal yapıların ulusal sınırları aşarak küresel dünyada ulus aşırı hale geldiğini iddia etmişlerdir. Bu tartışmanın temellerini ise Cox'un ortaya attığı 'Ulusaşırı Kapitalist Sınıf' tezine dayandırmışlardır. Dolayısıyla, devlet de uluslararasılaşarak emperyal olma özelliğini kaybetmiştir ve bu duruma aynı zamanda 'ulusaşırı tarihsel materyalizm' adı da verilmektedir. Fakat bu görüşlere zıt olarak, emperyalizmin ve ona karşı mücadelenin hala devam ettiği yönünde Leninci görüşler de mevcudiyetini sürdürmektedir. Fakat, genel görüş, emperyal kavramının etkisini yitirerek ortadan kalktığına dairdir çünkü kapital olan küreselleştiği için emperyalizm kavramı günümüz uluslararası sistemini açıklama noktasında yetersiz kalmaktadır ve küreselleşen kapitalist sistemde sermaye birikimi ulus devletin kapasitesini aşarak bir toprak parçası ile sınırlı kalmamaktadır. Dolayısıyla, küreselleşme, devlet olgusunu dönüştürdüğü için iç ve dış ayrımı ortadan kalkmakta olup sermaye birikiminin dönüşmesi neticesinde devlet ve

[188] A. g. e., s.108.

sermaye ilişkisi de ortadan kalkmıştır çünkü küreselleşme ile sermaye devlet sınırlarını aşan bir boyuta ulaşmıştır. Bunun neticesinde, merkezi olmayan yeni bir iktidar türü ortaya çıkmıştır ve emperyal denilen olgu ortadan kalkmıştır.[189]

Marksist emperyalizm kuramları içerisinde yeni üretilen bir kavram olarak ultra emperyalizm kavramını görmekteyiz. Ultra emperyalizm kavramının Karl Kautsky tarafından geliştirildiği ve Türkiye'de bu kavramın yeterince bilinmediği ifade edilerek hem Karl Kautsky hem de ultra emperyalizm kuramı literatüre tanıtılmıştır.[190] Kautsky, Marks ve Engels'in hem öğrencisi hem de arkadaşı olmasının yanında, Kautsky'nin Marksizm'in popülerleşmesinde büyük katkısı olmuştur. Kautsky, Alman Sosyal Demokrat Partisi'ni İkinci Enternasyonel döneminde partinin 1891 Erfurt programının bir bölümünü yazmış ve bu bölüm pek çok farklı dillere çevrilmiştir. II. Dünya Savaşı'nın çıkması ve İkinci Enternasyonal'in dağılması ve sosyalistlerin savaşa karşı oldukları halde savaşı desteklemek durumunda kalmaları Kautsky'nin ultra-emperyalizm kavramını geliştirmesini sağlamıştır. Bu katkılarından ötürü, İkinci Enternasyonel döneme, yani 1890 ve I. Dünya Savaşı arasında, 'Marksizm'in Papası' olarak anılmaya başlamıştır.

Kautsky'nin ultra emperyalizm üzerine görüşlerinden bahsetmek gerekirse, Kautsky kolonileşmeyi kapitalizmin devamı için bir zorunluluk olarak değerlendirmiştir, fakat bu durumu ortaya çıkartan bazı şartlar mevcuttur ve 'kronik fazla-üretim ve eksik-tüketim' durumu Avrupa'ya tüketim için alan sağlamadığından üretilen fazla ürünün satılması için kolonileşme ihtiyacı hissedilmiştir. Dolayısıyla, kolonileşme Avrupa için bir ihtiyaç haline gelmiştir. Fakat, bu durum zamanla ihtiyaçtan ziyade, 'sınıfların tekelci ve militarist oldukları için' sömürge kolonilerini sürdürmelerine dönüşmüştür ve bu durum da Avrupa'da militarizmi arttırdığı için büyük bir savaş yaşanma ihtimalini arttırmaktadır. Ülkelerin koydukları gümrük vergilerinin çok fazla oluşu, silahlanmayı arttırması ve sermaye sahibi sınıfın çıkarlarını koruma istekleri ve yeni pazar bulma rekabeti savaş ihtimalini besleyen düşünceler olduğu için bu dünya üzerindeki tarımsal alanların işgalinin tamamlanması durumunda dünya savaşının kaçınılmaz olduğu ve bu durumun önüne ancak sosyalizm ile geçilebileceği düşünülmektedir. Ek olarak, Kautsky emperyalizmin, kapitalizm öncesinde

[189] A. g. e., s.123.
[190] Emre, "Karl Kautsky", s.46.

de var olduğunu ve savaşçı aristokrasilerin fetih zihniyetine dayandığını, yani emperyalizmin kapitalizmin sonraki evresi değil, fakat öncesinde de var olduğunu belirterek diğer Marksist görüşlerden ayrılmaktadır.[191] Kautsky'nin ayrıldığı diğer bir nokta da, emperyalistlerin çatışma içinde olmaktansa işbirliği içinde olabilecekleri iddiasıdır çünkü savaş ve çatışma hem burjuvazi sınıfının ekonomik olarak zarara uğratacaktır hem de işçi sınıfı karşısında güçsüzleşmesine sebep olacaktır.[192] Bu nedenlerle Kautsky emperyalist güçlerin işbirliğini seçeceklerini savunmuştur ve Kautsky'nin ultra emperyalizm kuramında ulus devletler de varlıklarını işbirliği içerisinde korumaktadır, uluslararası politikayı salt ulus devletler analiz etmek yerine, ulus devleti de içeren pek çok farklı aktörü içeren bir süreç olarak görerek çoğulcu bir bakış açısıyla analiz etmek gerektiğini belirtmektedir, ve ultra emperyalizme göre ekonomi kadar coğrafya da uluslararası politikada temel belirleyenlerdendir, fakat ekonominin belirleyiciliği daha fazladır ve ekonomik zorunluluklar nedeniyle emperyalizm sona erecektir.[193]

Ultra emperyalist kuramın gerekli olup olmadığına dair farklı görüşler ileri sürülmüştür. Kimilerince emperyalist kuramlara başvurulması yeterli görülüp ultra emperyalist kuram gereksiz görülürken ve Uİ disiplinine dahil edilmemesi gerekirken, kimilerine göre de, bu görüşün zıddı olarak, bilhassa neoliberalizm ve neorealizm tartışması, küreselleşme-imparatorluk tartışması, emperyalizm-bağımlılık tartışması ve ekonomik ya da jeopolitik belirlenimi tartışmalarında Karl Kautsky ve ultra emperyalizm kavramına başvurulması gerektiği belirtilmiştir.[194] Ultra emperyalist görüşün gerekli olup olmadığına dair yapılan tartışmaya ek olarak, emperyalizm kuramında önemli isimler olan Lenin ve Kautsky, görüşlerinde anlaşamamaktadırlar. Lenin, Kautsky'i emperyalizmin ilhak peşinde olmak ya da 'fetih politikası' diye açıklamasını eleştirir. Fetih ya da ilhak niyetinde olmayan ve tekelleşmenin siyasi boyutta değil, yalnızca ekonomik boyutta gerçekleşirse kabul edilebilir olduğu ve bunun da bütüncül bir bakış açısı ile uyumlu olmadığı düşünülerek Kautsky burjuva reformizmi yapmakla itham edilmektedir. Bunun yanında, Lenin'in emperyalizm kuramı ve Kautsky'nin ultra emperyalizm kuramları 1945 sonrasındaki dünya düzenini öngöremedikleri gerekçeleriyle eleştirilmişlerdir. Buna göre, 1945 sonrasındaki dünya

[191] Emre, "Karl Kautsky", s.50.
[192] Uzgel & Bedirhanoğlu, "Uluslararası İlişkiler Kuramları ve Marksizm", s.114.
[193] Emre, "Karl Kautsky", s.59-61.
[194] A. g. e., s.63.

düzeni, hegemonun varlığının 'rıza' yöntemiyle kendini kabul ettirdiği bir düzendir ve bu düzeni sadece Gramsci öngörebilmiştir.[195]

Sonuç olarak, dergideki Marksist literatüründe, emperyalist kuramlar en çok odaklanılan alt başlık olmuştur. Kapitalizmin en son seviyesi olarak emperyalizmi görerek bunun savaşa ve çatışmaya neden açan bir sebep olduğu görüşü, tüm kapitalist ülkelerin emperyalist olmadığı, bu açıklamanın indirgemeci olduğu ve kapitalizmin son bir evresi olmadığı çünkü her an yayılmaya devam etmesi sebebi ve küreselleşmeden ötürü emperyalizm özelliğinin kaybolması gerekçeleriyle eleştirilmiştir. Akabinde ortaya atılan 'ultra-emperyalizm' kavramı, işbirliğini de dahil ederek literatüre yeni bir bakış açısı getirmiş ve eksik olduğu yönler olması nedeniyle eleştirilmiştir. Görüldüğü üzere, bu bölümde de tezin her bölümde olduğu gibi, hem emperyalizm kuramı hakkında dergideki literatüre yer verilmiş hem de eleştiriler sunulmaya devam edilmiştir.

V. Bağımlılık Okulu ve Neo-Marksizm

Latin Amerika'da Modernleşme Kuramına karşılık olarak ortaya çıkan Bağımlılık Okulu kuramına göre, sistemde merkez ve çevre ülkeler bulunmaktadır ve merkez ve çevre ülkeler birbiri ile ilişki içerisindedir. Bağımlılık Kuramı, "*merkezle çevre arasındaki bağımlılık ve sömürü ilişkisi ile gelişmişlik-azgelişmişlik sorunsalına*"[196] odaklanan bir kuramdır. Ve dekolonizasyonun sonuçlarını incelemektedir. Yani bu durumda, merkez ülkelerde olduğu gibi çevre ülkeler de, özne olarak bu kuramın odak noktası olmuştur. Bunun yanında, literatüre Wallerstein tarafından kazandırılan 'yarı çevre' kavramı mevcuttur, ki bu kavramın orta sınıfa tekabül ettiği söylenebilir. Bu orta sınıf önemlidir çünkü alt ve üst sınıflar arasında bir geçiş görevi görmesi sayesinde iki uç grup arasındaki kutuplaşma azalabilmektedir. Ara mal üreticiliği yaparak hem sömüren ve hem de sömürülen bir konuma sahip olmakla birlikte, dengeleyici bir unsur olarak işlev görmektedir. Fakat bilindiği üzere, Marksist görüşe göre, sınıflar arasında hiyerarşik bir ilişki söz konusudur ve merkez-çevre ve yarı çevre arasındaki hiyerarşik ilişkisi *"Batılı devlet mekanizmaları ile Batılı olmayanların arasındaki güç farklılığına"*[197] dayandırılarak merkezin çevreye baskı uygulaması

[195] A. g. e., s.62.
[196] Uzgel & Bedirhanoğlu, "Uluslararası İlişkiler Kuramları ve Marksizm", s.115.
[197] Aktoprak, "Immanuel Wallerstein", s.38-9.

sonucunda çevrenin artı değerine merkez tarafından el konulması, aslında işverenin işçinin artı değerine el koyduğu kapitalist sistemdeki burjuvazinin köylüyü sömürmesidir. Bu sömürü ilişkisinin, çevrenin merkeze hammadde ve ucuz iş gücü sağlaması ile pekiştirilerek kalıcılaştırılması amaçlanmaktadır. Bu sayede az gelişmişlik de kalıcılaşacaktır ve kapital sistemin devamı sağlanacaktır. Ne de olsa, eşitsiz rekabet kapital sisteme özgü bir özelliktir.

Bağımlılık Okulu kuramını geliştiren neo-Marksistlerin klasik Marksistlerden ayrıldıkları bazı noktalar vardır. Örneğin, klasik Marksistler devrimi kaçınılmaz bir evre olarak görürlerken, neo-Marksistler devrimi gerekli görmeyip devletin teşvik ve yönlendirmesiyle ulusal bir sanayinin oluşturulması ve ulus devlet sınırları içerisindeki kapitalist üretim ilişkilerini bir kalkınma pratiği olarak görmesinin[198] yanında, çevre ülkelerin kurtuluşunu devrim ile değil, fakat merkez ülkelerden kopmaları yoluyla ekonomik olarak kalkınabilecekleri fikrini ortaya koymuşlardır. Neo-Marksizmin, Marx'ın görüşünün aksine, bir şekilde merkezin çevreyi dönüştürebileceği, fakat çevre için bunun olumsuz olduğu çünkü bu dönüşümün çevrenin gelişimini engellediği görüşü de paylaşılmaktadır.

Neo-Marksist görüş aynı zamanda bazı açılardan eleştirilmiştir. Örneğin, eşitsiz değişim kavramına üretim ilişkilerinden çok daha fazla önem vermişlerdir ve analizlerini bu eşitsiz değişim kavramı üzerinden gerçekleştirmişlerdir. Bunun yanında, Marksist görüş kapitalizme karşı tepkisini ortaya koyarken, neo-Marksist görüş kapitalizmden ziyade az gelişmişlik olayına karşı çıkmışlardır ve merkez ülkelerin çevre ülkeleri sömürdüğü ve hatta merkez ülkelerdeki işçi sınıfının bile çevre ülkelerdeki işçi sınıfını sömürdüğü görüşleri eleştiri alan görüşlerden olmuştur. Aynı zamanda, merkezden uzak kalınırsa ekonomik gelişimin daha az ve yavaş olacağı da liberaller tarafından eleştirilen bir diğer nokta olmuştur.

Sonuç olarak, Bağımlılık Okulu Kuramı merkez, çevre ve yarı çevre ilişkisi üzerinden kuram geliştirmiş ve merkezin ülkeyi sömürdüğünü iddia etmiştir ve asıl sorunun kapitalizm değil, fakat az gelişmişlik olduğunu belirterek klasik Marksist görüşten ayrılmıştır. Çevre ülkeden merkez ülkeye mal ve sermaye akışı kalıcılaştığı için sömürü ve az gelişmişlik de

[198] Uzgel & Bedirhanoğlu, "Uluslararası İlişkiler Kuramları ve Marksizm", s.116.

kalıcılaşacaktır. Fakat, neo-Marksistlere göre bu sorunun çözümü çevrenin merkezden kopmasıyla gerçekleşir. Devrimi gerekli görmeyen neo-Marksistler ve Bağımlılık Kuramı, üretim ilişkilerine yeterince önem vermemek, onun yerine eşitsiz değişime çok vurgu yapması ve liberallerce merkezden uzak kalınmasının ekonomik gelişimi yavaşlatacağı gibi gerekçelerle eleştirilmiştir. Her bölümde olduğu gibi, bu bölümde de neo-Marksizme ait literatür tanıtılarak eleştiriler de birlikte verilmiştir.

VI. Bütüncül Bakış Açısı ve Eşitsiz ve Birleşik Gelişme (EBG)

Siyasal Marksizm kuramına göre, siyasal olan ve ekonomik olanın birbirinden ayrılması anlamsızdır. Ekonomi ile politika bütüncül bir yapıdır ve ekonomik ve siyasal olanın ayrılması kapitalizmin bir özelliğidir.[199] Fakat, Marksizm'de bütüncül bir bakış açısı hakimdir. Uİ disipliniyle farklılaşmasındaki sebeplerden biri, bu farklılık olmuştur çünkü Uİ disiplini uluslararası ilişkileri, devletleri ve devlet dışı aktörleri tek tek ayırarak analiz etmekteyken Marksizm analitik bir ayrım yaparak farklı sosyal bilim dallarının bu küresel konuları farklı şekilde ele almasına karşı çıkmıştır ve analizi parçalayarak değil, bütüncülleştirerek bir yapıyı ele alıp bu parçaların tarihsel birimler olduğu kabulüyle analizlerini yapmaktadır.[200] Aynı şekilde, Wallerstein de dünya sistemleri analizi görüşünü ortaya koyarken sosyal bilimleri ayırmayı yanlış bularak birbirinden farklı bilimler olmadığı görüşünü savunmaktadır ve bu nedenle kendini 'tarihsel sosyal bilimci' olarak tanıtmaktadır.[201] Dolayısıyla ona göre, sosyoloji, ekonomi, coğrafya, bilim, felsefe ve antropoloji bir bütündür ve ayrılması mümkün değildir ve hepsi birbiri içerisine geçmiş alanlardır, birbirlerinden kopartılmamalıdır ve birinde olan gelişme, diğer alanı doğrudan etkilemektedir .

Marksizm'in bütüncül anlayışına dayanan, eşitsiz ve bütüncül gelişme kuramı ortaya atılmıştır. Trotsky tarafından ortaya atılan bu kavram, bütün devletlerin aynı zamanda ve aynı süreçleri geçirerek tarihsel bir ilerleme sağlamasının mümkün olmadığı anlamına gelmektedir. Kapitalizm devletlerin içine tam olarak yerleşmeden sosyalist bir devrimin mümkün olmadığını öne süren Trotsky, tarihsel olarak bir eşitsizliğin söz konusu oluşunu

[199] Yalvaç, "Tarihsel Sosyoloji", s.1-5.
[200] Uzgel & Bedirhanoğlu, "Uluslararası İlişkiler Kuramları ve Marksizm", s.112-113.
[201] Aktoprak, "Immanuel Wallerstein", s.27.

ve bu tarihsel gelişim sürecinde Rusya'daki işçi sınıfının tıpkı Batı'da olduğu gibi bir devrimsel süreç beklemek zorunda olmayıp bazı aşamaları atlayarak ve 'geri kalmışlığın ayrıcalıklarından' faydalanarak İngiltere'den bile önce devrim yapabileceği iddiasındadır.[202]

Bu kavrama yönelik, tarihsel gelişmenin her daim 'çoğulcu ve interaktif' oluşundan dolayı Eşitsiz ve Birleşik Gelişme (EBG)'nin ortaya çıkmıştır. Ek olarak, bu eşitsiz ve birleşik gelişmenin Uİ disiplinini anlamak adına sosyoloji ve realist olmayan bir anlayış getirerek daha faydalı bir Uİ anlayışı ortaya koymuştur. Devletin soyut bir öge olarak görmeyi ve kendi içinde bir bütünlük olan devletin sosyal ve ekonomik olmak üzere iki farklı ayağı olduğunu reddederek onu siyasal ve sivil toplumu içeren bütüncül bir varlık olarak görmektedir.[203] Yani, Marksist görüş devleti yalnızca bir aktör olarak ele almayıp onun toplumsal yönünü göz ardı etmemektedir ve gerek dış politikayı gerekse de iç politikayı devletin sosyal yönünden ayrı olarak tanımlamamaktadır. EBG'ye göre oluşturulan Uİ anlayışının iç ve dış politikayı birleştirerek bütüncül bir anlayış ortaya koymasının yanında, sosyolojiyi de dahil ederek toplumsal ve bütüncül bir Uİ anlayışı geliştirilmesi hedeflenmiştir.[204] Özetle, EBG kuramı tarihsel sosyoloji sayesinde Uİ teorilerine dahil olmuş ve Uİ disiplini yapısının Batı merkezli oluşuna adeta bir meydan okuma olarak yer edinmiştir. Aynı şekilde, merkez ve çevre ülke ayrımı da aslında sosyoloji alanında uzman olan Wallerstein tarafından ortaya atılarak Dünya Sistemleri Analizi sistemi geliştirilmiştir ve Uİ disiplininden metodolojik anlamda oldukça farklı olan bu yaklaşım, Uİ disiplinine Marksizm alanında katkı sağlamıştır. Tarihsel materyalizm kavramı da eşitsiz ve birleşik gelişme ya da dünya sistemleri analizi gibi kavramlar sosyoloji alanında Uİ disiplinine dahil olmuşlardır ve merkez ve çevre ülkeleri arasındaki eşitsiz kurulan ilişkinin sistem tarafından yeniden üretildiği ve bu durumun devletler kadar insanları da etkilediği görüşüne yer verilmiştir.[205]

Kapitalist sisteme bütüncül bir açı ile bakmamızı savunan Marksizm'e rağmen neden pek çok küçük siyasal parça, yani devlet olduğuna dair sorulan sorular olsa da, EBG buna nispeten cevap veren bir yaklaşım olmuştur. Birlikte ve eşitsiz bir şekilde gelişen bir

[202] Yalvaç, "Tarihsel Sosyoloji", s.17.
[203] Yalvaç, "A Historical Materialist Analysis", s.6.
[204] Yalvaç, "Tarihsel Sosyoloji", s.18.
[205] Uzgel & Bedirhanoğlu, "Uluslararası İlişkiler Kuramları ve Marksizm", s.117.

sistemde her devlet eşit şekilde gelişme oranına ve zamanına, aşamasına sahip olmadığı için her gelişimi ifade eden bir devlet bulunmaktadır. Dolayısıyla, devletler sistemi kendini yeniden üreterek ulus aşan tek bir devletin oluşmasını mümkün kılmamaktadır ve küresel sermaye birikimi ekonomileri daha da eşitsizleştirmektedir ve sonuç olarak bu eşitsiz gelişim durumu aslında kapitalizmin içsel bir özelliği olarak var olmaktadır.

Görüldüğü üzere, bütüncül bakış açısı ve EBG kuramı da açıklanan ve literatürde kendine yer bulan bir konu olmuştur. Her ne kadar kendine emperyalist kuram kadar yer bulamasa da kendinden söz ettirmiştir. Fakat bu noktada dikkat çeken bir husus vardır. EBG ve bütüncül bakış açısı alt başlığına dair, dergideki Marksist literatür tarandığında bir eleştiriye rastlanılmamıştır. Realizm ve liberalizmin her alt başlığında yer alan tanıtımsal/açıklayıcı ve akabinde eleştirel içerik, Marksist teorinin bu alt başlığında görülmemektedir. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*'ndeki Marksist literatürde bütüncül bakış açısı ve EBG yaklaşımına dair eleştirel içerik yoktur.

VII. Dünya Sistemi Analizi

Bu yaklaşım Fransa'da ortaya çıkmış olup kapitalist olan dünya sisteminin 16. yüzyıldan beri Avrupa merkezli bir şekilde oluştuğu ve geliştiği iddiası üzerine şekillenmektedir. Kapitalist olan merkez ülkeleri, çevre ülkeleri etkilemiştir ancak çevre ülkeleri de merkez ülkenin gelişiminde katkısı olduğu anlayışına dayanmaktadır. Dünya sistemi üzerinden analiz yapan bu anlayış, ekonomiden bağımsız bir devlet analizinin yetersiz olduğu görüşündedir. Her sistemin doğup büyüdüğü, geliştiği ve sona erdiği tarihsel bir süreci mevcuttur. Bu tarihsel sistemlerin ortaya çıkıp gelişme ve sona ermeleri düzgüsel bir çizgi izlememekte olup farklı evreler yaşayabilmektedirler. Dünya sistem analizinin konu edindiği mesele de bu tarihsel sistemlerin nasıl oluştuklarını ve nasıl bir ilerleyiş gösterdiğini incelemektir.

Her sistemde olduğu gibi dünya sistem analizi de bazı çelişkiler barındırmaktadır. Bu çelişkilerin oluşması kaçınılmazdır, ancak bu çelişkiler çok yoğun bir şekilde oluştuğu durumlarda sistemde bir kriz söz konusu olur ve bu krizler geçişleri ve yeni dönemleri beraberinde getirmektedir. Tarih boyunca da bu şekilde 3 adet tarihsel sistem bulunmaktadır:

mini-sistemler, dünya imparatorluklar ve dünya ekonomileri olmak üzere.[206] Kısaca, mini sistemler avcılık toplayıcılık eylemlerinin olduğu, tek kültürlü ve pazar mantığına dayanan alışveriş sisteminin olduğu dönem; dünya imparatorlukları dönemi çok kültürlü, kırsaldan merkeze haraç ve vergi usulüne dayanan Roma, Mısır ve Çin uygarlıklarının örnek temsil ettiği dönem ve son olarak dünya ekonomiler ise kapitalizmin olduğu dönemdir. Bu dönemde, pazardaki artı değerin eşit oranda dağıtılmadığı ve kısa dönemli olarak tekelin lehinde dönen bir çarktan söz edilmektedir. Bu dönem dünya imparatorluklarından farklı olarak, uzun süre devam etmesi beklenmemekte ve bir yapısal krizle karşılaşıldığında ise dünya imparatorlukları sisteminin içinde izleri silinmektedir. Ancak kapitalist dünya ekonomi sistemi, karşılaştığı bu krizleri atlatarak günümüze kadar varlığını sürdürmeyi başarabilmiştir çünkü feodalite dönemi krizinin atlatılması, o dönemin egemenleri olan kilise ve senyörler eşzamanlı olarak çökmüştür ve köylülerin güçlenmesi karşısında yeni stratejiler geliştiren toprak sahipleri bu sayede varlıklarını koruyabilmişler ve yeni gelir sahalarına sahip olarak mevcut kapital sistemin temellerini atmışlardır. Bu süreci, kilise, devlet ve senyörlerin boş bıraktığı yeri merkantilistlerin doldurması ve sanayi devriminin takip etmesi mevcut kapitalist sistemin gelişmesinde oldukça etkili olmuşlardır ve artan pazar arayışı ile de kapitalizmin coğrafi genişlemesi sağlanmıştır ve modern dünya ekonomi sistemi geniş bir etki haznesine sahip olmaya başlamıştır.

Görüldüğü üzere, dünya sistemi analizi konusu, kapitalizmin nasıl ortaya çıktığını ve geliştiğini incelemeyen bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma dair dergideki Marksist literatür incelendiğinde önemli bir yer kapladığı gözlemlenmiştir. Fakat, örneğin emperyalist kuramlar kadar ilgi çeken bir konu olmamakla birlikte, dünya sistemi analizi konusu eleştirilmekten ziyade sadece açıklanan ve literatüre tanıtılan bir konu olarak kalmıştır. Yani, dünya sistemleri analizi, tanıtıcı ve açıklayıcı bir içeriğe sahiptir, ama dergideki Marksist literatürde bu yaklaşımla ilgili eleştirel bir içeriğe rastlanmamıştır. Dolayısıyla, realizm ve liberalizm karşılaşılan her alt başlıkta eleştirel içerik bulunma durumu, Marksizm'in dünya sistemleri analizi alt başlığında geçerli değildir.

[206] Aktoprak, "Immanuel Wallerstein", s.33.

VIII. Tarihsel Materyalizm

Tarihin akışını iki faktör belirlemektedir, üretim sınıfı ve bunun sebep olduğu toplumsal ilişkiler, tarihsel maddeciliğin temelini oluşturmuştur ve Uİ disiplini temel toplumsal ilişkileri takip etmektedir.[207] Yani, Uİ disiplini toplumsal ilişkilerden etkilenmektedir ve Marksist teori, kapitalist toplumları anlamak amacıyla temel olarak kapitalist üretim modunun tarihsel bir bağlamda incelendiği toplumsal güçlerin tarihsel bir maddeciliği teorisi olarak görülmektedir.

İnsanlık tarihi, üretim ilişkilerinin tarzından ve yönteminden etkilenmektedir ve üretim araçları ile üretim güçleri de buna dahildir. Üretim araçları toplumsal ilişkileri oluşturur ve bu da toplumsal ilişkiyi ve gerçekliği belirlemektedir. Bu alt yapıya dayanan siyasi ve hukuksal bir üst yapı gelişmektedir, yani üretim ilişkileri siyasal, hukuksal ve toplumsal düzeni belirleyen unsur olmuştur. Tarihsel materyalizm klasik teorilerin aksine askeri, ekonomik konularda yapılan analizlerin sadece üst yapıyı açıkladığını ve üretim ilişkilerini ve ilişkilerini içeren alt yapıyı, ki Uİ'nin asıl temeli budur onlara göre, göz ardı ettiğini ifade ederek Uİ disiplinin yetersiz kaldığını düşünmektedir.[208] Bu sebeple Uİ disiplini, maddi üretim güçleri tarafından belirlenen toplumsal yapılar arasındaki ilişkiler olarak görülmelidir. Bir başka deyişle, devletler dış politika karar ve pratiklerinin kapital dünya düzeni ile yakından ilişkilidir. Bunun yanında, üretimin toplumsal güçler üzerindeki etkisi sadece ekonomik olmakla kalmayıp aynı zamanda siyasal, ideolojik ve jeopolitik de olmaktadır ve bu durum bizi jeopolitik pratikleri ve ilişkileri anlama noktasında tarih ötesi bir kategorilendirme yapmaktan da korumaktadır.[209] Tarihsel maddecilik, aynı zamanda olayların ve olguların tarihsel bağlamları içerisinde ele alınması gerektiğini savunmaktadır, yani o olayın ya da görüşün nasıl doğduğunu ve ilerlediğini anlamak önemlidir. Bu sayede geçmişin anlaşılarak geleceğin de öngörülebileceği görüşü hakimdir.

Tarihsel materyalizm yaklaşımı, Marksizm teorisinin yöntem ve sosyolojik yönünün göz ardı edilerek yalnızca ideoloji olarak görülmesinden ötürü, Türkiye'de yeterince çalışılmadığı, fakat neo-realizm ile birlikte tarihsel materyalizm anlayışının da önem

[207] Yalvaç, "A Historical Materialist Analysis", s.5.
[208] Küçük, "Marksist Teoriler", s.197.
[209] Yalvaç, "A Historical Materialist Analysis", s.6.

kazanmaya başladığı ifade edilmiştir.[210] Marksizm'in önem kazanmasında kapitalizm ve neo-liberal politikaların da etkisi olmuştur çünkü Marksizm, kapitalizmi emperyalist bir evre olarak tanımlamıştır. Bunun yanında, kapitalizm ulus devlet sınırlarını aşarak uluslar üstü bir konum elde etmiştir ve dolayısıyla üretim ilişkileri ve toplumsal sınıfların da ulus üstüleşmesi söz konusu olmuştur ve Marksizm, bu noktada yeni analizler üretmek durumunda kalmıştır. Bu durumda tarihsel materyalizm anlayışı da uluslarüstü bir yapıya bürünmüştür. Amsterdam Politik İktisat Okulu'ndaki araştırmacılardan bazıları devlet odaklı uluslararası ilişkilerin yapısını eleştirerek 'ulus ötesi tarihsel materyalizm' ortaya koymuşlardır çünkü sermaye ve kapitalizm hareketleri de bakıldığında ulus üstü niteliklere sahiplerdir.

Görüldüğü üzere, tarihsel materyalizm anlayışı aslında Marksist literatürün temelini oluşturan bir yaklaşımdır. Buna rağmen, dergideki Marksist literatür içerisinde çok dikkat çeken bir konu olmadığı sonucu çıkarılmıştır çünkü nispeten az bir içeriğe sahiptir. Kapitalizm, devletler sistemi ve emperyalist kuramlar kadar dikkat çeken bir başlık olmamıştır. Tarihsel materyalizme dair anlatımsal bir içerik verilerek teoriye dair gelişmelerden kısaca söz edilmiştir. Fakat eleştirel bir yaklaşım söz konusu değildir. Sonuç olarak, bütüncül gelişme ve EBG başlığı ve dünya sistemleri analizi başlığında olan eleştirel bir içeriğe rastlamama durumu tarihsel materyalizm başlığı için de geçerlidir.

Uluslararası İlişkiler Dergisi'ndeki Marksizm ile ilgili makaleler incelendiğinde, ön plana çıkan başlıklar, Marksizm'in Uİ disiplinine geç girmesi, toplumsal sınıfların aktör olarak ele alınması, kapitalizm ve devletler sistemi, emperyalizm kuramı, bağımlılık okulu kuramı ve neo-Marksizm, dünya sistemleri analizi, bütüncül yaklaşım ve EBG ve son olarak tarihsel materyalizm alt başlıklarıdır. Bu başlıklar, Marksist literatüre bakıldığında üzerine detaylıca çalışıldığı ortaya çıkmıştır. Fakat, her alt başlığa dair içerik tarandığında, dünya sistemleri analizi, tarihsel materyalizm ve bütüncül gelişme EBG kuramı başlıklarında eleştiri ile karşılaşılmadığı dikkat çekmiştir. Oysaki, realizm ve liberalizm teorilerine bakıldığında öne çıkan her alt başlıkta eleştirel bir içerik mevcuttur. Bu noktada, anket verileri de göz önünde bulundurulduğunda, Marksist teorinin, realizm ve liberalizm kadar araştırmacılar tarafından

[210] Yalvaç, "Tarihsel Sosyoloji", s.10-11.

yakın hissedilmeyen, derslerde ve çalışmalarda başvurulmayan bir teori olduğu gözlemlenmiştir. Marksizm'e dair bazı başlıklar ve konular, henüz eleştirilecek kadar çok çalışılmamıştır ya da araştırmacıların dikkatini çekmemiştir. Bu durum, Marksizm'in Uİ disiplininde realizm ve liberalizm kadar baskın olmadığı sonucuna götürmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SOSYAL İNŞACILIK

Sovyetler Birliği, iyi bir askeri güce sahip olmasına rağmen bağımsızlık talep eden SSCB ülkelerine savaş açmaması ve silahsızlanma antlaşmalarına imza atması, klasik Uİ camiasına yeni ve şaşırtıcı bir olay olarak karşılarına çıkmış ve Uİ teorilerince açıklanması mümkün olmamıştır.[211] Aynı şekilde, Sovyetler'in yıkılmasıyla ona karşı kurulan NATO'nun hala varlığını sürdürebiliyor olmasının açıklanması da mümkün olmamıştır. AB içerisinde Almanya'nın başat güç olmasına rağmen kontrolü ele geçirmeye çalışmaması ve geçmişinde otoriter bir devlet iken demokrasiyi tercih ediyor olması da klasik teorilerle açıklanamazdı. Berlin Duvarı'nın yıkılması ve İkiz Kulelerin yıkılması gibi olaylar, mevcut klasik teorilerin açıklamada yetersiz kaldığı durumlar olarak ortaya çıkmakta ve dünyada olup biteni açıklamak için yeni teorilere ihtiyaç duyulduğunu göstermekteydi.[212] Görüldüğü üzere, dünyada söz konusu bu değişimleri açıklamak için inşacılık teorisi ortaya çıktı. *"Tarihsel ve sosyal bağlama bağlı olarak uluslararası dünyanın farklı şekillerde kurulabileceği"* [213] ve bu anlamda kültürel ve toplumsal dinamiklerin de tarihsel analizlere dahil edilmesi gerektiği iddia edilmiştir. Benzer şekilde, uluslararası ilişkilerin kurallarının insanlar tarafından inşa edildiği için yine insanlar tarafından değiştirilebilerek Soğuk Savaşın bitmesi, değişim vurgusu ile inşacılık üzerinden açıklanabilmektedir.[214] Aynı şekilde, *"aktör kimliklerinin ve tercihlerinin dönüşebilir"*[215] oluşu vurgulanılarak sosyal inşacılık teorisinin, neorealizm ve neoliberalizm gibi Uİ'de egemen teorilere meydan okuduğu iddia edilmiştir.

Dünyada olan bu olayların açıklanamaması üzerine inşacılık teorisi değişim ve kimlik kavramları ile bu olayları açıklamaya girişmiştir. Bilhassa birey, grup kimlikleri ve bölgesel oluşumlar inşacı teorinin en çok başvurulduğu inceleme alanları olmaktadır. İlk olarak

[211] Birgül Demirtaş, "İnşacılık", Ali Balcı & Şaban Kardaş (Ed.), **Uluslararası İlişkilere Giriş** içinde (167-185), İstanbul: Küre Yayınları, 2014, s.156-7.
[212] Tayyar Arı, "Konstrüktivizm", Tayyar Arı (Ed.), **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği** içinde (499-511), Bursa: MKM Yayıncılık, 2013, s.500-501.
[213] Mustafa Küçük, Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık, Ramazan Gözen (Ed.), **Uluslararası İlişkiler Teorileri** içinde (325-377), İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.326.
[214] Nilüfer Karacasulu, "Uluslararası İlişkilerde İnşacılık Yaklaşımları", Tayyar Arı (Ed.), **Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar** içinde (105-123), Bursa: Dora yayınları, 2014, s.105-6.
[215] Bahar Rumelili, "İnşacılık/Konstrüktivizm", Evren Balta (Ed.), **Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler** içinde (151-173), İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.151.

Nicholas Onuf'un ortaya atığı ve Alexander Wendt'in geliştirdiği inşacılık teorisi, her ne kadar yaklaşım mı teori mi olduğuna dair hemfikir olunmasa da, Uİ teorilerine ve disipline sağladığı katkılarla kendine vazgeçilmez bir alan sağlamıştır. Bu sebeple, dergideki teorik literatür incelendiğinde, inşacılık teorisine de önemli bir yer ayrıldığı saptanmıştır. İnşacılık teorisi literatüründe ise kimlik başta olmak üzere, yapı-yapan ilişkisi, NATO, AB ve Kosova örnek olayı üzerinden açıklamalar karşımıza çıkmaktadır. Fakat, öznelerarasıcılık gibi göz ardı edilen bazı konular da olmuştur.

I. Kimlik

"*Uİ'de bir aktörün ne istediğini bilmek için, öncelikle kim olduğunu bilmek gereklidir*".[216] Sistem üzerindeki aktörler kimliklere sahiptirler ve kendilerine dair geliştirdikleri kimlik algılamalarının yanında, sistemde ilişki içerisinde oldukları aktörlerle de dost ve düşman algısı geliştirmektedirler. Aktörün kendisine ve sistemdeki diğer aktörlere yönelik kimlik algıları verili olgular olmadıkları için, yani inşa edildikleri için aynı zamanda değiş(tiril)mesi mümkündür. Gerek bireysel kimlikler, yani ulus kimlikleri, gerek grup kimlikleri olsun, insanlar tarafından oluşturulduğu gibi sabit kalmamakta ve değişime açık olmaktadırlar. Nitekim, milletlerin de milli kimlikler gibi inşa edilen aktörler olduğuna inanılır ve örneğin, 19. yüzyıl İtalya'sında şehir devletleri arasında siyasi birlik oluşturmak isteyen Massimo d'Azeglio da *"İtalya'yı oluşturduk, şimdi İtalyanları oluşturmalıyız"*[217] diyerek aslında inşacı teorinin öne sürmek istediklerini tek cümlede anlatmıştır.

Sosyal, ekonomik ya da siyasi faktörler bu milli kimliklerin ve milletlerin şekillenmesinde etkili olan koşulları oluşturmuşlardır. Bunun yanında, küreselleşme de bilhassa ulus devletlerin bir kimlik geliştirmesini etkileyen ya da yeni kimliklerin ortaya çıkmasını tetikleyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşme, *"tikelliğe yapılan aşırı vurguyla farklı etnik, dinsel, dilsel, cinsel ve mezhepsel kimlikler üzerinde de yeni meşruiyet arayışları"*[218] etkisi yaratmıştır. Bir diğer deyişle, küreselleşme tikel benlik arayışı ile sonuçlanarak heterojen bir yapıya sahip gruplarda ya da topluluklarda parçalanma

[216] Fulya Ereker, "Dış Politikayı Analiz Etmek: Dış Politika Analizinde Yapan-Yapı Sorunu", **Uluslararası İlişkiler Dergisi,** Cilt.9, Sayı.36 (Kış 2013), s.64.
[217] Oktay & Rrapaj, "Sosyal İnşacılık Açısından Kosova'nın Kimliği", s.51.
[218] M. Zeki Duman, "Modernden Post-Moderne Geçişte Kimlik Tartışmaları Ve Çokkültürlülük", **Uluslararası İlişkiler Dergisi,** Cilt.4, Sayı.13 (Bahar 2007), s.5.

ihtimalinin bir risk olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur ve tümel yapıya sahip grupların da tikel benlik arayışı içinde olan grupların kimliksel bir dönüşüm geçirmesini gerektirmiştir.

Aynı zamanda kimlikler, değişen unsurlar olarak işlev görmektedir, zaman içinde oluştukları gibi, zaman içerisinde sahip olunan kimlikler farklı özellikler de gösterebilmektedir. Sonuçta kimlikler "*her zaman değişen ve sürece bağlı olan, biraz kendi-kendine üretilmiş olan, biraz başkaları tarafından tanınmış, bazen bir durum, bir statü, bir etiket, silah ve hatta kalkan olabilen, anılar toplamıdır."*[219] Buna göre, kimlik oluşturmada geçmiş yaşantılar ve anılar, yani toplumsal hafıza önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim Hobsbawm da bu görüşü "*bir ulusu diğerine karşı haklı kılan geçmişidir ve tarihçiler de bu geçmişi üreten kişilerdir"*[220] diyerek desteklemiştir. Örneğin, Kosava'da yaşanan krizde ve kimlik inşa sürecinde geçmiş yaşantılar, belki tarihçiler ve belki de medya unsurları, yani anlatıcılar önemli bir yer tutmuşlardır. Sırplar ve Arnavutlar ulusal kimlik inşa süreçlerinde tarihte yaşanan olaylardan istediklerini almışlar ve istemediklerini unutmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde bu iki etnisitenin aslında bir arada barışla yaşarken Avrupalı devletlerin Osmanlı'nın içişlerine karışması ile birlikte bu iki unsurun arasında düşmanlığın geliştiği ve bu iki unsurun aslında birbiri ile geçmişte oldukça ilişkili oldukları, örneğin Arnavut ulusal kahraman Georg Kastriot İskenderbey'in Slav kökenli bir annesi olması ya da 1389 Osmanlı-Sırp savaşında Arnavutların da Sırplarla birlikte Osmanlı'ya karşı birlikte savaşmaları gibi dost algısının güçlendirilmesinin aslında oldukça mümkün olduğu açıkça ortadadır. Fakat nasılsa, bu iki etnisite, tarihlerindeki bu yakınlıklarını unutarak birbirlerine karşı düşman algısı geliştirmişlerdir ve tarih anlatıları ve kimlik algıları bu yönde değişmiştir. Sosyal inşacılık, realizm görüşünün aksine, ulusların değişebilir yapılar olduğunu ve bu yapıların sosyal olarak inşa edildiği için değişiminin de inşa edilebileceği görüşünü paylaşmaktadır. Devletlerin kendileri oluşturulurken inşa edilen 'ben' ve 'öteki' algıları sosyal şartların içine iliştirilmişlerdir ve bu yüzden ulusal kimlikler geçişken bir niteliğe sahiptir, yani inşa edildikleri gibi değiştirilmeleri de mümkündür.

[219] Oktay & Rrapaj, "Sosyal İnşacılık Açısından Kosova'nın Kimliği", s.51.
[220] A. g. e., s.45.

Ortak bir kimlik inşasında sadece geçmiş yaşantılar değil, aynı zamanda da ortak gelecek kaygıları da paylaşılmaktadır. Ortak bir geçmiş ve gelecek yaşayabilen topluluklar ya da milletler aslında ortak bir kaderi paylaşmaktadırlar ve bireylerin dahil olduğu grup olan millete ve kurumsal öge olan devlete aidiyetleri ortak bir kader sayesinde de sağlanmaktadır. Bu ortak kaderin paylaşıldığının vatandaşlara, yani millete gösterilmesi gerekmektedir. Bu noktada, semboller yadsınamaz bir yere sahiptir çünkü bu semboller, o grubun ortak yaşanmışlıklarının ve kültürel, tarihsel mirasının birer göstergeleridirler. Milletteki farklı unsurları içeren ve kapsayan milli marş ve bayrak gibi semboller o milletin ortak bir kader paylaştıklarını her fırsatta vatandaşa hatırlatmaktadır ve bu semboller aynı zamanda ortak bir gelecek vaadinde de bulunmaktadır. Buna verilebilecek en iyi örnek, yine Bosna-Hersek'te yaşananlara yönelik Batı'nın ve Türkiye'nin bakış açısındaki farklılık olmuştur. Balkanlar ile ortak bir tarihe sahip olan Türkiye, dostane bir kimlik algısı inşa ederek Bosnalılara yönelik olumlu bir tavır sergilemiştir[221] ve aslında geçmişteki tecrübeler, bugünkü ilişkileri yönlendiren ve gelecekteki ilişkilere dair de bir ipucu verir nitelikte olmuştur.

> "İnşacı yaklaşımda Uluslararası İlişkilerin sosyal-kültürel yapısının, devlet ve diğer aktörler için bir sosyal ortam teşkil ettiği varsayılır. Uluslararası normların, fikirlerin ve kuralların yayılımı bu ortam içinde gelişen sosyalleşme süreçleri ile olur. Sosyalleşme, dahil olunan topluluğun yerleşik norm ve kurallarının içselleştirilmesidir."[222]

Görüldüğü üzere, kimlik oluşturma ya da değiştirme sürecinde, sosyalleşme önemli bir rol oynamaktadır. "*Uluslararası düzeydeki normatif yapıları aktör düzeyindeki normlara bağlayan ana süreç"*[223] olarak nitelenen sosyalleşme sayesinde, aktörler kendilerini yeni normlarla ilişkilendirerek yeni kimlik ve çıkarlar belirleyebilirler ve bu kimlik ve çıkarlar yoluyla kendilerini yeniden tanımlamaktadırlar. Kimlikler ve çıkarlar öznelerarası bir şekilde tecrübe edilen ve öğrenilen şekilde gerçekleştiği için inşacılığa göre bu kimlikler etkileşime göre değişebilir ve çıkarları yeniden şekillendirebilir.[224] Öznelerarası bu sosyalleşmenin gerçekleşmesi için bazı mekanizmalara ihtiyaç vardır ve örneğin stratejik hesaplama, rol yapma, güvenlik cemaati oluşturma ve normatif ikna bu mekanizmalardan

[221] Didem Ekinci, "The War in Bosnia-Herzegovina and Turkish Parliamentary Debates (1992-1995): A Constructivist Approach", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt.6, Sayı.22 (Yaz 2009), s.37.
[222] Rumelili, "Constructing Security and Community", s.175.
[223] A. g. e., s.176.
[224] Ekinci, "The War in Bosnia-Herzegovina", s.39-40.

bazılarıdır. Stratejik hesaplama, rol yapma ve normatif ikna gibi yöntemler, daha çok AB sosyalleşme sürecinde işe yararken, güvenlik cemaati oluşturma ise Doğu ve Güneydoğu Asya gibi ulusal kimliklerin güçlü olduğu bölgelerden tercih edilen bir yöntem olmuştur. İşbirliği modeli de denilen diyalog ve istişareye dayalı bir yöntem sayesinde Asya ülkeleri, ASEAN Bölgesel Forum'una katılmalarıyla sosyalleşme süreçlerini gerçekleştirmişlerdir. Bu sosyalleşme mekanizmaları ve süreci üzerine yapılan araştırmalar sayesinde inşacılık teorisi daha somut örnekler geliştirerek salt kuramsal yapısından biraz daha uzaklaşarak daha anlaşılır bir hale bürünmüştür.

Wendt, uluslararası sistemin yapısal bir teorisi olarak gördüğü inşacılık teorisinde, devletler uluslararası ilişkilerdeki temel analiz birimleridir. Öznelerarasıcılığın anahtar yapılar olduğu ve insan doğası ya da iç politikanın oluşturduğu dış kaynaklı bir sistemden ve devletler sistemindeki maddecilikten ziyade, devlet kimlikleri ve çıkarlarının sosyal yapılar tarafından inşa edilmiştir. Kimlikler, sosyal ilişkiler kurulmadan inşa edilememektedir, yani sosyal ilişkilerin başlaması ile o zamanın şartları ve çevresi içerisinde kimlik şekillenmektedir ve *"milli kimlik, kişi ile toplum ya da birey ile devlet arasında oluşturulan ilişkilere bağlıdır"*[225], dolayısıyla ilişki kurulan milletler, bireyler ve devletler, yani kurumsal olan önem kazanmaktadır. Çünkü kimliğin yeniden inşa edilmesinde devlet ve kurumlar oldukça önemlidir ve süreci yönlendirmektedirler. Bu süreçte demokrasi ve her türlü aidiyetin kendine bir kimlik bulması, bilhassa Kosova örneğinde, ortak bir kimlik inşası için gereklidir ve bu ortak kimlik inşasının ancak demokratik bir sistemde inşa edilebileceği düşüncesi hakimdir. Bu sayede, grupların, yani milletin ortak dahiliyetleri ile birlikte yükümlülükleri, vatandaşlık hakları ve ekonomik çıkarlarının ortak olması sağlanacak ve bu faktörler de ulusal bir kimlik inşasında etkin yer tutacaklardır. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta olarak, inşa edilen yeni kimliklerin eski kimlikleri dışlamaması gerekmektedir. Yani, oluşturulan yeni kimlikler 'çeşitlilik' sahibi olmalıdır ve içeren, kapsayan kimliklerin inşa edilmesi pek tabi mümkündür. Yeni oluşturulan kimlik, bir şemsiye görevi ile farklı etnik unsurları içinde barındırarak daha da zenginleştirilebilir. Yani, demokratik bir zeminde oluşturulmalıdır. Aksi takdirde, kimlikler arasında çatışmalar yaşanması mümkündür.

[225] Oktay & Rrapaj, "Sosyal İnşacılık Açısından Kosova'nın Kimliği", s.51-2.

Wendt, kişisel kimlik, tip kimliği, rol kimliği ve toplu kimlik olmak üzere dört çeşit kimlik olduğunu ifade eder ve bu kimlik türlerinin devlet ile ilişkisini açıklamaktadır.[226] Kişisel kimlik, devleti biricikleştiren, yani diğer devletlerden farklılaştıran bir özelliğini tanımlamaktadır. Tip kimliği devletin tarihsel, coğrafi ve rejim türünü tanımlayarak onun mekan ve hafızasını oluşturur. Rol kimliği devletin uluslararası sistemdeki yapısal pozisyonunu tanımlar ve son olarak, toplu kimlik ise öz ve ötekiyi birleştirerek ortak özelliklerini açığa çıkartmaktadır. Bu noktada, Wendt her ne kadar 'öz-düzenleme'nin devlet kimliği oluşumunda asli olan şey olduğunu savunsa da, rol kimliği üzerine vurgu yaparak devletlerin uluslararası sistemde rol kimliğinden etkilendiğini ifade etmiştir çünkü devletler norm davranışlarını ön plana almakta ve sistemdeki diğer devletleri baz alarak kendini konumlandırmaktadır. Dolayısıyla, devletin diğer devletlerle olan etkileşimi ve kimlik algısı, benlik kimliğinin oluşumunda etkin olduğu söylenebilmektedir.

Bu kimlik türlerine ek olarak, 'eşiksel kimlik' kavramının da inşacılık literatüründe yer aldığını görmekteyiz. Bu eşiksel kimlik kavramı, Uİ literatürüne antropoloji alanında insanların iki statü arasında kalması ve geçmişteki ya da gelecekte edinebilecekleri statüye erişememeleri olarak ifade edilmektedir. Uİ'de ise coğrafi açıdan aidiyetleri belirsiz olan ve bir ekonomik ya da bölgesel topluluğa dahil olmaya çalışan ülke anlamında kullanılmaktadır. Bu tanımlamada Türkiye'nin AB'ye dahil olma çabasını ve kimliksel ilişkisini göz önünde bulundurursak Türkiye'nin eşiksel bir rol oynadığı aşikardır. Nitekim aynı şekilde, NATO bazında ele alındığında, yine Türkiye'nin Doğu ve Batı kimlikleri arasında eşiksel bir rol oynadığı iddia edilebilmektedir. Yani, Türkiye'nin "*toplu bir kimliğin parçası olabilmek için, tip kimliğinde ortaklığı vurgularken, rol konusunda uluslararası sistemde kendine Batılı güvenlik anlayışını Doğu'ya yayan bir araç olarak betimlediğini"*[227] açıkça görmekteyiz. Türkiye'nin NATO'ya girerken ve girdikten sonra da Doğu ve Batı arasında eşiksel bir kimlik ürettiği ve Batıcı değerleri benimsemeye çalışırken, aynı zamanda da Doğu'ya ulaşma hedefini üstlendiği bir eşiksel kimlik oluşturduğunu yani arada kalmışlığı incelenmektedir. Benzer şekilde, AB örneğinde de yine toplu bir kimliğin parçası olabilmek için rol kimliğine başvurularak liberal ve demokratik değerlerin benimsenmesi çabası görülmektedir. Bu noktada, devletin kendine çizdiği ulusal ve uluslararası kimlik

[226] Yanık, "Atlantik Paktı'ndan NATO'ya", s.32.
[227] A. g. e., s.33-34.

algılamasının önemi büyüktür, sadece konum, kültür ve değerlerden oluşmadığı gibi bunlardan da faydalanmaktadır. Nitekim Türkiye'nin eşiksel kimliği ise bulunduğu coğrafya etkin bir unsur görev görmekle birlikte Türkiye'nin ve AB'nin bu coğrafi konumun Türkiye'ye Batılı olma hedefi ile Batı'ya yönelmekte, ama aynı zamanda da Doğu ve Batı arasında arabulucu, yani eşiksel bir kimlik sahibi olmasında etkili olmuştur. Ama bu durumun tercih edilmiş ve kabullenilmiş bir öge olarak karşımıza çıktığı unutulmamalıdır.

Kimlikler, verili-doğal olgular olmadıkları gibi, benlik hissi olarak da yorumlanabilmektedirler. Yani, *"bir kişinin veya grubun öz-tanımlamasının süregelen özellikleri"*[228] olarak da tanımlanabilmektedirler ve 'kendini bulma ve aidiyet' gibi varlığını ilgilendiren ihtiyaçlarını karşılamak için bireyler, kimlik inşa etmeye çalışırlar. Bireyin kimlikleri bu şekilde oluşturulurken, grup kimliği ise 'kendini belli kriterlere göre tanımlayan bireylerin oluşturduğu topluluklar' olarak tanımlanabilmektedir ve 'fiziksel ve ahlaki devamlılık' sağlamak amacıyla bütüncül kimlikler oluşturan bu grup kimlikleri ve birey kimlikleri birbirinden net bir şekilde ayrılamadıklarına dair şu ifadelere yer verilmektedir:

> "Birey kimliklerini- bir etnisitenin parçası olma gibi- grup üyeliklerine göre (yeniden) şekillendirirken, gruplar da -benzer ideolojiye sahip bireylerin ideoloji-temelli bir grup kimliği oluşturması gibi- bireylerin belirli özellikler etrafında toplanması sonucunda ortaya çıkar'.[229]

Bu açıklamaya göre, birey ve grup kimliklerinin itibar, güvenlik, tanıma ve kontrol gibi bazı gereksinimleri ve değerleri mevcuttur ve bu gereksinim ve değerler bir başka grup ya da birey tarafından tehdit edildiğinde kimliğe dayalı tehditlerin ortaya çıkması söz konusudur. Bu kimliklerin oluşturulamaması durumunda ise, birey ve grup varlığının devamı konusunda tehdit algılamaktadır, yani kimliğe dayalı bir tehdit söz konusudur. Kimliğe dayalı tehditler, *"grupların fiziksel ve ruhani bekâlarını etkileyen varlıksal ihtiyaçlarına ve değerlerine yönelen tehditler"*[230] şeklinde tanımlanmıştır ve bu konu, grup bütününü etkileyen tehditler olmasından dolayı, Uİ disiplini çalışma konusuna dahil olmuştur. Tehdit edilen grup kimliği

[228] Mustafa Aydın & Sinem Açıkmeşe, "İslam Örneğinde Küreselleşen Dünyada Kimliğe Dayalı Güvenlik Tehditleri", **Uluslararası İlişkiler Dergisi,** Cilt.5, Sayı.18 (Yaz 2008), s.200.
[229] A. g. e., s.201.
[230] A. g. e., s.201.

bu tehdide karşılık verecektir ve bu şekilde kimlikler arasında bir gerginlik, rekabet, mücadele ve dozu artarsa da çatışma yaşanması mümkün hale gelecektir. Bu çatışmaların sebebi olarak, grubun kendi kimliksel tehditlere karşı koymasından ya da diğer maddi ve sosyal etmenlerden dolayı da kaynaklanması mümkündür.

Bu noktada, etnisite ve din gibi konuların kimlik çatışmasına sebep olup olmadığı tartışma konusudur. Etnik temelli grup kimliği "*ortak soy efsanesi, anılar ve kültürel unsurlar ile tarihsel bölge veya anavatan bağlantısı ve dayanışmanın ölçümü"*[231] şeklinde tanımlanarak kültürün tüm boyutlarını içerdiği belirtilmektedir. Bu hususlarda herhangi bir tehditle karşılaşan grup, kimliğini tehdit eden grup ile bir çatışma içine girmesi mümkün hale gelecektir. Bununla birlikte, etnik kökenli kimlik anlayışının kimliğin diğer boyutlarını yok etmediğini, yalnızca ikincil önemde konumlandırıldığını ortaya koymuştur. Dinsel unsurun etnik unsurundan daha ön planda olduğunu söyleyen görüşler bulmak da mümkündür. Nitekim, dinin, insanın psikolojik anlamda ihtiyaçlarını etnisiteye kıyasla daha fazla karşıladığı, dinlerin insanların dününü, bugününü ve geleceğini sonsuza kadar tanımlamasına imkan sağlarken etnisitenin bunu sağlayamaması ve dinin her konuda bir açıklama sağlaması gibi argümanlar, dinsel kimliğin etnik kimlikten daha ağır basması gerektiğini ileri sürmüştür. Sonuç olarak, etnik ve din temelli kimlik çatışmalarına dair tartışmalar devam etmektedir.

Dini kimlik temelli çatışmalarına örnek olarak, 11 Eylül olayları sonrasında ortaya çıkan İslamofobik tutum kaynaklı Batı'da Müslümanlara karşı geliştirilen olay ve çatışmalar akıllara gelmektedir. Bunun yanında, ortaya çıkan pek çok dini referanslı terör örgütleri de dini kimliğe dayalı olarak bir çatışma sürdürmektedirler. İslam'ın Batı dünyası tarafından bir tehdit olarak algılandığı, bu tehdit şeklinin ise 'medeniyet temelli kimliğe dayalı tehdit' diye adlandırılarak bu tehditin kökenleri bilinememezlikle birlikte 11 Eylül saldırıları İslamı referans alan köktendinci grupların İslam'dan tehdit algılanmasına sebep olarak dini kimliğe dayalı bir tehdit oluşturduğunu, bu tehditin çeşitli şeylerle-örneğin kendini İslamın hamisi, koruyucusu diye İslami referanslara dayandıran terörist gruplar- kendini yenileyerek mevcudiyetini koruduğu ve İslami tehdit söyleminin kendini gerçekleştiren kehanet

[231] A. g. e., s.202.

potansiyelini olduğu belirtilmektedir. Fakat, her ne kadar bu örnekler mevcut olsa da, bu çatışmaların kaynağının din değil, başka unsurlar olduğuna yönelik görüşlere dergide rastlanmaktadır. Huntington'ın medeniyetler çatışması görüşleri üzerinden İslam kimliğini bir tehdit olarak algılamanın yalnızca bir 'mit' olduğu ve kimliğe dayalı güvenlik tehditlerinin İslam kimliğinde de olup olmadığı tartışılmıştır. 11 Eylül olayları, Avrupa'daki Müslüman toplulukların sebep olduğu demografik ve toplumsal anlamda tehditsel algıların ve İspanya ve Basklar arasındaki çatışmanın da dini temellerde olması gerekirken etnik bir çatışma olarak ortaya çıkması gibi örneklere dayanarak dinsel kimlik anlayışının etnik temelli çatışmaları açıklayamamaktadır. El-Cihat, İslami Cihat, Gamaa Islamiyya, Hizb-ut Tahrir, Allah'ın Ordusu, İslami Liberal Cephe, Silahlı İslami Grup, Hizbullah, Hamas ve El-Kaide gibi örgütlerin kimlik oluşumlarını İslama dayandırdıkları bir gerçeklik olmasının yanı sıra, grup kimlikleri için genelde etnisitenin tercih edildiği, fakat köktendinci grupların da kimlik oluşumu için İslam dinini seçtikleri ifade edilerek Huntington'ın medeniyet-temelli kimlik anlayışına dayalı 'İslami tehdit' şeklinde bir düşünce genellemesi yapılması doğru bulunmamaktadır. Nitekim, Huntington'ın medeniyetler tezine dayanarak ortaya attığı medeniyet temelli kimlik anlayışı, medeniyet denilen olgunun birleşik ve bütüncül bir mekanizma olmadığı ve örneğin Huntington'ın İslam medeniyeti diye tanımladığı medeniyet içerisinde yaşanan İran-Irak Savaşı, Körfez Savaşı gibi olayların ve İslam dünyasındaki ülkelerin kendi aralarında yaşadığı bölünmüşlükleri antitez olarak ortaya konularak Huntington'a bir eleştiri getirilmiştir. Bu dini ve etnik çatışmaların sebeplerinin aslında ekonomik, siyasal ve sosyal nedenlerden kaynaklanmaktadır ve küreselleşme faktörü de bu çatışmalara katkıda bulunan bir diğer etmendir.

Kapitalizm ve küreselleşme sayesinde insanlar daha iyi şartlara sahip birey ve topluluklara şahit olarak aynı şekilde daha iyi imkanlara sahip olmayı istemektelerdir ve buna erişemediklerinde hayal kırıklığı yaşamaktadırlar. Dolayısıyla yaşanan bu hayal kırıklığı, hoşnutsuzluk duyguları kine dönüşmekte ve grupların dinsel ya da etnik temelli kimliklerine daha çok sarılmalarını sağlayarak küreselleşmeye bir tepki göstermektedirler. Bu sebeple, küreselleşme tikel benlik arayışı ile sonuçlanarak heterojen bir yapıya sahip gruplarda ya da topluluklarla parçalanma ihtimalinin bir risk olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur ve tümel yapıya sahip grupların da tikel benlik arayışı içinde olan grupların kimliksel bir dönüşüm geçirmesini gerektirmiştir. Bu da aslında sistemde 'güvensiz, belirsiz ve

emniyetsiz' ve kimsenin ontolojik anlamda varlığının güvenli olmadığı bir atmosfer yaratmaktadır ve bu atmosferde aslında hem tek kültürcülük hem de çok kültürcülüğün bir savaşı verilmektedir. Bu karmaşık atmosferdeki belirsizlik, bir savaşı andırır şekilde ikili karşıtlıkları barındırmaktadır, örneğin, yerli-yabancı, geleneksel-modern, yerel-küresel gibi karşıtlıklar, küreselleşme ile bir taraflılığı da getirmiştir. Bu durumda, küreselleşme, *"hem tikelciliğin evrenselleşmesini hem de evrensilciliğin tikelleştirilmesini içeren ikili bir süreci"*[232] zorunlu hale getirmektedir. Fakat, bu durumun olumsuz yanları da vardır çünkü her ne kadar farklılıklar ve çeşitlilikleri sağlanmasını zorunlu kılsa da, kimliksel mücadelelere zemin yarattığı için aslında yeni çatışmaların da kimlik üzerinden olmasını şekillendirmiştir. Çünkü küreselleşme ile, ulus devletlerin içerisindeki farklı benlik anlayışına sahip ya da bunu geliştirme arayışı içerisindeki grupların, bilhassa büyük güçlerle manipüle edilmesi ulus devletler için risk teşkil etmekte olup aynı zamanda sınırları da aşan bir durum haline gelmektedir. Bu sebeple, küreselleşmenin tikelciliği vurgulaması, ulus devletler adına bir yeniliği zorunlu kılmakta ve devletlerin bu kimlik arayışlarını da içeren bir yeniliği geliştirmeleri gerekmektedir.

Sonuç olarak, Uİ teorileri göz önünde bulundurulduğunda sosyal inşacılık teorisi klasik teorilerden farklı olarak kimlik kavramını ortaya atmıştır ve kimlik konusu ile inşacılık teorisi bütünleşmiş bir duruma gelmiştir. Dergideki sosyal inşacılık literatürüne bakıldığında da kimlik üzerine yapılan çalışmaların oldukça fazla yer kapladığı görülmektedir. Kimlik kavramını teorik açıdan açıklayarak kimliğin nasıl oluşturulduğu, kimliğin türevleri ve kimlik üzerinden gelişen çatışmalara ve bunun sebeplerine değinilmiştir. Kimlik konusu teorik olarak açıklanmıştır, fakat inşacılık yaklaşımının kimlik üzerine katkılarına dair bir eleştiriye rastlanmamıştır.

II. Bölgeselcilik Çalışmaları ve İnşacılık

Uİ disiplininin sosyal boyutunu vurgulayan bir teori olan inşacılık yaklaşımı, bölgeselci çalışmalardan çeşitli yollarla beslenmiştir.[233] Bölgeselci yaklaşım, ortak söylem, kültür ve kurumlarla oluşması ve doğal ve kolektif bir kimlik oluşumu sunması sebepleriyle inşacı

[232] Duman, "Modernden Post-Moderne", s.6.
[233] Bahar Rumelili, "Bölgeselcilik ve İnşacılık: Kazanımlar ve Vaatler", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt.12, Sayı.46 (2015), s.170.

yaklaşımlar için adeta bir laboratuvar görevi görmüştür ve birbirlerini besleyen iki alan olmuştur. Bölgeselcilik çalışmalarının inşacılık teorisine yaptığı bu katkının yanında, inşacılık teorisi de bölgeselcilik kuramını geliştirmiştir. Bölgeselcilik kuramı adı üstünde yalnızca belirli bir bölge üzerine çalışmalar yaptığı için Uİ disipline girmesi kısmen zor olsa da, inşacılık teorileri sayesinde Uİ disiplininde kendine yer bulabilmiştir. Disipline geç girmesinin nedeni ise, bölgeselcilik çalışmalarının alan çalışmaları olarak algılanılması, bu çalışmaların Uİ teorilerine değil, bölge çalışmalarına katkıda bulunmuştur. Bölgeselciliğin, Uİ literaründe yer almasını sağlayan bir diğer özellik ise, inşacılık teorisinin yapı-yapan konusundaki yapı ve yapanın birbirine eşit mesafede olduğu yönündeki özgün savlarından ötürü, bölgeselcilik anlayışından faydalandığı için bu anlayışın Uİ disiplinine girmesini sağlamıştır ve bölgeselciliğin oluştuğu yerlerdeki bölgesel süreçleri, inşacılık teorisi yapı-yapan savında olduğu gibi, hem sistemin oluşturduğu hem de sistemi oluşturan, yani onu inşa eden ve yeniden oluşturan- süreç olarak tanımlamıştır. Bu sebeple, normalde sistem düzeyinde analiz yapan inşacılık, aynı zamanda bölgeselcilikten aynı sorulara cevap aramaları sayesinde faydalanarak onun disipline girmesini sağlamıştır.

Elbette ki bölgeselciliğin ve inşacılığın çatıştığı bazı alanlar olmuştur. Örneğin, inşacılık teorisi *"uluslararası toplulukların coğrafi, kültürel veya kurumsal sınırlara indirgenmeden incelenmesini şart koşarken, bölgesel ontoloji- her ne kadar sınırlarının verili ve sabit olmadığı vurgulansa da- bir bölgeye odaklanılmasını gerektirir."*[234] İnşacılık sosyo-kültürel analizlerini sistemsel düzeyde yapmayı tercih eden bir yaklaşımdır ve devlet düzeyinde analiz yapmaktan kaçınmıştır çünkü bunu 'indirgemecilik' olarak görmektedir. Fakat, savunularının tersine ya da istisnası olarak, savundukları teorilerin örnek olaylarla desteklenmesi gerektiğinde bölgesel kuruluş ya da grupları incelemekten kaçamamışlar ve sosyalleşme ve kolektif kimlik oluşumlarını AB, Doğu Asya devletleri, İslamcı ya da sosyalist devletler gibi örnek üzerinden incelemek durumunda kalmışlardır. Öte yandan, entegrasyon ve bölgeselcilik kuramları Avrupa bütünleşmesine dayalı oluşturulurken, yani örnek olay çalışması olarak Avrupa üzerinde odaklanırken, inşacı yaklaşım böyle bir sınırlılık taşımamaktadır. Örnek olay olarak sadece AB bütünleşmesini değil, başka kolektif kimlik oluşumlarını da inceleyebilmektedir ve bunu yaparken Avrupa bütünleşmesini

[234] A. g. e., s.171.

oluşturan mekanizmalardan farklı yöntem, teknik ve mekanizmalara başvurarak onlardan faydalanabilmektedir. Her ne kadar birbirlerinden oldukça etkilenseler ve hatta birbirileri ile bağımlı yaklaşımlar olduğu iddia edilse de, inşacılık teorisi bölgeselcilik ile mesafesini ayarlayabilmiştir. İnşacılık ve bölgeselcilik yaklaşımları, karşılıklı bölgeselci araştırmalarla beslenerek daha da geliştirilmesi gerektiği, çünkü bölgelerin kolektif kimlik, cemaat oluşturma ve sosyalleşme süreçleri gibi araştırmalar için doğal bir laboratuvar oluşturmasının yanında, birden fazla bölgesel kolektif kimlik oluşumları örnek olay incelemesini de arttırmaktadır. Bu da araştırmaların yalnızca Avrupa ve Güneydoğu Asya üzerinden yapılma sınırlılığını ortadan kaldıracaktır. Karşılaştırmalı bölgesel araştırmaların yapılması hem Uİ disiplinin oluşumunu ve gelişiminin nasıl inşa edildiğini anlamamızı sağlayarak onu dönüştürmenin mümkün olduğunu bizlere gösterecektir.

Bölgesel ve ulusal kimlik konusuna daha detaylı gerekirse, devletlerin kolektif kimlikler oluşturabilmeleri ve geniş bir 'ben'lik algısının parçası olmaları mümkündür. Yani, devletler bu teoride öteki olmak durumunda değildir ve kimliği oluşturan bir parça olmaları mümkündür. Ulusal kimlik ve bölgesel kimlik açısından bakıldığında, AB ülkelerinin ulusal kimliklerinin mi yoksa kolektif kimliklerinin mi ağır bastığı merak edilen bir konu olmuştur. Bu noktada, yapılan incelemeler insanların ulusal kimliklerinin yanında kolektif kimlik anlayışını da ayrı bir unsur olarak taşıdıkları ve kolektif kimliğin ulusal kimliği yok etmediği ortaya çıkmıştır. Bu noktada, ben ve öteki algıları göz önünde bulundurulduğunda, Wendt *"ben ve ötekinin tamamen özdeşleşemeyeceğini"*[235] ifade ederek bireyin aynı dönemde sadece bir kimlikle kendini ifade etmeyebileceğini, birden fazla grup kimliği ile kendini tanımlayabileceğini savunmuştur ve buna göre, birlik içerisinde bireyler kendi ulusal kimliklerini tamamen yok etmek durumunda değillerdir. Detaylı bakıldığında, İngiliz, Fransız ve Almanların dünya savaşları esnasında birbirlerine düşman algılarına sahipken şu an bir birlik içerisinde yer alabilmeleri, her ne kadar kimliksel bir çatışma olarak görünse de inşacılık teorisine göre bu unsurlar bölgesel ve ulusal kimlikleri arasında bir korelasyon sağlayabilmişler ve ulusal kimliklerinden vazgeçmeden kolektif bir kimlik geliştirebilmişlerdir. Görüldüğü üzere, bu bölgelerin verili bölgeler olmadığı ve sosyal

[235] A. g. e., s.173.

şekilde ağlar ve etkileşim kurarak oluştuklarını ve bu tanımlanmanın geçmişte olduğu gibi gelecekte de yeniden değişerek inşa edilebileceği yorumu kolaylıkla yapılabilmektedir.

Örneğin, Avrupa kimliğine dair yapılan çalışmaların inşacı kimlik kuramını geliştirdiği gibi, aynı zamanda kolektif kimliklerin diğer kimliklerle, bilhassa ulusal kimliklerle ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda bu katkı açıkça ortaya çıkmıştır. Bu noktada, yani kolektif kimlik ve ulusal kimlik arasındaki ilişkiler incelendiğinde, bilhassa eleştirel inşacılar kolektif kimliklerin de ulusal kimlikler gibi, ben ve öteki algısı üzerine kurulduğunu iddia ederken liberal inşacı teorisyenler ise öteki olmadan da kendi içindeki dinamiklerle kolektif kimliklerin var olabileceklerini iddia etmişlerdir. Bu noktada, örneğin yine Avrupa kimliği üzerinden incelendiğinde Avrupa'nın ben ve öteki ayrımı yaratmaktansa ve geçmişi savaşla dolu ve ayrışmış bir Avrupa kimliğindense, 'daha az Avrupalı' tanımlaması kimlik inşasında kullanılmıştır ve bunun daha kapsayıcı ve liberal olduğu ortaya çıkmıştır.[236] Dolayısıyla, AB'nin genişlemesinde Avrupa'da yer almayan devletleri Avrupalı olmamakla dışlamamışlar, onun yerine onları kimliğin bir parçası olarak Avrupalı kimliğine dahil etmişlerdir.

Sonuç olarak, bölgesel kimlik üzerinde durularak bölgesel kimliğin ve ulusal kimliğin bir karşılaştırılması yapılmıştır ve devletlerin hem ulusal hem bölgesel kimliklerini muhafaza edebilecekleri sonucuna varılmıştır. Bunun yanında, bölgeselcilik çalışmalarının inşacı teori ile benzer ve farklı yönleri ele alınarak iki alanın da birbirini beslediği ve geliştirdiği görüşü paylaşılmıştır. Dergideki inşacı literatür göz önüne alındığında bölgeselcilikten faydanılma ve bölgesel kimlik konusu odaklanılan bir konu olmuştur. Fakat bu konu da açıklayıcı bir içeriğe sahiptir ve ciddi bir eleştiri ile karşılaşılmamıştır. Realizm ve liberalizm gibi geleneksel teorilerdeki eleştirel tutum inşacılık teorisinin ele alınan bu başlığında, diğer başlıklarda olduğu gibi, karşılaşılmamıştır.

III. Yapı-Yapan İlişkisi

İnşacılık teorisinin ele aldığı konu, yapı ve yapan arasındaki ilişkidir ve 'orta yolcu teori' olarak anılan inşacılık teorisi, Uİ disiplininin tek bir etmenle açıklanmasına karşı çıkarak

[236] Rumelili, "Bölgeselcilik ve İnşacılık", s.175.

hem sosyal hem de maddi unsurların da kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Tüm Uİ teorileri, yapı ve yapan arasında tercih yapılması, birine öncelik verilmesi gerektiği ve bu yapı yapan arasındaki ilişkiyi iki farklı yaklaşımla ele almak gerektiğini savunmaktadır.[237] Örneğin, idealizm ve realizmi bireyci yaklaşımlar ve neorealizmi de bütüncül yaklaşımlar olarak ele alarak bu ayrımı kuramların yapı-yapan sorununu ele alış biçimlerine bakarak ayırırken, eleştirel ve postmodern yaklaşımlarla birlikte inşacı yaklaşımlar da bu sorunun nasıl ele alındığına yer verilir ve inşacı yaklaşım ise yapı ve yapana ontolojik anlamda eşit yaklaşmaktadır. İnşacılık teorisinin kendi içerisinde de pek çok ayrıma gidildiği, fakat sert ve ılımlı inşacıların görüşlerinden daha fazla faydalanıldığı belirtilerek, sert inşacılardan Nicholas Onuf'un ve ılımlı inşacılardan ise Alexander Wendt'in görüşleri kıyaslanmıştır. Yapı ve yapan söz konusu olduğunda, Wendt ve Onuf'tan detaylıca söz etmek gerekmektedir.

Onuf'un inşacılığından detaylı bahsetmek gerekirse, Onuf bireylerin ve toplumların karşılıklı olarak birbirlerini inşa ettiklerini iddia ederek bu inşanın maddi ya da sosyal olarak inşa edilmesi bir önem arz etmemektedir ve inşacılık da aslında böyle bir ayrıma gitmemektedir. Konuşma eylemi Onuf'un teorisinde mühim bir yer tutar ve konuşma eylemi ile bu inşa sürecinin oluştuğunu ve aslında Uİ de dahil olmak üzere tüm sosyal ilişkileri, yapı ve yapanın karşılıklı olarak oluşturdukları bir süreç olarak görmektedir. Bu başvurulan konuşma eylemleri, bir zaman sonra sürekli tekrarlandığında kurallara dönüşmektedir ve yapan olan insanlar ancak konuşarak kendi dünyalarını inşa etmektedirler. Buna göre, Uİ de aslında 'insanların kurdukları' bir dünyadır ve bu dünyanın yapanları sosyal topluluklar olduğu gibi 'kurallar' vasıtasıyla bu sosyal topluluklar ilişki kurmaktadırlar. Onuf, uluslararası ilişkilerde her şeyi bir kural olarak ele almaktadır, örneğin anarşi Onuf için bir kuraldır. Bu durum, değişimin mümkün olduğu şeklinde yorumlanabilmektedir çünkü konuşma vasıtasıyla yapılmış olan kurallar yine konuşarak aslında değiştirilebilirler.

Wendt'in görüşlerinden söz etmek gerekirse, yine yapı ve yapanın eşit olarak ontolojik tanımlanmasının yanı sıra, Wendt yapan ve yapıların sosyal pratikler yoluyla inşa edildiğini iddia etmektedir. Sadece anlam ve düşünceden ibaret olmayan bu sosyal pratiklerin yanında,

[237] Fulya Ereker, "Dış Politikayı Analiz Etmek: Dış Politika Analizinde Yapan-Yapı Sorunu", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt.9, Sayı.36 (Kış 2013), s.47.

maddi koşullar da yapıların oluşumunda etkilidir. Wendt'in Uİ anlayışı ise 'devletler, devletler arası etkileşimler ve devletler ile uluslararası yapının karşılıklı etkileşimi' ile oluşmaktadır. Bu anlayışa göre, devlet merkezli bir kuram oluşturan Wendt, Uİ dünyasının yapanlarını, sosyal olarak inşa edilmiş olan devletler olarak görmektedir. Bunun yanında, Wendt "devletler de insandır" görüşü ile devletlere insani özellikler yükleyerek, yani yapan özellikleri yüklemekte olup onları gerçek aktörler olarak ele almaktadır. Devletler arasındaki sistemde kimlik ve yapılar sosyal etkileşim yoluyla inşa edilmişlerdir ve bu analiz sürecinde de devletler arasındaki etkileşim tek tek bütün devletlerin kimlik inşasından ziyade, bütüncül bir aktör halinde ele alınmalıdır.

Onuf ve Wendt'in görüşlerini kıyaslamanın ardından, bu iki teorisyen arasındaki temel farkın ise yapının tanımına dair olduğunu belirtmek gerekmektedir. Her ikisine göre, yapılar öznelerarası anlamlarla inşa edilmektedir, fakat bu anlamlar hususunda farklılaşmaktadırlar. Wendt, anlamı bireysel ve zihinsel bir eylem olarak görmekte olup öznelerarasında gerçekleştiğini ifade etmektedir, yani aslında anlamı yaratma işlemi devletin de insan olarak görülmesinden dolayı devlete ait bir durumdur. Onuf'a göre ise, kolektivist bir anlam yaklaşımına sahip olduğu için toplum kaynaklı bir anlamlandırma görmektedir. Bunun sonucunda ise bireysel yorumlama eyleminden ziyade, kolektif bir kural oluşturma moduna geçmektedir. Çünkü devletlerin kendileri sosyal inşanın bir ürünü olduklarından anlamlandırma eylemini kendi başlarına gerçekleştirmeleri mümkün değildir. Özetle, inşacı yaklaşımda aktör devlettir, yani yapandır. Yapanın/devletin nasıl oluştuğu ise onun sosyal ilişkileri ile belirlenmekte olup kimlikler geliştirilmektedir ve gerek çıkarlar gerekse de davranışlar bu kimlikler üzerinden şekillenmektedir. Yapanın, yani devletin karşılaştığı yapıları nasıl algıladığını açıklamak mümkün olmadığı için analiz düzeyinin yapan düzeyine indirgenmesi önerilmektedir çünkü sadece kimlik, bir yapanın yapıyı nasıl algıladığını açıklayabilme yeterliliğine sahiptir.

Görüldüğü üzere, yapı ve yapan konusu, inşacılık teorisinin konusu olmuştur çünkü yalnızca kimlik sayesinde yapanın yapıyı nasıl algıladığının açıklanabileceği düşünülmektedir. Yapı ve yapan üzerine Wendt ve Onuf'un görüşleri üzerinden açıklamalar yapılmakta ve bu iki inşacı teorisyenin benzer ve farklı yönlerine değinilmektedir. Yapı-yapan konusu dergideki inşacı literatür göz önüne alındığında odaklanılan bir konu olmuştur ve mevcut içerik,

konuyu tanıtmaya ve açıklamaya yöneliktir. İnşacı yaklaşımın öne sürdüğü yapı-yapan konusunda eleştirilere rastlanılmamıştır. Bu da inşacı literatürün tümünde görülen eleştiri almama hususu dikkat çekmektedir.

IV. Güvenlik Cemaati Yaklaşımı

II. Dünya Savaşı'nın ardından kalıcı barış sağlama amacıyla ve bilhassa Avrupa'da bir daha öyle büyük bir savaş yaşanmaması adına, bu yaklaşım ileri sürülen yaklaşımlardan biridir. Çoğunlukla inşacılar tarafından benimsenen güvenlik cemaati yaklaşımı (*Security Community Approach)*, savaş ihtimalinin olmadığı bir bölge yaratmak amacıyla devletlerin aralarındaki anlaşmazlığı savaş haricindeki yollarla çözme anlayışına dayanmaktadır. İnşacı yaklaşıma bu kavram dahil edilerek bilhassa güvenlik toplumunun ortak kimlikler, değerler ve uzun dönemli çıkarları paylaşan bir topluluk olarak tanımlamışlardır. İnşacılara göre eğer 'biz' duygusu güvenlik cemaatine katılan ülkeler arasında yaratılamazsa, o zaman o topluluktaki hiçbir devlet bir güvenlik cemaati topluluğu oluşturamayacaktır.[238] Bu güvenlik topluluğundaki devletler, ancak ve ancak barış yoluyla çıkar uyumsuzluklarını çözmeyi seçmektedirler. Öne sürdüğü bu kavramlar geliştirilerek inşacılık literatürüne kazandırılmışlardır. Bu konuda yapılan çalışmalar, aynı zamanda Avrupa bütünleşmesinin de entelektüel anlamda açıklamalarına katkıda bulunmuştur. Ek olarak, yapı ve yapan tartışmasıyla birlikte, Uİ teorilerinde kendini daha çok göstermeye başlayan bir yaklaşım olmuştur. İnsanlar oluşturdukları güvenlik topluluklarında ortak değerler ve sadakat duygusu geliştirdiklerinde 'biz' duygusu ya da 'biz' olma hissiyatı yaşarlar ve işbirliği içerisinde olduğu bu ülkenin de çıkarlarının gerçekleşmesi için istikrar ve barış yolunu destekleyerek çatışmadan kaçınırlar. Çatışmadan kaçınmaları, uyumsuzlukları ve çıkar çatışmalarını barışçı yollarla çözdükleri gibi, aynı zamanda barışı da yine barışçıl yollarla sağlamaktadırlar.

Güvenlik cemaati yaklaşımını benimseyen topluluklar kendilerine 'savaşsız toplum' adı vermekle birlikte, devletler, bireysel ulusal çıkarlarını ve güvenlik söylemlerini değiştirerek 'biz' duygusu ile yeniden inşa etmekte ve biz duygusunu içselleştirdikleri bilişsel bir dünya kurmaya çalışmaktadırlar. Bu nedenle, katılımcı ülkeler 'barışçıl değişim' fikrini öğrenmek

[238] Oğuz Dilek, "Constructing Security and Community in the Middle East: A Security Community Approach to the Structure and Agents of the Arab Spring*",* **Uluslararası İlişkiler Dergisi,** Cilt.11, Sayı.42 (Yaz 2014), s.53.

zorundadırlar, fakat bu öğrenme sadece bilgiyi edinmek değil, gerçekliğin ortak bir yeniden yorumu ve yeniden tanımlanması için aktif bir dahil olma sürecini gerektirmektedir ve ülkelerin birlikte yeni bir gelecek inşası ve çıkar oluşumu içine girmeleri gerekmektedir.

Bu noktada düşünülmesi gereken asıl nokta, katılımcı devletlerin kendi ulusal çıkarlarını ve güvenlik algılarını terk edip kolektif bir çıkar oluşturmayı ve aralarındaki çıkar uyumsuzluklarını nasıl barışçıl bir şekilde gidereceklerini öğrenmeleri hususunda olmuştur çünkü devletlerin birbirine güvenebileceklerine dair hiçbir garanti bulunmamaktadır. Bu durumda, anarşi algısının çok kolay bir şekilde değişebileceği de göz önünde bulundurulduğunda, devletlerin güvenliklerini sağlayacaklarına dair eminlikleri nasıl sağlanabileceği tartışma konusu olmuştur ve hatta ikilem yaratmıştır. İnşacılıktan esinlenen güvenlik cemaati yaklaşımının anarşiye bakış açısı biraz daha farklıdır. Bu anlayışa göre anarşi, uluslararası sistemdeki tek seçenek değildir ama Wendt'in anarşi devletlerin ondan ne anladığıyla ilgilidir görüşünden de farklı değildir. Kolektif bir güvenlik topluluğunun parçası olan devlet, kendi algısını ve bilgisini farklı formlarla sosyalleştirmek durumundadır ve devletin sistem algısı, güvenlik davranışlarını kışkırttığı gibi devletin kendi güvenlik algısındaki ufacık bir değişiklik, aynı zamanda sistemin yapısında da bir değişiklik anlamına gelmektedir. Bu da aslında bizleri tam olarak Wendt'in anarşi devletlerin ondan ne algıladığı ile ilişkilidir görüşüne götürmektedir. Bu sorulara yanıt olarak ise Adler ve Bernett, yapının, yani devlet aktörünün uluslararası anarşi, kolektif dayanışma ve bir güvenlik cemaatine göre, zıt uluslararası düzene bile kolaylıkla uyum sağlayabilecek esnekliğe sahip olduğu şeklinde yanıt vermektedirler.

Bu güvenlik cemaati topluluğu üzerine yapılan eleştirilerin başında Ernest Haas gelmektedir ve Avrupa örneğinde oluşturulan bütünleşmenin 'iyi niyetli Avrupalılılar'(!) sayesinde gerçekleştiği, yani ulusaşan ideolojiler ve kurumları benimsemenin kendi çıkarları için karlı olduğunu düşünen ulusal elitlerin önderlikleri sayesinde bu topluluğun oluştuğunu belirtmiştir.[239] Yani, ulusal çıkarlarını ve niyetlerini belirlemiş bir grup topluluk, yani yönetici elit, daha kârlı olduğunu düşündüğü için AB'yi kurmaya gitmişlerdir ve bu birlik,

[239] A. g. e., s.57.

karşılıklı iyi niyetlerin bir sonucu olmamıştır. Bu durumda, karşılıklı çıkarlar uyuşmadığında bir birlik oluşması mümkün değildir.

Görüldüğü üzere, güvenlik cemaati yaklaşımı, inşacılık teorisine dahil olmuş bir yaklaşım olmuştur ve barışçıl bir toplum oluşturmayı hedef edinmiştir. Bu noktada devletler birlik içerisinde karşılaştıkları çıkar uyumsuzluklarını barışçıl yöntemlerle çözmeye çalışmalıdırlar. Fakat, bu teoriye örnek olay teşkil eden Avrupa Birliği, birlik oluşturmanın devletlerin yönetici grupları için daha kârlı olmasından dolayı kurulmuştur ve çıkarlar uyuşmadığında bu birliğin muhafaza edilebileceği kesin değildir. Bir de, devletler birlik içerisinde dost algısına sahip olabilirler fakat bu anarşi algısı çok kolay değişebileceği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Dergide üzerine açıklamalar yapılan bu konu önemli katkılarda bulunmuştur ve aynı zamanda eleştiri de almıştır.

Uluslararası İlişkiler Dergisi'ndeki inşacı literatür incelendiğinde, kimlik üzerine yapılan katkıların çokluğu dikkat çekmektedir. Kimlik kavramı, nasıl oluşturulduğu, değiştirildiği ve hatta nasıl çatışmaya yol açabileceği, inşacılık yaklaşımınca açıklanmıştır. Bunun yanında, bölgeselcilik çalışmaları ve inşacılık, yapı-yapan ilişkisi ve güvenlik cemaati yaklaşımı da, kimlik konusu kadar olmasa da, alt başlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır. İlginç olan şudur ki, bu alt başlıklardan yalnızca güvenlik cemaati yaklaşımı eleştiri alan alt başlık olmuştur. Dergideki inşacı literatürde, realizm ve liberalizmin aksine, her alt başlıkta eleştirel bir içerik mevcut değildir. Dolayısıyla, inşacılık teorisinin neden eleştiri almadığı merak konusu olmaktadır. Bu teorinin henüz literatürde realizm ve liberalizm kadar eski ve çok çalışılmış, başvurulmuş olmaması, teorinin eksik ya da geliştirilebilir yönlerinin ortaya çıkmasını önlemiş olma ihtimalini akıllara getirmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM
DİĞER TEORİLER

A. ELEŞTİREL KURAM

1930'larda ortaya çıkan ama 1980'li yıllardan sonra gündeme gelen eleştirel teori, Marksist teoriden etkilenerek Uİ disiplinindeki ana akım pozitivist teorilere bir karşı çıkış ve eleştiri niteliğinde ortaya çıkmıştır ve çok kısaca *'özgürleşmeye yönelik bir toplumsal eleştiri'* olarak tanımlanmaktadır.[240] Disiplinin I. Dünya Savaşının ardından realizm ve liberalizm hakimiyetinde ortaya çıkıp gelişmesi ve egemen bir Uİ disiplini anlayışına bir tepki olarak çıkan eleştirel teori, aslında disiplinin egemen olan anlatımını eleştirmek niyetindedir.[241] Çünkü Aydınlanma ile birlikte bilimsel bilginin akıl yoluyla edinilmesi, zaman içerisinde bir hakimiyet ve kontrol amacına dönüşerek aslında insanın üzerine hakimiyet kurması ile sonuçlandığı için insanı hapsetmiştir. Bu hakimiyetten kurtulması için insanın eleştirmesi ve özgürleşmesi gerekmektedir. Yani, eleştirilerin hedefi 'iktidar' algısıdır ve insanın /öznenin eleştirel düşünme sayesinde iktidarın bilgi üretimi ile kurduğu tahakkümünden özgürleşmesidir.[242] Uİ disiplininde de kurulan hakimiyetler tarihsel anlamda oluşturuldukları gibi değiştirilebilmektedir ve bu teoriye göre, daha eşitlikçi ve özgürlükçü bir dünya oluşturulması mümkündür.

Eleştirel teorinin ortaya çıkması ve gelişmesi Almanya'daki Frankfurt Okulu sayesinde olmuş ve Walter Benjamin, Max Horkheimer, Herbert Marcuse, Theodor Adorno, Friedrich Pollock, Leo Löwenthal, Jürgen Habermas, Antonio Gramsci, Robert A. Cox, Andrew Linklater ve Richard Ashley gibi teorisyenler teorinin ortaya çıkması ve gelişmesinde önemli çalışmalar yapan kişiler olmuştur. Modernite karşıtlığı üzerine gelişen bu teori, genel anlamda özgürleşme, iletişim, söylem etiği, tarihsel yapılar ve hegemonya gibi anahtar kavramlar üzerinde durmuştur.

[240] Faruk Yalvaç, "Eleştirel Teori", Ali Balcı & Şaban Kardaş (Ed.), **Uluslararası İlişkilere Giriş** içinde (223-238), İstanbul: Küre Yayınları, 2014, s.211.
[241] Funda Hülagü, "Marksizm ve Eleştirel Teoriler", Evren Balta (Ed.), **Küresel Siyasete Giriş** içinde (175-202), İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.176.
[242] Mehmet Akif Okur & Hakan Övünç Ongur, "Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Teoriler", Ramazan Gözen (Ed.), **Uluslararası İlişkiler Teorileri** içinde (291-323), İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.291-2.

Uluslararası İlişkiler Dergisi'nde de kendine yer bulan eleştirel teori, çalışmalarda kendinden söz ettirerek bazı anahtar kavramlar ve bazı teorisyenler üzerinde durulmasını sağlamıştır. Dikkat çeken bir husus olarak, örneğin söylem etiği konusu çok ilgi görmezken hegemonya kavramı oldukça ilgi görmüştür. Bunun yanında, Linklater ve Cox da oldukça ilgi görerek dergide odaklanılan teorisyenlerden olmuştur.

I. Marksizm'den Etkilenmesi

Disiplindeki teorilerin hangilerinin Eleştirel Kuram adı altında tartışılacağı bir tartışma konusu olmaya devam etmektedir.[243] Çünkü eleştirel kuram, ana akım teorileri, aydınlanma, rasyonalite ve pozitivizmi eleştirerek karşı olmasının yanında, Marksist teoriden de etkilenmiştir. Bilhassa tarihsel materyalizmden ilham alarak insanın her türlü sömürü, ayrımcılık ve baskıdan özgürleşmesi gerektiğini savunmaktadır. Tarafsızlık iddiasında bulunmayan bu teori, işçi sınıfının devrimci özelliğini kaybettiğini ve ideoloji ile kültürün, sınıf mücadelesinin yerini aldığını iddia etmektedir.[244] Eleştirel Kuram, Marksist içerikli bir Uİ teorisi olması ve Uİ disiplininde de kabul görmesinin yanında, üretim ilişkilerine öncelik vererek toplumsallığın üretim ilişkilerinin bir sonucu olduğunu ileri sürmesi, onu farklı kılan yönleri olmuştur.

Eleştirel teori, klasik Uİ disiplini geleneklerini sorgulamış ve ona eleştiriler yöneltmiştir. İlk olarak, uluslararası kavramından başlamıştır ve Uİ'nin 'neliği' üzerine bir sorgulama yapmaktadır. Modern özerk bir gerçeklik olarak *"belirli bir sosyo-politik topluluk, kimlik/farklılık, ahlak-siyaset ve evrensellik-tikellik ilişkisini öngören"*[245] uluslararası kavramı sorgulanmış ve egemen devletlerin oluşturduğu uluslararası yapı düşüncesi eleştirilmiştir. Bunun yanında, Uİ disiplinine etik bir özellik katma amacı güden bu teori, geleneksel teorilerden insana yaptığı vurgu ile farklılaşmaktadır. Geleneksel pozitivist teorilerden farklı olarak insanın sosyal gerçekliği inşa ettiğini, "*dünyanın bütünüyle insan eylemlerinin ürünü olduğunu"*[246], insan tarafından inşa edildiği gibi yine insan tarafından yeniden değişebilir olduğunu iddia ederek verili bir toplum anlayışını reddetmektedir.

[243] Hülagü, "Marksizm ve Eleştirel Teoriler", s.177.
[244] Uzgel & Bedirhanoğlu, "Eleştirel Bir Literatür Değerlendirmesi", s.120.
[245] Muhammed A. Ağcan, "İnsanlık, Sosyo-politik Topluluk ve Evrensellik/Farklılık: Andrew Linklater, Eleştirel Kuram ve Küresel Siyaset", **Uluslararası İlişkiler Dergisi,** Cilt.10, Sayı.37 (Bahar 2013), s.4.
[246] Uzgel & Bedirhanoğlu, "Eleştirel Bir Literatür Değerlendirmesi", s.120.

Friedrich W. Nietzche, Max Weber, Sigmund Freud ve Erich Fromm gibi düşünürlerin çalışmalarını harmanlayarak *"Hegel'in özne-nesne özdeşlik ve Kant'ın bilinemezciliği ile göreliliğini yeniden formüle eden"*[247] eleştirel kuramcılar, insanın özne olarak bu şekilde özgürleşebileceği görüşündedir. Eleştirel kuramın merkezine 'özne'yi yerleştirdiği ve tarihin ilerleyici motorunun birey temelli gerçekleştiği ifade edilmekle birlikte, *"bireyin bilincine indirgenen rasyonalite/akılcılık"*[248] kavramları eleştirilmiştir. Bunun yanında, eleştirel kuram 'salt teoriye ve kültüre' odaklanmışlardır. Yani, öznelliğe ve göreceliliğe önem vermiştir.

Görüldüğü üzere, Marksizm'den etkilenen eleştirel kuram, bireyselciliğe ve özneye önem vermiştir. Eleştirel kuram, klasik uluslararası kavramına ve görüşlerine bir meydan okuma ve eleştiri niteliğinde ortaya çıkmıştır ve Uİ disiplinine yeni bir boyut kazandırmıştır. Dergide de teorinin bu özelliklerinden bahsedilerek disipline olumlu katkılar sunulduğu belirtilmiştir. Eleştirel teorinin bu yönüne dair bir olumsuz bir görüşe rastlanılmamıştır.

II. Hegemonya ve Neogramşiyan Hegemonya Teorisi

'Hegemon' kavramı ve hegemon çevresinde oluşturulan iktidar, eleştirel kuramda merkezi bir yere sahip olmuştur.[249] *"Güçlüler koalisyonunun kazançlarını sürekli kılmak için kurdukları bir sosyal düzen"*[250] olarak Gramsci tarafından tanımı yapılan hegemonya sınıfı, kendine rızai bir şekilde bağladığı güçlerin üzerinde hakimiyet kurmaktadır. Cox'un Gramsci'nin hegemonya kavramından geliştirdiği ve Uİ disiplinine kazandırdığı Neogramşiyan hegemonya yaklaşımı, uluslararası ilişkilerin sistemsel dinamikleri ile ilgilidir ve Uİ teorisi olarak nitelendirilmesi gerekmektedir. Uİ'nin sınıfsal bir niteliği olduğu, hegemonik olarak rızayla düzenlendiği ve tarihsel bir nitelik taşıdığı iddia edilerek disipline yeni ve dönüştürücü bir bakış açısı katmıştır. Eleştirel kuramda Cox, Gramsci'ye ait olan hegemonya kavramını ontolojik ve epistemolojik yönden geliştirerek hegemonya kavramının ulusallıktan küreselliğe evrildiğini ve maddi gücün yanında rızanın, fikirler ve kurumlarla oluşturularak hakim sınıflara yönelik bir olgu olduğunu ifade etmiştir ve disipline

[247] Ereker, "Dış Politikayı Analiz Etmek", s.55.; Oyan Altuntaş, "Aydınlanma Döneminden Günümüze", s.35.
[248] Oyan Altuntaş, "Aydınlanma Döneminden Günümüze", s.36.
[249] Mehmet Akif Okur, "Gramsci, Cox ve Hegemonya: Yerelden Küresele, İktidarın Sosyolojisi Üzerine", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt.12, Sayı.46 (2015), s.131.
[250] Çınar Özen, "Neogramşiyan Hegemonya Yaklaşımı Çerçevesinde Güç ve Global Finans: Pax Britannica'daki Büyük Dönüşüm", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt.2, Sayı.8 (Kış 2005-2006), s.12.

‘devletin uluslararasılaşması’ kavramını dahil ederek bunun, hegemonik düzenin analizinde kullanılacağını ileri sürmüştür.[251] Buna göre, eleştirel kurama göre uluslararası ilişkiler, sınıfsal olarak hegemon tarafından rızaya dayalı olarak şekillenmiştir ve uluslararası ilişkilerin tarihsel bir özellik taşıdığı iddia edilerek yeni bir bakış açısı kazandırılmıştır.

Gramsci, hegemonyanın ve iktidarın kendisini nasıl oluşturduğunu merak etmektedir ve bu hegemon sınıfın devrilmesi ise ancak bu oluşum sürecini anladıktan sonra gerçekleşebilecektir. Dolayısıyla, sınıfların ya da sosyal grupların iktidarı nasıl ele geçirdiğine dair geliştirilen düşünceler sayesinde hegemonyanın sosyolojik bir analizi oluşmuştur. Ulusal anlamda yaptığı analizleri uluslararasılaştırarak ABD’nin II. Dünya Savaşı sonrasında nasıl hegemon olduğu üzerine düşüncelerini geliştirmiştir ve hegemonya kavramın ve kuramsal yorumlarını Uİ disiplinine kazandırmıştır.

Hegemonya, rıza yani ikna yoluyla ya da zor yoluyla olmak üzere iki farklı yönteme dayalı bir kontrol etme biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada, iktidar ikincil devletleri kendine gerek entellektüeller ve kültürel yolla, yani ikna ve rıza ile kendine bağlayabilir ya da bunun yerine, fiziksel de olabilen zor ya da güç kullanarak kendine bağlayabilmektedir. Fakat, ikinci yöntemi uygulayan hegemonun çok uzun süre kendi meşruiyetini sağlaması ve kendini kabul ettirmesi pek mümkün gözükmemektedir. Aynı zamanda bu, zorun hiç kullanılmadığı anlamına da gelmemektedir ve siyasal düzen içerisinde hegemon hem zoru hem rızayı birleştiren bir düzen kurarak ‘zorun zırhıyla korunan konsensüs’ yaratmaktadır. Hegemonyanın sağlanması için, Gramsci’nin çimento görevi gördüğünü iddia ettiği hegemonik ideolojinin ikincil sınıflar tarafından kabul görmesi gerekmektedir ve bunun için ise sınıfların hakim olan grup ya da sınıfın yani hegemonun *“moral ve kültürel değerleri, pratik ilişki kodlarını ve dünya görüşlerini, yani hakimiyet sisteminin bizatihi sosyal mantığını içselleştirmeleri”*[252] gerekmektedir. Bunu yaparken de hegemonun, ikincil sınıf ya da grupların çıkarlarını gözetmesi ve onların talep ve arzularını göz ardı etmemesi gerekmektedir.

[251] Uzgel ve Bedirhanoğlu, “Eleştirel Bir Literatür Değerlendirmesi”, s.121.
[252] Okur, “Gramsci, Cox ve Hegemonya”, s.137.

Gramsci'nin bu tanımını, dünya sistemi düzeni ile birleştiren Neogramşiyan görüş, hegemonun bir dünya düzeni kuracağı, bunu güçlendirmeye çalışacağını ve kurduğu dünya düzenini denetleme ihtiyacı duyacağını belirtmiştir. Dünya düzenini kurmak için hegemon, sermaye birikiminden yararlanır ve kendi ülkesinde sermayeyi biriktirir. Sonrasında ise uluslararası kurumsal ağları ele geçirerek uluslararası sermayenin kontrolünü sağlar ve uluslararası bilgi yapılarını da kontrol edebilir. Ulusal anlamda sermaye birikimi yapan hegemon, bunun ikincil devletlere yayılmasını sağlayarak siyasal gücü elinde tutar ve aslında bir bakıma ulusal olanı uluslararasılaştırarak meşruiyetini kabul ettirerek sistemin kontrolünü elinde tutar. Örneğin, Britanya 19. yüzyılda hegemon bir güç olarak karşımıza çıkmıştır ve hegemon olmasını sağlayan unsurlar ise finansal gücü, genişleyen toprakları ve siyasal diplomasisi ile bunu sağlamıştır. Serbest ticarete dayalı bir ekonomik düzen kurarak ekonomik rekabet üstünlüğü kurmuştur ve finansın kendi ülkesinde toplanmasını sağlamıştır. Bunu ise, sermaye birikimini gerçekleştirerek altın standardı sağlamış, onu globalleştirmiş ve diğer devletlere kredi vermiştir. Bu da, İngiltere'yi ekonomik ve siyasal bir güç haline dönüştürmüştür.

Hegemonya güç ya da düzen amaçlamasına göre ikiye ayrılmaktadır.[253] Hegemonyanın düzen kurmak ve sağlamak için gerekli olduğunu düşünenlere göre, anarşik bir uluslararası sistemde düzen sağlayan ve kural koyan bir hegemonun yokluğunda istikrarlı bir sistem de mevcut olamaz ve kural tanımayan devletlerin olduğu bir sistemde siyasal hegemon olmaksızın ekonomik istikrar sağlanamadığı için hegemon adeta bir güvence kaynağı görevi görmektedir. Liberal anlayışa göre, hegemon ekonomik düzeni sağlamak için vardır. Neorealist anlayışa göre ise, benzer durum söz konusudur çünkü anarşik bir sistemde uluslararası rekabet ve güç dağılımı hegemon tarafından sağlanmaktadır, aksi takdirde 1929 büyük ekonomik buhranı gibi bir buhran söz konusu olur. Hegemonik İstikrar Teorisinin (HİT) incelendiği neorealist yaklaşıma sahip bir kitap olan *The World in Depression* isimli kitapta, hegemonun yokluğunda devletlerin ekonomik milliyetçiliğe yöneldiği, bunun da siyasal milliyetçiliği getirdiği ve insanların bu gelişmeler sonucunda I. Dünya Savaşına girdiğini ifade edilmiştir. Bu görüşe göre, hegemonun görevi ve amacı da sistemde ekonomik istikrarı sağlamaktır ve kamusal fayda sağladığı için herkesçe kabul gören bir

[253] Özen, "Neogramşiyan Hegemonya Yaklaşımı", s.3.

durum olmuştur. Kamusal düzeni korumakla yükümlü olan hegemon, zora dayalı bir yöntemdense, rızai yöntemleri tercih etmek durumundadır. Neorealist bir bakış açısını ise Thomas Hobbes'un düzen sağlayan bir gücün olmadığı durumlarda savaşın kaçınılmaz olduğu iddiasına dayanan HİT, Hobbes'ın Leviathan'ını dönüştürmüş ve geliştirmiştir.

Hegemon tarafından oluşturulan hegemonik düzende hiyerarşik bir düzen mevcuttur ve bu düzen bir rızaya dayanmaktadır. Hegemonun en tepede olduğu bu sistemde, hegemon ister kaba güçle isterse de ikna yolu ile diğer devletler üzerinde hakimiyet kurmaktadır. Hegemonun kaba gücü seçmesi hoş karşılanmamakla birlikte rızaya dayalı kurulmuş olan bu sistemde tercih edilen yöntem genellikle ikna yöntemi olmaktadır. Fakat uygulamada hegemon bu ikna yöntemini kullanmak zorunda değildir ve kaba güç ile de diğer devletlere kendini kabul ettirmeyi seçebilir. Güç edinme amaçlı hakimiyet kurmayı tercih eden hegemon, güç gücünü maksimize etmek amacıyla, kural koyarak ve ekonomik üstünlük sağlayarak gücünü pekiştirir ve diğer devletlerle olan ilişkiler bütünlüğünü de belirlemektedir. Hegemon, sistemde yapısal bir güç oluşturarak sistemin ekonomik yapısını belirler ve diğer devletler de belirlenmiş olan bu sistemik yapı içerisinde var olarak güvenlik, mal ve hizmet üretimi, finans ve bilgi üretimi yöntemleriyle hegemonun sistemik gücünü ve yapıyı sürdürmesine yardım etmektedir. Cox'a göre, hegemonya uluslararası sistemde üretim ve toplumsal ilişkiler tarafından şekillenmektedir ve yalnızca zora dayalı olarak değil aynı zamanda da 'rıza'ya dayalı olarak oluşturulmaktadır.[254] Aynı zamanda, hegemon iktidarını bilgi oluşturarak kendi çıkarına hizmet edecek imkanları sağlamaktadır ve Uİ disiplininin de ABD ve Batı dünyasında oluşup gelişmesi ve Batının aslında disiplindeki hegemon durumu, bu teoriyle açıklanabilmektedir çünkü bilgi üretimini gerçekleştiren aktör aynı zamanda hegemon olarak da disiplinde yerini almaktadır.[255] İster ikna ister kaba güç ya da ister başka şekilde iktidarını kurarsa kursun, hegemon meşruluğunu kabul ettirip diğer devletler üzerinde bir hakimiyet kurduktan sonra bunun devamını da kaba güç ile sağlayabilmektedir, ya da bu unsurları caydırıcı bir güç olarak elinde bulundurmayı tercih eder çünkü zora dayalı bir hegemonik sistemde bu sistemin ne kadar sürdürülebilir olduğu şüphelidir.[256] Neogramşiyan hegemonya teorisi gücü merkeze alan teorilerden bir tanesidir

[254] Yunus Emre, "Anthony Giddens ve Uluslararası İlişkiler: Yapılanma, Modernite ve Küreselleşme", **Uluslararası İlişkiler Dergisi,** Cilt.11, Sayı.44 (Kış 2005), s.62-3.
[255] Uzgel & Bedirhanoğlu, "Eleştirel Bir Literatür Değerlendirmesi", s.120.
[256] Özen, "Neogramşiyan Hegemonya Yaklaşımı", s.6.

ve hegemonyayı devletlerin güç elde etmek için kullandığı bir araç olarak görmektedir. Gramsci ise devleti, *"yönettiği grubun aktif rızasını almayı başarabilen ve hakimiyetini meşrulaştırarak sürdürebilen bir teorik ve pratik aktiviteler bütünü"*[257] olarak tanımlamaktadır. Emperyalizm kuramlarından hegemonyanın sürdürülebilir olduğunu iddia etmesiyle farklılaşmakta olup emperyalizm teorisine her ne kadar yakın olsa da güç teorisine yaptığı hegemonyaya katkı ile ondan farklılaşmaktadır. [258]

HİT'ten Rejim teorilerinin farklılaştığı bir nokta ise sistemde tek başına aktör olma durumunun olmayışıdır ama HİT te tek başına hegemon olup güç dağılımının en üstünde olma durumu söz konusudur. Yani rejim teorisine göre, sistemde hegemon olan aktör, güç kaybına uğrasa da, onun çevresinde ikincil devletler sistemdeki düzene ihtiyaçları devam edeceği için bu sistemi muhafaza edeceklerdir. Yani, bu da bir anlamda uluslararası rejim teorisinde hegemonya sadece hegemon tarafından değil, aynı zamanda ikincil devletlerle paylaşılmaktadır. Cox ise, hegemonyanın kabulünde ikincil devletlerin bunu kendi rızaları ile kabul ettiklerini iddia etmektedir ve bunun sebebi de çıkar algılarındaki ortaklıktır. Hegemon, devlet içindeki vatandaşlarının güvenini kazanmalıdır çünkü hegemon olması için vatandaşların algılarını baskılıyor ve sınırlıyor olsa da, özgür irade sahibi olan bu insanların onayını ve güvenini de alması gerekmektedir.[259] Fakat iknanın yanında, zor yöntemlerinin de hegemonya kurmak için kullanıldığı bilinmektedir, ama bunun bazı olumsuz yönleri de bulunmaktadır. İktidar, eğer ikna yöntemi yerine zor kullanmayı seçerse, bu durum ters tepki yaratarak kurmaya çalıştığı hakimiyeti yitirmesine sebep olabilmektedir ve o durumda hem rekabete dayalı hem de hegemonya karşıtı bir grup yaratacağı için kendine karşı bir grup oluşturacaktır.

Sonuç olarak, hegemonya kavramı ve neogramşiyan hegemonik görüş, eleştirel teori söz konusu olduğunda dergide odaklanılan konulardan biri olmuştur ve bu noktada Cox ve Gramsci'nin görüşleri önemli bir yer tutmaktadır. Dergideki içerik göz önünde bulundurulduğunda, hegemonya kavramı açıklanılmış ve nasıl oluşturulduğuna dair iddialar ortaya konmuştur. Bu hususta dergide ciddi bir eleştiriye rastlanılmamıştır, yalnızca

[257] Yalvaç, "A Historical Materialist Analysis", s.6.
[258] Özen, "Neogramşiyan Hegemonya Yaklaşımı", s.24-5.
[259] Okur, "Gramsci, Cox ve Hegemonya", s.144.

hegemonun güç sağlama yöntemine dair zor kullanmayı seçerse bunun olumsuz sonuçlar doğurabileceği ihtimaline yer verilmiştir.

III. Tarihsel Yapılar

Hegemonun nasıl sağlandığı konusuna odaklanan Gramsci'ye göre, hegemonyanın sağlanmasında iktidarın yakınındaki gruplara liderlik etmesi ve iktidara uzak olan gruplar üzerinde ise hegemonya kurulması gerekmektedir. İktidara yakın gruplar, müttefik ya da akraba da olabilirler. "*Maddî, kurumsal, özneler arası, teorik ve ideolojik kapasitelerin bütünleşmesi sonucunda siyasi ve sivil toplum arasında ortaya çıkan organik ilişki"*[260] olarak tanımlanan 'tarihsel bloklar', çeşitli ilişkiler ve üstünlükler geliştirmek durumundadır ve genelde bu ilişkiler ve üstünlükler, maddi üretim ilişkilerinin üstünlüğü olmakla birlikte, uygun ekonomik, siyasi ve kültürel şartları kovalamak durumundadırlar.

Tarihsel bloklar, yalnızca maddi üretim ilişkileri üzerinden değil, aynı zamanda medya ve eğitimin de el verdiği şartlar doğrultusunda mevcut konumlarını korumak durumundadırlar ve ulusal ve uluslararası gelişmeler ve ideolojik durumu da takip etmeleri gerekmektedir. Bir başka deyişle, 'ahlaki-siyasi düzen'i gerçekleştirmek için siyasi ağları ve örgütlenmeyi destekleyerek sivil toplum ve ekonomik anlamda güç kazanmak ya da gücünü muhafaza etmek çabasında olmak gerekmektedir. Çünkü hegemonya yalnızca yönetmekle değil, aynı zamanda ahlaki hegemonya sahibi olmak, yani moral yönetime sahip olmayı gerektirmektedir. Hakim olan grubun yönetim yetkisini elde edebilmek için 'kolektif irade'yi temsil eden entelektüel ve ahlaki liderliğe erişmesine bağlıdır ve ahlaki hegemonyayı mümkün kılan şey ise ikincil grupların çıkarlarının da gözetilerek onların aktif rızası alınması gerekmektedir. Bu hususta hegemon, bazen kendinden ya da tarihsel blok dediğimiz kendine en yakın olan gruptan fedakarlık yaparak ikincil sınıflara somut tavizler verebilmektedir, ancak bunu yaparken siyasi ahlakilik kadar ekonomik olduğunu da unutmamalı ve tüm sınıflar arasında mutabakat sağlanmalıdır.

Hegemonyanın 'siyasi-ahlaki' olması için entellektüellere de önemli bir görev düşmektedir ve entellektüeller ahlaki, kültürel ve ideolojik prizmalarla ya da filtreler yoluyla kendi

[260] A. g. e., s.138

değerler sistemini yaratarak oluşturduğu bu sistemi ve kavramları evrensel anlamda kabul ettirebilmelidir. Nitekim, her sosyal grup kendi entelektüel grubunu oluşturduğu için entelektüel rekabet doğacaktır ve hegemon sınıf, daha bilgili ve ikna edici olmak durumunda kalmakla birlikte, oluşturduğu değer sistemini etkin bir şekilde ilerletmesi gerekmektedir. Devlet aracılığıyla hegemon olan iktidar sahibi sınıf ya da grup, hem hakimiyetini meşrulaştırmakta hem de yönetilen grubun rızasını kazanmaktadır. Bunun için ise kiliseler, eğitim sistemi, siyasi partiler, medya, ticaret birlikleri, sivil örgütlenmeler, mahkemeler, ordu, polis gibi pek çok araç, bu rızanın oluşumuna hizmet etmektedir ve hegemonyanın meşruiyetini pozitif ve eğitici bir biçimde gerçekleştirmektedir. Uluslararası sistemin ana belirleyicisi olarak ise sosyal ilişkiler önemli bir yer tutmaktadır. Uluslararası sistemi asıl şekillendiren dinamik, sosyal ilişkilerdir. Sosyal gruplar arasındaki ilişkiyi analiz edebilmek için ise 'analoji' yöntemi genellikle tercih edilmektedir.

Tarihsel yapılar geçici olmakla beraber, sosyal anlamda örgütlenen bir grup tarafından bu etmenlere bağlı olarak değişebilmektedir. Geçmişteki tarihsel değişimler de yine kolektif bir organize çalışması ile gerçekleşmiştir ve bu değişim, yapının özgürlük, ahlaki-siyasi form ve inisiyatif kaynağı açısından yeni imkanlar sunan özelliğine odaklanmıştır. Her dönemin ihtiyaçlarına cevap vermeyen bir ideoloji başarısız olmaya mahkum olmakta ve er ya da geç tarihsel rekabette yenilerek geçmişte kalmaktadır çünkü sosyal yapının içerisindeki yapılar kolektif bir eylem dahilinde değişmesi ya da değiştirilmesi mümkün yapılardır.[261]

Tarihsel yapılar, maddi güç unsurları ile temellendirilmesinin yanında, insan faaliyeti ve fikir unsurlarını da yapı oluşumu ve değişimlere dahil ederek Gramsci çizgisinden ayrılmamıştır ve maddi şartlar ve fikirler, Gramsci'ye göre birbirlerini her daim etkilerler ve etkileşim halindedirler. Bu sayede, objektiflik yerine sübjektiflik, ve zorunluluk yerine özgürleşmeyi öne süren Gramsci'nin arınma teorisi ile paralellik arz etmiştir. Maddi ve sosyal unsurların birbirine indirgemenin mümkün olmadığını söyleyen Gramsci sayesinde, kültür kavramı eleştirel teorinin çalışma kapsamına dahil olmuştur. Dolayısıyla, Gramsci'yi Cox'un takip etmesi, sosyal etmenleri de Uİ disiplinine dahil etmesini doğurmuştur ve ona göre "*Sırasıyla üretim süreçleri, sınıflar arası ilişkiler ve siyasi güç arasındaki etkileşim, tekil siyasi*

[261] Ereker, "Dış Politikayı Analiz", s.56.

toplumları aşan bir ulusaşırı düzlemde dünya politik ekonomisinin çehresini belirlemektedir."[262]

Kolektif bir eylem ürünü olan zihni anlamda inşa edilmiş bu tarihsel yapılar, bazı sınırlılıklara sahiptir ve Cox, bu sınırlılıkları gündeme getirerek uluslararası politik ekonomi alanında kendinden söz ettirmiştir. Sınırlılıklara sahip tarihsel yapılar, Cox tarafından yeniden yorumlanarak geliştirilmişlerdir. Maddi kabiliyet, fikir ve kurumların birbiri ile etkileşim içinde olarak oluşturdukları üretimin örgütlenmesi, devlet biçimleri ve dünya düzenleri olmak üzere bir üçleme güç alanı oluşturmuşlardır. Bu yapıların bir diğer faydası ise, alternatif tarihsel yapıların ortaya çıkma ihtimallerinin göz önünde bulundurulmasını ve karşılaştırılabilmelerini sağlayarak araştırma alanına dair karmaşıklığın ortadan kalkmasını sağlamıştır.

Cox, öznelerarası anlamlar ve kolektif imajlar olmak üzere, fikirlerini ikiye ayırmıştır ve ona göre, öznelerarasılık *"toplumların varoluş şartları karşısında verdikleri kümülatif ortak cevaplar tarafından üretilen bilgi"* olarak tanımlanmakta, öznelerarası anlamlar kavramı *"dünyanın doğasına dair bir insan grubu arasında mevcut bulunan hakim algıyı ya da ortaklaşa paylaşılan hakikat anlayışı"* olarak tanımlanmakta ve kolektif imajlar ise devlet ve devletler sisteminin öznelerarası anlamı ifade eden ontolojik hakikatler olarak görülerek *"mevcut devletler ve devletlerarası yapı içindeki güç ilişkilerinin meşruiyetlerinin farklı ideolojik konumlardan hedef alındıkları bir savaş alanını andırdığı"* ifade edilmektedir.[263] Bu sayede, öznelerarası anlam dünyanın anlaşılmasını sağlayarak iletişimin toplumlara ve çağa daha uygun hale gelmesi faydasını sağlamaktadır.

Tarihsel yapılar, sosyal öğütlenmenin farklı şekillerini ifade etmektedir, yani devletler, sivil toplum örgütleri, konfederasyonlar, üretim ve kültürel faaliyetler gibi etmenler, tarihsel yapıları etkileyen faktörlerdir. Siyasi-ahlaki bir hegemonya yaratmak için eğitmenlere ve entellektüellere çok ihtiyaç vardır çünkü karmaşık insan yapısını arındıracak asıl etmen eğitimcilerdir. Bilgi üretimi sağlaması ile birlikte hem hegemonun hem de karşı hegemonun elinde bulundurduğu bir kozdur eğitim ve sivil toplum. Gramsci, eğitimin niteliğini ortaya

[262] Okur, "Gramsci, Cox ve Hegemonya", s.134.
[263] A. g. e., s.136.

koyan bir etmen olarak sivil toplumu ve devleti üst yapı olarak görmekte ve siyasi eylemin bu üst yapılar içinde gerçekleştiğini belirtmektedir. Devletlerin ve hegemonların tikelleşmesinden ziyade, farklılıklar onları belirginleştiren unsurlar olmuştur ve devletler farklı sivil toplumlarla kurdukları ilişkilere göre farklılaşmaktadırlar. Bu sebeple, Cox, devletin tektipleşmesini reddetmektedir. Çünkü bu hegemonya, yerelden küresele yayılmaktadır ve bunun için ise hegemon olanın evrensel bir vizyon üretmesi, yerel ve evrenselin çatıştığı noktalarda bu evrensel vizyona sadık kalması ve gerektiğinde hegemonun kendi çıkarlarını göz ardı etmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, tarihsel yapılar eleştirel teoride bilhassa Gramsci'nin üzerinde durduğu bir konu olmuştur ve dergideki eleştirel teori literatüründe karşımıza çıkmaktadır. Fakat karşımıza çıkan bu içerikte herhangi bir eleştiriye rastlanılmamıştır, dolayısıyla tarihsel yapılar konusu eleştirilmekten ziyade, literatüre tanıtılma şeklinde ele alınmıştır.

IV. Etik-Evrensellik, Etik-Tikellik ve Söylem Etiği Yöntemi

Linklater, Jürgen Habermas'tan oldukça etkilenmiş ve eleştirel uluslararası ilişkiler kuramını ortaya koymuştur. Buna göre Linklater, modern uluslararası fikrini sorgulayarak küresel siyaset fikrini yeniden yorumlamaya açmıştır. Normatif-etik araştırma gündemini ortaya atarak evrensellik-tikellik, insanlık-topluluk, kimlik-farklılık ilişkileri üzerine yoğunlaşmıştır. Bilhassa ortaya attığı etik tikelcilik *(ethical particularism)* -insanların kendini özdeşleştirdikleri en yüksek ahlaki topluluğa karşı ödev ve sorumlulukların olduğu düşüncesi- ve etik evrenselcilik *(ethical universalism)* -ahlaki bir çerçeve tarafından insanların eylemlerini şekillendiren bir normatif yapı kavramları, modern devlet egemenliğini ve siyaset düşüncesi ile birlikte uluslararası fikrini de açıklamada kullandığı kavramlar olmaktadır. Buna göre, etik tikelcilik iç-dış, sivil toplum-savaş, egemenlik-anarşi, özel kamusal gibi ayrımlara sebebiyet verirken, etik evrenselcilik bu ayrımlara, etik tikelciliğe ve egemen devlet düşüncesinin merkeze oturtulduğu düzene karşı çıkmaktadır.[264]

Bu eleştiriyi yaparken Linklater, Habermas'ın söylem etiği görüşlerinden faydalanarak bu yöntemi adeta bir kılavuz olarak görmektedir çünkü bu yöntem sosyopolitik topluluk fikrinin

[264] Ağcan, "İnsanlık, Sosyopolitik Topluluk ve Evrensellik/Farklılık", s.9.

özgürleşimci ve kozmopolitan bir siyaset düşüncesi bağlamında yeniden yorumlanması sürecinde ilk adım olarak nitelenmektedir, ki pek çok sosyo-politik topluluk post-Vestfalyan sistem içerisinde bir arada var olmaktadır ve bu durum insanlık-vatandaşlık ve evrensellik-tikellik ilişkisinin sorunsallaştırılması ile özgürleşimci kozmopolitan bir siyaset düşüncesi oluşturulabilecektir. Habermas'ın söylem etiği kavramına biraz değinmek gerekirse, şu ifadelere yer vermek faydalı olacaktır:

> "Bilgi, düşünümsel ahlak ve özgürleşim arasındaki kurucu ilişkiye dayanan bir öncüller dizisi' olarak görülen söylem etiği kavramı, 'insanın özgürlük ve özerkliğinin tarihsel, kültürel ve siyasal koşullarını ve bir bütün olarak insan türünün tarihsel ve kültürel varoluşunun ilerlemeci potansiyelini içeren sosyal bir ontolojiyi içermektedir."[265]

Habermas'ın bu söylem etiği yönteminden etkilenen Linklater, insan ve vatandaşlık ilişkisinin uluslararası düşüncesini ve modern siyaset düşüncesini sosyo-politik topluluk sorununda gerçek bir şekilde göründüğünü düşünmektedir ve bu sosyo-politik topluluk sorununu ise dünya üzerindeki insanların zaman ve mekan bağlamı içerisinde farklı gruplara bölünmesini sorunsallaştırarak bu durumun grupları tekilleştirerek ayrıştırılması ve kimilerinin dışlanmasına sebep olduğunu belirtmektedir. Bilhassa tikel bir gruba dahil olunduğunda diğer gruplardan soyutlanma söz konusu olmaktadır ve bu durum sosyo-politik yapı ve mekanizmaya da yansımaktadır. İşte bu noktada, Linklater, Habermas'ın söylem etiği kavramından hareketle egemen devletin tikelci ontolojisi ve bunun sebep olduğu evrensellik ve farklılık ilişkisi yeniden tanımlanmalıdır ve Habermas'ın söylem etiği iddiasındaki gibi evrenselci, diyaloğa açık ve müzakereci bir özelliğe sahip olmalıdır, nitekim Linklater'a göre modern uluslararası fikri 'daha evrenselci, daha az eşitsiz ve kültürel farklılıklara daha duyarlı' bir özelliğe sahip olarak sosyo-politik topluluk düşüncesi geliştirilmelidir. Kant, Marx ve Linklater'ın geliştirdiği etik evrenselci ve kozmopolitan bir çerçevede geliştirilen küresel siyaset düşüncesi, etik tikelciliğin ve modern devlet egemenliğinin oluşturduğu topluluk sorununa bir çözüm niteliği taşıyabilir ve bu noktada, iletişim odaklı bir müzakere-diyalog yöntemi ile adil, eşitlikçi bir siyaset düşüncesi oluşturmak mümkündür.[266]

[265] A. g. e., s.16.
[266] Ağcan, "İnsanlık, Sosyopolitik Topluluk ve Evrensellik/Farklılık", s.24.

Görüldüğü üzere, eşitlikçi ve özgürlükçü bir toplum için Linklater etik tikelcilik ve etik evrenselcilik fikirlerini Habermas'ın söylem etiği yaklaşımdan etkilenerek ortaya atmıştır. Fakat eleştirel bir anlatım içermeyen bu konu, okuyucuya tanıtılmakta ve vatandaşlık, sosyo-politik topluluk gibi konuları açıklanırken faydanılmaktadır.

Uluslararası İlişkiler Dergisi'ndeki eleştirel teoriye dair olan içeriğe baktığımızda, Marksist teoriden etkilenmesi, hegemonya ve neo-Gramşiyan hegemonya teorisi, tarihsel yapılar, ve etik-evrenselcilik ve etik-tikelcilik ve söylem etiği yöntemi alt başlıkları karşımıza çıkmaktadır. Bu başlıklar arasında yalnızca hegemonya alt başlığına dair eleştirel bir içerik söz konusudur. Diğer alt başlıklarda, tanıtıcı ve açıklayıcı içerikler vardır. Yani, realist ve liberal teori gibi ele alınan her alt başlıkta eleştiri durumu, eleştirel teoride görülmemiştir. Bu noktada, neden her başlığın eleştiri almadığı merak konusu olmakla birlikte, teorinin aslında her argümanının çalışılarak eksik ya da geliştirilebilecek yönlerinin olup olmadığı yeterince denenmemiş olma ihtimalini akıllara getirmektedir.

B. POST-MODERNİZM (POST-POZİTİVİZM ve POST-YAPISALCILIK)

1970'li yıllarda Kenneth Waltz tarafından disiplinde hakim olan pozitivizmin ve realist/neorealist teorilerin temel savlarını ve kaynaklarının sorgulanması neticesinde post yapısalcı kuramlar ortaya çıkmaya başlamış ve 80'li yıllarda kendinden oldukça söz ettirmişlerdir. Yani, modern devletin nasıl tarihsel bağlamda söylemle inşa edildiği, dış politikanın nasıl kimliğe dayalı oluşturulduğu, devletin egemenliğinin nasıl ve hangi araçlarla kabul edildiği, 'rasyonel ve tekil bir aktör olarak tarihsel olgunun söylemsel düzeyde nasıl doğallaştırıldığı' ve neorealizmin nasıl tarihsellikten yoksun olarak yapısal belirleyiciliği geliştirdiği gibi pek çok sorunsal belirlenmiş ve post yapısalcılar bu sorulara yanıt aramaya çalışmışlardır.[267] Bilhassa modern devletin, 'acımasızlık ve zorbalığını', egemen insan-kendi kavramının, yani insan doğasının doğal bir uzantısı olarak meşrulaştırıp bunun kaçınılmaz ve değişmez bir nitelik olduğunu nasıl ve hangi yöntemlerle kabul ettirebildiği post-yapısalcılarca merak edilmiştir.[268]

Kavramsal açıklamalarla teoriye başlamanın daha uygun olduğu düşünüldüğünde, post yapısalcılık, post-modernizm ve post pozitivizm kavramları, her ne kadar birbirlerinden farklı olsa da, Uİ disiplininde birbirleri yerine kullanıldığı pek çok kaynakta görülmektedir. Her ne kadar dağınık bir görüntüye sahip olsa da, post-pozitivizm ve post-yapısalcılık, mevcut geleneksel teorileri eleştiren bir özelliğe sahiptir ve Michael Foucault ve J. Derrida post-yapısalcı olarak ve J. F. Lyotard, Der Derian ve Shapiro da daha çok post-modern olarak anılan teorisyenler olmuşlardır. Dil, metin ve anlam gibi konulara odaklanmış bir alt yapı diyebileceğimiz post-yapısalcılık teorisinin yanında, post-modernizm de modern olanı karşıt konumlandırmış ve entelektüel anlamda bir meydan okuma olarak kendini göstermiştir.[269] İlaveten, post-yapısalcılık teorisi bir yapı içerisinde 'olmayan ile anlam bulma' konusuyla ilgilenirken, post-modernizm *"özne-nesne karşıtlığına dayalı Kartezyen bilgi üretiminin eleştirisi"*[270] olarak görülmektedir. Post-modernler modernite eleştirisi, post-pozitivistler pozitivizmin epistemolojik duruşunun eleştirisi ve post-yapısalcılar ise dil, söylem, yapı

[267] Senem Aydın Düzgit, "Post-Yapısalcı Yaklaşımlar ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları", **Uluslararası İlişkiler Dergisi,** Cilt.12, Sayı.46 (2015), s.154.
[268] Necati Polat, "Post-Yapısalcı Yaklaşımlar", Atila Eralp ve arkadaşları, **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar** içinde (262-289), İstanbul: İletişim Yayınları, 1996, s.264-5.
[269] Hakan Övünç Ongur, "Post-Yapısalcılık", Ali Balcı & Şaban Kardaş (Ed.), **Uluslararası İlişkilere Giriş** içinde (239-251), İstanbul: Küre Yayınları, 2014, s.227.
[270] Tuncay Kardaş & Ramazan Erdağ, "Post-yapısalcılık ve Uluslararası İlişkiler", Ramazan Gözen (Ed.), **Uluslararası İlişkiler Teorileri** içinde (379-404), İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.380.

sökümü kavramlarına odaklanarak modernite ve pozitivist yaklaşımların eleştirisi üzerine yoğunlaşmaktadırlar ve bu nedenle, post-modern kuramların eleştirel yaklaşımlar şemsiyesi altında yer aldığı düşünülmüştür.[271] Nitekim, bu üç teori arasında küçük nüanslar bulunsa da, modernite ve pozitivizm eleştirilerine odaklanmaları onların ortak özellikleri olup bu üç teorinin birbiri yerine kullanılmasına ya da aynı başlık altında tartışılmasına yol açmıştır.

Post-yapısalcılık, Uİ disiplininde, üzerine çok çalışılmayan ya da yeni yeni çalışılmaya başlayan bir konudur. Nitekim, dergideki post yapısalcı teoriyi açıklayan çalışmalarda da bu durum ifade edilerek post-yapısalcı yaklaşıma dair çalışmaların artmasına rağmen hala disiplinin kenarlarında kalan bir yaklaşım olmaktan çıkamadığı belirtilmiştir.[272] Son olarak, hegemon olanın tek bir devlet olması gerekmediği ve bir iktidar yapısı olarak, devlet ve özel kuruluşların bir ortaklığı üzerinden de kurulabileceği ve küresel yönetişim ekseninde bir hegemonya kurabileceğinin mümkün olduğu ifade edilmektedir.[273]

I. Yapı-Yapan İlişkisi, Yapılanma Kuramı ve Modernite

Anthony Giddens, yapılanma kuramını Uİ disiplinine kazandırarak oldukça büyük bir katkıda bulunmuştur. Bu kurama, faillik-yapı ya da özne-nesne gibi geleneksel kalıpları sorgulayarak onu aşma ya da geliştirme amacı ile başvurulmaktadır.[274] Giddens, yapı, sistem ve yapının ikiliği kavramlarına vurgu yaparak aktörün eylemini ve yapının kurallar ve kaynaklar vasıtasıyla etkisini dahil eden bir toplumsal kuram önermektedir ve yapı-aktör ve nesne-özne gibi ayrımları ve zıtlıkları geçersiz kabul etmektedir. Ona göre, yapısalcı ve post-yapısalcı yaklaşımlar, varlık ve yokluğun bir kesişimi olarak düşünülmelidir ve yapısalcı kuram, yapı ve sistem arasındaki farka vurgu yaparak yapının kural ve kaynaklara gönderme yaptığını ifade etmektedir. Sistem ise yapıyı takip ederek yapının sosyal sistemlerin *'zaman ve mekana gömülü olan yeniden üretilmiş pratikler tarafından taşınan'* bir özelliği olarak görülmesi gerektiğini ifade etmektedir ve yapının ikiliği ise, yapı ve eyleyen arasındaki ilişkiyi bir 'ikilik' olarak açıklayarak *'toplumsal sistemlere ilişkin yapısal özellikler*

[271] Erhan Büyükakıncı, "Postmodern Okumalar ve James Der Derian: Güvenlik, Diplomasi ve Savaş", Tayyar Arı (Ed.), **Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar** içinde (77-103), Bursa: MKM Yayınları, 2014, s.77.
[272] Aydın Düzgit, "Post-Yapısalcı Yaklaşımlar", s.165.
[273] Okur, "Gramsci, Cox ve Hegemonya", s.148.
[274] Emre, "Anthony Giddens", s.11.

toplumsal pratiklerin hem aracı hem de sonucu' olup insanların toplumsal yapıyı inşa eden ve aynı zamanda inşa sürecinin de bir sonucu olduğunu ima etmektedir.[275]

Post-modernist kuramcılar ise, kuramsal olan tüm sentezlere karşı çıkma tutumları sebebiyle yapan ve yapı konusundaki sentezlere de karşı çıkmışlar ve hangisinin ontolojik önceliğe sahip olduğu sorusuna karar verilemez olduğu yönünde cevap vermişlerdir.[276] Bunun ardından, modernite kavramı ele alınmıştır ve yine Giddens, modernite açıklamaları ile ön plana çıkmıştır. Ona göre modernite kavramı, kapitalizm, endüstriyalizm, ulus devlet ve küreselleşme kavramları ile ilişkilidir çünkü moderniteyi var eden unsurlar olarak gördüğü bu kavramlara ek olarak, modern ulus devlet sistemi içerisinde modernite var olmuş ve 19. yüzyılda Avrupa'da doğan modern ulus devlet, küreselleşme ve kapitalizmin etkisi ile yayılarak modernitenin yayılmasını sağlamıştır. Endüstriyel ve askeri gücün birleşimi, devletin idari gücü ve kapasitesini yayılması ve 19. ve 20. yüzyıllarda yaşanan tarihsel gelişmeler, ulus devletin küresel ölçekte yayılmasını sağlayan etmenler olmuştur.[277] Bunun yanında, modernitenin yayılmasında yukarıda sayılan unsurlarla birlikte, gözetim ve şiddet araçlarının rolü de moderniteyi yayan unsurlardır. Çünkü gözetleme sayesinde modern ulus devlet, bilgileri toplama, depolama ve denetlemeyi içererek modern devlet ve geleneksel devlet arasındaki farkı yaratır ve şiddet araçlarının kontrolü, askeri güç desteği ve şiddet araçları üzerinde tekelci bir kontrolün sağlanması, dolayısıyla savaşın endüstrileşmesi sağlanarak moderniteyi beslemektedir.

Post-modernistler, moderniteye karşı çıktıkları gibi, 'Juggernaut' olarak anılan ve Uİ disiplininde modernliğin canavarlaştırılmasını sağlayan bir imge olarak karşımıza çıkarmaktadır ve modern hayattaki yaşamı temsil eden bu imge için, yani modern hayat için insanlar kendilerini feda etmektedirler. Giddens, modernite kuramını açıklarken modernliğin sona erdiği görüşüne katılmaz ve yeni bir evreye geçildiğini düşünmez çünkü henüz modernite kuramlarından uzaklaşılmamış, yeni bir toplumsal düzene geçiş yaşanmamıştır. Bunun yerine, post-modernizme geçiş değil, modernliğin radikal bir evresi yaşanmaktadır ve bu dönemin ismi, geç modernite, yüksek modernite diye de anılmaktadır. Ona göre, post-

[275] A. g. e., s.8.
[276] Ereker, "Dış Politika Analiz", s.56-7.
[277] Emre, "Anthony Giddens", s.8-9.

modernist evreye geçilmemiştir ama küreselleşme, moderniteyi dönüştürmüştür ve küreselleşmenin yarattığı yeni riskler olduğunu ifade etmektedir. Küreselleşen bir dünyada içinde bulunduğumuz dönüşümden ötürü, yaptığımız eylemlerin etkilerini hissedememizden bahsetmektedir.[278] Giddens'a göre, modernite kendini dönüştürerek küreselleşme döneminde de devam etmektedir.

Görüldüğü üzere, yapı ve yapılanma kuramına dair çok az bir bilgiye rastlanılmaktadır. Yapı kavramının açıklanmasını takiben yapılanma kuramına dair Giddens'ın ifadelerine yer verilerek konudan kısaca bahsedilmiştir. Bunun ardından, modernite kavramına da değinilerek yine Giddens'ın modernite hakkında görüşleri ve küreselleşmenin moderniteyi dönüştürmesinden söz edilmiştir. Fakat dergideki literatür incelendiğinde bu başlıklara dair eleştiri verilmemiştir.

II. Egemenlik Söylemi

Post-yapısalcılar, egemenlik, dış politika ve kimlik kavramlarının modern devletin kimlik inşasında rol oynadığını ifade etmektedirler.[279] Egemen devlet kavramını eleştirirler ve devletlerin tarihsel bağlarından kopartılarak iç ve dış ayrımı yapılmasına karşı çıkmaktadırlar. Her ne kadar devlet olgusunu reddetmeseler de, devletin nasıl hakim kılınarak doğallaştırıldığı merak konusu olmuştur ve eleştirilmiştir. Bir söylem ve faaliyet alanı olarak görülen dış politika, modern egemen devletten etkilenmiştir ve bir nevi egemen ulus devletler arasındaki ilişki biçimi olmuştur. Sınır ve egemenlik kavramları, devletin modernliğini besleyen unsurlar olmasının yanında, devletlerin iç ve dış ayrımı yaşamasına ve iç'in kendini dış'tan farklılaştırarak söylem ve pratikte bu iç dış ayrımını güçlendirmiştir ve dış politika iç politikadan farklılaşarak 'foreign' kelimesinde de kendini göstermiştir. Bu noktada, egemenlik kavramı da iç'in dış'tan kendini soyutlamasına ve iç dış ayrımının mutlaklaşmasına yardım ederek iktidarın kendini sınırlamasına katkısı ile kendini yeniden üretmesine ve içerisi ve dışarısı arasındaki ayrımı arttırmasına katkı sağlamıştır. Bu anlayışa göre, ürettiği sınırlar ile dış politika, *"tarihsel olarak kurulan sosyal bir alanda meydana gelen ve global ölçekte eylem alanlarını ayıran sosyal olarak kabullenilmiş sınırları inşa*

[278] Emre, "Anthony Giddens", s.11.
[279] Aydın Düzgit, "Post-Yapısalcı Yaklaşımlar", s.153.

eden ve yeniden onaylayan bir pratik"[280] olarak tanımlanmıştır. Post-yapısalcılar ise bu duruma karşı çıkarak iç dış ayrımının olmadığı ve dış politikanın iç politikayı etkileyen ve hatta inşa eden bir unsur olduğunu belirterek dış olma özelliğinin yok olduğunu ve pratikte de bunun görüldüğünü düşünmektedirler.

Post-yapısalcılıkta egemenlik ve anarşi kavramları birlikte ele alınmaktadır ve bu konudan söz edilince akıllara Derrida'nın çifte okuma yöntemi- ilk okuma metnin hakim varsayımları üzerine ve ikinci okuma ise metindeki istikrarsız ve çatışmalı noktalara odaklanarak bunların nasıl metnin içinde gizlendiğini açığa çıkaran söylem analizi yöntemi- ve Ashley'in anarşi ve egemenlik üzerindeki yorumları gelmektedir. Ashley, Derrida'nın çifte okuma yöntemini kullanarak ilk okumayı anarşinin merkezi bir otoritenin yoksunluğu üzerinden, ikinci okumayı ise anarşi ve egemenlik karşıtlığı üzerinden yapar ve sonuç olarak egemenliğe, anarşiye kıyasla normatif bir üstünlük atfedildiği ve egemen olanın devletin içerisinde kurduğu homojenlik sayesinde devlet içi çatışmaları gideren ve hegemon bir karar almasını sağlayan bir varlık olarak kendini oluşturmuştur.[281] Egemenliğin ön kabulünü yapmak, onu doğal ve kaçınılmaz olarak kabul ederek, devletin tarihsel ve sosyal bağlamda inşa edilmiş bir varlık olduğunu yok saymaktır, bu da post-yapısalcılara göre bir yaklaşım değildir. Bu durum, iç ve dış ayrımını doğallaştırarak, şiddetin iki türlüsünü de- devlet sınırları içinde homojen ulusal kimlik yaratılması ve devlet sınırlarının dışındakilerinin öteki kabul edilmesi- var etmektedir. Devlet egemenliği söylemi, doğal ve değişmez bir gerçeklik olarak, kabulünde özellikle realist kuramın etkisinin büyük olduğu ve bu söylem, dünya üzerindeki siyasi seçenekleri daraltmakta olduğu için ve söylemsel bağlamda kimlikler üzerinde dışlayıcı bir etkiye sebep olduğu için hem realist bakış açısının bu etkisi kırılmalı hem de devlet merkezciliği yeniden üreten ve devam ettiren bu egemenlik söyleminden kaçınılması gerektiği post-yapısalcılarca savunulmaktadır.[282]

Görüldüğü üzere, egemenlik kavramı devletine hakim ve egemen bir olgu olarak karşımıza çıkmasını sağlamıştır ve çifte okuma yöntemi ile bu oluşum açıklanılmıştır. Bu egemenlik söylemi, sınırlar ve iç-dış ayrımı üzerinden kendini gerçekleştirerek dışlayıcı bir etkiye sahip

[280] Ali Balcı, "Diskors ve Pratik Olarak Dış Politika", **Uluslararası İlişkiler Dergisi,** Cilt.4, Sayı.15 (Güz 2007), s.68-69.
[281] Aydın-Düzgit, "Post-Yapısalcı Yaklaşımlar", s.158.
[282] Ali Balcı, "Dış Politika: Yeni Bir Kavramsallaştırma Bağlamında Egemenlik Mitinin Analizi", **Uluslararası İlişkiler Dergisi,** Cilt.7, Sayı.28 (2011), s.12.

olduğu post yapısalcılarca açıklanmıştır. Dergideki post-modernist literatür incelendiğinde egemenlik kavramı üzerine ve sonuçlarına dair açıklamalar görüldüğü üzere yukarıda yer almıştır ve bu noktada mevcut literatür açıklayıcı bir özelliğe sahip olup post-modernistlerin egemenlik üzerine görüşleri bir eleştiri ile karşılaşılmamıştır.

III. Dil ve Söylem

Dil konusunun post-yapısalcı teoride yeri ayrıdır çünkü dil, gerçekliği temsil eden unsurdur ve dil olmadan gerçeğin temsili yapılamaz. Sosyal gerçeklik, dil vasıtasıyla yansıtılmasının yanında, ve aynı zamanda onu oluşturmaktadır ve dünya üzerinde meydana gelen hayallerden ayırt edilebilen ve nedenleri bilinen gerçek olaylar ancak dil sayesinde temsil edilmekte olup dil vasıtasıyla insanlar arasında yayılarak kendini eyleme dökebilmektedir.[283] Dil, *"insan ilişkilerinde belirleyici olan bir pratik şekli"*[284] olarak tanımlanarak gerçekliğin söylemsel olarak inşa edildiği düşünülmektedir. Benzer şekilde, Giddens, dili bir yapı olarak ve konuşma edinimini ise bir eylem olarak, ve yapının ikiliği kavramı ile bunu açıklamaktadır ve dili aslında hem yapı hem de insan pratiklerinin bir sonucu olarak görmektedir. Yani, dilin ve söylemin pratiği oluşturduğu inancına dayanarak dil, farklılıkları vurgulayıp bu farklılıklar üzerinden pratikleri belirlemektedir. Nitekim, bu söylemler sayesinde anlamlar inşa edilerek bu gerçeklik oluşturulmakta ve örneğin devlet adamları, politikacılar ve devletler de bu söylemsel alanının içerisinde hareket ederler, yani pratikte bulunmaktadırlar.

Post-modernistler, yapıyı da yapanın da pratikler tarafından inşa edildiğini savunmaktadır çünkü söylemler içerisine yerleştirilmiş olan pratikler, aslında söylem tarafından oluşturulmuş ögelerdir. Aynı şekilde, özneyi de söylemin içine konumlandırdıklarından dolayı, yapı ve yapan, söylem tarafından oluşturulmuştur ve böylece 'öznenin özneliği' ortadan kalkarak pratik olanı ön plana çıkmıştır.[285] Bu durum aynı zamanda, söylemden soyutlanan yapı-yapan anlayışına ve ilişkisine karşı çıkarak inşacılığı eleştirmelerinin yanında, aktörün öznelerarası oluşunu ve özneselliğini arka plana atmak demektir. Bunun yanında, metinler de gerçekliğin inşasında rol oynamaktadırlar çünkü metinler de söylem

[283] Aydın-Düzgit, "Post-Yapısalcı Yaklaşımlar", s.155.
[284] Balcı, "Diskors ve Pratik", s.73.
[285] Ereker, "Dış Politika Analiz", s.56-7.

alanı oluşturarak anlam üretmektedir. *"Bir metnin iddiasını ve otoritesini temellendirmek için diğer metinler referans göstermesi"*[286] anlamına gelen metinlerarasıcılık, yalnızca metinler arası okuma ile metinlerin anlaşılabileceğini ve insanın artık özne olmadığını, yani insanı merkezden çıkararak onun özne ve nesneliğini ortadan kaldırdığını iddia etmişlerdir. Bu şekilde, Aydınlanma tarihi aslında insanın, yani yapanın öldürülmesinin tarihi olarak da okunabilmektedir. Yapısalcı dil kuramı ile metinlerarasıcılıkta öznenin durumu anlatılmıştır.

Sosyal dünyanın birden fazla ve farklı temsilleri bulunmaktadır ve farklı temsiller farklı sonuçlar doğurmaktadır. Bu temsillerin yorumlarına söylem denilmekte olup farklı söylemler, farklı yorumlamalar ve dilin farklı kavramsallaştırılması yoluyla ortaya çıkmaktadır. Bilhassa Foucault'un üzerine odaklandığı söylem kavramı, söylemin çeşitli 'özne pozisyonlar' oluşturarak bireyleri ve grupları farklı sosyal pratiklere itmektedir, yani sosyal pratik söylemler tarafından oluşturulmaktadır ve söylemden bağımsız düşünülmesi mümkün değildir. Söylemin ve bağlamının oluşturduğu 'özne pozisyonlar' vasıtasıyla bireyler ve gruplar anlam dayatması yaratarak eylemde bulunmaktadırlar. Söylemler, bazı politikaları 'gerçek etki' yaratarak mümkün kılabilirler ve bu söylemler, bazı konuların anlamlandırılmasını sağlaması ve diğer alternatifleri sınırlaması gibi etkilere sahip olduğu için 'güç' sahibidirler. Bir başka deyişle, farklı söylemler ve anlamlandırmalar gerçekleştiren farklı grup ya da bireyler arasında bir güç mücadelesi ve rekabet söz konusudur, yani güçlü kurum ya da bireyler tarafından geliştirilen söylemler önemli etkilere sebep olabilmektedirler. Bu sebeplerle, post-yapısalcılar için belirli söylemsel oluşumlar, söylemin özellikleri, nasıl oluşturulduğu/sabitlendiği/değiştirildiği araştırma konusu olmuştur. Devletler veya uluslararası kurumlar gibi aktörler söylem sayesinde yeni bir kimlik oluşturabilir, onu sabitleyebilir ya da değiştirebilmektedir.

Post-yapısalcılar söylem analizi yöntemlerini (yapıbozum, soykütüğü vb.) kullanarak bu temsili pratiklerde dışlanmış veya hala dışlanmakta olan alternatif sosyal dünyaların hayal edilebilmesi ve hakim söylemlere meydan okuyabilmesi için hakim söylemleri doğallaştırılmış durumlarından çıkarmayı hedeflemektedirler. Bunu yaparken de bilginin üretimine de değinmektedirler çünkü bilgi üretimi de güç sağlayan ve birbirlerini besleyen

[286] Balcı, "Diskors ve Pratik", s.77.

iki olgu olarak mevcutturlar. Yani, bilgi ve güç arasında kurulan bağ, post-yapısalcıların inceleme konusudur ve söyleme dayalı epistemoloji ve ontoloji içererek yorumlama pratiği ve güç mekaniklerini ortaya çıkartır. Bu nedenlerle, post-yapısalcılar, uluslararası kurumlar ve devletler gibi aktörlerin yanında, Uİ kuramlarının da söylemlerine odaklanarak bazı kuramları diğerlerinin önüne çıkarabilmekte ve kuramları hem 'analiz aracı' hem de 'analiz nesnesi' olarak değerlendirmektedir.

Görüldüğü üzere, dil ve söylemler anlam oluşturarak gerçeğin farklı temsiliyetleri üzerinden pratiklerin ve dolayısıyla kimliklerin oluştuğunu ifade etmişler ve söylem analizi yönteminin bu oluşturulan hakim söylem ve kimliklerin dışlayıcı olmasından ötürü eleştirmişlerdir. Dergideki- post-yapısalcı ve post-modernist literatür incelendiğinde dil konusu odaklanılan bir konu olmuştur, fakat post-modernist ve post yapısalcı görüşün dil, söylem ve anlam üzerine görüşlerine dair bir eleştiri ile karşılaşılmamıştır.

IV. Kimlik

Post-yapısalcılar, kimliği gerçek olarak görmezler çünkü kimlikler, söyleme dayandırılarak inşa edildikleri ve aslında ontolojik bir gerçekliğe dayanmadıkları için hiçbir zaman gerçek olmadıkları gibi, kimliğin gerçek varlığının olmaması, onu bir kimlik inşa sürecine sürüklemiştir ve bireylerin kendini siyasi/etnik vb. gibi bir gruba dahil ederek tanımlama çabası da aslında bir 'kimlik eksikliği' hissi ve bunun aşılamaz olmasından kaynaklanmaktadır.[287] Fakat bu noktada belirtilmesi gereken küçük bir nokta olarak, kimliklerin hayal edildiği ve inşa edildiği için daha az gerçek olmadığı ve o kimliği sahiplenen grup tarafından kabul edildiği için belirli bir etkiye sahip olduğudur. Nitekim zaten post-yapısalcılar da bu kimliğin yok sayılmasını değil, homojen bir şekilde söylemsel bağlamında oluşturulan kimliğin barındırdığı iç çelişkileri göz önüne sermeyi amaçlamaktadır.

Post-yapısalcıların devlet egemenliğinin doğal ve kaçınılmaz olduğuna dair oluşturulan iknaya karşı çıktıkları daha önce belirtilmiştir. Aynı şekilde, devletin egemen kimliği üzerinden iç ve dış ayrımı yapılarak ötekileştirilme yapılması da aynı şekilde post

[287] Aydın-Düzgit, "Post-Yapısalcı Yaklaşımlar", s.157-160.

yapısalcıların eleştirdiği bir noktadır. Devlet, egemenliğinin devamı için söylemsel anlamda ve pratikte kimliğini yeniden üretmeye devam eder, yani ötekileştirmeye devam eder ve dış politika bunun bir aracı olarak işlev görmektedir. Aktörler, çoğunlukla devletler, dış politikalarını söylemler üzerinden anlamlar üreterek bir 'dış politika gerçekliği' inşa etmektedir. Bu dış politika gerçeği ile aslında sınırlar yerleştirilerek bir öteki oluşturulmakta ve içerideki hegemon kendini 'güvenlikleştirme politikası ile' garanti altına almaktadır. Bu nedenle, dış politika da post-yapısalcılarla yeniden incelenmesi gerektiğini ve dış politika ve kimliğin dışlayıcı bu özelliğinin kaçınılmaz olmadığını ve yeniden yorumlanması gerektiğini savunmaktadırlar.

Kimlik konusu inşacı teoride olduğu kadar, post-yapısalcı yaklaşımda da odaklanılan bir konu olmuştur. Fakat, post-yapısalcı teori inşacı teoriden farklıdır. İnşacılar, kimliği politikanın hem sebebi hem sonucu olarak görmekte, sistemdeki diğer devletlerle etkileşimlerine göre kimliklerini oluşturmakta ve uluslararası politikanın belirlediği bir yapı içerisinde kendilerini ve diğer devletleri konumlandırmaktadırlar. Fakat post-yapısalcılar, kimlik ve dış politika arasında bir sebep sonuç ilişkisi kurulamayacağını ve hem dış politikanın hem kimliğin söyleme bağlı olduğunu iddia etmektedirler. İnşacılık ve post-yapısalcılığın kimlik konusunda farklılaştığı bir diğer nokta ise, inşacılar kimliği farklılıklar üzerinden tanımlamanın gerekli olmadığını düşünürken, post-yapısalcılar kimliği farklılıktan ayrı düşünememektedirler. Post-yapısalcılara göre, kimliği oluşturan farklılıktır, ilişkisel olarak kavramsallaştırılarak farklılığın boyutu fark etmeksizin kimliğin inşasında etkilidir ve kimlik, bu farklılıkları ötekileştirerek benliğini ve kendi gerçekliğini bir nevi güvence altına almaktadır. Bir başka deyişle, post-yapısal teoride kimlik bir güç unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır ve kimliğin kontrol edilmesi aslında bireylerin ve grupların, yani toplumun kontrol edilmesi olacağı için kimlik inşasında etkin olan aktörler, güçlü aktörlerdir ve bu inşa süreci aslında bir güç eylemidir.

Post-modernizmde ise, ötekiyi, farklı olanı, yani çokkültürlü olanı içine dahil eden post-modern kimlik politikasının ilk kez pratik anlamda ortaya çıkması 1970'lerde Kanada'da meydana gelmiştir ve Kanada, ülkeye gelen göçmenleri asimile etmek yerine, onları sistemlerine dahil ederek çok etnikli bir yapı oluşturmaya karar vermişlerdir. Bu şekilde, kendini pratik anlamda gösteren post-modernizmde öncelikle modernitede kimlik olgusunu

incelemek gerekirse, farklılıkların giderilerek bütünleştirilen, ötekinin bastırıldığı, homojen ve Avrupa merkezli, Aydınlanmanın değerlerini benimsemiş, üst anlatı olmaktan öteye gidemeyen, seküler, rasyonel bir kimlik anlayışı ile karşılaşmaktayız.[288] Ulus devlet sayesinde bu modernitenin oluşturulması sağlanmıştır çünkü ulus devlet olgusu ortak tarih, geçmiş, din dil ve kültür üzerinden kurgulanarak gerçekmiş gibi oluşturulmuştur ve ben ve öteki ayrımı, yani iç dış ayrımı içselleştirilmiştir. Bu kapalı ve dışlayıcı modern kimlik algısı post modernlerce eleştirilmiştir. 'Sessizlerin sesi' olmayı hedefleyen post-modernizm, bütün kültürlere ve kimliklere söz hakkı tanınması gerektiğini iddia etmektedir. Bunun yanında, modern paradigmanın dışında kendini kurgulayan ve yapıbozumu yaparak modern olanın yeniden gözden geçirilmesini öneren post-modern yaklaşım, farklılıkların hoş görülmesi ve bölünmüşlük ve çoğulculuğa vurgu yaparak ötekiyi ve farklı olanı da kendi içine dahil etmektedir.

Post-yapısalcılar dış politika konusundaki görüşlerinden ötürü eleştirilmiştir çünkü dış politika analizleri, dış politika olaylarının nedenlerinin araştırması gerektiği düşünülmekte ve post-yapısalcıların yaptığı gibi, kimliğe dayalı epistemoloji ikna edici bir açıklama sağlamamaktadır. Bunun yanında, post-yapısalcılık genel itibari ile metotlarının yetersiz olması ve karşı oldukları için metodolojiden tamamen uzak durmalarından dolayı eleştirilmişlerdir.[289] Bir diğer eleştiri ise, alan araştırmalara yeteri kadar yer verilmediği ve post-yapısalcılığın var olan metinler üzerinden analiz yaptığı yönünde olmuştur. Oysaki diplomatların ve resmi dış politika eylemlerinin de dahil edilmesi gerektiği savunulmaktadır.

Görüldüğü üzere, kimlik konusunda post-yapısalcıların dergide literatüre katkıda bulunduğu açıktır. Kimlik üzerine açıklamaları, inşacılık ve post-yapısalcılığın kimlik üzerine farklılıklarına değinilmesi takip etmiştir. Fakat söylenmesi gerekir ki, post-yapısalcılık üzerine odaklanılan diğer başlıklarda bir eleştiri ile karşılaşılmazken kimlik üzerine yapılan açıklamalarda post-yapısalcılık görüşü eleştirilmiştir.

Post-yapısalcılık teorisine bakıldığında, yapısalcılık ve modernite eleştirisi üzerine oluştuğu görülmektedir. Bu nedenle, post-yapısalcı teoride yapı-yapan ilişkisi, yapılanma kuramı ve

[288] Duman, "Modernden Post-moderne", s.8-9.
[289] Aydın Düzgit, "Post-Yapısalcı Yaklaşımlar", s.165.

modernite, karşı olunan temel varsayımlardır. Dil ve söylem, ve bunun üzerinden gerçekleştirilen egemenlik söylemi de post-yapısalcılığın eleştirdiği temel geleneksel tutumdur. Bu teorinin odaklandığı alt başlıklarda, teoriye yönelik bir eleştiri ile karşılaşılmamıştır. Fakat kimlik konusunda, post-yapısalcılığın iddiaları eleştirilmiştir. Kimlik konusunda eleştiri alması dikkat çekicidir, nitekim inşacı teori içerisinde kimlik konusu oldukça yer tutmasına rağmen eleştirilmemiştir. Sonuç olarak, realizm ve liberalizmde ele alınan her alt başlığın eleştirilmesi durumu bu teoride geçerli değildir.

C. FEMİNİZM

Feminizm, kadın-erkek bedenleri farklılığının toplumsal ilişkilere yansımasını ve eşitsiz bir hakimiyet-maduniyet ilişkisinin doğal ve değişmez olarak kurulmasını eleştirerek cinsiyet (sex) ve toplumsal cinsiyet (gender) arasındaki farka dikkat çekmektedir.[290] Feminizmin yalnızca kadınlarla ilgili konularla ilgilendiği bilgisinin aksine, feminizm ve Uİ disiplini aslında sistemle ilgilenmiştir.[291] Öznel-nesnel ya da kamu-özel ayrımının giderek yok olduğu sistemde örtük anlamda kabul edilmiş kurallar, feminizm ve Uİ disiplinin ilgi alanı olmuştur ve bu örtük alanlardaki kabul edilmiş değer yargılarını tartışmaya açmış, disiplindeki eksik özneleri disipline kazandırmayı amaçlayarak karar alma mekanizmaları üzerindeki toplumsal cinsiyetin etkisi üzerine odaklanmıştır. Yani, güç ve iktidarın özel ve kamusal hayatta nasıl ortaya çıktığı konusuna odaklanan feminizm, erkek baskınlık ya da kadın baskınlık gibi cinsiyet analizinden farklıdır ve her ne kadar maskülenlik ve feminenlik cinsiyet analizlerinden faydalansa da, güç ve iktidarı konu edinerek kadınlığın ve erkekliğin toplumsal ilişkiler sonucu ortaya çıktığını vurgulamaktadır.[292] Feminist teori, tek ve bütün bir yaklaşım olarak değil, kadın sorunlarını ele alan farklı feminist yaklaşımlar olarak karşımıza çıkmakta ve ortak olarak kadının daha çok uluslararası alanda ve disiplinde görülmesi gerektiğini, yani Uİ'nin sınırlarını aşması gerektiğini ifade etmektedir. Uİ disiplinine dair farklı feminist yaklaşımlardan ise bilhassa liberal, sosyalist, Marksist, radikal, post-modern ve post-kolonyal feminist yaklaşımların daha ön plana çıktığı açıkça söylenebilmektedir.[293]

Feminist teori, son on yılda literatür açısından oldukça iyi bir birikim oluşturarak ana akım geleneksel teorilere etkide bulunabilecek kadar geliştirilmiştir ve Uİ disiplinine en çok katkıda bulunan teoriler arasında günden güne üst sıralara yükselmektedir.[294] Öyle ki, feminist yaklaşım Uİ disiplinin her alanında oldukça katkıda bulunması sebebiyle disipline

[290] M. Sinan Birdal, "Feminizm", Ali Balcı & Şaban Kardaş (Ed.), **Uluslararası İlişkilere Giriş** içinde (253-268), İstanbul: Küre Yayınları, 2014, s.242-3.
[291] Mehmet Evren Eken, "Feminizm, Maskülenite ve Uluslararası İlişkiler Teorisi: Uluslararası Siyasetin Toplumsal Cinsiyeti", Ramazan Gözen (Ed.), **Uluslararası İlişkiler Teorileri** içinde (443-491), İstanbul: İletişim Yayınevi, s.445.
[292] Tayyar Arı, "Uluslararası İlişkilerde Büyük Tartışmalar ve Post-Modern Teoriler", Tayyar Arı (Ed.), **Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar** içinde (1-47), Bursa: Dora Yayınları, 2014, s.39.; Tayyar Arı, "Feminizm, Post-Modern ve Eleştirel Teoriler", Tayyar Arı (Ed.), **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya ve İşbirliği** içinde (528-538), Bursa: MKM Yayıncılık, 2013, s.529.
[293] Çiğdem Aydın Koyuncu, "Uluslararası İlişkiler Temelinde Farklı Feminist Yaklaşımların Söylemleri", Tayyar Arı (Ed.), **Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar** içinde (203-226), Bursa: Dora Yayınları, 2014, s.207.
[294] Eken, "Feminizm, Maskülenite ve Uluslararası İlişkiler Teorisi", s.490-1.

bir dinamizm katmıştır ve Uİ disiplininde yerini yadsınamayacak şekilde sağlamlaştırmıştır.[295] Dergide de kendine yer bulan feminizm, diplomasi, güvenlik ve kültür alanlarında odaklanılarak kendinden söz ettirmiştir.

I. Feminizmin Eleştirelliği

Eleştirel bir tutuma sahip olan feminist teori, Uİ disiplininde de kendini göstermiş ve disiplinde temel anlamda gizli bir bakış açısının bulunduğunu ve bu bakış açısının kadınların pek çok konuda göz ardı edilmesine sebep olan geleneksel teorilerin de evrensel ve objektif olmadığı görüşünü ortaya atarak buna bir tepki olarak ortaya çıkmıştır.[296] Ortaya çıkışında da bir eleştirel duruş sergileyen feminizm, bilhassa disiplinin temel eserlerine- örneğin Prens- Machiavelli, Leviathan- Hobbes ve Man, The State and War- Waltz gibi eserlerde, güç sahibi olmanın erkeksi özelliklerle tanımlandığı, ama sistemdeki ya da devletteki problemlerin kadınlara özgü gibi gösterildiğini tespit ederek Uİ disiplininde de erkeklerin, kadınları ve çocukları korumak adı altında pek çok mücadeleye girmeleri ve aksine, en çok kadınların bu durumdan olumsuz etkilenerek kadınların göz ardı edilmeye devam ettiğini gözlemlemiştir.

Aynı eleştirel tutumla, disipline 1980 sonları ve 90 başlarında dahil olan feminist yaklaşım, Latince *femine* kökünden gelerek temelinde *"kadınların toplum içindeki rolünü ve haklarını genişletmeyi öngören, kadın-erkek ayrımcılığına karşı çıkarak cinsler arasındaki siyasal, ekonomik ve toplumsal eşitliği savunan bir yaklaşım"*[297] olarak tanımlanmakta, salt kadın olmaktan dolayı her ırk, ulus ve dinden olmak üzere karşılaşılan baskı ve ezilme sorununu incelemekte ve bu sorunun ekonomik, politik, ideolojik, psikolojik yönlerine de eğilmektedir. İlk olarak İngiltere'de gelişmeye başlayan feminizm, kadınların eğitim hakkına yönelik olarak ortaya çıkmış ve üç dalga şeklinde- oy kullanma üzerine eğilen birinci dalga feminizm, kızkardeşlik vurgusu yapan ve hukuksal ve toplumsal konulara odaklanan ikinci dalga feminizm, ve feminizm ve feminizmin yayılmasını hedefleyen üçüncü dalga feminizm olmak üzere- gelişme göstermiştir.

[295] Özlem Tür & Çiğdem Aydın Koyuncu, "Uluslararası İlişkilerde Toplumsal Cinsiyet", Evren Balta (Ed.), **Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler** içinde (221-301), İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s.235.
[296] Özlem Tür ve Çiğdem Aydın Koyuncu, "Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt.7, Sayı.26 (Yaz 2010), s.3.
[297] A. g. e., s.5.

Farklı feminizm akımları bulunmakta ve çözüm noktasında farklı görüşler belirtebilmektedirler. Her ne kadar feminizm farklı yaklaşımlar şeklinde ortaya çıksa da, temel duruş aynıdır: Kadının görünmezliğinin eleştirisi. Kısaca bu feminizm türleri; liberal feminizm, anarşist feminizm, Marksist feminizm, radikal feminizm, sosyalist feminizm, varoluşçu feminizm, yapısalcı ve post-yapısalcı feminizm, modern ve post-modern feminizm ve İslamcı feminizm gibi. Daha detaylı bahsetmek gerekirse, liberal feministler kadın ve erkeklerin hukuksal ve diğer alanlarda engellerin kaldırılmasını talep ederler, Marksist feministler kadının üretimden dışlanmazsa ezilmeye mahkum kalmayacağını ifade ederler, sosyalist feministler kadınlara üretme sorumluluğu yüklenmesinin kaldırılması ile marjinalleştirilmekten kurtulabileceklerini iddia ederler, radikal feministler ataerkil yapıya ve toplumsal cinsiyet işbölümüne karşı çıkarak cinsiyet rollerinin değiştirilmesini ve kadının üremedeki rolünün değişmesi gerektiğini ifade ederler, post-modern feministler ise modernitenin erkek temelli olduğunu ve toplumsal cinsiyetin sonradan oluşturularak akıl ve bilimin erkek ile ve duygu ve mantıksızlığın kadın ile özdeşleştirilmesine karşı çıkmaktadırlar, inşacı feministler disipline toplumsal yapının da eklenerek güç, güvenlik, ulusal çıkar, devlet, politika ve egemenlik gibi kavramlarla birlikte uluslararası siyasetinden yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini ve toplumsal cinsiyet algılarının ve küresel yapının birbirlerini etkilediğini savunurlar, post-kolonyal feministler ise emperyal bir düzende kadınların ikincil bir konuma atılmasına ve kadınların ötekileştirilmesine karşı çıkarlar ve Batılı feministlerin üçüncü dünya ülkelerindeki kadınları hor görmesine karşı çıkarlar, deneysel feministler geleneksel bilginin erkek yanlısı olduğu için gerçeklik de erkek dünyasının bir yansıması olmasını eleştirirler.[298] Görüldüğü üzere, farklı yaklaşımlarla anılsa ve farklı çözümler sunsa da, temelde kaygı toplumsal cinsiyet eşitsizliğine bir eleştiri ve karşı duruştur.

Uİ disiplininde feministler zamanla daha fazla görünür olmaya başlamışlardır. Bunun en önemli nedenlerinden biri, eleştirel kuramcılar ve post-modernistlerin Uİ disiplininin geleneksel teorilerini sorgulamasının başlamasıdır. Bu sayede, feminizm disipline dahil olmuş ve disiplinin erkek eğilimli ve kadını göz ardı edici bir yönü olduğunu ortaya

[298] Tür ve Aydın Koyuncu, "Uluslararası İlişkilerde Toplumsal Cinsiyet", s.14-16.

çıkarmıştır. Geleneksel teorilerin kadına yer vermemesinin bir diğer boyutu olarak, disiplinin alçak ve yüksek politika olarak ayrım yapılarak güvenlik, devlet yönetimi ve askeri politikalar gibi yüksek politika konularının erkek konuları, ve aile, yerel konular ve bireylerarası gibi alçak politika konularının kadın konuları olarak görülmesi ve mevcut Uİ sisteminin aslında *"hiç çocuğun doğmadığı ve hiç kimsenin ölmediği devletlerden oluşan bir yapı"*[299] olarak görülmesi de etkili olmuştur. Uluslararası ilişkilerin kadınları içermemesi, geleneksel yaklaşımların evrensel ve objektif olmamaları ve kadınları görmezden gelmelerinin eleştirilmesinin yanında, disiplinin gizlenmiş bir cinsiyete göre oluşturulması ve uluslararası süreçlerin cinsiyetsiz görülmesinin sorunsallaştırılarak kadınların disiplinde adeta 'misafir'mişçesine davranılmasına, insan ve disiplinin doğasının erkeklerle özdeşleştirilmesine ve disiplinin devlet ve yüksek politika ile ilgilenerek 'tembelleşmesine' karşı çıkılmaktadır. Genel olarak feminist teori, kadın ve erkeğin farklı olmasının yanında, bu iki cinsiyetin arasında bir ayrımın söz konusu olduğunu, karar verme mekanizmalarının erkeğe ve haneyi ilgilendiren konuların ise kadına atfedildiği ve kadınların dünyadan ve sosyal alandan marjinalleştirilmesine karşı çıkarlar. Bunun yanında, disiplindeki hakim teori olan realizm, feminizmin eleştiri odaklarından biri olarak realizmin bireysel, ulusal ve uluslararası sistemi ele alması, ama ırk, etnisite, cinsiyet ve sınıf gibi konulara yer vermemesi, uluslararası sistemin anarşik yapısının erkek kurgusu olması çünkü uluslararasının tüm insanları kapsaması ile oluşturulması feministlerce eleştirilmiştir. Bu gerekçelerle uluslararası alanda temsilinin hiç ya da az olduğu kadınlar, gerek karar alıcı aktörlerde gerek de diğer önemli yerlerde temsiliyetlerini arttırmak istemişlerdir. Feminist görüşün disipline en büyük faydası ise, disiplindeki ötekileştirme eylemine karşı çıkan bir duruş olmasıdır. Uluslararası alanda kadın görünürlüğünün az olması, disiplindeki modernist hakimiyet, toplumsal cinsiyetin bir değişken olarak ele alınmaması, realizm teorisinin devleti bir bütün şeklinde ele alarak devletin iç dinamiklerini yok sayması, feminizmin eleştirdiği ve karşı olduğu konulardır ve bunun neticesinde, uluslararası olanın kadının da dahil edilerek yeniden bir yorumlanması gerektiğine inanmaktadırlar.

Feminizmin iddialarının da eleştirildiği bazı hususlara değinmek gerekirse, Feminist teori, herkesçe kabul edilen ortak bir tanımı olmaması ve cinsiyet kavramının da tek bir tanımı

[299] A. g. e., s.8.

olmaması sebebiyle marjinal kabul edilmesine rağmen, pek çok teorinin kendine uygun bir feminist yorumu olması da bu karmaşıklığı tetiklemiştir.

Görüldüğü üzere, feminizm teorisinin ortaya çıkışında eleştirel bir tutum ilk zamandan beri mevcuttur. Nitekim erkek egemen bir topluma ve Uİ'ye karşı çıkma durumu hala devam etmekte ve buradan esinlenen feminizm güç ve iktidar ilişkilerine de bir eleştirel tutum sergilemektedir. Feminizmin Uİ disiplinine katkısı çok fazladır ve disiplinde kendinden söz ettiren bir teoridir. Feminizm, pek çok farklı feminist yaklaşım olması ve ortak bir feminizm ve toplumsal cinsiyet kavramının olmaması gerekçeleriyle eleştirilmiştir. Bu eleştiriler de bizi, feminizmin oldukça üzerine durulan ve literatürde yer kaplayan bir teori olduğu düşüncesine itmektedir. Nitekim, diğer eleştirel kuramlar, feminizm gibi yeni bir teori olmasına rağmen nispeten kendilerinden bu kadar söz ettirememişlerdir.

II. Diplomasiye Feminist Bakış

Feminizme dair ilgi duyulan bir konu ise diplomaside kadının temsiliyeti ve karşılaştığı zorluk ve sınırlılıklar olmuştur. Türk diploması tarihinde egemen maskülenliğin kadın diplomatların kendini göstermesiyle yavaş yavaş değişmeye başladığı iddia edilmiştir.[300] Bu noktada, diplomasi alanında kendini göstermeye başlayan kadınlar, maskülen özellikler göstererek meslekte yükselebilmekte ve bunun sayede, uluslararası alanda daha barışçıl ve çoğulcu bir yapının oluşması beklenilmektedir. Benzer şekilde, diplomasi alanında kadınların yükselmesi için maskülen özellikler göstermek gerektiği çünkü maskülenliği yaratan imaj, sembol, ideoloji gibi etmenlerle adeta bir 'cam tavan' oluşturularak kadınların maskülenliğin oluşturduğu bu cam tavana ulaşmaları gerekmektedir, fakat bu cam tavana erişme bir seviyeye kadar kolay ilerlese de, sonrasında ilerlemek zordur çünkü maskülenlik kadınları sınırlamaktadır.

Cesurluk, bağımsız ve akıllı olma gibi özelliklerin erkeğe ve duygusal, barışçı ve toplumu önemseyen sıfatlarının kadına atfedildiği kurumlarda ve diplomaside, kadına biçilen rol genelde diplomat eşi rolü olmaktadır ve erkeklerin kamusal alanda, kadınların ise diplomat eşi olarak özel alan olan evde görüldüğü ve aslında cinsiyete dayalı olarak ikincil plana

[300] Rahime Süleymanoğlu-Kürüm ve Bahar Rumelili, "Diplomaside Kadın ve Egemen Maskülenlik: Değişen Normlar ve Pratikler", **Uluslararası İlişkiler Dergisi,** Cilt.15, Sayı.57 (2018), s.3.

atıldığı görülmektedir. Örneğin, 19. yüzyıl İngiliz diplomasisinde diplomat eşlerinin zarif olması, erkeklerin diplomatlığını olumlu etkileyen bir faktör olarak belirlenmiştir ve kadın, çay partileri ve kabuller gibi etkinlikler düzenlemekte, fakat bu emeklerinin bir karşılığı olmadığı gibi, görünür olmaktan da uzaktırlar. Bunun yanında, cam tavan örneği olarak, Amerika'da diplomasi alanında kadınlar, sır tutamama, fiziksel risklerle karşılaşma, erkek diplomatlar kadar iyi bağlantı kuramama, duygularla hareket etme gibi özelliklerin atfedilmesi ile Arapça gibi zor dillerin öğrenilmesinden men edilme, Ortadoğu gibi coğrafyalarda görev yapamama gibi gerekçelerle önlerine engeller çıkartılmıştır ve ABD ve Ortadoğu coğrafyası ile karşılaştırıldığında, Amerika'da kadın olmalarından ötürü daha fazla baskı gördüklerini belirtmişlerdir.[301]

Türkiye'deki diplomasi tarihinde kadın diplomatlar ise, bakanlığa kadın ve erkeklerin aynı şartlarda alındığı, fakat zaman içerisinde erkek ve kadın özelliklerini bir arada yürütmeye çalışmaları ya da evlilik ve kariyer hayatları arasında bir tercih yapma durumunda bırakılmaları ile sonuçlanmıştır. Bunun yanında, diplomat eşi olmak da bir meslek olarak görülmüş ve diplomat eşlerinin başka işlerde çalışması yasaklanarak karşılıksız bir emek durumu oluşmuştur. Kadının, diplomat eşi sıfatı ile iyi bir eş olma niteliğini ve Batılılaşan Türk kadını rolünü taşıması gerekmiştir.[302]

Görüldüğü üzere, kadın diplomasi alanında da karşılıksız emek, özel alandan sorumlu olma ya da kariyerlerinde ise cam tavanlarla karşılaşma gibi pek çok zorluk ile karşılaşmıştır. Feminizm, bu konuları da ele alarak literatürde yer vermiştir. Fakat, feminizmin diplomaside eşitsizlik ve adaletsizlik yaşayan kadınların sorunlarına yönelik çözümlerine bir eleştiri sunulması ile karşılaşılmamıştır.

III. Başörtü ve Feminizm

Başörtü üzerinden de feminizm konusu tartışılmıştır. Bilhassa Almanya'da başörtü üzerinden feminist görüşler belirtilerek kültür üzerinden bir ırkçılığın söz konusu olduğu görülmüştür.[303] İslam'ın 'ilerici Batı değerleri' ile uyumsuz olmasından ötürü, Avrupa'daki

[301] A. g. e., s.8.
[302] A. g. e., s.18.
[303] Berrin Koyuncu-Lorasdağı ve Hilal Onur İnce, "An Analysis of the Headscarf Issue in Feminist Debates in Germany", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt.6, Sayı.24 (Kış 2010), s.81.

Müslümanların onların değerlerine bir 'tehdit' olarak algılanması durumu söz konusu olduğu gibi, başörtüsü dini bir yeri olmasının yanında Almanya'ya göçen kadınların ötekiliği, ezilmişliği ve kültürel farklılığının bir simgesine dönüşerek ulusal bir tasvir kazanmıştır.[304] Nitekim bu noktada, Almanların 'Leitkultur' olarak ifade ettiği öncü kültür kavramı, 'ırkçılığın modern bir versiyonu' olarak işlev görmektedir, diğer kültürler bu öncü kültüre boyun eğmek zorunda olduklarına ikna edilmektedirler ve başörtüsü konusu da Almanya'da dini ve kültürel değerlerle ilgili olan 'küçük bir kıyafet parçası'na indirgenen bir konu olarak görülmektedir.

Başörtüsünün fundemantalizmin bir aracı olarak görüldüğü ve kültürel bir tehdit olarak algılandığı Almanya'daki bazı feministler, başörtü yasağını desteklemektedirler çünkü Müslüman kadınların başlarını örtmesini bir sömürü ve ikincil plana atılma olarak görmektedirler. Onlara göre, başörtü Aydınlanma'nın kazandırdıklarına karşı bir tehdit olduğu gibi, kadının da Müslüman toplumlarda aşağılanmasının bir sembolü olarak okunmaktadır. Bu noktada, Almanya'daki feministlerin tavrı aslında kolonyal bir tavır olarak karşımıza çıkmaktadır ve Almanların desteğini kazanacak şekilde Alman geleneğinin devam ettirilmesi için başörtüsü yasağı talebinin mevcut olduğu açıklanmaktadır.

Bu noktada feminist görüş de eleştiri almıştır çünkü eleştiri yaparken feminizm, tek biçimli bir temsiliyettense, farklı ırk, dil, din gibi etmenlerden etkilenen kadınların sorunlarının da tek ve aynı olmayacağı gibi, 'asli ve evrensel' bir erkek ve kadın sorunsalının çözüm getirmeyeceği için bundan vazgeçilmesi gerektiği iddia edilmektedir çünkü bu asli ve evrenselci söylem Batı ve Avrupa merkezciliğin bir devamı haline gelecektir.[305] Yani aslında, kolonyal olan kılık değiştirerek var olmaya devam etmektedir.

Görüldüğü üzere, feminist görüş başörtü konusu ile de yakından ilgilenmiştir. Almanya'daki başörtü konusuna nasıl yaklaşıldığı örnek olay olarak incelenmiş ve Almanya'daki feministlerin bu konuda kolonyal ve geleneksel olanı destekler şeklinde bir yaklaşım sergilemesi eleştirilmiştir. Başörtü konusunda Almanya örneğinde feministler eleştirilerek

[304] Mustafa Aydın ve Sinem Akgül-Açıkmeşe, "İslam Örneğinde Küreselleşen Dünyada Kimliğe Dayalı Güvenlik Tehditleri", **Uluslararası İlişiler Dergisi**, Cilt.5, Sayı.18 (Yaz 2008), s.197-214.; Koyuncu Lorasdağı ve Onur İnce, "An Analysis of the Headscarf Issue", s.82-3.
[305] Tür ve Aydın Koyuncu, "An Analysis of the Headscarf Issue", s.18.

çalışmalarının ve eylemlerinin yanlış ve yetersiz bulundukları dergideki feminist literatürde göz önünde bulundurulmalıdır.

IV. Güvenlik Üzerine Feminist Görüşler

Uluslararası güvenlik alanındaki feminist görüşlere baktığımızda, ana akım Uİ geleneği ve teorisine, yani devletin egemenliği, uluslararası güvenlik ve ekonomi politik gibi alanlara karşı çıkarak eleştirel bir tutum takındığı görülmektedir. Güvenlik kavramının yapısökümünü yapan feminist teori, disiplinin kurucu figürlerinde ve onların oluşturdukları düzende neden ve nasıl sorularının göz ardı edildiklerini, kadınların neden uluslararası güvenlik politikalarında yer almadığını, savaş ve barış zamanlarında devletlerin neden kadınları güvence altına aldıklarını, kadınların neden barış olgusu ile eşdeğer tutulduklarını, neden savaşı destekleyen kadınların göz ardı edildiğini ve cinsiyetçi güvenlik politikalarının neden ataerkil olduğunu sorgulamaktadır.[306]

BM'nin 2000 yılında kabul ettiği 'Koruma Sorumluluğu' isimli 1325 sayılı karar ile güvenlik anlayışı değişmeye başlamıştır çünkü bu kararla kadınların da erkekler gibi barış ve çatışma sonrası süreçlere daha çok dahil olmasını sağlamıştır. BMGK'nın almış olduğu bu sekiz karar, kadınların şiddetten korunması, ulusal/bölgesel/uluslararası karar alıcı mekanizmalarda kadının temsiliyetinin arttırılması, çatışma, barış ve güvenlik konularında daha aktif yer almaları gibi amaçlar içermektedir. Fakat, bu görüş feministlerce eleştirilmiştir çünkü onlara göre, kadının şiddetten bir 'mağdur' olarak korunmaya çalışılması yerine, şiddet görmede kadının rolünün ne olduğu, ya da çatışmada kadının aktifliği ve derecesi, barış ve çatışma sürecine nasıl ve ne kadar dahil olduğunu anlamaya çalışan çalışmalar olması gerektiği yönündeyken, geleneksel güvenlik anlayışının Uİ'nin temeline konulduğunu ve vatandaşlık ve milliyetçilik kavramlarının askeri özelliklerle eşleştirilerek, aslında bu kararın pratikte etkili olmaktansa retorikte etkili olduğu feministlerce iddia edilmiştir. Özetle, feminizm askeri güvenlik anlayışına dayanan geleneksel Uİ teorilerine bir eleştiri sunarak güvenliğin eril bir özelliği olmasını eleştirmiştir.

[306] Ayşe Ömür Atmaca ve Pınar Gözen Ercan, "Uluslararası Güvenliği Yeniden Düşünmek: Uluslararası İlişkiler Disiplininde Feminist Eleştiriler", **Uluslararası İlişkiler Dergisi,** Cilt.15, Sayı.59 (2018), s.24.

Görüldüğü üzere, güvenlik konusunda da feminizm ataerkil bir yapının mevcudiyetini sorgulamıştır. Bunun yanında BM tarafından alınan 1325 sayılı kadınları koruma kanunun da eleştirerek kadının yine nesneleştiği bir örnek olduğunu iddia ederek eleştirmiştir. Dergideki literatür göz önünde bulundurulduğunda, feminizm güvenlik konusunda da literatüre katkıda bulunmuştur, fakat feminizmin güvenlik noktasında iddia ettiklerine dair bir eleştiri ile karşılaşılmamıştır.

Uluslararası İlişkiler Dergisi'ndeki feminist literatür incelendiğinde, feminizmin disiplinin genel ve eril tutumuna bir karşı duruş sergilediği ve bunun üzerine temel argümanlarını oluşturduğu açıktır. Dergideki makalelerde, feminist görüşün diplomasi, başörtü ve güvenlik alanlarındaki iddialarına yer verildiği için alt başlıklar bu şekilde oluşturulmuştur. Feminizm, eleştiri alan bir teoridir, bilhassa da ortak bir feminizm tanımı olmaması ve ortak feminist tutumların sergilenmeyişinden dolayı. Bu eleştiri, güvenlik ve diplomasi konularında karşımıza çıkmasa da, başörtü başlığında ve genel tutumda ortaya çıkmıştır. Diğer eleştirel teorilere kıyasla, feminizm daha popüler ve çok çalışılan bir teori olsa da, realizm ve liberalizm kadar literatürde henüz yer edinememiştir.

SONUÇ

Tartışma

Teoriler, Uİ disiplininin ortaya çıkmasında ve gelişiminde yeri büyük olduğu gibi, disiplinin sorgulanmasında ve eksikliklerinin belirlenmesinde de önemli bir etkiye sahiptir. Bu nedenle, teoriler üzerinden Uİ disiplinin değerlendirilmesi mümkündür. Metodolojide belirtilen sınırlılıklar üzerinden makaleler incelendiğinde, araştırma sorularını cevaplayarak öngörüldüğü üzere çalışma hazırlanmıştır. Buna göre, realizm ve akabinde liberalizmin, en çok çalışılan, başvurulan, faydalanılan ve de eleştirilen teoriler olduğu doğrulanmıştır ve disiplinin kurulmasında, şekillenmesinde en yaygın ve etkili teoriler olmuştur. Nitekim içerik olarak da oldukça eleştiri alması, bunu doğrulamaktadır çünkü disiplini oluşturan bir teorinin içeriği, disiplin hakkında da temel çerçeveyi belirler özelliktedir.

Realizm teorisiyle ilgili makalelerin içerikleri analiz edildiğinde, realizmin Uİ teorileri arasında en çok çalışılan teori olduğu savı doğrulanmıştır. Nitekim bu çalışmada da en fazla içeriğe sahip kısım realizm bölümüdür. Gerçekten de realizm teorisi, kendinden en çok bahsettiren teori olarak, hatta diğer teorilerin oluşmasına izin vermediğini iddia edecek kadar literatürde yer kaplayarak özellikle Türkiye'deki hakim konumunu korumaya devam etmektedir. Bunun yanında, hakim teori oluşuna zıt nitelikte, gerek kurucu teorilerden biri olması sebebiyle gerekse de Soğuk Savaşı öngörememede ve olayları açıklamada yetersiz oluşu, yeniliğe açık olmayışı, statükocu olması, değişmez olarak gördüğü iddialarının oluşu gibi pek çok gerekçe ile eleştirilen bir teoridir.

Klasik realistler, bütüncül ve rasyonel olan devleti aktör olarak kabul ederken ve değişmez nitelikte görürken, neorealistler dünyadaki değişikliklerle birlikte sınır kavramının da değiştiğini düşünmektedirler ve değişime vurgu yapmaktadırlar. Dolayısıyla devletin, sistemin yapısından etkilenerek hacim kaybı yaşaması, yani devletin aslında değişebilir bir yapıya sahip olması görüşündedirler. Son olarak, neoklasik realistler devlet adamlarının etkisinin, devletin karar alıcı mekanizmasında başat rol oynayarak aktörün aslında öznel biçimde şekillendiğini düşünmektedirler. Bu üç realist görüşten anlaşılmaktadır ki, devlet aktörü klasik, neo ve neoklasik realistlerce dikkat çeken bir konu olmuş ve neorealistler klasik realizmi, neoklasik realistler de klasik realistleri ve neorealistlerin devletin aktör olma konusundaki iddialarını eleştirmişlerdir ve adeta teorinin güncellenmesine ve eleştiri ile

gelişmesine yol açmışlardır. Bir diğer deyişle, eleştiri realizmin yenilenmesini sağlamış ve realizmin yeni türlerini ortaya çıkararak aslında realizmin, farklı versiyonları da olsa, hala günümüzde var olmasına katkıda bulunmuştur.

Aktör üzerinden realizm tartışmalarının devamında, uluslararası sistemde temel aktör kabul edilen devletin özelliği dikkat çekmiştir. Sistemde ilişkiler, devletler üzerinden gerçekleşmektedir ve realistlerin ortaya koymuş olduğu devletin bütüncül ve rasyonel bir aktör oluşu ve insan doğasının kötü oluşu gibi temel savunular bu dergideki makalelerde de kendine yer bulmuştur. Bunun yanında, makale yazarları sadece klasik realizmden bahsetmemiş, aynı zamanda da neorealist görüşte sistemin yani yapının da devlet aktörünü şekillendiren bir unsur olduğu görüşüne de yer vermişlerdir. Neorealistlere göre, klasik devlet kavramı dünyadaki yeni gelişmelerden etkilenerek hacim kaybı yaşamıştır. Sınır kavramları tartışma konusu olmuştur ve devlet, içerisinde bulunduğu sistemsel değişikliklerden etkilenmiştir. Klasik realizmden farklı olarak devlet, o kadar değişmez kurallara sahip değildir ve sistemden etkilenebilmekte ve aynı zamanda, sistemi etkileyen bir unsurdur. Neorealistlerden farklı olarak ortaya çıkan neoklasik realistler ise, devlet adamlarının devlet üzerindeki karar alıcı aktör olarak etkinliklerine değinmişlerdir. Devlet adamları, devlet olarak görünen yapının arkasındaki karar alıcı aktördür ve bu devlet adamlarının tehdit algıları öznel olabileceği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bu çalışmalar neticesinde literatür bizlere, derginin güncel tartışmalara yer vermişler ve bu güncel konuları tartışan makaleleri içererek güncel tartışmalardan Uİ camiasını haberdar etmişlerdir.

Güç kavramı realizmin en çok üzerinde durduğu içeriklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Realizmle ilişkilendirilen makaleler incelendiğinde içerik açısından güç konusuna büyük bir yer ayrıldığı ortaya konmuştur. Öncelikle güç kavramının uluslararası ilişkilerde temel motivasyon olarak yer aldığı, devletlerin güç sahibi olmak için çabaladıkları ve güç sahibi olmanın bazen işbirliğine ve bazen ise çatışmaya sebep olan etken olduğu düşünülmektedir. Bunun yanında, devletlerin genellikle güçten anladıklarının askeri güç olmasının yanında, bazen güce çevresel ve kültürel konuları dahil ederek güç kavramının tanımı ve içeriği genişletilmiştir. Ek olarak, gücün bir amaç mı, yoksa araç mı olduğu tartışma konusu olarak Morgenthau'nun gücü hem araç hem de amaçsallaştırdığı gerekçeleriyle eleştirilmiştir. Bu eleştirilere ek olarak, güç kavramının çeşitli dönemlerde

çeşitli anlamlara sahip olabilmesi, bu sebeple ölçülmesinin mümkün olmayışı eleştirilerinde bulunmuşlardır. Aynı zamanda neorealistler, çevresel konularda devletlerin ekolojik güç elde etmek için yeni düzenlemeler getirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Dergideki realizm literatürü karşılaştırıldığında, güç konusu yazarların üzerine yazdıkları ve eleştirel yorumlarda bulundukları bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dergideki realist literatürde, ulusal tehdit ve güvenlik kavramlarına da değinilmiştir. Anarşik bir uluslararası sistemde tüm realist görüşlerin tehdit algılaması söz konusudur. Bir devlet gücünü arttırmaya başladığında bir diğer devlet bu değişikliği bir tehdit olarak algılamaktadır ve her an bu muhtemel tehditlere kendini hazır bir durumda tutması gerekmektedir. Bir nevi motivasyon kaynağı olarak işlev gören bu kavramlar, devlet adamlarının öznel algılarına bağlı oldukları için eleştirilmektedirler. Ek olarak, tehdidin ölçülmesi mümkün değildir, tehdit algısı ve tehdit değişebilir ve her değişim tehdit içermeyebilir. Bu sebeple, tehdit algısı görüşü eleştirilmiştir. Neorealistler de bu tehdit algılarının devlet adamlarının öznel algılarına bağlasa ve sistemdeki değişiklikleri doğrudan tehdit algılasa da, klasik realizmden aslında çok da farklılaşmaz ve tehdit algısının mevcudiyeti devam eder. Realizmin her alt başlığında olduğu gibi, bu konuda eleştirilere maruz kalarak aslında realistlerin bu tehdit algısının yersiz olduğu ve her değişikliğin tehdit içermediği eleştirisine rastlanılmaktadır.

Dergideki realist literatürün odaklandığı bir diğer konu, savaş ve çatışma konularıdır. Klasik realistler, savaş halinin uluslararası sistemde olağan bir durum oluşu görüşünü yenilemişlerdir. Neorealistler, klasik realizmden farklı olarak savaş durumunu bir değişim aracı olarak görmüşlerdir. Çatışma ve savaş konusunda realistlerin bakış açısının ortaya konduğu bir örnek olay çalışması olarak Ortadoğu'da yaşanan su kaynaklı sorunlar ele alınmıştır ve realizmin bu sorunların sebebi olarak güç ve çıkar çatışmasını göstermesinde başarılı tespitler yapması takdir edilmiştir. Fakat aynı zamanda, çözüm noktasında, sorun tespitinde olduğunun aksine, faydalı analiz ve öneriler yapmakta yetersiz kalması nedeniyle eleştirilmiştir. Bunun yanında, realistlerin savaşı ve çatışmayı sistemin doğal ve kaçınılmaz bir durum olarak görmesine zıt olarak, devletlerin su konusunda güç ve çıkar odaklı davranmaması ve ihtiyaç oranında birbirleri ile paylaşımda bulunarak işbirliği yapmasını realizmin savlarına bir eleştiri olarak sunulduğu görülmektedir. Savaş ve çatışma

konusundaki realist savların da yine başarısız olduğu noktasında eleştirildiği açıkça belirtilmektedir. Farklı teoriler ise realizmi, savaşın sistemdeki tek olası durum olmadığı ve savaş kadar barışın ve işbirliğinin de olası bir doğa hali olduğu gerekçesiyle eleştirmiştir.

Anarşi kavramı, devletler üstünde bir otoritenin yokluğu şeklinde tanımlanmış ve yerleşik Uİ disiplininin anarşi söylemi üzerinden kurulduğu belirtilmiştir. Bu derece disiplinde köklü bir yeri olan kavramdır. Realist görüşe göre, devletler anarşik bir sistem içerisinde yatay bir düzlem oluşturdukları belirtilerek anarşinin devletlerin birbirlerinden korku ve güvensizlik algılamalarına sebep olduğu sonucuna varılmaktadır. Dolayısıyla algılanan bu korku ve güvensizliğin savaşa ve çatışmaya götüren sebepler arasında yer alması muhtemeldir. Bunun yanında anarşi ve küresel ısınma ile fosil yakıtlar konusu ilişkilendirilerek devletlerin bu anarşiden yani sistemde bir üst otoritenin yokluğunu fırsata dönüştürülmesi mümkün olmuştur. Devletler ekonomik çıkarları için ekolojik konuları göz ardı etmeleri eleştirilmiştir. Bunun yanında, anarşi iç-dış, Doğu-Batı, anarşi-düzen ayrımlarını beslediği için toplumsal iç faktörleri göz ardı etmiş, tarih dışı bir anarşi anlatımına yol açmış ve disiplinde değişimin önünü kapatmıştır. Son olarak, kapitalizmin bir uzantısı olarak görülmüş ve mevcut kapitalist üretim ilişkilerinin devam etmesini sağladığı için eleştirilmiştir.

Küreselleşme, her ne kadar liberal teori ile ilişkilendirilen bir olgu olsa da, dergide küreselleşmenin realizm üzerine etkilerine dair pek çok içerik ile karşılaşılmıştır. Bu noktada, bazı görüşler küreselleşmenin ulus devleti tamamen olmasa da dönüştürdüğünü iddia ederken bazı görüşler ise ulus devlet kavramını tamamen dönüştürdüğü iddia etmişler ve küreselleşmeyi realizmin yeni bir versiyonu olarak yorumlamışlardır. Hatta bu noktada küreselleşmenin bir Uİ teorisi mi yoksa realizmin yeni bir versiyonu mu olduğuna dair tartışmaların sürdüğü bilinmektedir. Küreselleşmenin bilhassa iletişim faktörünü oldukça yaygınlaştırarak sınırları ortadan kaldırmasını, ulus devletin dayandığı temel etmenler olan sınır, mesafe ve egemenlik kavramlarının etkisinin azalmasını, ulus devleti zayıflatan unsurlar olarak kabul etmişlerdir. Ortaya çıkan yeni siyasal ve ekonomik güçler ulus devletlere baskı yaparak onların egemenliklerini zayıflatmışlar ve dönüşüm geçirmeye zorlamışlardır. Aynı zamanda, uluslararası sistemde devlet haricinde de aktörlerin ortaya çıkarak etkin bir şekilde yer almaya başlamaları, ulus devletlerin ulusal olma özelliklerini

uluslararası ya da ulus üstü olmaya iterek devletlerin dönüşümünü hızlandırmışlardır. Bu yeni gelişmelere uyum sağlamak adına, devletler kendi rızaları ile egemenliklerinden fedakarlık yaparak ve iktidarlarını paylaşarak bölgesel işbirliğine gidebilmektedirler. AB ve BM gibi oluşumlar buna örnek teşkil etmektedir. Bunun yanında, küreselleşmenin sebep olduğu yenilikler demokrasi ve birey hak ve özgürlükleri konusunda bilinçlenmeyi artırmış ve ulus devletlerin içerisindeki azınlıkların ayaklanmasına neden olarak ulus devletleri zor duruma sokmuştur. Gelişen ve değişen dünyada devletlere yönelen tehditler askeri olmaktan çıkarak hastalık, iklim gibi konularda da olmaya başlayarak güvenlik algılarını ve tedbirlerini de dönüştürmüştür çünkü tehdidin içeriği de küreselleşme ile birlikte değişmiştir. Bu durum, realizmi ve askeri anlamda tehdit algısını tamamen değiştirmese de, dönüşmesinde etkindir. Genel itibari ile küreselleşme ve onun getirdiği yeni küresel dünyada ulus devletler, yeni meydan okumalarla karşılaşmıştır. Bu durum ulus devletin gücünü ve etkinliğini zayıflatsa da, bu değişen dünyaya kendilerini ayak durumunda kalan ulus devletler, küresel dünyaya adapte olmayı başarmışlardır. Küreselleşme, ulus devleti eleştirerek onu dönüştürmüştür.

Özetle, dergideki realist içerik söz konusu olduğunda, baskın ve egemen teori oluşu, çok eleştirilen ve bazen de başarısız ve yetersiz görülen bir teori oluşu ile birlikte ele alınmıştır. Realizmin aktör olarak devleti ön plana çıkarması, fakat eleştiriler ile diğer aktörlere de yer vermek zorunda kalması ve değişmesi, birlikte çalışılmıştır. Güç konusu, devletlere temel motivasyon sağlamasının yanında, gücü amaçsallaştırılmasının olumsuz etkileri, yani eleştirileri ile birlikte yer almıştır. Ulusal tehdit ve güvenlik konusu, devletlerin varlığı için temel motivasyon kaynağı olmasının yanında, öznel, ölçülemez ve değişebilir olmasının getirdiği olumsuz sonuçları ile birlikte dergide içerik bulmuştur. Anarşi konusu, disiplinin oluşumundaki temel rolünün yanında, korku ve tehdit uyandırmasından dolayı çatışmaya yol açması ve değişimi engellemesi eleştirileri ile birlikte ele alınmıştır. Son olarak, küreselleşme konusu, devleti dönüştürerek onu hem geliştirmesi hem de kısıtlamasından dolayı dönüşüme uğrattığı için realizmin yeni bir versiyonu olup olmayacağı hususunda olumlu ve olumsuz görüşlerle birlikte verilmiştir. Görüldüğü gibi, realizm teorisi baskın bir şekilde Uİ teorileri literatüründe yer edinmiş ve odaklanılan her alt konunun içeriği ise hem literatüre açıklayıcı/tanıtıcı bir içeriğe sahiptir hem de yöneltilen eleştirilerle birlikte

incelenmiştir. Bu da bize realizmin teoriler arasındaki rüştünü bir kez daha ortaya koyduğunu göstermektedir.

Liberalizm, realist teoriye pek çok açıdan eleştiri getirmesiyle birlikte, literatürdeki etkinliği ile rakip egemen teori olmuştur. Disiplinin kurulması ve gelişmesindeki etkin rolü, bazı etkin aktörlerin bu teoriyi bir politika olarak beslemesi ve disipline sunduğu katkılar onu temel bir teori yapmıştır. Bilhassa, uluslararası aktörlere, demokrasi, işbirliği gibi kavramlara yaptığı vurgularla disipline yeni bir bakış açısı getirmiştir. Disipline sunduğu bu katkılarla birlikte realist teoriye rakip olan bu teori, aynı şekilde pek çok eleştiri almıştır ve hala daha kendinden söz ettirmekte olan uzun soluklu bir teoridir.

Liberal teori içeriği ile dergide ilgimizi çeken bir yönü, teorinin Batı ile özdeştirilmiş olduğudur. Disiplinin genelinde olduğu gibi, liberal teorinin gelişimi de yine Batı dünyasında ve çoğunlukla Batılı teorisyenler tarafından gerçekleşmiştir, fakat bu teoride Batılı olma özelliği ön plana çıkmıştır. Soğuk Savaşın sona ermesiyle Fukuyama tarafından liberalizmin zaferinin ilan edilmesi, liberalizmin bir dönem ötekisi olan Sovyetler Birliğinin dağılması, liberalizmi ABD'nin dış politika ideoloji olarak seçmesi, liberalizme alternatif güçlü bir teorinin ve AB gibi pratikte örneğinin bulunmayışı, bilhassa ABD tarafından küreselleşme sayesinde neoliberal politikaların ihraç edilmesi, liberal ideolojiyi benimseyen aktörlerin dünya siyasetindeki hakim konumu ve bu hegemonların hakimiyetlerini çok büyük ihtimalle sonraki dönemlerde de sürdürecek olmaları liberal teorinin Batılı olarak, başarılı ve zafer kazanmış olarak anılmasını sağlayan etmenler olmuştur. Fakat bunun aksine, liberal teori aynı zamanda bazı açılardan başarısız bulunmuştur. Batılı bir teori olarak anılması aslında olumsuz bir şeydir çünkü liberalizmin iddia ettiğinin aksine, liberal olan ülkelerin barışçıl ve demokratik davranmadığı durumlardan söz edilmiştir. Bunun en büyük örneği, ABD'nin Irak'ı işgal etmesidir. Irak anayasası hazırlanırken ABD'nin mezhepçi, eril, yeni-muhafazakar ve sessiz bir tutum ortaya koyması, Milletler Cemiyetinin üye olmayan ülkelere karşı güvenliği sağlar şekilde davranmaması, liberal aktörlerin pratikte liberal davranmadığını düşündürmüştür. Liberal ülkelerin kendi çıkarlarını liberal değerlerin önüne koymaları, tekyancı bir politika izlemeleri, liberal aktörler arasında-bilhassa AB ve ABD-birbirlerinin çıkarlarını gözetmemeleri bir ikilik oluşmasına neden olmuştur. Ortak düşman olan Sovyetlerin dağılması ile ortak çıkarların kaybolması, liberalizmin ve Batılı aktörlerin

sömürgeci bir geçmişe sahip olmasından dolayı merkez ülkelere yönelik demokratik ve barışçıl bir politika sergilenirken çevre ülkelere bu politikanın uygulanmaması ve çevre aktörlerin dışlandığı düşünceleri olumsuz özellikler olarak söz edilmiştir. Ek olarak, liberal misyonun yayılmacı oluşu, küresel ekonomik krizlere çözüm bulamayışı, yumuşak güç yerine zor ve şiddet kullanarak liberal politikaların yayılması ve totaliterleşmesi gerekçeleriyle eleştirilmiştir. Görüldüğü üzere, teorinin Batılı ve başarılı olarak anılmasının yanında, bu yönleri aynı zamanda eleştirilmiştir.

Aktör konusu, realizmde olduğu gibi liberalizm literatürü kıyaslandığında önemli bir yer oluşturmaktadır. Ortaya çıkan yeni aktörlerden dolayı sadece devlet ile analiz yapmak yetersiz olduğu için, liberalizm çok uluslu şirketler, uluslararası örgütler ve kuruluşlar sendika ve sivil toplum kuruluşları gibi aktörlerin de sistemde yer aldığını iddia etmiştir. Bu aktörler arasında, klasik liberallere göre, devlet hala egemen bir konumdadır ve devletin görevi hegemon olarak liberal sistemin devamlılığını korumaktır. Kimilerine göre hegemon, sistemin kendisini oluşturan unsurdur ve liderlik rolü üstlenerek diğer aktörleri yönetmektedir. Bu değişimde, ekonomik gücün rolü büyüktür. Hegemon, global bir Pazar yaratma, ekonomik rekabet gücünü ve liderliğini elinde tutma, serbest Pazar geçişlerini kolaylaştırma, global bir ekonomik krizi önleme ve sistemin istikrarını muhafaza etme ve rızaya dayalı öncülük etme görevleri ve özelliklerine sahiptir. Bunun olumlu bir şey olmasının yanında olumsuz görülen yanları vardır. Olumsuz anlamda, hegemon, gücünü sonsuza kadar koruması mümkün olmaması ve liderliğinin aşınabilir oluşu, liderliğini rıza ile değil zor ve şiddete dayanarak elde etmesi, liberal sistemi korumaktansa ona zarar vermesi ve gücü kendinden toplayarak aslında realist teorinin savlarındaki aktöre dönüşmesi özelliklerinden dolayı eleştirilmiştir. Neoliberalizmde ise uluslararası örgüt ve kuruluşlara devletten daha fazla önem atfedilerek, AB, NATO, BM gibi, devletlerin global dünyada tek başlarına karşılaştıkları güvenlik, ekonomi gibi sorunlarla ortak mücadele edebilmelerini sağlamış ve uluslararası hukuku ve demokrasi ile ekonomik refahı önceleyerek ve uluslararası anarşiye rağmen işbirliğinin mümkün olduğu düşünerek ve işbirliğine giderek kalıcı barışı sağlamak için organize olmuşlardır. Bu uluslararası örgütler ve kurumlar, barışı sağlamada oldukça etkili olmalarının yanında, askeri konuları göz ardı etmeleri, tek başına ekonominin ve işbirliğinin barışı sağlamada yetersiz olacağı, hegemon güç olmadan uluslararası aktörlerin varlığını sürdüremeyeceği, hegemon gücün çıkarına hizmet etmek

için kurulmaları, aralarında eşit bir güç dağılımı olmadığı için asimetrik güç yaratmasından dolayı realizmden farklı bir şey ortaya koymaması gerekçeleriyle eleştirilmişlerdir. Ek olarak, sistemde çok uluslu şirketlerin bir nevi uzantısı görevi gören eğitim kurumları ve eğitim hareketleri aktör olarak bulunmaktadır. Nitekim, şirketler kendi kalifiye elemanlarını yetiştirmek adına özel üniversiteler açmakta olup ücret karşılığında bilgi satarak hem üniversite kurumlarını bir pazar haline getirmişler hem de şirketlerin politikalarına uygun eleman yetiştirecekleri bir uzantısal aktör olmuşlardır. Öğrenci hareketleri ise bu aktörleri uluslararası hale büründürmüştür. Fakat, bu noktada Küreselleşen bir eğitim sisteminde, küreselleşmenin olumsuz yönü olan yoksulluk da küreselleşmekte olup istihdam edilmek için açılan üniversitelerin işsizliğe yol açtığı iddia edilen kurumlarca yapılması çelişki olarak görülmektedir. Son olarak, uluslararası bir aktör olarak karşımıza çıkan sivil toplum kuruluşları ve sendikalar, insan hakları ihlalleri, göç gibi konularda barışı sağlama ve bireyin refahı için çalışmalarının yanında tek başlarına demokrasiyi ve kalıcı barışı sağlamada yetersiz oluşları ve ayrımcılığı önleyememeleri gerekçeleriyle eleştirilmişlerdir. Görüldüğü üzere, aktör konusu liberal teoride oldukça önemli bir yer işgal ederek her başlıkta olduğu gibi eleştirileri de müteakiben dergide değinilen bir yön olmuştur.

Sistemdeki aktörlerin birbirleri ile ekonomik bağlarla birbirlerine bağımlı olması neticesinde savaşmaktan kaçınacaklarına dayanan karşılıklı bağımlılık teorisi, işbirliği ve serbest ticaret yöntemine dayanmaktadır. Bu ilişki türü devletleri savaşmaktan uzaklaştırarak, işbirliği içerisinde olmalarını, ekonomik anlamda gelişmelerini, kalıcı barışın sağlanmasını, asimetrik güç dengesi yaratmayarak devletlerin karşılıklı çıkarlarını karşılayabilmelerini sağlamaktadır. Bunun yanında, işbirliği kavramına yönelik, kısaca karşılıklı uyum geliştirme olarak tanım yapılmasının ardından devletlerin ilişkilerinin her daim işbirliği ile sonuçlanmadığı ve bunun bir gereklilik olmadığı sonucuna varılmıştır. Bunun yanında, karmaşık karşılıklı bağımlılık kavramının karşılıklı bağımlılık kavramından farkı olarak, devlet dışı aktörlerin, yani uluslararası örgüt ve kuruluşların, çok uluslu şirketlerin vb., sisteme dahil olması ile daha da karmaşık ilişkiler geliştirmesi olduğu belirtilmiştir. Küreselleşen bir dünyanın etkisinde karşılıklı bağımlılığın artması kaçınılmazdır ve bu iki öge, yani karşılıklı bağımlılık ve küreselleşme birbirini besleyen iki öge olmuştur. Karşılıklı bağımlılığın olumsuz yanlarından söz etmek gerekirse, bütün devletleri bu sisteme dahil etmede itici bir güç olması, karşılıklı bağımlılık içerisinde olmayan devletlerin kendilerini

sisteme dahil etmek zorunda kalmaları, karşılıklı bağımlılığın asimetrik bir güç ilişkisine dönüşme ihtimali, devletlerin kazancının bu durumda hegemon lehine işlemesi, ticaretin ve işbirliğinin büyük çapta anlaşmazlıkları çözmede yetersiz oluşu, fakat küçük çaptaki çatışmaları önleyebileceği, bu kuramın bir 'mit' oluşu ve gerçeklikten uzak olması, ekonomik konuların askeri konular kadar önemli olmayışı gibi nedenlerle eleştirilmiştir. Görüldüğü üzere, karşılıklı bağımlılık olarak tanımlanana karşılıklı serbest ticaret ve işbirliği ilişkisine dayanan bu yaklaşım olumlu ve olumsuz yanları ile birlikte liberal literatüre sunularak üzerine odaklanılan bir konu olmuştur.

Demokratik Barış Araştırmaları, dergide odaklanılan konular arasındadır. Bu yaklaşım, demokratik olan devletlerin birbiri ile savaşmayacağı iddiasına dayanmaktadır ve Kant'ın görüşlerine dayanan bu yaklaşım normlar, kurumlar ve iktisadi bağımlılık ilkelerine bağlıdır. Bu görüşe göre, devletler kadar hükümetlerarası örgütlerin de barışı sağlamada önemli aktörler olmasının yanında, demokratikleşme yumuşak güç ile sağlanmalıdır. Olumsuz olarak ise, liberalizm asıl çatışma ve savaş kaynağı olarak görülmesinin yanında, sömürgeci bir geçmişe dayanması ve yine bu görüşün günümüzde de bir çeşit sömürge aracı olarak görülmesinden dolayı eleştirilmiştir. Sınıf çatışmasına neden olması, devletlerin ne kadar liberal oluşunun ölçülememesi ve barış kavramının tanımsal sorunları, liberalizm ve barış arasında doğrusal bir paralellik olmasının kesin olmayışı da eleştirilmiştir. Bunun yanında, tek başına demokrasinin barışı sağlamada yetersiz olduğu düşünülmüştür. Ekonomik gelişmişliğin düşük olduğu ülkelerde demokrasinin öncelikli unsur olmayışı ve demokratik ülkelerin aslında daha fazla savaşa yatkın olması nedenleriyle eleştirilmiştir.

Liberal hükümetlerarasıcılık, Andrew Moravscik tarafından geliştirilen ve liberalizm ile realizmden de kendine bir şeyler katan bir görüş olmasının yanında, Avrupa bütünleşmesini açıklamaktadır. Avrupalı devlet liderlerinin bir entegrasyon oluşturmasını 'tercih' etmeleri ile incelemiş ve müzakere yapımı ve tercih kavramını ön plana çıkarmıştır. Bu entegrasyonun askeri, güvenlik, tehdit, ekonomi gibi konularda ortak karar alabilme, barışçıl bir oluşumun mümkün olması gibi olumlu yanlarını sunarken, sadece devletleri inceleme öznesi alması, Avrupa Komisyonu ve Parlamentosunu göz ardı etmesi, teorinin kuramsal açıdan yetersiz olması ve bu entegrasyonun asimetrik bağımlılığın bir göstergesi olması

nedenleriyle eleştirilmiştir. Kendine liberal literatürde yer bulan liberal hükümetlerarasıcılık kuramı da diğer konular gibi eleştirilerek dergide çalıştırıldığı görülmüştür.

Özetle, dergideki liberal literatür göz önüne alındığında, diğer teorilere kıyasla, liberal teori Batı ile da çok özdeşleşmiş ve başarılı bir teori olarak olması ve liberal aktörlerin sömürgeci bir geçmişi olması gibi başarısız algılanan olumsuz yönleri birlikte ele alınmıştır. Aktör olarak, devletin hegemonyasının sistem için iyi ve kötü yanları ve uluslararası örgütlerin sistem için getirdiği işbirliği gibi yenilikler ve asimetrik güç gibi olumsuz yönleriyle birlikte ele alınmıştır. Karşılıklı bağımlılık kavramı, ekonomi ve işbirliğinin barışı sağlamasındaki gücü ve bu gücün hegemonun lehine evrilmesi gibi dezavantajları ile birlikte çalışılmıştır. Demokratik barış teorisinin demokrasiye övgü ve bu demokrasinin tek başına yetmeyerek saldırgan yönlerine eleştiri ile birlikte değinilmiştir. Liberal hükümetlerarasıcılık fikrinin entegrasyon ve tercih kavramını ön plana çıkarması ve aslında yine asimetrik bir ilişki kurması gibi negatif yönü ile birlikte verilmiştir. Bu da göstermektedir ki liberal teori de realist teori gibi, literatürde önemli bir yer edinerek üzerine odaklanılan her konunun aslında olumsuz ve eleştirel yönlerinin de yer alması, Uİ teorileri literatüründeki realist ve liberal teorinin rüştünü ispat eden bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sovyet Rusya'nın dağılması ve Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından, bütün geleneksel teorilerin bu sonucu öngörememesi onların eleştirilmesine neden olmuştur. Bu durum, Marksist teorinin ön plana çıkmasını ve bu şartlarda gelişen alternatif bir teori olarak görülmesini sağlamıştır. Her ne kadar Uİ disiplini ile birbirlerine uzak ve farklı dünya görüşlerine sahip olsalar da, bilhassa Marksizm'in ortaya koyduğu emperyalist teoriler Uİ disiplinince oldukça faydalanılan bir alan haline gelmiştir.

Marksizm, Uİ teorileri arasında geç yer alan bir teoridir. Uİ disiplinin Anglosakson, Batı ve daha çok ABD merkezli olarak anılması ve liberalizmi siyasal ideoloji olarak benimsemesi, Marksizm'in ise ulus yerine, toplumsal sınıfları aktör olarak kabul etmesi, dış politikayı sınıfsal çıkarların siyasal ifadesi olarak görmesi, Uİ disiplinini 'bir burjuva disiplini' olarak algılaması ve en önemlisi de kapitalist üretim ilişkilerini devrim ile yıkmayı hedeflemesi bu ikilinin birbirinden uzaklaşmasına neden olmuştur. İlk iki büyük teorik tartışmada yer almayan Marksist teori, paradigmalar arası tartışmada kendini göstermeye başlamıştır.

Kantçı bir felsefeye indirgenerek disipline tanıtılan Marksist teori, disiplinde diğer teoriler tarafından dışlansa da disipline kazandırılmıştır. Marksizm, bir devlet teorisi geliştirememesi, devletler sistemi ile çelişmesi, genel ve popüler Uİ kavramlarına dair yorumlarının olmaması ve Uİ dinamiklerini açıklamada yetersiz olması, Marksist teorinin bir iç politika teorisi olarak anılmasına sebep olmuştur ve bu durum eleştirilmiştir.

Marksizm'e göre, geleneksel Uİ disiplininde aktör olan devlet ve uluslararası örgütler yerine, sınıflar aktör olarak görülmektedir ve dünya üzerindeki ilişkiler, sınıflar arası ilişkilerdir. Yani, ulus ve uluslararası diye bir ayrım bu teoride söz konusu değildir. Sınıf ise, üretim ilişkilerine dayanan bir ayrımdır. Bu sınıflar, üretim ilişkileri üzerinden belirlenerek ideolojik, dinsel, geleneksel eğilimleri ve devlete/uluslararası örgütlere yakınlıkları gibi faktörlerden de etkilenebilmektedirler. Sistemin yapısal özelliğinden ötürü sınıflar arasındaki çatışma kaçınılmazdır ve bu çatışma farklı ülkelerdeki burjuva sınıfları arasında ya da burjuva ve proletarya arasında gerçekleşebilir. Ortaya çıkan çatışma ve savaşların asıl sebebi, bu hiyerarşik sınıfsal düzendir. Sınıflar arası çatışmanın olduğu bir sistemde toplumsal bütünlüğü sağlayan hegemon bir sınıf vardır ve bu sınıf bir devlet olamamakla birlikte, hegemon, toplumsal sınıflardan ayrılan bir öge değildir. Nitekim kapitalizm de sistemde bir hegemon olmasını gerekli görür çünkü sermaye akışını bozacak herhangi bir olumsuzluğun önlenmesini arzulamaktadır, bu sebeple hegemona ihtiyaç duymaktadır.

Marksizm'e göre, üretim ilişkileri tarihi aynı zamanda hegemonyalar zinciri tarihidir ve dönemin hegemonuna göre üretim ilişkileri şekillenmektedir. Günümüzde ABD'nin bu hegemon rolünü üstlenmesi ve sistemi neoliberalleştirmesi, emek-sermaye çelişkisine yol açması, gelir dağılımını kutuplaştırması, orta sınıfın yok olması ve emeğin proleterleşmesi gerekçeleriyle eleştirilmesi ile sonuçlanmıştır. İlaveten, hegemonik derinlik kavramı ortaya atılmıştır ve sosyolojik unsurları vurgulamıştır. Buna göre, hegemonya olan aktör, hegemonik projeler sayesinde ortaya çıkmaktadır ve yalnızca ekonomik anlamda ulus aşırı birikim değil, aynı zamanda askeri başarı, toplumsal reform, siyasal istikrar ve ahlaki yenilikler gibi etmenler aracılığıyla da sınıflar üstü bir hegemonya kurar. Bu hegemonik proje sınıfları büyük oranda başarıya ulaşsa da, sınırlılık ve hatalara sahip olabilmektedir ve asıl çatışma sebebi olarak Marksistlerce eleştirilmişlerdir. Marksizm'in dünyayı sınıflar üzerinden anlaması, ulus devleti ve sınırları yok sayması eleştirilmiştir çünkü işçi sınıfının

bir ulus devlet sınırını aşamadığı, bütüncül bir hareket oluşturamadığı ve ulus devletler içerisinde kalması, milliyetçi ögelerin göz ardı edilmesi Marksizm'in eleştirilmesine sebep olmuştur.

Marksizm'e göre, devlet, toplumsal sınıf ilişkilerin ve çatışmalarının bir yansıması olarak vardır ve kapitalizme hizmet eden bir olgudur. Sermaye birikiminin tekrar sisteme dönmesini sağlayan kapital devlet, burjuva sınıfının çıkarlarını koruyarak devletler sistemi ile kapital toplum ilişkilerinin devamını sağlamaktadır. Bu görevi ile devlet, kapitalizmin 'gece bekçisi' olma benzetmesini anımsatmıştır ve halktan toplanan vergilerin de gece bekçisinin maaşı olduğu düşünülmüştür. Üstelik, kapitalizmin ulus devleti beslediği ve onu bir sonuç olarak doğurmasının yanında, kapitalizmin ulus devlet sınırlarını aşarak uluslarüstü bir konum elde etmesi üretim ilişkileri ve toplumsal sınıfların da ulus üstüleşmesini sağlamıştır, yani Marksizm'in yeni analizler üretmesini ve geliştirmesini sağlamıştır. Bunun yanında, devlet ve kapitalizmin bu yakın ilişkisi olduğu görüşünün aksine, devlet ve devletler yapısının kapitalizmden önce de var olduğu ve kapitalizm ile devletin birbiri ile ilişkili olmadığı için devletler olmasa bile, kapitalizmin varlığını sürdüreceği görüşü eleştiri olarak sunulmuştur. Bunun yanında, 1929 gibi küresel bir ekonomik buhran yaşanması neticesinde devletin kemer sıkma, jeopolitik konumlanma ve işgaller gibi yöntemlere gidip alternatif bir ekonomik politika sunamaması halkta devrim düşüncesini güçlendirerek sınıflararası çelişki ve farklılıkları daha görünür kılmış ve liberal devletler aslında 'faşist' ve 'müdahaleci-otoriter' bir devlet yapısına doğru evrilmeye başlamışlardır. Bu durum, faşizmin kapitalizmin doğal bir evresi olarak görülmesi düşüncesini güçlendirerek sınıfsal dirençleri kırmak isteyen iktidarın zorla uyum stratejisini benimsemesi, sınıfsal bilinci arttırarak devrim düşüncesini geliştirmektedir. Bunun yanında, tek bir kapitalist üretim biçimi olması ve kapital sistemin bütüncül olmasına rağmen neden birden fazla ulus devlet olduğu sorusu Marksistlerce cevaplanamamıştır ve Marksizm de bu teorik açığı jeopolitik ile açıklamaya çalışması onu realizmin bir başka boyutu olarak değerlendirilmesine ve realizmi aşamaması yönünde eleştirilmiştir. Kapitalist toplumların olmadığı yerde Marksist bir analiz yapılamayacağı çünkü üretim fazlası ve sermaye birikimi oluşamayacağından kapitalist bir sınıf oluşamayacağı için Marksizm'in siyasal iktidar oluşumunu anlayamayacağı eleştirisinde bulunulmuştur. Sosyalizm de içinde bulunulan kapitalist bir jeokültürün etkisi altında oluşacağı için bir devrim gerçekleşse bile ne kadar

Marksist olacağından endişe duyulması ve sosyalizmin kapitalizm etkisi altındaki sistemde zafere ulaşamayacağı ama sosyalist iktidarlı birkaç devlet değil de, ancak dünya sisteminin jeokültürü Marksist bir özellik kazandığında Marksizm'in zafere ulaşacağı görüşüne varılmıştır.

Emperyalizm kuramına dair ise, Marksizm'in Uİ teorilerine dahil olması emperyalizm kuramları ile gerçekleşmiş olup kapitalizmin en son ve en üst seviyesi olarak yorumlanmıştır. Aşırı sermaye birikimi ve azalan kar alanları burjuvaziyi yeni pazar arayışına çıkartarak çatışmaya sebep olmuştur. Marksizm'in kapitalizme ve emperyalizme karşıtlığı ile başlayan bu eleştirel duruş, bu yöntemin ancak çatışma ve savaş yaratacağı düşüncesinden yola çıkarak çözüm olarak devrimi savunmuştur. Merkezden çevreye olan bu yayılmacılık Marx tarafından kapitalizmin kolonilere yayılması olarak nitelendirilmiş ve sosyalizme geçiş aşamasında zorunlu bir uğrak olarak görülmüştür. Burjuvazi sınıflarının girmiş olduğu rekabet mücadelesi kolonizasyon ile sonuçlanmıştır. Bu açıklayıcı ifadelerin yanında, emperyalist kuram indirgemeci, çelişkili ve açıklama gücünden yoksun bir yaklaşım olarak görülerek kapitalist ülkelerin aynı zamanda emperyalist olmadığı ve emperyalizmin kapitalizmden de önce ortaya çıktığı iddiasına dayanarak eleştirilmiştir. Ayrıca küreselleşme her alanı olduğu gibi emperyalizm kuramını da etkilemiştir ve hegemon uluslararası olmasıyla emperyal özelliğini kaybettiği için kapital de emperyal olma özelliğini kaybetmiştir. Bu nedenle, emperyalizm kuramı günümüz sistemini açıklamada yetersiz kalmaktadır ve küreselleşme, merkezi olmayan bir iktidar türünü üretmiştir. Bu gelişmelerin ardından ultra emperyalizm kuramı Karl Kautsky tarafından ortaya atılarak kolonileşmenin Avrupa'nın kronik fazla üretim ve eksik tüketim durumundan dolayı kaçınılmaz bir hale geldiğini, yani kolonileşmenin kapitalizm için zorunlu bir hal aldığını iddia etmektedir. Kautsky'nin ortaya attığı ultra emperyalizm kavramı emperyalizmin kapitalizmden önce var olan bir evre olduğunu, emperyalistlerin savaşmak yerine işbirliğine gidebileceklerini ve ulus devleti yok saymaktansa, onun da dahil edildiği çok aktörlü bir analizin mümkün olduğunu belirterek emperyalist teorilerden farklılaşmaktadır. Fakat bu görüş de, Uİ disiplinine girmesi gerekli olup olmadığı tartışılan ve bazılarınca gereksiz görülerek bazıları tarafından da gerekli görülmektedir. Bilhassa neoliberalizm-neorealizm, küreselleşme-imparatorluk, emperyalizm-bağımlılık, ekonomik ve jeopolitik belirlenim konularında ultra emperyalizm görüşü gerekli görülmüştür. Ultra emperyalizm, burjuva reformizmi yapmakla

eleştirilerek tekelleşmenin siyasi değil, ama ekonomik boyutunun kabul edilebilir olduğu, fakat bunun da bütüncül bakış açısına karşı olduğu gerekçe olarak sunulmuştur. Ek olarak, Lenin'in emperyalizm ve Kautsky'nin ultra emperyalist kuramı da 1945 sonrası dönemi açıklamada yetersiz kalması gerekçesiyle eleştirilmiştir çünkü Gramsci'nin öngördüğü gibi hegemonun rıza ile kabul edildiği bir döneme girilmesi söz konusu olmuştur.

Bağımlılık Okulu Kuramı, klasik Marksistlerden ayrılan neo-Marksistlerce modernleşme kuramına karşı olarak ortaya atılmıştır. Dekolonizasyon ve sömürü, bağımlılık, az gelişmişlik sorunlarına odaklanarak merkez kadar çevreyi de özne edinen bir kuramdır. Wallerstein tarafından kazandırılan yarı çevre kavramı orta sınıf, merkez olarak burjuva ve çevre olarak işçi ve üretici sınıfı görmektedir. Her ne kadar yarı çevre, merkez ve çevre arasındaki kutuplaşmayı azaltan bir görev görse de, hiyerarşik bir yapıya sahip olan sistemde merkezin çevreyi sömürmesi kalıcılaştırılmaya çalışılmaktadır ve dolayısıyla az gelişmişliğin ve kapitalist sömürü ilişkilerinin de kalıcılaşması bir sonuç olarak doğacaktır. Neo-Marksistlerin klasik Marksistlerden farkları, devletin neo-Marksistlerce yok sayılmayarak devlet tarafından ulusal bir sanayi oluşturma ve merkez ülkelerden kopma yoluyla ekonomik kalkınmanın gerçekleşeceği ve devrimin muhakkak gerekli olmadığı görüşünü savunmalarıdır. Bu kuram, eşitsiz gelişim kavramına üretim ilişkilerinden daha fazla önem vermeleri, kapitalizmden ziyade az gelişmişliğe karşı olmaları, merkez ülkelerdeki işçi sınıfının bile çevre ülkelerdeki işçi sınıfını sömürdüğü görüşleri bağımlılık kuramını öne süren neo-Marksistlerin eleştiri aldıkları konulardan olmuştur.

Ekonomik ve siyasal olanın ayrılması özelliğine sahip kapitalizmin aksine, Marksizm'de bütüncül bir yapı vardır ve hem sosyal bilimleri ayırmaya hem de devlet ve devlet dışı aktör gibi ayrımlara karşı durarak bütüncül bir analiz yapılması gerektiği savunulmaktadır. Devleti bütüncül bir öge olarak ele alan eşitsiz ve birleşik gelişim anlayışına göre, sivil toplum, iç politika ve dış politika da dahil olmak üzere devlet bir bütündür. Uİ anlayışı ile farklı olan Marksizm, EBG'nin sosyolojiyi de dahil etmesiyle Uİ disiplini ile yakınlaşmıştır. Bütüncül bir sistemde nasıl pek çok ulus devlet olduğu sorusuna ise EBG, devletlerin eşitsiz geliştiği ve aynı anda ya da aynı süreçleri tecrübe etmek zorunda olmadığı görüşünü ortaya atarak cevap vermiştir. Eşitsiz gelişim kapitalist devletlerin bir özelliği olsa da analizin bütüncül yapılması gerektiğini savunmuşlardır.

Dünya Sistemleri Analizi konusunda, sistemlerin ortaya çıkması, gelişmesi ve sona erdiği tarihsel bir çizgi mevcuttur ve DSA bu süreci incelemektedir. Dönemlerin yaşadığı krizler sonucunda avcılık toplayıcılık esasına dayanan, tek kültürlü ve pazar mantığına sahip mini-sistemler; çok kültürlü, kırsaldan merkeze haraç usulüne dayanan Roma, Mısır ve Çin uygarlıkları gibi dünya imparatorluklar ve kapitalist olan dünya ekonomileri olmak üzere 3 önemli sistem vardır. Her dönem yaşanan yapısal krizler sonrasında bu evreler yaşanmış ve son evre olan dünya ekonomileri yaşadığı yapısal krizlere rağmen hala hayatta kalmayı başarabildiği belirtilmiştir.

Tarihsel maddeciliğin temelini üretim ilişkileri ve onun sebep olduğu toplumsal ilişkiler oluşturmuştur ve kapitalist toplumları tarihsel bir bağlamda inceleyerek onu anlamayı hedeflemiştir. Üretim ilişkileri ve araçları bir alt yapı vazifesi görerek siyasal, hukuksal ve toplumsal düzeni belirleyen bir üst yapı oluşturarak Uİ disiplininin sadece üst yapıyı analiz edip alt yapıyı göz ardı etmesini eleştirmektedir. Olayların ve olguların bulundukları dönem içerisinde ele alınması gerektiğini savunan tarihsel materyalizm anlayışı, Uİ disiplinine sadece ideoloji olarak görülmesinden ötürü geç dahil olmuş ve neorealizm-neoliberalizm tartışması sayesinde literatüre kazandırılarak Marksizm'in yöntem ve sosyolojik yönünün gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Sonuç olarak, dergideki Marksist literatür incelendiğinde, aktör olarak toplumsal sınıfların yanında, Marksizm'in disipline geç katılışı, emperyalist kuram, devletler sistemi konularına oldukça yer ayrılmıştır. Toplumsal sınıflar üzerinden Marksizm'in analiz yapması ve bu sınıfların ulus ve sınır engellerine takılması ve milliyetçi ögelerin göz ardı edilmesi eleştirisi ile birlikte çalışılmıştır. Marksizm'in disipline geç katılması hususu, kimilerince onun bir iç politika olarak kabul görmesine neden olması ile birlikte ele alınmıştır. Emperyalist kuram, Marksizm'in disipline dahil olmasını sağlaması ve küreselleşmeden ötürü hegemonun emperyal olma özelliğini kaybettiği için hükmü kalmaması eleştirisi birlikte değerlendirilmiştir. Devletler sistemi ve kapitalizm birbirini besleyen iki öge olduğu görüşü, bu iki ögenin birbirinden bağımsız ve alakasız olduğu eleştirisi birlikte çalışılmıştır. Bağımlılık kuramı ise az gelişmişliğe yaptığı vurgu ile disipline hem yeni bir perspektif sağlamış hem de kapitalizmden daha fazla bu konuya önem verdikleri için eleştirilmiştir.

Eşitsiz ve Birleşik Gelişim ve Dünya Sistemleri Analizi gibi neo-Marksist konulara daha az odaklanıldığı ve eleştirel bir argümanın sunulmadığı görülmüştür. Bunun sebebi hem Marksizm'in disipline geç katılışı hem de neo-Marksizm'in klasik Marksistlere göre daha geç bir dönemde ortaya çıkması sebep olabilir. Ya da realizmi ve liberalizm hakimiyeti, Marksizm teorisini bastırması da bir gerekçe olarak sunulabilmektedir. Nitekim, realizm ve liberalizme dair literatürde çok fazla içerik bulunurken ve bu içeriklere dair bir eleştiri literatürü de oluşmuşken, Marksizm'e yönelik, bilhassa da neo-Marksizm'e yönelik eleştiri literatürü henüz çok gelişmemiştir. Bu da disiplinde realist ve liberal literatürün baskınlığını ortaya koyan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal inşacılık teorisi, geleneksel teorilerin açıklayamadığı Sovyet Rusya'nın dağılması, NATO'nun buna rağmen hala varlığını sürdürmesi, AB bütünleşmesi gibi olayların analizinde değişim ve kimlik kavramlarını vurgulayarak açıklama yapmış ve Uİ disiplinine yeni bir boyut kazandırmıştır. Bilhassa Nicholas Onuf ve Alexender Wendt teorinin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde katkıda bulunmuşlardır. Kimlik konusu, inşacılık teorisinde en çok kendinden bahsettiren alan olmuştur. Sistemdeki her aktörün bir kiml2iğe sahip olduğu ve bu kimliğin aktörü tanımladığı görüşünün yanında, ulusların ve milletlerin de inşa edildiğine inanılmaktadır. Sosyal, ekonomik, siyasal etmenler ve küreselleşme, tikelliğe vurgu yaparak etnik, dinsel, cinsel ve mezhepsel kimliklerin oluşumunda etkili olmuştur, tümel kimlik anlayışını tikelcileşmeye iterek tümel kimliklerin parçalanma riskini oluşturmuş ve yeni tikel kimliklerin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Bu kimlikler inşa edildikleri gibi, zaman içerisinde değişim de gösterebilmektedirler ve kimlik oluşturulmasında ya da değişiminde hafıza, yani anılar önemlidir çünkü geçmiş, geçmişin yorumu, tarihçiler bugünün şekillenmesinde etkilidir. Nitekim, Kosova örneğinde Sırplar ve Arnavutlar geçmişte birbiri ile iyi anlaşırlarken ve milli kahramanların bile birbiri ile akrabalık ilişkisi varken tarihten çatışmalı olan olayları alarak kendi milli tarihlerini yazmışlardır ve bu da birbirlerinin düşman algısını beslemiştir.

Kimlik oluşturma ya da değişmesi sürecinde sosyalleşme, uluslararası sistemdeki aktörlerin yeni normlarla etkileşime girerek kimliklerinde de bir değişikliğe gitmesinde etkindir. Bu nedenle, uluslararası sistem, devlet ve diğer aktörler için bir sosyalleşme ortamı sağlamaktadır ve bu sayede belirlenen yeni kimliklere göre yeni çıkarlar da

oluşturulmaktadır. Öznelerarası bu sosyalleşme, stratejik hesaplama, rol yapma, normatif ikna, işbirliği ve güvenlik cemaati oluşturma gibi bazı yöntemlerle gerçekleşerek AB ve Asya ülkeleri ASEAN Bölgesel Forum'u gibi birliklerin oluşumunda etkin olmuştur. Sosyalleşme süreci ve mekanizmaları üzerine yapılan araştırmaların bu grup oluşumlarıyla ilişkilendirerek anlatılması, inşacılık teorisini salt teorik boyuttan çıkartarak somut örneklerle daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Kimlik inşa sürecinde geçmişin etkisi olduğu kadar gelecek kavramı da etkindir çünkü grupların ortak gelecek kaygıları geliştirmeleri muhtemeldir. Ortak bir kader, milli kimliği besleyen sembollerle- örneğin, bayrak, marş vb.- devlete aidiyet sağlanması için vurgulanmakta ve bu semboller ortak bir gelecek vaadinde de bulunmaktadır.

Devletler, inşacılık teorisine göre uluslararası sistemde temel analiz birimleridir ve öznelerarası sosyal yapılar tarafından devlet kimlikleri ve çıkarları oluşturulmaktadır. Dolayısıyla, milli kimliğin oluşması da kişi-toplum ya da birey-devlet arasındaki sosyal etkileşime bağlıdır ve kurumlar bu süreci yönetmektedirler. Bu noktada, devlet tarafından ortak bir kimlik inşası mümkün kılınmaktadır ve bu inşa demokratik biçimde olursa dahil edici olmaktadır, dışlayıcı değil. Yani oluşturulan yeni kimlikler çeşitlilik içermeli ve kapsayıcı olmalıdır, ki bu da kimlikler arası çatışmayı önleyebilir. Wendt, devlete ait kimlik türlerinin 'kişisel kimlik, rol kimliği, tip kimliği ve toplu kimlik' olmak üzere dört çeşit olduğunu söylemektedir. Kişisel kimlik devleti biricikleştirir, tip kimliği devletin tarihsel-coğrafi-rejimsel türünü ve mekan ve hafızasını oluşturur, rol kimliği sistemdeki yapısal pozunu belirler ve toplu kimlik ise öz ve ötekiyi birleştirerek ortak özellikleri açığa çıkartır. Bunun yanında, eşiksel kimlikten de bahsedilir ve coğrafi ve aidiyet açısından belirsiz ve bir ekonomik ya da bölgesel topluluğa dahil olmaya çalışan devletler için kullanılmaktadır. Türkiye, AB'ye üye olma isteğiyle buna en iyi örneklerden birisidir ve NATO kapsamında da bu eşiksel kimliğini sürdürmektedir. NATO için, Doğu ve Batı arasında bir dengeleyici unsur olarak işlev görmekte ve toplu bir kimlik için tip kimliği ile ortaklığı ve rol kimliği ile de Batılı güvenlik anlayışını Doğuya yayan bir görev üstlenmektedir. AB ekseninde ise, yine toplu bir kimliğin parçası olabilmek için liberal ve demokratik değerleri benimseme amacıyla rol kimliğini benimsemektedir. Burada önemli bir husus olarak, Türkiye'nin her iki örnekte de bu eşiksel kimliği üstlenmesidir, yani tercih ve kabul edilmiş bir durumdur.

Kimlikler, birey ve grup kimlikleri olarak da ayrılabilmektedirler. Kimlikler, bir bireyin ya da grubun benlik algısı ya da öz-tanımlaması şeklinde de açıklanabilir ve aidiyet, güvenlik, kendini bulma, itibar, tanıma ve kontrol gibi ihtiyaçlar hem birey hem de gruplar için mevcuttur. Bu ihtiyaçlar bir başka birey ya da grup tarafından tehdit edildiğinde kimliğe dayalı tehditler ortaya çıkmaktadır. Tehdit hisseden birey/grup tehdite karşılık vererek kimliklerin arasında gerginlik, mücadele ve çatışma yaşanmasını mümkün kılmaktadır. Çatışma nedenleri tehdit kaynaklı olabileceği gibi maddi ve sosyal konularda olması da mümkündür. Nitekim etnisite ve din kaynaklı çatışmaların yaşandığı görülmektedir ve hangi faktöre dayalı kimlik çatışmalarının daha fazla olduğu tartışma konusudur. Her ne kadar din, insan hayatının her yönünü bir sonsuzluk içerisinde belirleyen bir etmen olsa da, etnisiteye dayalı çatışmalar da bir o kadar fazladır. Bunun yanında, Huntington'ın ortaya attığı medeniyetler çatışmasına referansla, medeniyet temelli kimlik çatışmasının da mevcut olduğu iddia edilir. Son olarak, küreselleşmenin de kimlik temelli çatışmaları arttığı yönünde bir görüş mevcuttur. Küreselleşme sayesinde insanlar daha iyi şartlara sahip diğer birey ve gruplarla tanışmakta ve kendilerinde yoksun olan bu şartları edinemediklerinde hayal kırıklığı, hoşnutsuzluk ve kine duyguları yaşayarak sahip oldukları din ve etnik kökene daha çok sarılıp küreselleşmeye tepki göstermektedirler. Bu durum ise tümel benlik arayışına sahip heterojen yapıların parçalanmasına ve tikel benlik taleplerinin artmasına neden olmaktadır. Bu durum da güvensiz, belirsiz ve emniyetsiz bir atmosfer oluşturarak tek kültürcülük ve çokkültürcülük çatışmasının da önünü açmaktadır ve ikili karşıtlıkların olduğu bir savaşı andırmaktadır. Tikelciliği evrenselleştiren ve evrenselciliği tikelleştiren küreselleşme, çeşitlilik ve farklılığa kucak açtığı için de olumlu, kimliksel mücadelelere zemin yarattığı için olumsuz olarak görülmektedir. Bu noktada eleştirilen noktanın kimlik değil, küreselleşme olduğuna dikkat çekmek faydalıdır.

Bölgeselcilik çalışmaları, inşacılık teorisi ile iç içe olan bir konu olmuştur ve bu iki alan birbirlerini beslemişlerdir. Bölgeselci yaklaşım, ortak söylem, kültür ve kurumlarla doğal ve kolektif bir kimlik oluşturması ile inşacılık teorisi için bir laboratuvar işlevi görerek geç de olsa inşacılık teorisi sayesinde Uİ literatürüne katılmıştır. Geç katılmasının sebebi ise bölgeselci çalışmaların belirli bir bölgeye odaklanması olmuştur ve bu sebeple, alan çalışması olarak algılanmakta ve Uİ'den ziyade bölge çalışmalarına katkıda bulunduğu

düşünülmektedir. Bunun yanında, inşacılık teorisinin yapı-yapan ikilisine eşit mesafede yaklaşarak bölgesel süreçlerin oluşturduğu alanlarda yapı ve yapanın birbirine eşit mesafede olması, yani hem sistemi oluşturan hem de sistemin oluşturduğu süreçler olması teoriye analiz alanı sağlamış ve bu aynı yaklaşım ve aynı soruya cevap arama durumu hem bölgeselciliği hem de inşacılığı birbirine yönlendirmiştir. Bu benzerliklerin yanında, farklılıklar da mevcuttur ve örneğin, bölgeselcilik belirli bir bölgeye odaklanırken, inşacılık sosyo-kültürel analiz yapmayı 'indirgemecilik' olarak görmüştür. İnşacılık her ne kadar bunu indirgemecilik olarak görse de, bundan kaçamamış ve bölgesel kuruluş ya da grupları incelemiştir. Bir diğeri, bölgeselcilik çalışmaları Avrupa bütünleşmesi üzerine odaklanırken inşacılık daha geniş bir kapsama sahiptir ve başka kolektif oluşumları da incelemektedir. Sonuç olarak, bu iki alan da birbirinden beslenmekte ve birbirini geliştirmektedir.

Bölgesel ve ulusal kimlik konusunda, devletler birbirlerinin ötekisi olmak durumunda olmayıp kolektif kimlikler oluşturmaları, yani bölgesel bir birliğe gitmeleri mümkündür. AB ülkelerinin temel alındığı bu tartışmada, ülkelerin bölgesel kimliklerinin ulusal kimliklerini yok etmedikleri ve Wendt'in savunduğu gibi, devletlerin/bireylerin birden fazla kimlik sahibi olabilecekleri görüşü ortaya konmuştur. Nitekim AB ülkeleri de kendi ulusal kimliklerinden vazgeçmeyerek geçmişte düşmanlık algıladıkları ülkelerle şu an kolektif bir birlik oluşturup bölgesel kimlik geliştirebilmişlerdir. Bunu da, ben ve öteki algısındansa, 'Avrupalı' ve 'daha az Avrupalı' gibi kimliksel aidiyet sağlayarak gerçekleştirmişlerdir ve dışlayıcı değil, dahil edici bir tutum sergilemişlerdir.

Yapı-yapan ilişkisi inşacı teorinin ele aldığı bir konudur ve her ikisine de eşit mesafede yaklaşmaktadır. Oysa diğer Uİ teorileri, yapı ya da yapanın tercih edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Fakat inşacılık bu ikisine de eşit yaklaşmıştır ve Onuf, inşa sürecinin konuşma eylemi ile oluştuğunu, birey ve toplumun sosyal ve maddi unsurların etkisiyle birbirlerini oluşturduğunu ve Uİ de dahil tüm sosyal ilişkilerin yapı ve yapanın karşılıklı olarak oluşturduğunu iddia etmektedir. Sosyal topluluklar kurallar vasıtasıyla ilişki kurmaktadır, Uİ'de de aslında her şey kuraldan oluşmaktadır ve kurallar insanlar tarafından oluşturulduğu için değiştirilebilirler. Wendt ise, sosyal pratikler yoluyla yapı ve yapanın oluştuğunu ve birbirlerine eşit mesafede olduklarını iddia etmektedir. Maddi koşulların da önemli olmasının yanı sıra Uİ, devletler, devletlerarası etkileşimler ve uluslararası yapının

etkileşimi ile oluşmakta ve devletlere insan benzetmesi yaparak yapan özelliği atfetmektedir. Bu iki teorisyenin farklarına değinmek gerekirse, her ikisi de yapının öznelerarası anlamlarla inşa edildiğini savunmasına rağmen, Wendt anlamı bireysel ve zihinsel bir eylem olarak ve devleti bireylerin oluşturduğu düşüncesiyle devlete ait görürken, Onuf kolektivist bir anlam yaklaşımına dayanarak toplum kaynaklı bir anlamlandırma görmektedir ve devletler sosyal inşanın bir ürünü olarak tek başlarına anlamlandırma yapamayacakları için bireysel değil, kolektif bir kural oluşturmayı savunmaktadır. Sonuç olarak, yapının ve yapanın anlaşılması önemlidir çünkü yalnızca kimlik yapanın yapıyı nasıl algıladığını açıklayabilmektedir.

Güvenlik cemaati yaklaşımı (*security community approach*), savaşsız bir bölge yaratma amacıyla ortak kimlikler, değerler ve uzun dönemli çıkarlar paylaşan bir topluluk oluşturmayı hedeflemektedir. Karl Deutch'un ortaya attığı bu yaklaşım, 'biz' duygusunun güvenlik cemaatine katılan devletler arasında geliştirilerek sorunların ve uyuşmazlıkların barış yoluyla çözülmesi gerektiğini iddia eder ve bu noktada devletlerin çıkar uyumsuzluklarını barışçıl yollarla çözmeyi 'öğrenmeleri' gerekmektedir. Bu öğrenme ise, bilgiyi edinme şeklinde değil, gerçekliğin yeniden yorumu ile aktif bir dahil olma sürecini gerektirmektedir. Bunun nasıl sağlanacağı tartışma konusudur, çünkü devletlerin birbirlerine güvenmeleri için bir sebep olmadığı gibi, devletlerin anarşi algıları çok kolay bir şekilde değişebilmektedir. Güvenlik cemaati yaklaşımı kendisine yöneltilen bu sorulara, devlet aktörünün kendine zıt bir uluslararası sisteme kolaylıkla uyum sağlayabilecek esnekliğe sahip olduğu şeklinde yanıt vermektedir. Bunun yanında, Avrupa örneği üzerinde oluşturulan güvenlik cemaatinin, Avrupalı yöneticilerin 'iyi niyetli' olmasından değil, bir birlik kurmanın çıkarlarına daha uygun olmasından kaynaklandığı için kurulmuştur. Yani, çıkarlar uyuşmadığında dağılma riski vardır ve karşılıklı çıkarların uyuşmadığı noktada bir birlik oluşması mümkün değildir ve bu gerekçelerle eleştirilmiştir.

Sonuç olarak, sosyal inşacılık teorisi *Uluslararası İlişkiler Dergisi*'nde üzerine odaklanılan bir teori olmuştur. Bilhassa kimlik konusunda sosyal inşacılık teorisinin yaptığı katkılar oldukça kıymetlidir. Nitekim, teori adeta kimlik konusu ile bütünleşmiş bir hale dönüşmüştür. Bunun yanında, bölgeselcilik çalışmalarının inşacı teoriye yaptığı katkılar ve bu iki yaklaşımın benzer ve farklı yönleri de detaylıca anlatılarak bölgesel kimlik ve bölgeselcilik çalışmaları üzerine odaklanılmıştır. Ek olarak, güvenlik cemaati yaklaşımı da

inşacı yaklaşımlar kategorisinde çalışılan bir konu olmuştur. AB, NATO ve Kosova konuları inşacılığın teorik anlamda katkılarının sunulduğu örnek olaylar olmuştur. Fakat realizm ve liberalizmde görülen ele alınan her başlıkta o konuya dair eleştirilerin de bulunması savı, bu teoride geçerli değildir. Marksizm'de olduğu gibi, inşacılık teorisinde de her odaklanılan konuya dair eleştirel bir yaklaşıma yer verilmediği görülmüştür. Yalnızca güvenlik cemaati yaklaşımına dair eleştiriye rastlanmış, fakat diğer konularda ciddi bir eleştiri argümanına rastlanılmamıştır. Dolayısıyla, realizm ve liberalizm disiplinde hakim teoriler olduğu savın *Uluslararası İlişkiler Dergisi* örneğinde bir kez daha doğrulanmaktadır.

1980li yıllarda yeniden gündeme gelen eleştirel teori, özgürleşme amacı güden, eşitliksiz gelişmeye, ana akım pozitivist teorilere ve geleneksel Uİ yapısına karşı çıkmaktadır. Aydınlanma'nın bilginin insanın üzerinde hegemonya kurulmasını sağlamasına bir eleştiri getirilerek insanı özgürleştirmeyi amaçlamaktadır. İktidar algısı, eleştirilerin hedefine konularak değişimin ve daha eşitlikçi bir dünya yaratmanın mümkün olduğu iddia edilir. Almanya'daki Frankfurt Okulu eleştirel teorinin ortaya çıkması ve gelişmesinde etkili olarak bilhassa Horkheimer, Adorno, Habermas, Gramsci, Cox, Linklater ve Ashley teorinin gelişiminde etkili isimler olmuşlardır. Kuramın özgürleşme ve eşitliksiz gelişme kavramları üzerine durması, geleneksel akımlara ve iktidar kavramına karşı durması ve Marksizm'in sömürü ve ayrımcılığa karşı çıkışından etkilenmesi gibi özellikler disipline kattığı yenilikleridir.

Bu teorisyenlerin yanında, Marksizm de eleştirel teoriyi etkilemiştir ve tarihsel materyalizmin sömürü, ayrımcılık ve baskıya karşı çıkması eleştirel teoriye ilham vermiştir. Teori, hegemonun ne olduğu ve nasıl oluştuğu üzerine odaklanmıştır. Hegemon, diğer aktörleri kendine güç ya da rızai bir şekilde bağlayabilmektedir ve maddi güç, rıza, fikir ve kurumların birleşimini içerir. Uİ'nin de hegemonik rıza ile şekillenmiştir ve hegemonya, ulusallıktan küreselliğe evrilmiştir. Bu sebeple, hegemon sınıf, ancak oluşma sürecinin anlaşılması ile devrilebilecektir. Hegemon, rıza ile oluşabileceği gibi, zor yoluyla da oluşturulabilmektedir, fakat zoru seçen hegemonun uzun süre meşruiyetini koruması mümkün değildir. Zor, bu sürecin inşasında değil, devamının sağlanmasında tercih edilebilmektedir. Hegemon, bunu aynı zamanda ideoloji ve ikincil sınıfların/grupların çıkarlarını gözeterek de gerçekleştirebildiği gibi, sermaye birikimi ve kontrolünden de

faydalanmaktadır. Bu sayede rekabet üstünlüğü neticesinde hegemonun oluşmasını sağlamıştır. Bunun yanında, hegemonya teorileri, güç ve düzen merkezli olmak üzere ikiye ayrılmıştır ve amaç düzen kurmak ise, hegemon istikrarlı bir sistem oluşturmaktadır. Bir güvence görevi görerek ekonomik istikrarı sağlamaktadır. Güç amaçlı hegemonya kurulmak istendiğinde ise, gücün maksimize edilmesi adına kural konulması, ekonomik üstünlük, güvenlik, mal ve hizmet üretimi gibi yöntemlerle pekiştirmektedir. Hegemon gücünü ikna ve rıza ile kurmuş olsa bile, hakimiyetinin devamı için zora başvurabilmekte ya da güç faktörünü bir alternatif olarak elinde bulundurabilmektedir. Son olarak, hegemonik iktidar teorisi ile rejim teorilerinin farkına değinmek gerekirse, hegemonik iktidar teorisinde tek bir hegemon vardır ve üstünlüğü tek başına sağlamaktadır. Fakat rejim teorisinde hegemonya ikincil devletlerle paylaşılmaktadır. Hegemonya kavramı tüm bu bilgilerin akabinde, eğer ikna ve rıza yöntemi yerine zor kullanmayı tercih ederse hegemonya karşıtı bir grup oluşma ihtimalini göze alması gerektiği iddia edilmiştir.

Tarihsel yapılar hususunda ise, hegemonun oluşması için öznelerarası, kurumsal, ideolojik kapasiteler gibi çeşitli unsurların bütünleşmesi ile ortaya çıkan sivil toplum ve siyasi arasındaki ilişki olarak tanımlanmaktadır. Çeşitli üstünlükler geliştirerek hegemonun sağlanması için gerekli kültürel, ekonomik ve siyasi şartları aramak durumundadırlar ve 'ahlaki-siyasi düzen'i gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Hegemon gerekirse kendi çıkarlarından fedakarlık yaparak ikincil grupları kendine bağlayabilmeli ve kolektif iradeyi sağlayarak ahlaki-siyasi bir toplum için entellektüelleri ikna edebilmek adına bilgili ve ikna edici olmalıdır. Kiliseler, siyasi partiler, medya, ticaret birlikleri, sivil örgütlenmeler, mahkemeler, ordu ve eğitim sistemi bunun için önemli araçlardır. Tarihsel yapılar, geçici ve değişmesi mümkün yapılar olduğu gibi, sosyal bir grup tarafından değiştirilebilir. Nitekim, içinde bulunduğu dönemin ihtiyaçlarına cevap veremeyen yapılar, başarısız olmakta ve geçmişte kalmaktadır, bu yüzden tarihsel yapılar sürekli değişebilmektedir. Bunun yanında, maddi unsurlar ve fikir unsurları, tarihsel yapıların oluşumunda ve değişiminde önemlidir. Bu iki unsur birbiri ile etkileşim içinde olduğu gibi, birbirlerine indirgenmeleri mümkün değildir. Kolektif bir inşa ürünü olan bu tarihsel yapılar, bazı sınırlılıklara sahiptir ve bu sınırlılıklar yeniden yorumlanarak maddi ve fikirsel unsurların etkileşimi ile üretimin örgütlenmesi, devlet biçimleri ve dünya düzenleri olmak üzere bir üçleme oluşturulmuştur. Bunun neticesinde, tarihsel yapıların alternatiflerinin oluşması mümkün hale gelmiştir.

Sosyal örgütlenmenin farklı şekillerini ifade eden tarihsel yapılar, etkileşimde bulundukları farklı sivil toplumlara göre değişen yapılardır. Dolayısıyla sivil toplum ve eğitim, devletin tektipleşmesini önleyerek evrensel bir vizyon sunarak hegemonu beslemektedir.

Etik evrenselcilik, etik tikelcilik ve söylem etiği yönteminden bahsetmek gerekirse, etik evrenselcilik ve etik tikelcilik görüşleri, eleştirel kuramı etkileyen Linklater tarafından ortaya atılmış ve uluslararası fikrini sorgulamıştır. Etik tikelciliği, bireyin kendine seçtiği ahlaki topluluğa karşı ödev sorumlulukları olarak tanımlarken, etik evrenselciliği ise ahlaki bir çerçeve ile insan eylemini belirleyen normatif yapı, modern egemen devlet ve siyaset düşüncesi olarak tanımlamaktadır. Yani, etik tikelcilik iç-dış, egemenlik-anarşi gibi ayrımlara sebep olurken etik evrenselcilik devletin merkeze oturtulduğu etik evrenselci düzene karşı çıkmaktadır. Bu noktada söylem etiği önem kazanmaktadır. Habermas'ın ortaya koyduğu bu yöntem sosyo-politik topluluk düşüncesinin özgürleştirici ve çok kültürlü bir anlamda yeniden yorumlanması anlamına gelmektedir ve sosyo-politik topluluk içerisinde insanların etik tikelci şekilde farklı gruplara bölünmesini ayrıştırıcı ve dışlayıcı bularak sorunsallaştırmaktadır. Bu doğrultuda uluslararası fikri eşitlikçi ve özgürleştirici bir şekilde yeniden yorumlanmalıdır.

Sonuç olarak, eleştirel teori dergide kendine yer edinmiştir ve disiplinde her ne kadar realizm kadar etkili olmasa da zaman içerisinde kendinden çok söz ettiren bir teori olacağı aşikardır. Bir diğer nokta ise realizm ve liberalizmdeki odaklanılan her başlıkta eleştiri ile karşılaşılması durumu bu teoride söz konusu değildir. Yalnızca hegemonya başlığı olumlu ve olumsuz yorumlarla birlikte ele verilirken, Marksizm'den etkilenmesi, tarihsel yapılar, etik evrenselcilik, etik tikelcilik ve söylem etiği yöntemi konularında bir eleştiri söz konusu olmamıştır. Bu da eleştirel teorinin aslında disiplinde yeni olmasından da kaynaklanabileceği gibi, realizm ve liberalizm gibi geleneksel teoriler kadar henüz çalışılmadığının bir göstergesidir.

1970'li yıllarda disipline katılan post-yapısalcı yaklaşımlar pozitivizm, egemen devlet ve realist/neo-realist teorilerin bir sorgulamasını yaparak bu geleneksel hakimiyetin nasıl oluşturulduğunu incelemişlerdir. Eleştirel bir duruş takınan post-yapısalcı yaklaşımlar, post-pozitivist ve post-modernist teorilerle Uİ disiplininde aynı anlamda kullanılmıştır ve bunun

sebebi ise her üç teorinin, her ne kadar bazı açılardan farklılaşsalar da, genel çerçevede aynı eleştirel duruşta buluşmuş olmalarıdır. Post-modernler modernite eleştirisi, post-pozitivistler pozitivizmin epistemolojik duruşunun eleştirisini ve post-yapısalcılar ise dil, söylem ve yapısökümü kavramları ile pozitivist ve modernite kavramlarını eleştirmektedirler. Bu eleştirel duruş, disiplinde geleneksel olanı sorgulayarak yeni bit boyut oluşturmuştur.

Yapı, yapılanma kuramı ve modernite üzerine, Giddens tarafından disipline kazandırılan yapılanma kuramı, özne-nesne ve faillik-yapı gibi kavramların sorgulanması neticesinde bu ayrımları geçersiz kabul ederek yapı, sistem ve yapının ikiliği kavramlarına vurgu yapmışlardır. Yapı ve sistem arasındaki farka odaklanan yapısalcı kuram, yapının kural ve kaynaklara gönderme yaptığını, sistemin de yapı gibi olduğunu ve sosyal sistemin zaman ve mekana gömülü yeniden üretilmiş pratikleri olduğunu ortaya koymuştur. Yapının ikiliği kavramının ise, yapı ve eyleyen arasında 'ikilik' ilişkisi olduğunu ve toplumun yapısal özelliklerinin pratiklerin hem nedeni hem sonucu olduğu açıklamalarında bulunmuşlardır. Yapı ve yapısalcı kurama dair bu açıklamaların yanında, post-modernistlerin kuramsal olan tüm tezlere karşı çıktığı gibi yapı-yapan ilişkisine de karşı çıkmasından söz edilerek modernite kavramı incelenmiştir. Bunun yanında, Giddens, modernite kavramını açıklarken onu kapitalizm, endüstrileşme, ulus devlet ile ilişkilendirerek modern ulus devlet içerisinde modernitenin oluştuğu ve küreselleşme ve kapitalizm ile 19. yüzyılda Avrupa'dan tüm dünyaya yayıldığını ifade etmiştir. Post-modernistler, moderniteyi 'juggernaut' adında canavarlaştırarak onun temsil ettiği modern hayatı olumsuzlaştırmaktadırlar. Moderniteye karşı olan post-modernistler arasında Giddens, modernitenin sona ermediğini, küreselleşmenin moderniteyi dönüştürdüğünü ve bu sebeple modernitenin en radikal evresinin yaşanmakta olup içinde bulunduğumuz dönemi geç modernite ya da yüksek modernite olarak adlandırmaktadır. Kısaca, henüz post-modern evreye geçilememiştir.

Egemenlik konusunda, devletlerin iç ve dış ayrımına karşı çıkan post-modernist teori, sınır, egemenlik ve anarşi kavramlarının bu ayrımı ve moderniteyi beslediği görüşüne ek olarak, dış politikanın 'foreign' kelimesi ile ifade edilişine de bu ayrımın yansıdığı iddia edilmektedir. Post-modernistler, egemenlik, sınır ve dış politika kavramlarını tanımlayarak iç-dış politika ayrımının olmadığını ve dış politikayı, iç politikayı inşa eden bir etken olarak görmektedirler. Devlet olgusunu reddetmemekte, ama onun nasıl hakim kılınarak

doğallaştırıldığını anlamaya çalışmaktadırlar. Ek olarak, egemenlik, dış politika ve kimlik kavramlarının devlet kimliğinin inşasında nasıl rol oynadığını merak etmişlerdir ve pratik ve söylemin bu noktada etkili olduğunu düşünmektedirler. Bu noktada Derrida'nın öne sürdüğü çifte okuma yöntemi karşımıza çıkmıştır. Egemenlik ve anarşi kavramlarının çifte okuma yöntemine tabi tutulması ile egemenlik kavramına anarşiye göre normatif üstünlük atfedildiği ve bunun da devletin sınırlar içerisinde homojen bir yapı oluşturarak hakim bir olgu olarak var olmasını kolaylaştırdığı ifade edilmektedir. Yani, post-yapısalcılar, egemenlik ve sınır kavramları, devletin tarihsel ve sosyal bağlamda inşa edilerek homojen bir kimlik oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Devletin egemenliği söyleminin bilhassa realist söylemce kabul edilerek dışlayıcı bir etkiye sebep olmasını eleştirmişlerdir ve post-yapısalcılar bu söylemden uzaklaşılması gerektiğini savunmuşlardır.

Dil, söylem ve metin konusunda, hem gerçekliği oluşturması hem de gerçeği temsil etmesi açısından post yapısalcı teoride önemli bir yer tutan dil kavramı, insan ilişkilerinin belirleyici bir pratiği olarak tanımlanmakta ve dil bir yapı olarak ve konuşma da bir eylem olarak görülmektedir. Dilin oluşturduğu söylem, pratiği inşa etmekte ve söylem içerisine yerleşmiş pratikler öznenin özneliğini yok ederek öznelerarasıcılığı ve özneselliği arka plana atmaktadır. Benzer şekilde, metinler de söylem alanı oluşturarak gerçekliğin üretilmesinde ve anlamın üretilmesinde etkindir. Özne ve nesneliğin, yani insanın ortadan kalktığı metinlerarasıcılık, Aydınlanma tarihini yeniden okuyarak yapanın öldüğünü ifade etmiştir. Söylem ile de çeşitli özne pozisyonlar oluşturularak sosyal ilişkilerin ve pratiklerin söylem tarafından oluşturulması ve anlam kazandırılması ya da sınırlandırılmasının mümkün olması, kimliklerin söylem ve anlamlar üzerinden oluşmasını da mümkün kılmıştır. Bu nedenle, post-yapısalcılar söylem analizi yöntemleri ile temsiliyetleri ve kimlikleri inceleyerek hakim söylemleri dışlayıcı olmalarından ötürü eleştirmişler ve buna karşı çıkmışlardır.

Kimlik konusu, post- yapısalcıların da dikkatini çekerek onu aslında bir gerçek olarak görmemeleri sebebiyle kimliğin eksik bir olgu olduğunu ve bir inşa süreci gerektirdiği düşüncesini savunmuşlardır. O kimliği sahiplenen grup tarafından söylemsel anlamda oluşturulduğu ve iç çelişkiler barındırdığı için kimliksel eksiklikler mevcuttur. Benzer şekilde, dış politika da kimlik üzerinden oluşturulduğu için eksiklikleri vardır ve yeniden

yorumlanmalıdır. Kimlik konusuna odaklanan inşacılık teorisi ile post-yapısalcılık teorisi birbirinden ayrılmaktadır. İnşacılar kimliği, politikanın hem sebebi hem sonucu olarak görmekte, sistemin yapısı içerisinde kendini ve diğer devletleri bu kimliğe göre konumlandırmaktayken post-yapısalcılar ise sebep sonuç ilişkisini yok sayarak dış politika ve kimliğin söylem tarafından inşa edildiğini savunmaktadırlar. Diğer bir farklılık ise, inşacılar kimliği farklılık üzerinden tanımlamazlarken post-yapısalcılar farklılığa çok önem verirler. Hatta, post-yapısalcılar kimliğin farklılıklar üzerinden oluştuğunu ifade ederler ve farklı kimliklerin oluşturduğu çokkültürlü bir yapıyı destekleyerek bütün kültür ve kimliklerin söz hakkı olması gerektiğini savunmuştur. Post-yapısalcıların kimlik üzerine iddiaları, dış politikayı kimlik üzerinden algılamanın olayları açıklamada yetersiz oluşu, metodolojiden ilke gereği uzak olması, alan araştırmalarına yeteri kadar yer verilmediği ve var olan metinler üzerinden analiz yapması gerekçeleriyle eleştirilmiştir.

Sonuç olarak, kimlik üzerinden eleştirilere maruz kalsa da post yapısalcıların katkıları hep tanıtıcı nitelikte olmuştur. Yalnızca kimlik konusunda eleştiri almıştır, nitekim kimlik konusu literatürde yeni bir konu olmadığı gibi inşacılık teorisi ile çoktan literatüre girmiş ve yer edinmiştir. Haricindeki eleştirel tutumu, yapı, yapılanma kuramı ve modernite kavramı, egemenlik ve dil, söylem ve metin konularında bir eleştirel içerik yoktur, tanıtıcı bir içerik vardır. Bu durum da söz konusu teorinin literatürde yeni olması ve realizm ile liberalizme henüz rakip bir teori olarak egemen olmadığı sonucu çıkmaktadır.

Feminist teori, kadın ve erkek cinsiyetlerinin toplumsal bir anlam kazandırılarak hakimiyet-maduniyet ilişkisine dönüşerek eşitsiz, doğal ve değişmez bir şekilde benimsenilmesine karşı çıkmıştır. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin farklılığını ortaya koyan feminizm, özel ve kamusal alanın cinsiyete göre belirlenilmesine karşı çıkarak Uİ disiplininde de güç ve iktidar ilişkisinin cinsiyet üzerinden tanımlanmasını yanlış bulmaktadır. 1980'li yıllarda İngiltere'de ortaya çıkmıştır ve pek çok farklı feminist yaklaşım günümüzde mevcuttur. Bu pek çok farklı feminist yaklaşımlar kadınların yaşadıkları sorunlara çözüm bulmakta ve Uİ disiplini başta olmak üzere geleneksel, ataerkil sisteme karşı durmaktadır. Yani, eleştirel teoriler arasında görülen feminist teori, geleneksel Uİ teorilerine ve kalıplarına bir eleştiri niteliğinde ortaya çıkmıştır, bu sebeple eleştirel tutumu her konuya dair açıklamalarında kendini göstermektedir. Disiplinin temele eserlerinden başlayarak her alanında gizli bir eril

bakış açısının gizlenmesi, kadın olmaktan dolayı toplumsal hayatta sorunların yaşanması ve kadının göz ardı edilmesi, kadınların barış ve alçak politika denilen konularla ilişkilendirerek savaş ve yüksek politika konularının erkek ile ilişkilendirilmesi, feminizmin genel olarak karşı çıktığı ve eleştirdiği konular olmuştur. Bu noktada feminizme dair tek eleştiri, pek çok farklı feminist yaklaşımın olmasının karmaşıklığa yol açtığı ve ortak bir feminizm tanımının yapılamayışına dair olmuştur.

Diplomasi konusunda feminizmden söz etmek gerekirse, kadınların ikincil planda olması durumu bu noktada da görülmektedir. Diplomasi ve diplomatlık erkek alanı olarak görülmekte ve kadınlar yine özel alan olan ev ya da sosyal faaliyetlerle ilgilenerek diplomat eşi olma sıfatıyla anılmaktadır. Karşılıksız bir emek yürüterek diplomat eşi olmanın bir meslek olarak algılanması, başka meslekler yapmalarının yasak oluşu, kariyerde aktif diplomatlık yapan kadınların iş ve aileleri arasında seçim yapmak zorunda kalmaları ve meslekte sürekli cam tavanlarla karşılaşmaları feminizmin eleştirdiği konular olmuştur. Bu konuda feminizmin iddiaları bir eleştiri ile karşılaşılmamıştır.

Başörtü konusundaki feminist görüşlere değinmek gerekirse, Almanya örneği üzerinden kadınların başörtü takmaları dini bir ögedense ulusal bir nitelik kazanmıştır ve öteki, ezilmiş ve kültürel farklılık durumlarına maruz kalmaları eleştirilmiştir. Bir nevi ırkçılığa maruz kalan Almanya'daki kadınların başörtüsü bir kıyafet parçasına indirgenerek fundemantalizmin bir simgesi ve Aydınlanma değerlerinin karşıtı olarak görülmüştür ve zaman zaman yasaklanması söz konusu olmuştur. Bu noktada, Almanya'daki feministler eleştirilmiştir çünkü bu eşitsizlik ve haksızlığa karşı durmaları beklenirken Almanya'daki bazı feministler bu yasaklama ihtimalini desteklemişlerdir. Bu noktada, kızkardeşlik olgusundansa bazı feministlerin geleneksel ve kolonyal bir mantığı sürdürdükleri görülmektedir ve bu durum hem feministlerden hem de diğer teorisyenlerden eleştiri almıştır.

Uluslararası güvenlik hususunda ise feministler, ana akım Uİ teorilerine, devlet egemenliğine, uluslararası ekonomiye ve politiğe karşı çıkarak güvenlik kavramına yapısökümüne uğratmış ve kadınların da savaş kararı alma noktasında erkeklerden daha barışçıl olmadığı gözlemlenmiştir. BM'nin kadınları şiddetten korumasına yönelik 1325

sayılı kanununa da karşı çıkarak nesne olmaktansa kadınların neden şiddet gördüğünün ve bundan kadının rolünün ne olduğuna dair bir çalışma yapılması gerektiğini ifade etmektedirler.

Sonuç olarak, feminist teori dergideki literatür göz önüne alındığında oldukça dikkat çeken bir teori olmuştur ve eleştirel teoriler arasında üzerine yoğun şekilde odaklanılan bir teori olarak kendine yer bulmuştur. Özellikle, eleştirel tutumu, diplomasi, başörtüsü ve uluslararası güvenlik konularına odaklanan feminist teorinin çok farklı yaklaşıma sahip olarak ortak bir tanımının olmayışı ve başörtü konusundaki Almanya'daki feministlerin geleneksel ve kolonyal tutumunun feminizmin ortak özelliklerini taşımaması gerekçeleriyle eleştirilmiştir. Bu sebeple, feminizm sadece literatüre tanıtılmakla kalmamış, aynı zamanda eleştiri alan ve görüşleri sorgulanan bir teori olarak ön plana çıkmıştır. Fakat eleştirilerin her konuda olmaması da bu tezin iddiasını güçlendiren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Görüldüğü üzere, realizm ve liberalizm, hakim ve kurucu teoriler olarak kendini konumlandırmış ve karşısına bir rakip teori çıksa da o derece etkin bir yer edinmemiştir. Teze dair detaylı bulgular, aşağıda yer aldığı gibidir.

Bulgular

Bu çalışma, "Türkiye'de Uİ teorileri nasıl ele alınmaktadır?" sorusuna cevap aramak için yapılmıştır ve Uİ teorilerinin nasıl çalışıldığı, hangi konulara odaklandıkları ve içeriklerinin nasıl olduğu gibi alt sorularla pekiştirilerek bir teori envanteri çıkarılması amaçlanmıştır. Dergide yer alan teorik makaleler tek tek incelenerek ilgili içeriklere yukarıda yer verilmiştir. Bu durumda karşımıza çıkan bulgular şu şekilde olmuştur:

- Realizm ve liberalizm teorileri Uİ literatüründe ve Uluslararası İlişkiler Dergisi'nde en çok çalışılan teoriler olmuştur ve disiplindeki kurucu teoriler olma niteliklerini baskın şekilde sürdürmektedirler.
- Realizm ve liberalizm teorileri, eleştirilen, eleştiriler ile beslenen, eleştiriler neticesinde kendini yenileyerek gelişen ve hala kendinden çok bahsedilen teoriler olarak karşımıza çıkmaktadır.

- Marksizm, sosyal inşacılık, eleştirel kuram, post-yapısalcılık ve feminizm, söz konusu iki egemen teoriye göre daha az içeriğe sahiptir ve odaklanılan alt başlıkların hepsinde bir eleştirel içerikten ziyade, henüz literatüre tanıtılma, argümanlarını açıklama şeklinde bir içeriğe sahip olmuşlardır. Bu da Marksizm, sosyal inşacılık, eleştirel kuram, post-yapısalcılık ve feminizm teorilerinin hala realizm ve liberalizm kadar ilgi çekmediği ve çalışılmadığı sonucuna bizleri ulaştırmaktadır.

Marksizm, sosyal inşacılık ve eleştirel kuramların realizm ve liberalizme göre daha az ve çeşitsiz içeriğe sahip olmasının nedeni ilk etapta kronolojik sebeplerle olabilir. Nitekim, realizm ve liberalizm disiplinin kurucu teorileri olduğundan elbette ki daha fazla ve çeşitli içeriğe sahip olacaktır ve daha fazla eleştiri alacaktır. Nitekim, bu teoriler realizm ve liberalizmin olayları açıklamada ve barışı sağlamada yetersiz bulunması gibi gerekçelerle geliştirilmiştir. Fakat bu noktada dikkat çekici bir durum, realizm ve liberalizmin hala olumlu ve başarılı bulunduğuna dair görüş ve pratiklerin olmasıdır. Eğer bu iki teorinin tamamen başarısız ve yetersiz olduğu görüşü olsaydı, şu an hala mevcudiyetini ve hakimiyetini koruyamayarak unutulmaya yüz tutacağı aşikardır. Dolayısıyla, realizm ve liberalizm eleştirildiği kadar destek bulmakta ve faydalı bulunmaktadır. Bu sebeple, bilhassa Türkiye'de realizm ve akabinde liberalizmin hakimiyetini sürdürdüğü ve disiplinde baskın olduğu envanterini ortaya çıkarak Türkiye'deki Uİ teorileri disiplinindeki gelişmeye açık yönleri bizlere göstermektedir.

Sınırlılıklar ve Öneriler

Çalışma, Türkiye'deki Uİ teorileri envanterini ortaya koymayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda, alandaki prestijli kitaplar ve dergiyi içermektedir, dolayısıyla sınırlanmıştır. Bu çalışma, daha geniş bir araştırma alanını içererek yapılabileceği gibi metodoloji olarak da farklı nicel ve nitel yöntemlerle de yapılabilir. Bir diğer seçenek ise, realizm ve liberalizmin neden hala egemen ve baskın teori iken bilhassa Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan teorilerin bu kadar çalışılmadığı sorusu bir diğer araştırma konusu olabilir. Hatta, her coğrafyanın koşulları farklı olması gerekçesiyle bu teorilerin Türk dış politikası çerçevesinde gelişen olayları açıklamadaki yeterliliği sorgulanabilir ve Türkiye'deki araştırmacıların neden kendilerine özgü bir teori ortaya atmadığı da bir diğer merak konusudur ve araştırmaya açıktır. Bu çalışma, Türkiye'deki Uİ teorileri envanterini ortaya koymaya çalışarak aslında

araştırmacıların neden diğer teorilere ilgi duymadığı ve neden kendilerine özgü bir teori anlayışı geliştirmediği gibi soruların zihinlerde sorulmasını hedeflemiştir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Arı, Tayyar. **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği.** 8. Basım. Bursa: MKM Yayınları, 2013.

Arı, Tayyar (Ed.). **Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar.** Bursa: Dora Yayıncılık, 2014.

Balcı, Ali ve Kardaş, Şaban (Ed.). **Uluslararası İlişkilere Giriş.** İstanbul: Küre Yayınları, 2018.

Balta, Evren (Ed.). **Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler.** İstanbul: İletişim Yayınevi, 2016.

Bilge, Suat. **Milletlerarası Politika Öğretimi Symposiumu,** Ankara: Sevinç Matbaası, 1962.

Eralp, Atila (Ed.). **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

Eralp, Atila (Ed.). **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar.** İstanbul: İletişim Yayınevi, 2016.

Francis Fukuyama (Ed.). **Tarihin Sonu Mu?.** 5. Basım. İstanbul: Vadi Yayınları, 2002.

Gözen, Ramazan (Ed.). **Uluslararası İlişkiler Teorileri.** İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

Morgenthau, Hans. **Politics Among Nations**. New York: Knopf, 1976.

Viotti, Paul R. ve Kauppi, Mark V. **International Relations Theory**. Boston: Longman, 2012.

Süreli Yayınlar

Ağcan, Muhammed A. "İnsanlık, Sosyo-politik Topluluk ve Evrensellik/Farklılık: Andrew Linklater, Eleştirel Kuram ve Küresel Siyaset". **Uluslararası İlişkiler Dergisi**. Cilt.10, Sayı.37, Bahar 2013, ss.3-35.

Ağır, Bülent Sarper. "Bush Doktrini: Küresel Bir Hegemonik İstikrar Arayışı mı?". **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.3, Sayı.12, Kış 2006-2007, ss.71-100.

Akgül-Açıkmeşe, Sinem. "Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi". **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.1, Sayı.1, Bahar 2004, ss.1-32.

Akgül-Açıkmeşe, Sinem. "Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni-Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri". **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.8, Sayı.30, Yaz 2011, ss.43-73.

Akgün, Birol ve Özşahin, M. Cüneyt. "Soğuk Savaş Sonrası Dünyada Demokratik Konsolidasyon Sorunu: Teorik Bir Çerçeve Anlayışı". **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.7, Sayı.28, Kış 2011, ss.31-57.

Aksoy, Sevilay Z. "The Regime Theories: Useful Frameworks for Analysing Human Rights Issues?". **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.2, Sayı.5, Bahar 2005, ss.1-23.

Aktoprak, Elçin. "Immanuel Wallerstein: Sosyal Bilimlere Yeniden Bakmak". **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.1, Sayı.4, Kış 2004, ss.23-58.

Aktürk, Şener. "NATO Neden Genişledi? Uluslararası İlişkiler Kuramları Işığında NATO'nun Genişlemesi ve ABD-Rusya İç Siyaseti". **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.9, Sayı.34, Yaz 2012, ss.73-97.

Aral, Berdal. "Asimetrik Saldırı Savaşları, Siyaset ve Uluslararası Hukuk". **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.4, Sayı.14, Yaz 2007, ss.39-83.

Atmaca, Ayşe Ömür ve Gözen Ercan, Pınar. "Uluslararası Güvenliği Yeniden Düşünmek: Uluslararası İlişkiler Disiplininde Feminist Eleştiriler". **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.15, Sayı.59, 2018, ss.19-31.

Aydın, Mustafa. "Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği". **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.1, Sayı.1, Bahar 2004, ss.33-60.

Aydın, Mustafa. "Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Eğitiminin Dünü, Bugünü". **Uluslararası İlişkiler Dergisi**. Cilt.2, Sayı.6, Yaz 2005, ss.25-29.

Aydın, Mustafa. "Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Akademisyenlerinin Bilimsel Araştırma ve Uygulamaları İle Disipline Bakış Açıları ve Siyasi Tutumları Anketi". **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.4, Sayı.15, Güz 2017, ss.1-31.

Aydın, Mustafa ve Yazgan, Korhan. "Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Akademisyenleri Araştırma, Eğitim ve Disiplin Değerlendirmeleri Anketi-2009". **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.7, Sayı.25, Bahar 2010, ss.3-42.

Aydın, Mustafa ve Yazgan, Korhan. "Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Akademisyenleri Eğitim: Araştırma ve Uluslararası Politika Anketi-2011". **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.9, Sayı.36, Kış 2013, ss.3-44.

Aydın, Mustafa, Yazgan, Korhan ve Hisarlıoğlu, Fulya. "Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Akademisyenleri ve Alana Yönelik Yaklaşımları Üzerine Bir İnceleme: TRIP 2014 Sonuçları". **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.12, Sayı.48, 2016, ss.3-35.

Aydın, Mustafa ve Açıkmeşe, Sinem. "İslam Örneğinde Küreselleşen Dünyada Kimliğe Dayalı Güvenlik Tehditleri". **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.5, Sayı.18, Yaz 2008, ss.197-214.

Aydın-Düzgit, Senem. “Post-Yapısalcı Yaklaşımlar ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.12, Sayı.46, 2015, ss.153-168.

Balcı, Ali. “Diskors ve Pratik Olarak Dış Politika”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.4, Sayı.15, Güz 2007, ss.67-87.

Bozdağlıoğlu, Yücel ve Özen, Çınar. “Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.1, Sayı.4, Kış 2004, ss.59-79.

Dersan, Enver. “Güvenlik Alanında Küreselleşen Belirsizlik: Türkiye Nereye?”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.2, Sayı.8, Kış 2005-2006, ss.119-150.

Dilek, Oğuz. “Constructing Security and Community in the Middle East: A Security Community Approach to the Structure and Agents of the Arab Spring”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.11, Sayı.42, Yaz 2014, ss.51-74.

Dikkaya, Mehmet ve Özyakışır, Deniz. “Küreselleşme ve Bilgi Toplumu: Eğitimin Küreselleşmesi ve Neo-Liberal Politikaların Etkileri”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.3, Sayı.9, Bahar 2006, ss.151-172.

Duman, M. Zeki. “Modernden Post-Moderne Geçişte Kimlik Tartışmaları ve Çokkültürlülük”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi**. Cilt.4, Sayı.13, Bahar 2007, ss.3-24.

Ekinci, Didem. “The War in Bosnia-Herzegovina and Turkish Parliamentary Debates (1992-1995): A Constructivist Approach”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.6, Sayı.22, Yaz 2009, ss.37-60.

Emre, Yunus. “Karl Kautsky ve Ultra-Emperyalizm Kuramının Düşündürdükleri: Sosyal Demokrasi ve Uluslararası İlişkiler”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.10, Sayı.39, Güz 2013, ss.45-69.

Emre, Yunus. “Anthony Giddens ve Uluslararası İlişkiler: Yapılanma, Modernite ve Küreselleşme”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.11, Sayı.44, Kış 2015, ss.5-23.

Ereker, Fulya. “Dış Politikayı Analiz Etmek: Dış Politika Analizinde Yapan-Yapı Sorunu”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.9, Sayı.36, Kış 2013, ss.45-71.

İrem, Nazım. “Liberal Cumhuriyetçilik, Çokkültürcülük ve Kültürel Demokrasi Talepleri”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.2, Sayı.8, Kış 2005-2006, ss.33-75.

Karaosmanoğlu, Ali L. “Muhteşem Ortaklık: Kant ve Clausewitz”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.4, Sayı.14, Yaz 2007, ss.161-183.

Karaosmanoğlu, Ali, Eralp, Atila ve Kut, Şule. “Türkiye’de Uluslararası İlişkiler Çalışmaları ve Eğitimi” Paneli Tutanakları, ODTÜ, Komşuluk, Geçmiş, Bugün ve Gelecek Konferansı (30 Haziran 2005)”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.2, Sayı.6, Yaz 2005, ss.131-147.

Kibaroğlu, Ayşegül ve Sümer, Vakur. “Sınıraşan Nehirlerdeki Su Uyuşmazlıklarına Farklı Yaklaşımlar: Uluslararası İlişkiler Disiplini Ne Sunabilir?”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.3, Sayı.12, Kış 2006-2007, ss.21-48.

Koçer, Gökhan. “Küreselleşme ve Uluslararası İlişkilerin Geleceği”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi**. Cilt.1, Sayı.3, Güz 2004, ss.101-122.

Koyuncu Lorasdağı, Berrin ve Onur İnce, Hilal. “An Analysis of the Headscarf Issue in Feminist Debates in Germany”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.6, Sayı.24, Kış 2010, ss.81-98.

Kut, Şule. “Türkiye’de Uluslararası İlişkilerin Geleceği”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.2, Sayı.6, Yaz 2005, ss.87-105.

Oktay, Emel G. ve Jonilda, Rrapaj. "Sosyal İnşacılık Açısından Kosova'nın Kimliği: Bağımsızlık Sonrasında Ortak Bir "Kosovalı" Kimliği Oluşturmak Mümkün mü?". **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.13, Sayı.49, 2016, ss.43-59.

Okur, Mehmet Akif. "Gramsci, Cox ve Hegemonya: Yerelden Küresele, İktidarın Sosyolojisi Üzerine". **Uluslararası İlişkiler Dergisi**. Cilt.12, Sayı.46, 2015, ss.131-151.

Ovalı, A. Şevket. "Ütopya İle Pratik Arasında: Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırması". **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.3, Sayı.10, Yaz 2006, ss.3-52.

Oyan Altuntaş, Ekin. "Aydınlanma Döneminden Günümüze Bilimsel Bilginin Temelindeki Ana Sorunsal: İdealizm-Materyalizm Tartışması ve Diyalektik Yöntem". **Uluslararası İlişkiler Dergisi**. Cilt.12, Sayı.47, ss.27-43.

Oyan Altuntaş, Ekin. "Kapitalizmin Doğal Bir Evresi Olarak Totaliter-Polis Devletinin Yükselişi ve ABD Örneği". **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.9, Sayı.35, Güz 2012, ss.35-60.

Özdemir, Haluk. "Küreselleşme Avrupa Birliği ve Türkiye Üçgeninde Kimlik Parçalanması ve Kimlik Yönetişimi". **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.3, Sayı.9, Bahar 2009, ss.173-203.

Özdikmenli, İlkim ve Ovalı, Şevket. "Irak Savaşı Sonrasında Liberal Dünyanın Yapay İkiliği". **Uluslararası İlişkiler Dergisi**. Cilt.5, Sayı.19, Güz 2008, ss.89-118.

Özen, Çınar. "Neogramşiyan Hegemonya Yaklaşımı Çerçevesinde Güç ve Global Finans: Pax Britannica'daki Büyük Dönüşüm". **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.2, Sayı.8, Kış 2005-2006, ss.3-31.

Polat, Necati. "Türkiye'de Barış Düşüncesi". **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.4, Sayı.14, Yaz 2007, ss.217-253.

Rumelili, Bahar. “Bölgeselcilik ve İnşacılık: Kazanımlar ve Vaatler”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.12, Sayı.46, 2015, ss.169-185.

Sevim, Hüseyin. “Uluslararası İlişkilerde Küreselleşme Olgusu ve Ulus-Devlet Kavramını Yeniden Düşünmek”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.3, Sayı.9, Bahar 2006, ss.89-124.

Sune, Engin ve Özdemir, Ali Murat. “Rantçı Devlet Yazını Üzerine Deneme”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi**. Cilt.9, Sayı.35, Güz 2012, ss.3-31.

Süleymanoğlu-Kürüm, Rahime ve Rumelili, Bahar. “Diplomaside Kadın ve Egemen Maskülenlik: Değişen Normlar ve Pratikler”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.15, Sayı.57, 2018, ss.3-18.

Tan Gülcan, Duygu. “Ekolojik Kriz Karşısında Devletin Rolü Üzerine İdeolojik Bir Tartışma”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.15, Sayı.59, 2018, ss.49-63.

Tuğtan, Mehmet Ali. “Kültürel Değişkenlerin Dış Politikadaki Yeri: İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.13, Sayı.49, 2016, ss.3-24.

Tür, Özlem ve Aydın Koyuncu, Çiğdem. “Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.7, Sayı.26, Yaz 2010, ss.3-24.

Uzgel, İlhan ve Bedirhanoğlu, Nazan. “Eleştirel Bir Literatür Değerlendirmesi: Dışlamadan Sınırlı Tanımaya, Uluslararası İlişkiler Kuramları ve Marksizm”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.12, Sayı.46, 2015, ss.105-130.

Ünver H. Akın. “Paris İklim Anlaşmasına Teorik Yaklaşım: Neo-Neo Tartışması, Eko-Marksizm ve Yeşil Kapitalizm”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.14, Sayı.54, 2017, ss.3-19.

Yalvaç, Faruk. “Rousseau’nun Savaş ve Barış Kuramı: Adalet Olarak Barış”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.4, Sayı.14, Yaz 2007, ss.121-160.

Yalvaç, Faruk. “Eleştirel Gerçekçilik: Uluslararası İlişkiler Kuramında Post-Pozitivizm Sonrası Aşama”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.6, Sayı.24, Kış 2010, ss.3-32.

Yalvaç, Faruk. “Uluslararası İlişkiler Kuramında Anarşi Söylemi”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.8, Sayı.29, Bahar 2011, ss.71-99.

Yalvaç, Faruk. “Tarihsel Sosyoloji ve Uluslararası İlişkiler: Jeopolitik, Kapitalizm ve Devletler Sistemi”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.10, Sayı.38, Yaz 2013, ss.3-28.

Yalvaç, Faruk. “A Historical Materialist Analysis of Turkish Foreign Policy: Class, State, and Hegemony”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.12, Sayı.52, 2016, ss.3-22.

Yanık, Lerna K. “Atlantik Paktı’ndan NATO’ya: Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Türkiye’nin Konumu ve Uluslararası Rolü Tartışmalarından Bir Kesit”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.9, Sayı.34, Yaz 2012, ss.29-50.

Yılmaz, Muzaffer Ercan. “Third-Party Intervention in International Conflicts: Peacekeeping and Peacemaking in the Post-Cold War Era”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi.** Cilt.3, Sayı.11, Sonbahar 2006, ss.25-44.